

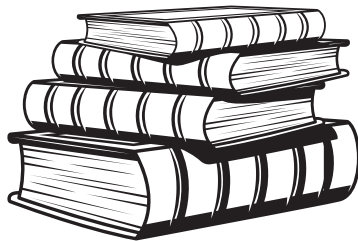

КИЇВСЬКА ДУХОВНА АКАДЕМІЯ І СЕМІНАРІЯ

Микола Олексійович СУПРУН

**МОЇ НАУКОВО-
ПЕДАГОГІЧНІ СТЕЖКИ:
ВИБРАНІ ПУБЛІКАЦІЇ**

Збірник праць

Київ — 2023

УДК 376.433(091)
ББК 74.0

Моїм ВЧИТЕЛЯМ присвячую

*Рекомендовано Вченою радою Київської духовної академії
(протокол № 5 від 26 грудня 2022 р.)*

Рецензенти:

Архімандрит Митрофан (Божко) – кандидат богослов'я, вчений секретар Київської духовної академії.

Протоієрей Дмитро Болгарський – кандидат богослов'я, кандидат мистецтвознавства, професор, Заслужений діяч мистецтв України.

Шевченко Володимир Миколайович – доктор педагогічних наук, професор Львівського національного університету ім. Івана Франка.

Супрун М. О. Мої науково-педагогічні стежки: вибрані публікації. Збірник праць. / М. О. Супрун. – К.: КДАіС, 2023. — 344 с.

В книгу увійшли окремі публікації професора М. О. Супруна, як одноосібні, так і виконані у співавторстві з його колегами, що побачили світ у період з 1989 по 2022 роки. Представляючи їх, автор прагнув зробити певне узагальнення свого науково-педагогічного шляху... В першу чергу він акцентує увагу на ролі у його становленні як педагога і науковця своїх Вчителів. Саме їм він і прив'язує цю книгу.

Рекомендується для використання в навчально-виховному процесі Корпорації Духовних шкіл, в закладах освіти з підготовки пенітенціарного персоналу та під час вивчення історії психокорекційної педагогіки у вищій педагогічній школі.

Книга становить певну цікавість для науковців у сфері історії вітчизняної педагогіки та для педагогів-практиків.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	6
I. МОЇ ДРУЗИ-ЗЕМЛЯКИ	9
II. МОЇ ВЧИТЕЛІ	15
Внесок В. І. Бондаря в розвиток вітчизняної корекційної психопедагогіки	15
Внесок К. М. Турчинської в розвиток теорії та історії вітчизняної корекційної педагогіки	19
Дослідження А. І. Селецьким окремих аспектів історії дефектологічної науки	28
Олена Йосипівна Теплицька (1916 – 1998)	34
Іван Гаврилович Єременко і сучасна спеціальна педагогіка та психологія	41
Мерсіянова Г. М.: Людина, Вчений, Вчитель... ..	48
Миттєвості життя вчителя у споминах учнів-друзів (до 80-річчя від дня народження І. П. Колесника).....	51
Професор Іван Пантелійович Колесник (до 80-річчя від дня народження)	55
Г. С. Піонтківська та вітчизняна дефектологія	59
Внесок академіка В. М. Синьова та його наукової школи в розвиток загальної психолого-педагогічної науки та пенітенціарної теорії і практики (до 75-річчя від дня народження)	61
Ювілей академіка Синьова Віктора Миколайовича (до 80-річчя від дня народження)	70
До 80-річчя від дня народження Миколи Захаровича Кота ..	72
Слово Вдячності академіку В. В. Засенку	74
Життєвий шлях генерала Георгія Радова: відродження духовності ув'язнених як особисте завдання	75
Вплив творчості професора О. М. Граборова на розвиток української олігофренопедагогіки	81
Забуті імена: О. М. Щербина	91
III. МОЇ «СПРОБИ ПЕРА»	95
Виховний лікнеп.	95
Чи знає Президент про олігофренів?	96
Я мати твого Андрія.....	99
Дитячий алкоголізм може зруйнувати ідентичність нації	102

ІV. ПЕДАГОГІКА В ДУХОВНИХ ШКОЛАХ	105
Педагогіка в контексті духовної освіти	105
Передмова до книги Д. Болгарського «Професор КДА Леонід Олександрович Соколов»	109
Роль педагогічної науки у місії священнослужителя	110
Педагогічна наука та священник: чи можливе поєднання?	114
Психолого-педагогічні засади організації науково-дослідної роботи в корпорації духовних шкіл.	117
Використання логічних блок-структуру навчально-виховному процесі недільної школи	127
Церковно-приходські та недільні школи: історичний екскурс	137
Підготовка майбутніх священнослужителів до здійснення пастирської опіки в умовах спеціального та інклюзивного навчання	144
Телепередача «Камо грядеши?»	147
V. СОЦІАЛЬНЕ СЛУЖІННЯ	148
Каяття засудженого як запорука успіху його ресоціалізації	148
Актуальні питання співробітництва УПЦ та ДПС України: минуле і сьогодення	154
Застосування засобів православної педагогіки у духовному вихованні засуджених та персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України	161
Навчання православних священнослужителів (капеланів), які здійснюють душпастирську опіку засуджених та персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України	169
Пастирсько-соціальна допомога людям похилого віку із когнітивними порушеннями, як актуальна проблема сьогодення	178
Формування духовнозбережувальної компетенції у дітей з порушеннями психофізичного розвитку в умовах дошкільного корекційно-розвивального простору.	184
Християнство як смислонаповнююча парадигма сучасного суспільства.	190
Духовне виховання майбутніх спеціальних психологів – запорука їхньої професійної умілості	196
Самовиховання особистості майбутнього спеціального психолога (теоретико-історичний аспект)	201
Теоретико-методичні засади психологічного супроводу підлітків, які перебувають в умовах пенітенціарного закладу	208

Психологічні засади консультування сімей підлітків- правопорушників	213
VI. БАТЬКІВСЬКА СПІЛЬНОТА	220
Вивчення проблем сім'ї, що виховує дитину, яка навчається інклюзивно та пастирська підтримка	220
Розвиток спеціальної освіти в незалежній Україні	221
Шкідливі звички у молодших підлітків	234
Актуальні питання підготовки педагогів до реабілітаційної діяльності із дезадаптованими підлітками у навчальних закладах професійної освіти	240
Роль батьківської спільноти у соціалізації дітей з особливими освітніми потребами.	248
Спеціальна психологія: погляд у майбутнє	254
VII. СЛОВО ПРО ДРУЗІВ-КОЛЕГ	256
Кобильченко В. В.: педагог, вчений, поет	256
Чеботарьова Олена Валентинівна.	257
Гладченко Ірина Вікторівна.	258
Бобренко Інна Всеволодівна	262
VIII. МОЯ РАДІСТЬ – ДРУЗИ-КОЛЕГИ-УЧНІ!	267
IX. АВАНСОВАНІ СЛОВА ДРУЗІВ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ АВТОРА	270
Вітальне слово академіка В. М. Синьова.	270
Анотація на підручник «Педагогіка» М. О. Супруна	270
Рецензія на книгу: Супрун М. О. «Педагогіка»	272
Доктор педагогічних наук, професор Супрун Микола Олексійович.	275
Вітання Корпорації Духовних шкіл	278
X. ЗАМІСТЬ ВИСНОВКІВ	279
Інтерв'ю виданню «Морський Собор» до Дня Вчителя.	279
Інтерв'ю виданню «Відомості Полтавської Єпархії» «Дорогою до образу Божого».	280
XI. СПИСОК НАУКОВИХ ТА НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИХ ПРАЦЬ	284

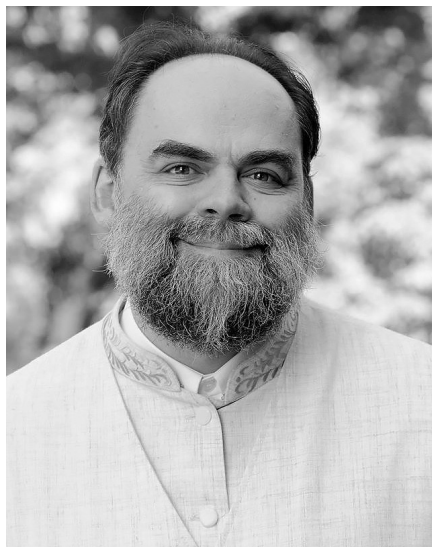

ПЕРЕДМОВА

Радість зустрічі й спілкування в Любові

Є люди про яких говорять: «ОСЯЙНИЙ!»! Саме такою особистістю, яка завжди випромінює теплоту серця, добро, людяність і є Микола Олексійович Супрун.

Мені пощастило познайомитись із цією людиною в стінах Київської духовної академії та семінарії. З часом я дізнався, що Микола Олексійович також мій колега і в Національному педагогічному університеті ім. М.П. Драгоманова.

У сучасній православній думці є новий напрямок – богослов'я спілкування, де радість зустрічі й самого спілкування в любові є основою, вищим сенсом буття людини: «Вірний Бог, що ви через Нього поклонікані до спільноти» (1 Кор.: 1, 9).

Коли зустрічаєшся з Миколою Олексійовичем, то щоразу переконаєшся у справедливості вищезазначених слів. Наше спілкування завжди змістовне і, водночас, душевно просте, сповнене взаєморозуміння, високої поваги, сердечної любові.

Книгу, яку ви тримаєте в руках, можна порівняти із симфонією, яка увібрала в себе, як і будь-яка музика серця, найкращі творчі здібності автора, його багаторічний досвід вченого.

Вона умовно містить 10 частин (розділів). Кожна з яких, це сповідь автора пронизана любов'ю до друзів-земляків, рідних вчителів, духовної школи, соціального служіння, батьківської спільноти, друзів-колег, учнів тощо.

У своїй праці автор йде шляхом синтезу наукового професіоналізму, а його здобутки з вкрай важливою для сьогодення духовністю – духовно-моральним підходом через погляд традиційного Православ'я, отримали високе визнання та шану. І це надзвичайно актуально тепер, коли відбуваються потрясіння, руйнування традиційних основ.

Безумовно, кожен, хто буде читати цю книгу і долучатись до авторського стилю не залишиться байдужим до його широкого кола професійних інтересів, тем, наукового підходу, що об'єднані сердечною любов'ю і подякою, яка іде від серця і духовної щирості.

Отже, читачу пропонується разом з автором пройти його науково-педагогічними стежками, де ростуть квіти, розсипані дорогоцінні перлини мудрості, які можна сміливо збирати й покласти в свою власну скарбницю духовного досвіду, внутрішньо збагачуючись.

*Протоієрей Дмитро Болгарський – кандидат богослов'я,
кандидат мистецтвознавства, професор,
Заслужений діяч мистецтв України*

Слово вдячності моєму другу-педагогу-колезі...

Професор Микола Олексійович Супрун – це людина, яка присвятила педагогіці усе життя. Про нього з упевненістю можна сказати крилатими словами класика вітчизняної педагогіки Василя Сухомлинського: «Серце віддаю дітям». Свої творчі зусилля й насагу Микола Олексійович спрямував на таку складну сферу теорії виховання й дидактики як дефектологія та пенітенціарна педагогіка. В ній він пропрацював майже 40 років. Сама увага до тих, хто знаходиться поза мейнстрімом, уже багато говорить про цю людину. З 2010 року Микола Олексійович викладає курси педагогіки й психології в Київській духовній семінарії. Діяльність у сфері стосунків «людина – людина» він характеризує не як професію, а як служіння. Це бачення професор не лише прививає своїм студентам – майбутнім пастирям, але й втілює сам.

Науковий доробок Миколи Олексійовича становить понад 400 публікацій, серед яких є монографії та навчальні посібники. Проте, більшість з них – це статті, присвячені тій чи іншій актуальній проблемі навчання, виховання, ресоціалізації, яка, в свою чергу, пов'язана з потребами сьогодення сучасного українського суспільства.

У запропонованому виданні під назвою «Мої науково-педагогічні стежки: вибрані публікації» автор вміщує статті, що побачили світ у 1989–2022 роках. Вони стосуються історії вітчизняної педагогіки та вирішення практичних педагогічних проблем. Незважаючи на те, що ця збірка є своєрідною антологією автора, в ній не відчутно якогось марнославства. Про це свідчить сама її структура і зміст. Матеріал підібрано й розподілено таким чином, що він задовольняє не лише широкі педагогічні інтереси читача, але й є своєрідним пам'ятником-подякою вчителям, колегам і друзям, а не рідко – й сповіддю самого автора. Проте, найбільше викликає подив,

що доктор педагогічних наук, професор й полковник міліції присвячує цілі фрагменти книги своїм учням. Це ще один урок, який читач може винести від поважного педагога.

Збірник вміщує широкий діапазон статей, дотичних до різних сфер духовно-моральної освіти й виховання, а також соціального служіння й роботи з людьми різних потреб та вікових категорій. З практичної сторони, це видання є не лише корисним: воно ще й зручне тим, що вмістило під однією обкладинкою статті, розпорошені по різних малодоступних виданнях. А це не тільки задовольняє евристичні потреби, але й значне полегшення роботи молодим дослідникам, які планують у подальшому опрацьовувати педагогічні проблеми, що підняті автором. Орім усіх інших гідностей, це є значною перевагою збірника.

Висловлюю щирю надію, що прокладені Миколою Олексійовичем науково-педагогічні «стежки» стануть «протоптанною доріжкою» для тих, хто відчуває в собі покликання служити всебічному розвитку людської особистості.

*Архімандрит Митрофан (Божко) – кандидат богослов'я,
вчений секретар Київської Духовної академії*

І. МОЇ ДРУЗИ-ЗЕМЛЯКИ

В цьому розділі я намагався висловити слова синівської вдячності своїй батьківщині – Держанівці. Як і в кожній людині, в мене є те місце на Землі, до якого серце постійно лине... Про своє село я вирішив сказати слова подяки через спомин про конкретних людей, які жили поряд з моїми батьками – Олексієм Микитовичем та Дар'єю Антонівною та їхніми дітьми – Катериною, Олександром і Миколою...

Коли згадується дошкільне дитинство і школа, то насамперед поряд з родиною вирунають спогади про рідну мені сім'ю – тітку Мар'яну, яка щодня намагалась виглядати мене зі школи, щоб чимось пригостити, її сина – мого двоюрідного брата Миколу Івановича Павелка, його завжди привітну дружину Параску, їхніх дітей – Костю, Саню й Таню, з якими ми дружимо все життя... Як можна забути рідний хутір – особливо колоритну частинку нашого села... Дядька Максима та тітку Домашку, їхню доньку Любу і її чоловіка Славика. Тітку Мотрю, її доньку Галю. Велику працівницю Божок Катерину Семенівку... Родини дядька Петра і тітки Галі Павелків (Петрикових) – батьків моїх друзів – Сергія, Тані й Віри, їхньої внучки Ані – нашого надійного багаторічного помічника, та героя-фронтовика Кузьми Андрійовича Черевка... Для мене, як для хутіря, кожен з них став рідним на все життя.

Особливої вдячності заслуговують мої Вчителі. Ми учні 70-х років мали унікальну можливість відчувати особливе щастя від навчання в нашій рідній школі. Наша перша вчителька Павелко Ганна Федорівна мудро ввела нас у світ знань не лише з окремих наук, а життя загалом! Наш директор Шелест Іван Олександрович, завуч Черв'як Тетяна Леонтіївна, класний керівник Кульбака Галина Леонтіївна, філолог Трухан Інна Михайлівна, історики Божок Григорій Макарович, Шевела Микола Григорович, Мурашко Валентина Петрівна, літератор Штенура Віра Григорівна, філолог Марущенко Раїса Олексіївна та її чоловік вчитель музики Михайло Леонтіївич, біологи Шевела Данило Опанасович та Трухан Ірина Василівна, подружжя математиків Островецький Андрій Леонтіївич та Любов Дмитрівна, вчитель трудового навчання Оксеніч Віктор Феодосійович, хіміки Черв'як Дмитро Сергійович та Приступко Микола Іванович, викладач ПВП Павелко Григорій Григорович, вчитель фізкультури Якушевич Іван Михайлович, педагог-організатор Пономаренко Любов Хомівна... Це ті Люди, яким я завдячую за все краще, що є в мені... Впевнений, що так думає більшість друзів мого дитинства та юності...

Чи можливо забути уроки географії й уроки життя Ганни Єгоровни Ігнатенко?... Я мав щасливу можливість листуватися з нею протягом багатьох років до самого відходу її у вічність... Ці листи я передав для опрацювання відомому вітчизняному поетові, письменнику-краєзнавцеві Заслуженому журналісту України Будлянському Миколі Георгійовичу для написання окремої повісті про наших Вчителів.

Особливим центром духовності нашого села є Троїцька церква. Храм збудований у 1880 році пережив разом з нашою Батьківщиною важкі випробування... Відновила Служба Божя в ньому у 1993 році. Щиро дякуємо всім пастирям нашого храму, які служили в ньому в різні роки і його прихожанам за збереження й розбудову нашої православної святині!

Особлива вдячність нинішньому настоятелю храму ієрею Іоанну Іваничко й усій нашій парафіяльній громаді за їхні труди на Славу Божу!

Трухан Олександр Федотович. Ось вже і двохтисячні прийшли... Скільки ж всього пережито. Обпалена війною юність. Фронтові дороги... Сльози матері Ганни Ничипорівни над похоронкою, що прийшла на її сина гвардійця Сашка Трухана після бою, в якому командування вважало, вижити було неможливо... Вижив Солдат! Наперекір усім страшним людинобивчим законам війни... Свята Перемога! Післявоєнні поневіряння. Механізаторська дорога в рідному колгоспі ім. Тараса Шевченка. Опанування наукою вирощувати хліб в Козелецькому сільськогосподарському технікумі. Зустріч на все життя його Любові, радісний сміх якої віддається завжди дзвоником в його душі! Перша, збудована завдяки його наполегливості, асфальтована смужка сільської дороги. Невгамовний біль через занепад та розпад рідного колгоспу й не тільки його...

– Батьку, про що думаєш? Так до нього могла звернутися лише його дружина Любочка.

– Про наше з тобою життя думаю, рідна.

– А що там думати. В нас життя красиве. Працювали на совість. Виростили чотирьох діток: доньки Надя та Ніна й синочки Володя та Сергій. Підрастають вже їхні діти – наша радість – внуки...

Дійсно, подумав Олександр Федотович, саме в оцих простих, на перший погляд, словах його Любочки, з якою пройшли півстоліття, й є результат його, точніше – їхнього життя.

Згадалися перші кроки із управління тракторною бригадою в роки керівництва колгоспом його двоюрідного брата Трухана Федосія Івановича, знаного на всю країну керівника. Всі жили мрією розбудувати господарство та село. І ця мрія стала реальністю!

Чого тільки вартують досягнення колективу, коли його очільником був депутат Верховної Ради УРСР Іван Костянтинович Воловник!

Й за всіма цими досягненнями стоять десятки, а той і сотні наших славних трударів!

Пройшовши таку звитяжну дорогу Олександр Федотович, як більшість людей його покоління, найменше думали про нагороди та про себе взагалі, бо жили думкою про впевненість у завтрашньому дні для всіх ...

Щира праця нашого шановного земляка відзначена багатьма бойовими та трудовими нагородами, серед яких єдина в селі, одна з найвищих нагород тодішньої держави – орден Жовтневої революції.

Переступив межу вічності Олександр Федотович у 2004 році.

Згадуючи Олександра Федотовича Трухана та багатьох інших його сучасників, ми, держанівці XXI століття маємо зберегти та примножити скарбницю справ в ім'я збереження нашого спільного отчого дому – ДЕРЖАНІВКИ!

Постой Віктор Петрович,

кандидат ветеринарних наук, доцент, епізоотолог, автор понад 40 наукових праць, 5 патентів України (з них 3 – на винахід). Народився 1 листопада 1955 року в сім'ї хлібороба та бухгалтера. Після закінчення школи навчався в Козелецькому ветеринарному технікумі (1971–1975), який закінчив з відзнакою. З 1975 до 1977 року перебував на службі в армії. Потім вступив до Української сільськогосподарської академії (УСГА) на ветеринарний факультет, який закінчив у 1982 р., отримавши диплом з відзнакою. Пропрацювавши 1 рік ветлікарем Бобровицького радгоспу-технікуму, прийняв запрошення навчатися в аспірантурі кафедри епізоотології УСГА, а з 1986 р. почав працювати асистентом на цій кафедрі. У 1989 р. захистив кандидатську дисертацію. В різні роки успішно працював заступником голови профкому студентів та декана факультету ветеринарної медицини. З 1994 р. працював на посаді доцента кафедри епізоотології Національного аграрного університету (НАУ). У 1995 році присвоєно вчене звання доцента кафедри епізоотології. З 1999 до 2002 року навчався в докторантурі на кафедрі епізоотології НАУ. З вересня 2004 р. очолив кафедру епізоотології та інфекційних хвороб факультету ветеринарної медицини НАУ.

Користувався повагою і авторитетом серед студентів і викладачів, читав лекції та проводив лабораторно-практичні заняття з епізоотології та інфекційних хвороб тварин. Колеги зазначають, що працюючи на факультеті, Віктор Петрович виконував велику навчально-методичну і суспільну роботу, постійно підвищував свою кваліфікацію й лекторську майстерність, проводив досить велику виховну роботу, популяризуючи серед студентства знання про роль ветеринарної медицини в регулюванні складних процесів взаємовідносин популяції мікробного світу й макроорганізмів. Віктор Петрович виконував науково-дослідну роботу з таких актуальних для України проблем, як лейкоз та туберкульоз великої рогатої худоби. Перебуваючи на посаді заступника голови навчально-методичної комісії, Постой В. П. проводив велику методичну роботу з підготовки та видання програм навчальних дисциплін, посібників та підручників за напрямом «Ветеринарна медицина».

Володів надзвичайними організаторськими здібностями і творчим викладацьким потенціалом. Саме йому вдалося успішно налагодити процес підвищення кваліфікації лікарів ветеринарної медицини на факультеті. Завдяки доброму серцю, сильній волі та життєвому кредо «без питань» у вирішенні будь-яких проблем та прохань, він здобув друзів у всіх куточках України. На жаль, передчасна смерть не дала змогу реалізувати всі плани, мрії... Віктор Петрович створив власну концепцію про епізоотичний процес і успішно її апробував, готувався до захисту докторської дисертації...

В родині Віктора Петровича та Ярослави Анатоліївни, теж ветеринарного лікаря, виросли дві доньки, які продовжили справу своїх батьків. Руслана – доктор ветеринарних наук, а Вікторія – кандидат ветеринарних наук...

Островецький Леонід Андрійович – кандидат фізико-математичних наук, доцент народився у 1956 році в родині вчителів-математиків Андрія Леонтійовича та Любові Дмитрівни, які все своє життя плідно працювали в Держанівській середній школі. У 1973 році закінчив з золотою медаллю школу і вступив на математичний факультет Київського державного університету ім. Тараса Шевченка. В 1978 році з відзнакою закінчив факультет і був зарахований до аспірантури Інституту математики Академії наук України. Закінчення аспірантури завершилося успішним захистом кандидатської дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата фізико-математичних наук.

Молодого талановитого вченого було запрошено на роботу на фізико-математичний факультет Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т. Г. Шевченка. На цьому факультеті Леонід Андрійович пройшов науково-педагогічний шлях від асистента кафедри вищої математики до доцента, основоположника власної наукової школи. Тяжка хвороба завадила йому захистити докторську дисертацію, що була вже ним підготовлена...

Пішов із життя Леонід Андрійович у 2014 році, залишивши після себе вагомий теоретичний спадок й цілу плеяду своїх учнів – вчителів математики, фізики та астрономії.

Трухан Олександр Феодосійович – кандидат педагогічних наук доцент кафедри історичної та громадянської освіти Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету ім. Бориса Грінченка, багаторічний голова профспілкового комітету університету.

Народився у 1962 р. в родині відомого на всю Україну керівника агропідприємств у Держанівці та Чемері, кавалера високих урядових нагород Трухана Феодосія Івановича та вчителя рідної школи

Ірини Василівни. Батьки з ранніх років прищеплювали йому та його брату Володимиру, знаному в державі правознавцеві, який, на жаль, рано пішов з життя, велику повагу до людей і до праці.

Закінчивши у 1979 році Держанівську середню школу Олександр рік працював водієм у колгоспі, а потім вступив до історичного факультету Київського державного університету ім. Тараса Шевченка. Після блискучого його закінчення молодий педагог став працювати за фахом в школах Києва. Всі роки роботи в школі він тісно співпрацював з відомими вченими в галузі методики викладання історії професором О. І. Пометун та доцентом Г. О. Фрейманом.

Результатом цієї співпраці став захист у 2012 році кандидатської дисертації «Формування в учнів 6-7 класів вмінь працювати з підручником у процесі навчання історії». Вчений є автором підручників та навчальних посібників для учнів та вчителів історії. Саме тому його, ще до захисту дисертації, запросили на роботу до Київського університету ім. Бориса Грінченка як відомого фахівця у цій сфері педагогічної науки. Олександр Феодосійович налагодив чітку систему підвищення кваліфікації вчителів-істориків. Його лекції та науково-методичні розробки мають широкий попит у середовищі істориків України.

Максименко Оксана Михайлівна – кандидат ветеринарних наук. Народилася в 1990 році. У 2007 році з золотою медаллю закінчила Держанівську середню школу і вступила до Національного університету біоресурсів і природокористування України на факультет ветеринарної медицини. В 2012 році з відзнакою закінчила факультет і працювала лікарем у ветеринарній клініці. Після двох років лікарської практики вступила до аспірантури кафедри анатомії рідного факультету. Три роки успішної наукової праці під керівництвом близького друга Віктора Петровича Постоля – відомого вченого професора Володимира Кіндратовича Костюка завершилися захистом дисертації. З 2017 року Оксана Михайлівна працює в сфері практичної ветеринарної медицини.

II. МОЇ ВЧИТЕЛІ

Чиж М. М., Супрун М. О.

Внесок Віталія Івановича Бондаря в розвиток вітчизняної корекційної психопедагогіки

В цій статті мова йде про мого наукового керівника: нашого першого декана факультету, викладача історії олигофренопедагогіки, наукового керівника перших студентських робіт та кандидатської дисертації, наукового консультанта докторської дисертації, вчителя по життю...

Звичайно, простими словами неможливо висловити вдячність... З цим я намагаюсь жити все своє життя...

Бондар Віталій Іванович – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, Заслужений працівник народної освіти України, народився 20 жовтня 1938 року в смт Нова Водолага Харківської області.

Як наголошує доктор психологічних наук, професор Д. І. Шульженко, Віталій Іванович у 1960 році склав вступні іспити на дефектологічне відділення педагогічного факультету Київського державного педагогічного інституту ім. О. М. Горького (нині Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова). Після закінчення інституту (1965 р.) його, як одного з кращих студентів і голову профкому залишають працювати на факультеті. Педагог-науковець невдовзі серйозно заявив про себе не лише в Києві, а й у Москві, Ленінграді, Шауляї (Литва), Німеччині, Чехії, виступивши з оригінальними педагогічними розробками з проблем трудового навчання учнів спеціальних навчальних закладів [2, с. 47]. Навчався в аспірантурі Науково-дослідного інституту дефектології АПН СРСР в Москві, де й захистив кандидатську дисертацію (1971 р.) на тему: «Влияние характера обучения на формирование двигательных трудовых навыков у учащихся младших

классов вспомогательной школы». Дане дослідження мало велике значення для удосконалення змісту, організації та методики трудового навчання, формування системи конкретних трудових умінь і навичок, розвитку технічної творчості, виховання культури праці, корекції та розвитку психічної сфери учнів. Результати дослідження у подальшому знайшли відображення у монографії «Психология формирования трудовых умений школьников» (1980 р., у співавторстві) і навчальних посібниках «Трудовое обучение во вспомогательной школе» (1981 р.) та «Трудове виховання учнів допоміжної школи» (1984 р.).

У 1972–1974 роках Міністерством освіти України був відряджений на Кубу, де працював радником міністра освіти з питань дефектології. Повернувшись з Куби, В. І. Бондар працював доцентом кафедри олігофренопедагогіки, заступником декана, деканом дефектологічного факультету Київського державного педагогічного інституту ім. О. М. Горького. У стінах цього закладу вчений підготував і захистив докторську дисертацію на тему: «Розвиток теорії і практики професійно-трудоного навчання учнів допоміжних шкіл України (1917-1990 р.р.)». Це був вагомий внесок у теорію та історію української дефектологічної науки, який не втратив своєї значущості по сьогодні.

У дисертації розкрито залежність якості навчання і виховання розумово відсталих учнів від поглядів учених-дефектологів і вчителів-практиків на їхні навчально-пізнавальні можливості, які на різних етапах розвитку дефектології й допоміжної школи змінювалися як у бік недооцінки, так і в бік перебільшення трудових можливостей учнів, що негативно позначалося на змісті програм, методах навчання і формах професійної підготовки учнів.

Як вже наголошувалось, особливим етапом у становленні вченого був захист докторської дисертації, присвяченої дослідженню теорії та історії трудового виховання у допоміжній школі. Результати дослідження В. І. Бондаря слугують концептуальним орієнтиром для розробки варіативних навчальних планів, програм і підручників для учнів допоміжної школи, а також для підготовки навчально-методичних посібників і рекомендацій для вчителів-дефектологів. Положення і висновки дисертації використані для удосконалення структури системи професійно-трудоного навчання з метою поліпшення соціально-трудоної адаптації випускників допоміжної школи. Віталій Іванович проявив себе не лише послідовним дефектологом-пошуковцем, але й системним дослідником історії та філософії дефектологічної науки.

Після створення в Україні Академії педагогічних наук, В. І. Бондаря обрано першим директором Інституту дефектології АПН України (нині Інститут спеціальної педагогіки НАПН України), з 1993

по 2009 роки, де він підготував плеяду талановитих українських вчених-дефектологів, які продовжують наукові дослідження теорії та історії корекційної педагогіки, спеціальної психології, методик викладання навчальних дисциплін в школах для дітей з особливостями психофізичного розвитку. Як слушно зазначає учень академіка, професор В. А. Гладуш, учні В. І. Бондаря знаменують собою потужну наукову школу, що охоплює різні галузі дефектологічної науки [1, с. 55].

Значимо, що упродовж п'ятнадцяти років під його керівництвом Інститут спеціальної педагогіки НАПН України досяг значних успіхів і одержав визнання провідного в Україні та за її межами наукового центру з проблем психолого-педагогічної діагностики, корекційного навчання, виховання учнів. Зміцнився кадровий потенціал інституту, відкрито нові наукові підрозділи, встановлено та розвинуто міжнародні зв'язки і наукове партнерство з вченими-дефектологами Росії, Білорусі, Казахстану, Канади, Голландії, Польщі та інших країн.

На думку професора Д. І. Шульженко, серйозним науковим досягненням В. І. Бондаря і творчого колективу Інституту спеціальної педагогіки НАПН України став науковий пошук і розробка нової методології корекційної освіти, на засадах якої створено «Концепцію спеціальної освіти осіб з особливостями психофізичного розвитку в Україні на найближчі роки та перспективу», «Державний стандарт спеціальної освіти» та «Концепцію реабілітації дітей-інвалідів і дітей з обмеженими фізичними та розумовими можливостями» [2, с. 48]. У проекті закону України «Про спеціальну освіту» та названих документах і матеріалах обґрунтовано необхідність перегляду історичного підходу як до спеціальної освіти, її структури, мети, завдань і змісту підготовки учнів до майбутнього самостійного дорослого життя, так і до державних органів, суспільства і педагогічної громадскості з метою посилення інтересу до потреб спеціальної освіти.

В. І. Бондар значно збагатив зміст і обсяг поняття «соціальна зрілість», яке розглядає з погляду не лише зовнішніх проявів особистості, а й її внутрішніх якостей, що стають визначальними у процесі взаємодії суб'єкта і середовища. Основними показниками соціальної зрілості особистості, на його погляд, виступають: рівень сформованості морально-етичних якостей, які характеризують ступінь усвідомленості соціальної активності та розуміння її проявів у різних видах діяльності; рівень розвитку мотивації соціальної активності, ступінь оволодіння спеціальними знаннями, уміннями й навичками як необхідними компонентами соціально-трудової зрілості, рівень розвитку творчої самодіяльності, ініціативи, відповідальності, цілеспрямованості тощо.

Професор Д. І. Шульженко зазначає, що здобутки вченого становлять понад 250 наукових праць, присвячених різноманітним аспектам навчання і виховання дітей з особливостями психофізичного розвитку [2, с. 49]. Це монографії, підручники, посібники, наукові статті, опубліковані у вітчизняній і зарубіжній пресі. Як уже зазначалося, загальне значення визначення отримали такі праці: «Психология формирования трудовых умений учащихся» (1980 р.); «Трудовое обучение во вспомогательной школе» (1981 р.); «Трудове виховання учнів допоміжної школи» (1984 р.); «Підготовка учнів допоміжної школи до самостійної трудової діяльності» (1988 р.); «Фізика: Підручник для 7 класу допоміжної школи» (1996 р.); «Фізика: Підручник для 8 класу допоміжної школи» (2002 р.); «Фізика та побутова хімія: Підручник для 9 класу допоміжної школи» (2003 р.); «Проблеми корекційного навчання у спеціальній педагогіці» (2005 р.); «Історія олігофренопедагогіки» (2007 р.); «Фізика: Підручник для 7 класу допоміжної школи» (2008 р.).

У процесі роботи над вибором змісту навчальної програми та підручників з фізики бралось до уваги сучасне наукове розуміння компенсації та корекції, соціальної адаптації дитини, її інтеграції в суспільство.

Обіймаючи посаду директора Інституту спеціальної педагогіки НАПН України В. І. Бондар приділяв велику увагу розвитку міжнародних зв'язків у галузі спеціальної освіти. Він був ініціатором наукового партнерства Інституту спеціальної педагогіки НАПН України з Українським центром засобів розвитку, Коледжу ім. Грента Маякена та Університетом провінції Альберти (Канада), Академією спеціальної педагогіки (Польща), з Інститутом корекційної педагогіки РАО (Росія), з якими підписано угоди про співпрацю, зокрема, організацію щорічних міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференцій в галузі дефектології.

Перейшовши у лютому 2009 року на роботу до Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова на посаду професора кафедри психокорекційної педагогіки Інституту корекційної педагогіки та психології, В. І. Бондар продовжує активну експериментально-пошукову діяльність як директор Науково-дослідного центру інклюзивної освіти ІКПП.

На етапі становлення інклюзивної освіти, на думку В. І. Бондаря, не можна механічно переносити досвід інших країн без врахування специфіки соціально-психологічних чинників, зокрема, етнопсихології кожного регіону України, рівня готовності суспільства до спільного навчання дітей з психофізичними порушеннями та здоровими однолітками у школі. Ефективність інклюзивної освіти залежить не лише від фахової підготовки спеціалістів-дефектологів, але й значною мірою від ставлення до неї суспільства.

Ознайомлення з життєвим шляхом та науковим доробком академіка Віталія Іванович Бондаря дає підстави для ствердження, що його постать займає знакове місце в когорті сучасних вчених-дефектологів як України так і світової дефектологічної спільноти. Діапазон ідей вченого заслуговує на творче осмислення і використання як його сучасниками так і прийдешніми поколіннями дослідників.

Список використаних джерел:

1. Гладуш В. А. Внесок академіка В. І. Бондаря та його наукової школи в теорію та історію спеціальної педагогіки та психології / Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. – №24, С.55-60.
2. Шульженко Д. І. Віталій Іванович Бондар / Внесок викладачів кафедри психокорекційної педагогіки у розвиток історії вітчизняної корекційної освіти: навчальний посібник / за редакцією І. П. Колесника, Г. С. Пionтківської. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. – С.47-55.

2010 р.

Внесок К. М. Турчинської в розвиток теорії та історії вітчизняної корекційної педагогіки

Дякуючи Господу, у 1979 році я став студентом славетного дефектологічного факультету КДПІ мені О. М. Горького, я як і всі мої однокурсники, заглибився в атмосферу доброти та професіоналізму, яку несли наші Вчителі... Одним з фундаторів цього процесу була саме Клавдія Михайлівна Турчинська, яка незадовго до цього загинула в авіакатастрофі (поверталася з відрядження до студентів-практикантів)... Її науково-педагогічну дорогу продовжила донька – Валентина Євгеніївна Турчинська. Я мав честь бути її студентом, був офіційним опонентом та рецензентом низки дисертаційних робіт учнів вченої...

Кожна сфера наукових знань характеризується наявністю в ній обдарувань та талантів, які, власне, і визначають її обличчя. Українська дефектологія має всі підстави для ствердження, що в її історії однією з таких визначальних фігур є постать Клавдії Михайлівни Турчинської (1924-1976).

К. М. Турчинська за своє коротке, але напрочуд яскраве життя воістину багато зробила і на теренах практичної та теоретичної олігофренопедагогіки, і у сфері підготовки фахівців-дефектологів, коли протягом багатьох років була провідним викладачем, деканом і завідуючою кафедрою олігофренопедагогіки та психопатології КДПІ ім. О. М. Горького (нині НПУ ім. М. П. Драгоманова).

Як вже зазначалося, особливо вагомою сторінкою науково-педагогічного життя К. М. Турчинської була її педагогічна та наукова діяльність на дефектологічному факультеті столичного педагогічного вищого закладу освіти. Перш за все, необхідно наголосити на тому, що цим ученим була зроблена ґрунтовна систематизація актуальних проблем педагогіки та психології вищої дефектологічної освіти, що й на сьогодні становить її методологічну базу. В основу педагогічних поглядів К. М. Турчинської було покладено особистісно центрований підхід при реалізації всього широкого спектру питань підготовки дефектолога нового гатунку. Саме тому у своїх лекційних матеріалах та в наукових працях [7] вона наголошувала на критичному розумінні студентами основних дефініцій різних теорій діяльності та концепцій особистості.

Постійно тримаючи в полі зору історію розвитку дефектології взагалі, й системи підготовки дефектологічних кадрів зокрема, К. М. Турчинська зробила цілий ряд ґрунтовних історико-педагогічних досліджень, що для періоду 60-70-х років ХХ ст. було досить сміливим поглядом на минуле вітчизняної спеціальної педагогіки. Зокрема, нею у своїх виступах перед студентською аудиторією постійно наголошувалося на вагомій ролі Л. С. Виготського у становленні та розвитку дефектології як науки.

Про наукову виваженість поглядів педагога свідчать матеріали міжнародної конференції, присвяченої 100-річчю класика психології та дефектології [5]. Зупинимось тільки на окремих виступах цього наукового зібрання, у яких, на наш погляд, були творчо розвинуті погляди К. М. Турчинської на місце в історії психолого-педагогічної науки Л. С. Виготського.

Зокрема, у доповіді Т. М. Марютина «Проблема біологічного та соціального у працях Л. С. Виготського» зазначалося, що проблема співвідношення біологічного та соціального розглядалася цим ученим на всіх рівнях аналізу – еволюційному, онтогенетичному та патопсихологічному [5]. Таке бачення взаємодії біологічного та соціального чинника в становленні людини-особистості слугує, на думку вченої, методологічною базою для розуміння всієї складної природи дефекту.

Відомий дослідник у сфері вікової та педагогічної психології Д. І. Фельдштейн у проголошеній ним промові «Психологія віку» всебічно обґрунтував уяву про дитинство як про наукову психо-

логічну категорію. Зазначивши, що це поняття частіше вживалося в соціально-організаційному плані, доповідач підкреслив, що сучасна наука накопичила величезну масу даних, які дозволяють розглядати дитинство як цілісне явище, яке не тільки підвладне впливу дорослих, але й саме здійснює активний вплив на них [5]. Таке твердження вченого-психолога цінне для нас передусім тим, що воно співпадає з баченням К. М. Турчинської методологічного впливу вікової психології на корекційну педагогіку. Виховання студентів на кращих традиціях вітчизняної та зарубіжної наукової школи сприяло, на думку дослідниці, повнішому розумінню вузівськими педагогами таких основних параметрів особистості майбутнього вчителя спеціальної школи як широта соціальних зв'язків, відносин людини зі світом, їхня ієрархія та загальна структура. Дійсно, як показали випробування часом, саме подібний підхід до виховання педагога сприяє виробленню в нього гуманістичних та професійних засад – основу його педагогічного успіху.

Як свідчать результати досліджень С. М. Соколова, М. З. Кота, С. П. Миронової та інших науковців-дослідників проблеми підготовки дефектологічних кадрів, основними компонентами педагогічної діяльності є: організаторський, комунікативний, конструктивний, проектувальний та ін., які, на нашу думку, мають бути притаманні й фахівцям дефектологічного профілю, звичайно, за умови збереження суттєвої професійної специфіки.

Дослідження вищезазначених компонентів постійно становило основу наукового пошуку колективу педагогів дефектологічного факультету на чолі з К. М. Турчинською як у навчальний час (аудиторні заняття, практика і стажування студентів та слухачів), так і в період позааудиторної діяльності.

Формування готовності до виконання професійної діяльності має ряд етапів, є динамічним процесом, основу якого складають формування стійких професійних інтересів, поглиблення уявлень про сутність, зміст майбутньої професії: розвиток педагогічних нахилів та здібностей, виховання впевненості в правильності професійного вибору, відповідність психічних рис та особистісних якостей людини вимогам професії, щире прагнення працювати за обраним фахом.

Виходячи з того, що одним із завдань свого дослідження була розробка моделі випускника-дефектолога в ракурсі його професійної готовності до виконання своїх службових обов'язків у середовищі дітей та підлітків, які мають певні вади в психічному розвитку, вчені ставили перед собою мету дослідити взаємопов'язані її компоненти: мотиваційно-ціннісний та змістовно-процесуальний як у межах навчального процесу, так і в позааудиторний час.

Стосовно вивчення організації навчальної роботи в закладах освіти, що займаються підготовкою спеціалістів для спеціальних

шкіл, то перш за все варто зазначити, що сферою дослідження цього колективу однодумців на даному етапі наукового пошуку був увесь навчально-виховний процес закладу освіти і, зокрема, аудиторна навчальна робота, яка, на нашу думку, за умови тісної інтеграції з практичними формами навчання і повинна сформувати професійне обличчя педагога-дефектолога майбутнього.

Розглядаючи свої дослідження в площині дефектологічної науки та педагогіки вищої школи, К. М. Турчинська на початковому етапі мала на меті аналіз його історико-педагогічних аспектів. Саме тому для неї та представників її наукової школи суттєвим було звернення до вивчення педагогічної творчості науковців, які стояли біля витоків створення вітчизняної вищої школи. У першу чергу це М. В. Ломоносов, М. І. Пирогов, М. П. Драгоманов, К. Д. Ушинський, М. С. Грушевський та багато інших вчених-організаторів вузівського навчання світового рівня. Серед сучасних робіт у галузі вітчизняної педагогіки вищої школи суттєвий інтерес для нас становили дослідження С. І. Архангельського, А. А. Бондаря, А. І. Дьоміна, І. А. Зязюна, В. М. Синьова та інших вчених-педагогів сучасності. Не менш важливим для досягнення мети наукового пошуку виявилось і здійснення нами аналізу світового досвіду організації наукової та навчально-виховної діяльності вищих закладів освіти за кордоном. Необхідно назвати класиків світової педагогіки А. Дистервега, Я. А. Коменського, Ж.-Ж. Руссо, І. Песталоцці тощо.

Сучасний фахівець-дефектолог, як завжди стверджувала К. М. Турчинська, насамперед має бути інтелігентною людиною, що передбачає не тільки оволодіння знаннями в різних сферах життєдіяльності, зокрема, безумовно, і в професійній, а й головне – керування ними в повсякденному житті. Неможливо уявити сучасну творчу людину без постійного бажання до самовдосконалення в усіх сферах самовиховання: інтелектуальній, духовно-культурній, моральній, фізичній та професійній, що за своєю природою є інтегрованою, а саме такою, яка вбирає (в ідеалі) в себе найпрогресивніші тенденції розвитку особистості в усіх вищезазначених сферах самовиховання. Такий підхід вимагає не тільки реальної оцінки кадрів, які готує наша вища дефектологічна школа, але й програму їхньої підготовки у найближчому майбутньому.

Досліджуючи шляхи ефективного використання навчально-виховного процесу в особистістному професійному зростанні спеціаліста в галузі дефектології, К. М. Турчинська зі своїми колегами виходила з припущення, що його виховання має реалізовуватися як цілісна структурна система, у якій навчальна робота (аудиторна, практика і стажування) та позааудиторна діяльність студентів гармонічно доповнювали б одна одну, а саме працювали на кінцевий результат діяльності закладу освіти – на підготовку спеціаліста.

Методологічною основою ствердження є головне соціально-педагогічне завдання вузу – формування інтелігента, готового виконувати широку суспільну та професійну діяльність. Отже, завдання українського суспільства, як і будь-якого іншого, полягає у вихованні патріота-громадянина і одночасно спеціаліста у своїй галузі знань, оскільки всепроникаючий сучасний популізм та дилетантизм являє собою велике соціальне зло – породжує собі подібних.

Визначальними педагогічними факторами, що забезпечували успіх дефектологічного факультету в досягненні цієї мети, була постійна науково-педагогічна робота педагогічного колективу на чолі з його деканом та свідомо активна навчально-пізнавальна і наукова діяльність вихованців. Головною ідеєю всього періоду діяльності К. М. Турчинської на факультеті було те, що результативність педагогічного процесу буде найбільш високою тільки за умови творчої співпраці його творців – педагогів та їхніх студентів.

Саме керуючись даним підходом до проблеми підготовки кадрів дефектологів, К. М. Турчинська постійно прагнула у своїй праці до розвитку творчого мислення студентів у процесі навчання. Аналізуючи окремі сучасні першоджерела з даної проблеми, ми відзначаємо, що вони теж концептуально доповнюють теоретичні погляди К. М. Турчинської на цю проблему [7].

Зокрема, вчений С. Д. Смирнов наголошує на тому, що коли перед педагогами вищої школи постає питання про джерела та механізми творчості, вони перш за все повинні розуміти цю дефініцію як привнесення індивідуального здобутку в загальну культуру за умови переважної детермінації цього процесу з боку суб'єкта [6].

Дотримуючись такого бачення природи педагогічної творчості, та, зокрема, розуміючи, що успіх у навчанні студента визначається чіткістю постановки та реалізацією широкого комплексу ключових завдань навчального процесу, вчена прагнула тримати в полі зору постановку цілей, змісту та організацію навчально-виховного процесу факультету. Особливо це проявлялося в проведенні навчання студентів відділення факультету з підготовки вчителів трудового навчання для допоміжних шкіл. Дана спеціалізація дефектологів-олігофренопедагогів була відкрита саме завдяки творчим зусиллям К. М. Турчинської.

Поряд із значними здобутками у сфері підготовки дефектологів найвищого ґатунку її наукові інтереси сягали й галузі безпосереднього застосування сил своїх молодих колег – допоміжної школи з позицій гуманістичних завдань спеціального корекційного навчання. Однією із стрижневих проблем даного типу дитячих навчальних закладів вона слушно вважала профорієнтаційну роботу – вагомий чинник соціалізації розумово відсталої дитини в дорослому житті.

Найбільш значимі результати її багаторічного наукового пошуку лягли в основу монографічного дослідження, яке слугувало осно-

вою її докторської дисертації, яку К. М. Турчинська не встигла захистити через трагічну смерть на самому злеті її творчого життя [7].

К. М. Турчинську та її колег (зокрема мова має тут йти в першу чергу про дослідження академіка Віталія Івановича Бондаря) завжди цікавило, як відбувався процес становлення теоретичних засад і практики організації професійно-трудового навчання та виховання розумово відсталих дітей та підлітків [1;2;3]. Історія становлення й розвитку допоміжної школи свідчить, що особливо складним був період 20-30-х років. Старе суспільство не залишило широкомасштабного досвіду організації навчання та виховання дітей з особливостями фізичного чи розумового розвитку в державних освітньо-виховних закладах, оскільки таких не було. Потрібно було будувати все з самого початку і по-новому.

Допоміжна школа в умовах колишнього Радянського Союзу із самого початку її створення стала трудовою з елементами професіоналізму в межах, що вважалися доступними для розумово відсталих учнів.

Нині ці освітні заклади, на думку В. І. Бондаря, забезпечують професійну підготовку учнів з цілого ряду спеціальностей на рівні потреб суспільства в робітниках масових професій. Однак, у її діяльності, як і в масовій школі, на час розпаду СРСР набули характерних ознак застійні явища в цілій низці питань організації життєдіяльності школи. Чітко налагоджена система професійної орієнтації вихованців допоміжних шкіл в силу економічних та соціальних негараздів постраждала найбільш відчутно [2; 3].

У здійсненні суттєвих зрушень велике значення має аналіз попереднього досвіду організації професійно-трудової підготовки учнів до самостійного життя. Вже в 20-ті роки були розроблені методологічні засади, що визнавали основні напрями роботи з аномальними учнями, зокрема у сфері підготовки їх до праці в суспільстві.

Вищезазначені науковці послідовно розкривали основні віхи того шляху, коли на освітніх теренах України велась планомірна робота із впровадження теоретичних установок, розроблених на I Всеросійському з'їзді з боротьби з дитячою дефективністю, безпритульністю і злочинністю, та на II з'їзді соціально-правової охорони неповнолітніх. Зокрема, й у наш час заслуговують на ретельне вивчення матеріали виступів на цих наукових форумах провідних вчених того часу: Л. С. Виготського, О. М. Граборова, О. М. Щербини та інших.

Про виваженість наукових орієнтирів К. М. Турчинської свідчить і те, що у своїх працях у галузі теорії та історії дефектології В. І. Бондар, вже після її кончини, всебічно показав складний і суперечливий процес пошуків раціональних форм організації трудового навчання і виховання учнів допоміжних шкіл залежно від змін

їх структури, навчальних планів і програм. Вчений цілком слушно зазначає, що, не зважаючи на різні відхилення в практичній діяльності, допоміжні школи у своєму розвитку йшли в напрямі реалізації основоположного принципу поєднання навчання та виховання із суспільно-корисною та продуктивною працею.

Саме керуючись врахуванням історичного досвіду в налагодженні діяльності допоміжної школи, К. М. Турчинська розглядала профорієнтацію її учнів як один із вагомих засобів впливу на покращання процесів соціалізації психічно хворої дитини в реальне суспільне життя.

Автор монографії вперше представила в систематизованому вигляді величезний історико-педагогічний та експериментальний науковий матеріал стосовно розвитку профорієнтаційної роботи в допоміжних школах республік колишнього Радянського Союзу, а також провела певні паралелі з досвідом допоміжних шкіл інших країн, що, безумовно, є суттєвим внеском у спеціальну порівняльну педагогіку [7].

Варто зазначити також і те, що це не тільки навчальний посібник для студентів дефектологічних факультетів педагогічних вузів, але й дослідження, у якому підводяться певні підсумки розвитку теорії та практики всієї корекційної педагогіки сімдесятих років минулого століття.

Ця книга увібрала в себе ґрунтовні питання підвищення якості професійно-трудової підготовки дітей з особливостями розумового розвитку. У цій роботі експериментатор вкрай коректно розкрила питання теорії профорієнтації та профвідбору як важливої дефектологічної, так і соціальної проблеми. Це та всі інші дослідження К. М. Турчинської завжди відзначались вагомим аналізом практичної роботи допоміжної школи з трудового навчання і виховання і, зокрема, такого важливого компонента цієї роботи, яким є профорієнтаційний аспект. Для педагогів-практиків та науковців багатьох поколінь становив та становить великий науково-практичний інтерес експериментальний матеріал із організації профорієнтаційної роботи в допоміжній школі, визначення рівнів профпридатності дитини з особливостями фізичного та психічного розвитку до опанування тієї чи іншої професії. Оскільки, на думку автора дослідження, професіонально-кваліфікаційний рівень підготовки сучасного робітника, відповідно його психофізіологічних особливостей вимогам певної професії визначає і ефективність виробництва, що є не менш важливо як для суспільства так і для конкретної людини, бо це є гарантія її соціального захисту.

Вагомою заслугою всіх досліджень К. М. Турчинської є те, що вона завжди чітко дотримувалася класичних методологічних засад поєднання загальнотеоретичних, філософських, психолого-педаго-

гічних аспектів викладу наукового матеріалу з характеристики виключно медичних та психологічних чинників, що у спільному поєднанні відігравали визначальну роль у розвитку науки про навчання та виховання осіб з особливостями фізичного чи розумового розвитку.

Особливо вдало в цьому плані розкрита науковцем сутність понять «профорієнтація та профвідбір» з урахуванням поглядів представників широкого спектра наук, які вивчають дану проблему: економіка, психологія, фізіологія, соціологія тощо. Опираючись на широкий спектр наукових знань, К. М. Турчинська розробила оригінальну методику оцінки та прогнозування ролі розумово відсталих учнів у трудовій діяльності на основі врахування психофізіологічних особливостей розвитку. Методологічною основою свого наукового пошуку вчена обрала дослідження академіка І. П. Павлова, професора О. Р. Лурія, класиків вітчизняної олігофренопедагогіки Г. М. Дульнева, І. Г. Єременка, М. С. Певзнера, С. Я. Рубінштейна та ін. Зокрема, вона повністю поділяла погляди Г. М. Дульнева на завдання допоміжної школи у сфері трудового навчання та виховання:

1. «Загальносоціальним завданням трудового навчання в допоміжній школі є підготовка учнів до участі в продуктивній праці в складі звичайних трудових колективів.

2. Спеціальне, корекційно-розвивальне завдання трудового навчання в допоміжній школі полягає в активному використанні процесу трудового навчання для виправлення суттєвих недоліків пізнавальних процесів та виховання позитивних якостей особистості учня, що сприяє полегшенню його включення в трудові відносини людей у звичайному колективі працюючих людей» [4, 13-14].

Отже, на думку вченої, увесь широкий спектр методів трудового виховання та навчання дітей з особливостями розумового розвитку має забезпечити корекційно-розвивальний вплив на учня, у результаті чого мають сформуватися позитивні особистісні та професійні якості. Результативність цього процесу буде визначатися в першу чергу виваженим підбором для дитини майбутньої професії. Враховуючи специфічні особливості розвитку психіки учня допоміжної школи, а часом і суттєві відхилення в його фізичному розвитку, автор цілком коректно поділяє думку Г. М. Дульнева про те, що в умовах допоміжної школи практично неможливо організувати вільне обрання професій з боку самих вихованців.

К. М. Турчинською був зібраний протягом багатьох років унікальний матеріал, який свідчив, що, враховуючи особливості психофізичного розвитку учнів даного типу шкіл, вони можуть успішно соціалізуватися лише в небагатьох робітничих професіях.

Щиро вболіваючи за долю учнів допоміжних шкіл України, К. М. Турчинська, як справжній педагог-гуманіст, напрочуд багато зробила для успішного вирішення проблем працевлаштування

випускників. Розуміючи те, що зростаючі вимоги сучасного виробництва будуть поступово звужувати коло можливих професій для учнів даного типу шкіл, вона за допомогою своїх однодумців-практиків постійно вносила суттєві корективи до навчальних програм з трудового навчання допоміжних шкіл. З метою досягнення успіхів у цій багатогранній проблемі нею була всебічно вивчена професійна стійкість випускників, що сприяло значному покращенню адаптації підлітків до умов конкретного виробництва.

Обрання професії та особистість учнів допоміжної школи мають стати, на думку вченої, центральною проблемою не тільки для педагогічного колективу, а й для всіх відповідних органів освіти. Саме на реалізацію цього положення і було спрямоване формування професійної спрямованості учнів, що здійснювалося через формування стійких професійних інтересів. Реалізовувалося дане завдання через широкомасштабне вдосконалення змісту та форм профорієнтаційної роботи в цьому типі навчальних закладів. З цією метою в школах, наприклад, широко використовувалися, особливо в старших класах, не тільки внутрішньошкільні, але й державні форми профпопуляризації: спеціально організовані конференції, зустрічі, екскурсії на виробничі підприємства тощо.

Ознайомлення учнів із загальнодержавними службами чи юридичними основами працевлаштування, яке стало у 70-ті роки досить широко проводитися у спеціальних школах, суттєво підвищило готовність учнів як до обрання професії, так і для самостійної організації трудової діяльності після завершення навчання.

До безперечних науково-практичних досягнень цього науковця необхідно також віднести методику професійної адаптації випускника допоміжної школи до нових умов трудової діяльності. Це поняття, на думку автора, включає два тісно пов'язані між собою процеси: групову та соціальну адаптацію – пристосування організму особистості як до нового режиму професійної діяльності, так і до нових умов встановлення професійних міжособистісних професійних відносин.

Безумовно, що подібні новаторські ідеї К. М. Турчинської стосовно реформування всієї системи професійної орієнтації вихованців допоміжних шкіл вимагали перегляду змісту та форм трудового навчання учнів восьмирічних допоміжних шкіл, уточнення часових параметрів рівня трудової підготовки (пропедевтичний, загально-технічний, професійний).

Таким чином, у нас є всі підстави стверджувати, що весь багаторічний пошук К. М. Турчинської, спрямований на суттєве вдосконалення професійної орієнтації учнів допоміжних шкіл, виявився досить результативним і не втратив своєї наукової та практичної значимості й у наш час.

Однією з найскладніших проблем у проведенні наукового дослідження у сфері історії педагогічної науки є пошук правильного співставлення в розкритті ролі об'єктивних та суб'єктивних факторів, що визначають рівень досягнень її науково-практичних результатів. Дійсно, історик корекційної педагогіки має відповідально проаналізувати вплив економічних та соціально-політичних чинників, а також самої особистості, яка діє в цих умовах, на розвиток певної сфери знань. Стосовно ж дослідження науково-педагогічної творчості Клавдії Михайлівни Турчинської, то, на нашу думку, сучасна історико-педагогічна наука має всі підстави розглядати її як представника передової когорти видатних вчених-дефектологів України.

Про масштабність фігури вченого судять за багатьма критеріями, але один із найвагоміших – наукова школа, яку він заснував. Українська дефектологія зараз гідно представлена цілою низкою імен, які визначають її сучасний світовий рівень, і які у свій час були й колегами та учнями К. М. Турчинської: В. І. Бондар, Л. С. Вавіна, Г. М. Мерсіянова, В. М. Синьов, Є. П. Синьова, І. П. Колесник та ще багато інших провідних фахівців корекційної педагогіки. Визначним є й те, що кафедру олігофренопедагогіки дефектологічного факультету НПУ ім. М. П. Драгоманова вже протягом багатьох років очолює її донька Валентина Євгеніївна Турчинська...

Література:

1. Бондар В. І. 60-річчя дефектологічного факультету КДПІ ім. О. М. Горького // Питання дефектології: Респ. наук.-метод. зб. – К.: Рад. школа, 1980. — №13. — С. 106-110.
2. Бондар В. І. Передумови розвитку державної системи спеціального навчання дітей з психофізичними вадами // Дефектологія. — 1997. — №2. — С. 2-5.
3. Бондар В. І. Стан спеціальної освіти та динаміка її змін. Наук.-метод. зб.: Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство. – К.: Контекст, 2000. – С. 29-34.
4. Дульнев Г. М. Основы трудового обучения во вспомогательной школе. — М.: Педагогика, 1969.
5. Международная конференция, посвященная 100-летию со дня рождения Л. С. Выготского // Психологический журнал. — 1997. — №4. — С. 129-141.
6. Смирнов С. Д. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности. Учебное пособие для слушателей факультетов и институтов повышения квалификации, преподавателей вузов и аспирантов. – М.: Аспект Пресс, 1995. – 271 с.
7. Турчинская К.М. Профорентация во вспомогательной школе. – К.: Рад. школа, 1976. – 128 с.

2001 р.

Дослідження А. І. Селецьким окремих аспектів історії дефектологічної науки

Постать професора Андрія Івановича Селецького для мене, як і для тисяч його студентів, залишилася в нашій пам'яті як зразок високої професійної культури... Його лекції були для нас прикладом

знань й високої педагогічної майстерності... Чого вартували для нас його стиль викладу складного матеріалу, культура мовлення, манери, стиль одягу... Ніби вчора ми чули в кінці кожного заняття його знамениту фразу: «Соблаговолите задать вопросы по изложенному»...

Дефектологія є комплексною наукою, яка включає в себе досягнення філософії, психології, педагогіки, медицини та цілої низки інших суміжних галузей знань.

Відомий вчений-психіатр професор Андрій Іванович Селецький присвятив багато років свого наукового життя проблемі дослідження медичних основ олігофренопедагогіки, працюючи професором, деканом дефектологічного факультету, завідувачим кафедри олігофренопедагогіки та психопатології Київського державного педагогічного інституту ім. О. М. Горького.

Проф. А. І. Селецький у цій низці своїх фундаментальних праць [5; 6] заклав основи психопатології дитячого віку та, зокрема, її важливої складової – клініки олігофренії. Досліджуючи глибини клінічних основ зазначених наук, він уважно вивчав й історію становлення цих сфер знань. Вчений досить влучно зауважував: «Кожна галузь науки має свою історію, засвоєння якої для того, хто бажає вивчити цю галузь, обов'язкове. Не знаючи минулого, важко орієнтуватися в сучасному, неможливо заглянути в майбутнє, через що неминучі вагання і навіть помилки. Кожний дослідник, розв'язуючи те або інше питання, вдається до його історії, в якій шукає шляхи до реалізації свого задуму. Чим глибше вивчена історія певного питання, тим плідніші будуть власні висновки з нього» [6,13].

Дійсно, ці погляди професора щодо історико-професійних проблем підтверджують його гіпотезу, що саме повнота розуміння сучасного стану науки і перспектив її розвитку багато в чому визначається обізнаністю з тим, як виник цей «сучасний стан», що йому передувало, який шлях було пройдено до становлення і утвердження тих або інших наукових ідей і запровадження їх у практику. Пізнання процесу історичного розвитку науки потрібне для глибоких розробок теоретичних основ науки, для організації і практичного застосування цих знань на практиці [6].

Про неординарність та наукову сміливість світоглядних поглядів А. І. Селецького свідчить вже той факт, що він нам, своїм студентам, ще на початку 80-х років розкривав методологічне значення педології для корекційної педагогіки. Зокрема, вчений постійно підкреслював роль у становленні цієї науки класика світової дефектології Л.С. Виготського та представників його наукової школи [2].

Як вже відмічалось, що будучи перш за все лікарем-практиком, за плечима якого були десятки років науково-практичної роботи в психіатричних клініках та на кафедрах, а також фронтовий досвід, професор постійно цікавився історією психіатрії та дефектології. Саме тому на його лекційних та семінарських заняттях постійно і широко наводилися приклади з історії нашої вітчизняної науки, зокрема з праць Ю. І. Каннабіха [3].

Клінічне розуміння слабоумства – підсумок довгого, складного і суперечливого процесу, який передував виникненню термінів «олігофренія» і «деменція». Вчений зазначав, що протягом віків в аналізі суті слабоумства здогадки поступово переходили в концепції, емпіричні спостереження – у висновки, а вчені нестерпно довго билась над формулюванням самої термінології. Потреби життя і практики зумовили виділення олігофренії у самостійну клінічну форму.

Вчення про слабоумство, практику лікування та виховання розумово відсталих дітей має багатий досвід і велику історію. Але цілком слушно стверджував дослідник, що цю історію ще недостатньо проаналізовано та узагальнено. В літературі є деякі публікації про етапи розвитку вчення про олігофренію з того чи іншого історичного періоду. Повного ж огляду історії питання цього вчення, починаючи з давнини і до наших днів, немає. Тому висвітлення історико-теоретичних і організаційно-практичних питань з цієї проблеми є актуальним і сьогодні.

Аналіз розвитку поглядів про розумову відсталість дітей необхідно проводити не тільки на основі критичного осмислення відповідних джерел, але й використовуючи матеріали споріднених із медициною і педагогікою наук, зокрема психології.

Цілком природньо, що лікуванню та навчанню розумово відсталих дітей завжди приділялося більше уваги, ніж дорослим. Але, як свідчать документи, це піклування часто носило поверховий характер. Лише в ХХ столітті відбулось логічне об'єднання зусиль медиків та педагогів у єдиній сфері знань – корекційній педагогіці.

Для сучасної дефектології, на нашу думку, найбільш актуальними є погляди А. І. Селецького на природу власне дефекту. Розглядаючи відхилення у психічному розвитку як важливі системотворчі риси для пізнання особистості, необхідно, на його думку, при її аналізі спиратися на загальне розуміння природи особистості як сукупності соціальних властивостей та якостей людини. Це передбачає

визначення класифікаційних характеристик вихованця з точки зору прояву особливостей його аномального розвитку, а також пізнання їх в соціально-демографічній та виховній площинах.

Про актуальність даної проблеми свідчить і той факт, що передова суспільна думка завжди тримала в полі зору проблему аномальної людини. Цікавою демонстрацією цього твердження є заява члена французької Академії наук, депутата Установчих зборів Віктора Гюго про соціальний захист аномальних осіб, яку проголосив у віршованій формі:

«Навчайте грамоти, навчайте їх письму!

Відкрийте школу їм, щоб скасувати тюрму!»

Поряд із А. І. Селецьким цілий ряд дослідників історико-дефектологічних проблем, зокрема академік В. І. Бондар [1], зазначають, що ще в умовах царської Росії прогресивна громадськість з належною увагою ставилася до різних аномалій у психофізичному розвитку людини. Вже у квітні 1722 року імператор Петро I підписує указ «Про огляд дурнів у Сенаті», а в березні 1813 року помітним явищем в історії психіатрії Росії став затверджений Сенатом поділ у таблиці хвороб на слабоумство вроджене та набуте.

Починаючи з 1826 року, російське наукове видання «Журнал человеколюбивого общества» друкує новітні на той час досягнення в галузі психіатрії. Суттєвим науковим зрушенням було і подальше створення ще цілої низки спеціалізованих видань: «Друг здоровья» (1835 р.), «Вестник естественных наук и медицины» (1836 р.), «Русский инвалид» (1845 р.) тощо. Починаючи з 1854 року, завдяки зусиллям прогресивних медиків того часу, у найбільших містах Росії було відкрито ряд лікувальних закладів для психічно хворих дітей. У 1854 році Головне управління військово-навчальними закладами відкриває в Саратові та Іркутську виправні навчальні заклади з особливим режимом для підлітків з психопатичними рисами розвитку.

Визначним явищем у психіатричній науці був вихід у світ у 1883 р. праці «Матеріали до психопатології юнацького віку» херсонського психіатра М. Я. Дрознеса.

Окрім виключно психіатричних закладів для дітей та підлітків, які мали відхилення у психічному розвитку, існували також і заклади медико-педагогічного характеру, в яких починається тісна співпраця лікарів та педагогів у напрямку забезпечення комплексного вивчення особистості учня. У 1882 році Є. Х. та І. В. Мальяревські заснували у Петербурзі лікувально-виховний заклад. Поряд із практичною, педагогічною та лікарською роботою вони спільно з В. М. Бехтерєвим та плеядою інших науковців видають «Медико-педагогический вестник». Подібні заклади відкривають у 1906 році І. А. Сікорський у Києві та у 1908 році В. П. Кашенко в Москві.

Як зазначає А. І. Селецький, переломним етапом для російської дефектології став III з'їзд психіатрів (1909 р.), на якому В. П. Кащенко виступив із доповіддю «До питання про виховання та навчання дефективних дітей». В цьому програмному документі, зокрема, зазначалося, що необхідно створити суспільну течію на користь численного класу нещасних дітей в інтересах державної безпеки, шкільної гігієни і педагогіки. І саме тому на лікарів покладається надзвичайно почесне завдання – з'ясувати широке суспільне і державне значення питання про дефективних дітей і пропагувати ідею необхідності та своєчасності організації державою і громадськістю шкіл та медико-педагогічних закладів для розумово відсталих та інших категорій аномальних дітей [6].

Важливою віхою в дефектологічній науці було створення у 1925 р. Експериментального дефектологічного інституту, в якому під керівництвом професора Л. С. Виготського було розпочате планомірне та систематичне дослідження проблем виховання різних категорій аномальних дітей.

На думку колеги А. І. Селецького академіка В. М. Синьова, саме під впливом досліджень Л. С. Виготського російськими та зарубіжними дефектологами було принципово переглянуто природу власне дефекту, спираючись на її біосоціальну основу з обов'язковим врахуванням її потенціалу – «зони найближчого розвитку». На думку Л. С. Виготського, завдання дефектологів полягає перш за все в тому, щоб виявити у кожній людині з особливими потребами саме ті потенціальні можливості, що становили б з часом основу успіху в корекційно-виховній роботі [4].

Сучасна наукова дефектологічна думка в Україні об'єднана навколо Інституту дефектології АПН України. За останні десятиліття спеціальна корекційна педагогіка суттєво збагатилася. Докладно вивчено та висвітлено проблеми резидуальних енцефалопатій, залишкових явищ енцефалітів і менінго-енцифалітів різного генезу, черепно-мозкових травм внутрішньоутробної патології, дитячої шизофренії та епілепсії тощо. Відбулися значні зрушення у вивченні етіології та патогенезу недиференційованих і диференційованих олігофреній. З'ясовано особливості порушень вищої нервової діяльності у олігофренів. Олігофренопедагоги та психіатри об'єднали зусилля у вивченні граничних станів дитячого віку. Розробляючи методи патогенетичної терапії та компенсаторних механізмів. Суттєво науково-практичного інтересу для дефектології набувають дослідження, що пов'язані із психолого-педагогічними та психіатричними аспектами ліквідації аварії на Чорнобильській АЕС [1].

Підсумовуючи творчий науковий шлях професора Андрія Івановича Селецького в галузі вивчення клінічних основ дефектологічної науки, варто зазначити, що на його думку, пізнання процесу істо-

ричного розвитку вчення про клініку олігофренії та деменції, як вже зазначалося, неправильно уявляти тільки як просте задоволення пізнавального попиту людей.

Історіографія дефектологічної науки дає змогу бачити, що становлення та еволюція знань про дитину з особливими потребами у фізичному розвитку взагалі відбувалися за певними закономірностями. Ці знання є підсумками довгого та суперечливого процесу. Клініцисти довгий час вели активні дискусії з уточнення самої наукової термінології різних клінічних форм розумової відсталості. У вітчизняній дитячій психопатології самі погляди на слабоумство, на думку вченого, розвивалися під впливом передової філософської науки.

Спираючись на прогресивні традиції української науки та завоюючи все цінне, чого досягла світова наукова спільнота в галузі дитинознавства, вітчизняні дефектологи та психіатри зробили значний внесок у розвиток клінічних основ дефектології.

Ось вже більш ніж 170 років основним теоретичним принципом у вивченні різноманітних клінічних форм слабоумства, зокрема, олігофренії, є біологічний напрямок. Він впливає з наукового розуміння взаємозв'язку організму з середовищем та визнання вирішального значення соціальних факторів для зміцнення здоров'я і усунення причин розумової відсталості. Цей принцип в сучасний період започатковує новий етап у розвитку клініки дитячої олігофренії, що у своїй основі базується на вченні І. П. Павлова.

Вагомим досягненням А. І. Селецького в історії дефектології є те, що ним розкритий взаємозв'язок між клінікою олігофренії та корекційною педагогікою на різних етапах їхнього спільного розвитку, дана характеристика основних тенденцій становлення української дефектології. Для педагогів-практиків цікавим буде бачення А. І. Селецьким ролі трудового навчання та виховання у корекції вад розумового розвитку. Лікування працею потребує великої уваги стосовно вибору її видів. Цілком недоречною буде праця, яка викличе почуття відрази, відсутності перспективи. Праця, на думку вченого, безумовно є фізіологічною потребою організму людини, але особливий виховний ефект вона матиме лише тоді, коли буде підібране педагогом-професіоналом. Як показав час, доробок українських дефектологів поповнився згодом цілою низкою ґрунтовних досліджень, які вивчали організацію та проведення трудового навчання і виховання у допоміжних школах України. Серед них варто згадати дисертаційні роботи В. І. Бондаря, Є. О. Білевича, К. М. Турчинської, М. З. Кота та інших вчених.

Поряд із трудовим вихованням, важливим засобом спеціалізації розумово відсталих дітей, згідно з твердженням А. І. Селецького, має бути їхня участь в роботі органів учнівського самоврядування,

оскільки, як показують практика і соціальні дослідження, одним з найважливіших шляхів виховання в учнів соціальної активності є доцільно організована громадська самодіяльність дітей в таких структурах. Справа ця копітка і досить складна, особливо коли йдеться про допоміжні школи для дітей з відхиленнями в розумовому розвитку. Ця категорія дітей, внаслідок перенесення мозкових захворювань, що призвели до порушення вищої нервової діяльності, неспроможна самостійно, без зовнішньої допомоги реалізувати свої досить обмежені потенційні можливості щодо посильної участі в громадсько-корисній діяльності, й саме тому здебільшого займає пасивну життєву позицію.

Вищевикладене не претендує на вичерпне розкриття всіх аспектів наукового і життєвого шляху професора Андрія Івановича Селецького, оскільки це є предметом окремого ґрунтовного вивчення. Ми ставили перед собою мету розкрити (у постановочному плані) лише окремі сторони вагомого наукового доробку нашого Учителя.

Література:

1. Бондар. В. І. Передумови розвитку державної системи спеціального навчання дітей із психофізичними вадами // Дефектологія. – 1997. – №2 – С. 2-5.
2. Выготский Л. С. Основные положения плана педагогической исследовательской работы в области трудного детства // Педагогия. – 1929. – №5. – С.333-343.
3. Каннабих Ю. И. История психиатрии. – М.: Госмедиздат, 1929. – 520 с.
4. Саблина Л. С., Синёв В. Н. Организация воспитательной работы с умственно отсталыми осужденными в ВТК. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1989. – 50 с.
5. Селецкий А. И. Психология и психопатология слабоумия. – К.: Рад. Школа, 1981. – 141 с.
6. Селецкий А. И. Психопатология дитячого віку. К.: РВВ КДПІ ім. О. М. Горького, 1970. 158 с.
7. Селецкий А. И. До питання вітчизняного вчення про клініку олігофренії // Питання дефектології: Наук.-метод. зб. – К.: Рад. школа, 1969. – Вид. 4. – С. 111-130.

2001 р.

Супрун М. О., Ханзерук Л. О.

Олена Йосипівна Теплицька (1916 – 1998)

Олена Йосипівна Теплицька – вітчизняний психофізіолог, психіатр, психолог і педагог, доктор медичних наук, професор, автор понад ста праць, суспільний діяч, особистість та науковий спадок якої потребує гідної оцінки в українській науці.

Народилася О. Й. Теплицька 4 вересня 1916 року в «столиці європейських залізниць», подільському місті Жмеринка. Після закінчення у 1938 році Київського медичного інституту продовжила

навчання в аспірантурі на кафедрі патологічної фізіології. Плідну наукову діяльність учена розпочала у фізіологічній лабораторії Науково-дослідного інституту загальної та комунальної гігієни МОЗ України (нині Інститут громадського здоров'я ім. О. М. Марзеєва НАМН України), де працювала на посаді старшого наукового співробітника. Підготувала кандидатську дисертацію «Процессы утомления и восстановления при работе групп малых мышц», якою збагатила важливу проблему фізіології трудової діяльності людини.

Після успішного захисту дисертації у 1953 році та здобуття наукового ступеня кандидата медичних наук, учена працювала у лабораторії вищої нервової діяльності Київської психіатричної лікарні ім. І. П. Павлова, де на той час зосереджувались всі передові дослідження в галузі вітчизняної психіатрії. Для цієї самостійної психіатричної школи була характерною поглиблена розробка біологічного, психофізіологічного, а також клініко-психопатологічного та соціального напрямів.

Досліджуючи внесок видатних представників київських психіатричних шкіл повоєнного періоду в розвиток вітчизняної психіатрії, Крук І. В. називає ім'я О. Й. Теплицької разом з іменами В. П. Протопопова, Й. А. Поліщука, А. Л. Абашева-Константиновського, Я. П. Фрумкіна, А. С. Шмарьяна, Л. О. Булахової та ін. [3, 81-82].

Співавторка праць О. Й. Теплицької, доктор медичних наук Л. О. Булахова, перша дослідниця фенілкетонурії в Україні, у своїх спогадах пише про незаурядний колектив лікарів-учених з високою науково-трудовою атмосферою, відданих служінню душевно хворим, пошуку причин і механізмів захворювань та шляхів допомоги пацієнтам. Властиві для них глибокі клінічні консилиуми з участю всіх співробітників виховували готовність безкорисливого служіння хворим [2].

Друга половина ХХ століття стала поворотним моментом у розвитку фізіології мозку людини. Розвиваючись на ґрунті синтезу знань про процеси життєдіяльності організму здорової та хворої людини, забезпечених надзвичайно швидким ростом методичних можливостей у вивченні молекулярних, клітинних та інших механізмів, фізіологія мозку людини перетворилась у найбільш плідну для практики галузь теоретичної медицини. Стало очевидним, що

забезпечити повноцінне лікування та профілактику психічних захворювань неможливо без глибокого патофізіологічного аналізу, ігноруючи розуміння їх сутності [1].

Продовжуючи науковий пошук у галузі фізіології та патофізіології психічної діяльності людини, О. Й. Теплицька розуміла, що можливості медико-біологічної науки не лише сприяють розкриттю таємниць функціонування мозку людини, допомагають лікувати його патологічні стани, а й сприяють оптимізації навчання. Тому дослідниця наполегливо працювала над такими складними питаннями, як міжпівкулеві відмінності; роль рухових диференційованих реакцій у інтегративній діяльності мозку; вплив словесних подразників на різні ділянки мозку; особистісні і типологічні особливості психічно хворих; навіюваність психопатів тощо.

Особливої ваги, у цьому зв'язку, набула підготовлена нею докторська дисертація «Параметры времени двигательных и словесных реакций в экспериментальном исследовании шизофрении», яка стала важливим надбанням вітчизняної науки і клінічної практики в галузі патофізіології. Ученою були досліджені також нейрохімічні процеси у хворих; механізми та етіопатогенез шизофренії; швидкість та часові параметри рухових і вербальних реакцій; дисоціативні прояви шизофренії; поведінка, адаптація та реадaptaція; принципи соціальної адаптації хворих; швидкість поведінкових реакцій та патологічних змін шизофренії; взаємовідношення свідомого та підсвідомого тощо.

Дослідниця також експериментально підтвердила класифікації та деякі погляди вчених на психопатичну особистість. Зокрема, вона не лише позиціонувала концепцію малої психіатрії П. Б. Ганнушкіна, а й експериментально підтвердила його наукові погляди щодо патологічних характерів та психопатичних розладів особистості та репрезентувала своє дослідження на науковій конференції, присвяченій 100-річчю від дня народження видатного вченого.

Залишилися свідчення її участі у понад 20-ти симпозіумах, конференціях та з'їздах, серед яких: конференція пам'яті В. П. Протопопова (1965); IV з'їзд невропатологів і психіатрів УРСР (1967); III Всесоюзний з'їзд спілки психологів СРСР (1968); симпозіум з проблем медичної психології (1968); V Всесоюзний з'їзд невропатологів і психіатрів (1969); Симпозіум з проблем особистості (1969); наукова конференція, присвячена 100-річчю від дня народження П. Б. Ганнушкіна (1975); VI Всесоюзний з'їзд невропатологів і психіатрів (1975); Симпозіум з проблем психології і медицини (1978); Всесоюзний симпозіум «Развивающийся мозг» (1984); XV Всесоюзний з'їзд фізіологічної спілки ім. І. П. Павлова (1987); VIII з'їзд невропатологів, психіатрів та наркологів (1990) та інші.

Досліджуючи важливі аспекти дитячої психіатрії, вчена розробила та запровадила в практику ефективні методи профілактики,

діагностики, лікування та організації клініко-педагогічної допомоги дітям з інтелектуальними порушеннями. Спираючись на прогресивні традиції вітчизняної та світової медицини, О. Й. Теплицька зробила суттєвий внесок у розвиток медичних основ дефектологічної науки.

Проблемі інтелектуальних порушень у дітей О. Й. Теплицька присвятила близько 50 наукових праць, серед яких дослідження особливостей вищої нервової діяльності та шляхів розвитку її вищих форм у розумово відсталих дітей; вікові та компенсаторні особливості зорового сприймання; вплив емоцій на сприймання; динаміка компенсації психомоторної активності дітей цієї категорії; координація цілеспрямованих рухів та розвиток практичної діяльності розумово відсталих учнів; формування логічних категорій у розумово відсталих школярів; розвиток особистості тощо. Нею запропонована оригінальна клініко-патофізіологічна характеристика деяких генетично зумовлених форм розумової відсталості.

Продовжуючи вітчизняні традиції розвитку дефектологічної науки, професор О. Й. Теплицька позиціонувала її комплексний характер, тісні внутрішньосистемні (загальна педагогіка, психологія) та міжсистемні (психофізіологія, психіатрія, отоларингологія, генетика, психопатологія) зв'язки з різними науками. Використання комплексного методу в якості засадничого у процесі вивчення принципів і механізмів діяльності мозку людини підтверджена багатьма дослідженнями. Власне комплексність стала стрижнем наукової творчості вченої та була покладена в основу її поглядів на розумову відсталість.

Надбаний значний клінічний досвід лікаря-дослідника став міцним фундаментом її викладацької роботи на дефектологічному факультеті КДПІ ім. О. М. Горького, де на кафедрі олігофренопедагогіки та психопатології О. Й. Теплицька викладала дисципліни клініко-психологічного циклу: психічну ортопедію, патопсихологію, патофізіологію, психолого-педагогічну діагностику, патологічну анатомію тощо. Значної уваги О. Й. Теплицька надавала популяризації дефектологічної науки. З її ініціативи курс «Основи дефектології» факультативно вивчали студенти різних факультетів та спеціальностей.

Викладацька діяльність професора Теплицької розгорталась у час інтенсивного формування в Україні практичної психології (друга половина 60-х років ХХ століття), що визначало розробку принципово нових підходів до діагностики відхилень у інтелектуальній сфері та дослідження інших психофізичних особливостей дітей. Наукові здобутки вченої у цій галузі сприяли збагаченню вітчизняної методології вивчення дітей з особливостями психофізичного розвитку та якісному оновленню корекційно-виховного процесу у спеціальних школах

України на засадах принципу єдності діагностики та корекції. А позиція дослідниці щодо необхідності розширення та вдосконалення методів вивчення, різнобічних експериментальних досліджень у теорії і практиці психопатології кінця ХХ століття, які стирають межі суміжних наук, як ніколи сьогодні актуальна.

Зразком такого дослідження стала монографія О. Й. Теплицької «Психомоторная активність при порушенні психіки», в якій поряд з іншими видами психопатологічних порушень (шизофренічний процес, пухлини мозку різної локалізації), розкрито психофізіологічні характеристики дітей з інтелектуальними порушеннями, що враховуються сьогодні під час аналізу механізмів психопатологічних порушень, вирішення практичних питань психокорекційної педагогіки, соціально-психологічної реабілітації, психолого-педагогічного вивчення, а також профорієнтації.

Висвітлюючи методологічний підхід до експериментальних досліджень у психопатології кінця ХХ сторіччя, вчена, насамперед, звертається до наукового постулату І. П. Павлова, згідно з яким для істинно наукового розуміння нервово-психічних захворювань і успішної боротьби з ними «необхідно позбутися надто вкоріненого в нас відмежування психічного від соматичного».

Монографію присвячено дослідженню та аналізу психомоторної активності (часових параметрів рухових і словесних реакцій різної складності) – підходу до аналізу психопатологічних явищ, який не тільки уточнює клінічні та експериментальні методи та доповнює якісні характеристики кількісними, а виступає сумарним хронометричним показником збудливості функціональної системи. Сутність поняття «збудливість» дослідниця не обмежує «реакціями на найслабші подразники», а використовує в широкому сенсі, який він мав у працях І. М. Сеченова та І. П. Павлова.

Трактуючи «психомоторику» як моторний ефект психічних, мозкових процесів, дослідниця поповнює плеяду фізіологів психологів, клініцистів і дефектологів, дослідження яких продовжують розвиток обґрунтованого І. М. Сеченовим положення щодо вивчення рухів у зв'язку з розвитком вищих психічних процесів (І. П. Павлов, Г. Я. Трошин, О. М. Граборов, Г. М. Дульнев, О. Р. Лурія, Г. Є. Сухарева, М. П. Вайзман, М. О. Бернштейн та інші).

З метою дослідження психомоторної активності розумово відсталих дітей і підлітків як показника розумового розвитку, включаючи вищі психічні процеси, вченою було проведено лонгitudне обстеження (протягом 7 років) групи розумово відсталих школярів, а також методом поперечних зрізів вивчено розвиток деяких видів психомоторної активності. Динаміка розвитку групи розумово відсталих школярів порівнювалась з катамнезом їх соціальної адаптації. Окремі види рухових реакцій виявились якісними показниками

формування особистості, а також вікових особливостей розвитку психомоторної активності розумово відсталих підлітків. Вікові особливості компенсації вдалось отримати шляхом порівняння окремих видів психомоторної активності дорослих і дітей із залишковими явищами органічного ураження головного мозку.

На основі вивчення ключових компонентів психомоторної активності: рухових реакцій на безпосередні подразники; рухових реакцій диференціювання безпосередніх подразників; рухових реакцій диференціювання словесних подразників за логічними категоріями; диференціювання словесних подразників за логічними категоріями; гальмівного і позитивного диференціювання словесних подразників; розвитку деяких цілеспрямованих дій; співдружних рухових та словесних реакцій; вікових особливостей циклічних рухів; динаміки складних пошукових рухових реакцій; емоційної реактивності, професор О. Й. Теплицька робить важливі для сучасної практики висновки щодо психомоторного розвитку дітей та підлітків з інтелектуальними порушеннями.

Результатами лонгітюдних досліджень слугували встановлені зрушення у розвитку психомоторної активності: зростання переважаючого впливу словесних сигналів у передреакційних зрушеннях збуджуваності та покращення диференціювання безпосередніх подразників, зокрема відносних ознак (величини і маси). Виявлена позитивна динаміка під час аналізу вербального матеріалу і можливостей розвитку певного рівня диференціювання логічних категорій. Так, розумово відсталим школярам молодших класів доступне диференціювання словесних подразників за родовими поняттями. Учні старших класів диференціюють словесні подразники за двома ознаками – судження, а також абстрактні й конкретні поняття шляхом дедуктивного умовисновку. Відмічені позитивні зрушення у вирішенні нескладних силогізмів.

У сучасній практиці знаходять підтвердження описані дослідницею випадки, коли розумово відсталі школярі старших класів диференціюють словесні подразники за логічними категоріями шляхом індуктивного умовисновку, але з відставанням узагальнюючої вербалізації у випадку правильного психомоторного виконання. А досліджені вченою вікові особливості розвитку гальмівного і позитивного диференціювання використовуються для з'ясування «шкільної готовності», а також диференціації легкого ступеню розумової відсталості та тимчасових затримок психічного розвитку.

Відносно легке диференціювання словесних подразників, в зокрема логічних категорій певного рівня, в порівнянні з безпосередніми подразниками обґрунтовує більш широке використання вербального матеріалу під час психолого-педагогічної діагностики, трудового навчання і профорієнтації.

У процесі дослідження онтогенетичних зрушень у розвитку окремих видів психомоторної активності розумово відсталих школярів методом поперечних порівнянь професор Теплицька встановила позитивну динаміку координації за часом заданого руху і за кількістю помилок. Виявлений під час реєстрації заданого руху в розумово відсталих учнів молодших класів феномен «застрягання» на дискоординованому елементі руху, як з'ясувалось, особливо виражений у випадках хвороби Дауна і значно менше у пролікованих хворих на фенілкетонурию.

Не дивлячись на певні позитивні зміни темпу циклічних рухів і переключення на змінений вид психомоторної задачі, розумово відсталі школярі не досягають за цими показниками здорових однолітків. Ці дані, а також виражена варіативність вікової динаміки довільного темпу та труднощі синхронізації рухових і словесних реакцій сьогодні також ураховуються у процесі диференційованого трудового навчання, фізичного виховання і профорієнтації.

Вченою встановлено, що порушення координації заданого та експресивних рухів корелюють із затримкою розвитку навичок письма. Враховуючи цю особливість, вона рекомендувала включати спеціальні вправи для корекції координації рухів до програми фізичного розвитку, трудового навчання і уроків малювання.

Факторами, які здійснюють вплив на успішність навчально-виховних заходів, а також на формування особистості розумово відсталого школяра професор Теплицька визначила наступні: більш виражена, у порівнянні зі здоровими однолітками, емоційна реактивність на позитивне, негативне та електрошкіряне підкріплення за показниками психомоторного виконання і деяких сенсорних процесів у розумово відсталих школярів; блокування психомоторної активності, тривала післядія і відтермінований ефект у випадках негативного словесного електрошкіряного підкріплення, а також стресу в ситуації аудіо-візуального конфлікту.

У випадках більш виражених ступенів розумової відсталості та її декомпенсації порушується відповідність ЧР фізичної інтенсивності подразників, утворення передреакційних зрушень збуджуваності, диференціювання безпосередніх (звукових) подразників за інтенсивністю, частотою, а також за відносними ознаками.

В цілому, фундаментальне дослідження вченої психомоторної активності у випадках порушень психіки продемонструвало виражену варіативність стану і розвитку психомоторної активності розумово відсталих школярів. Динаміка складних форм психомоторної активності узгоджується з сучасними катамнестичними свідченнями про соціальну адаптацію випускників спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів.

Роль наукової спадщини вченої у пізнанні медичних основ дефектологічної науки, а також оновленні сучасної вітчизняної психо-

корекційної педагогіки та спеціальної психології важко переоцінити. Сучасний аналіз її здобутків яскраво засвідчує далекоглядність поглядів професора О. Й. Теплицької на історію, сучасність та майбутнє української науки.

Олена Йосипівна Теплицька прожила довге, далеко не безхмарне життя: це було життя-боротьба, життя-подолання, життя-пошук. Образ ученої-педагога продовжує жити у спогадах її численних учнів, а також залишених нам у спадок наукових праць.

Використана література:

1. Бехтерева Н. П. Здоровый и больной мозг человека. / Наталья Петровна Бехтерева. 2-е изд., перераб. и доп. – Л.: Наука, 1988. – 262 с.
2. Бондар В. І., Золотоверх В. В. Історія олігофренопедагогіки: Підручник. – К.: Знання, 2007. – 375 с.
3. Бондарь В. И., Теплицкая Е. И. Развитие практической деятельности умственно отсталых учащихся. / В. И. Бондарь, Е. И. Теплицкая // В кн.: Трудовое обучение во вспомогательной школе. / Под ред. В. И. Бондаря. – К.: Радянська школа, 1981. – С. 16-50.
4. Супрун М. О. Професор О. Й. Теплицька та українська корекційна педагогіка / Микола Олексійович Супрун // Проблеми освіти. – К.: Наук.-метод. центр вищої освіти, 2002. – Вип. 27. – С. 292-301.
5. Теплицкая Е. И. Методика исследования координации целенаправленных движений. / Елена Иосифовна Теплицкая // В кн.: Методические рекомендации к исследованию проблем коррекционной работы в специальных школах. – К.: Радянська школа, 1975. – С. 57-59.
6. Теплицька О. Й. Вплив емоцій на сприймання у розумово відсталих школярів. / Олена Йосипівна Теплицька // Питання дефектології. Респ. наук.-метод. зб. – Вип. 13. – К., 1980. – С. 45-50.
7. Ханзерук Л. О., О. Й. Теплицька. / Лілія Олексіївна Ханзерук // Внесок викладачів кафедри психокорекційної педагогіки у розвиток історії вітчизняної корекційної освіти: навчальний посібник / За редакцією І. П. Колесника, Г. С. Піонтківської. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. – С. 94-108
8. Супрун М. О., Ханзерук Л. О. Нарис життя і наукової діяльності О. Й. Теплицької (1916-1998). До сторіччя від дня народження. Логопедія, 2016. – №9. – С. 85-87.
9. Супрун М. О., Ханзерук Л. О. Олена Йосипівна Теплицька. Українська спеціальна педагогіка в персоналіях: навч. посіб. за заг. ред. В. І. Бондаря, В. М. Синьова. – Запоріжжя: ХНА, 2021. – С. 263-271.

2021 р.

Іван Гаврилович Єременко і сучасна спеціальна педагогіка та психологія

Так трапилося, що редагувати цю статтю я завершив у саму страшну ніч в новітній історії Батьківщини – з 23 на 24 лютого 2022 року... Коли прийшло вже певне усвідомлення трагедії, то перше, що я подумав: «Яка там стаття. Думай, що робити із дружиною

*Ніною, яка в гіпсі з поломаною ногою... Донькою Дашею та її дітками – чотирьохрічною Софійкою та трьохмісячним Сашею...». Через день, коли я довідався, що мої дорогі спів-автори друзі, колеги й учні Маргарита Чайка та Леся Якуба й тисячі інших наших співвітчизників поневіряються під вибухами в Харкові та на Луганщині, я вирішив: неодмінно відправлю у редакцію цю статтю... Нехай вона побачить світ нескоро, але ми маємо жити майбутнім... Яке **ОБОВ'ЯЗКОВО** буде **МИРНИМ!***

Актуальність дослідження. Історія сучасної вітчизняної та світової педагогіки налічує небагато імен, про які можна з упевненістю стверджувати, що це особистості світового рівня. Українська дефектологічна наука має всі підстави заявляти про наявність саме таких імен і, насамперед, йдеться про доктора педагогічних наук, професора Івана Гавриловича Єременка. ХХ століття для вітчизняної олігофренопедагогіки визначається впливом трьох постатей: Олексія Миколайовича Граборова, Григорія Митрофановича Дульнева та Івана Гавриловича Єременка.

І. Г. Єременко (1916-2002) – видатний вітчизняний учений в галузі спеціальної педагогіки та психології, доктор педагогічних наук, професор. Народився 19 квітня 1916 року на Сумщині в селищі Миропілля. У 1938 році закінчив Полтавський педагогічний інститут. Гвардії капітан І. Г. Єременко був активним учасником визволення Батьківщини від фашистських загарбників. Кавалер багатьох бойових державних нагород. У післявоєнний період після захисту кандидатської дисертації учений майже 30 років керував відділом дефектології та лабораторією олігофренопедагогіки НДІ педагогіки України. Останні роки життя працював головним науковим співробітником зазначеної лабораторії Інституту дефектології АПН України. Очолював редколегію всеукраїнського збірника «Питання дефектології». І. Г. Єременко – автор понад 100 класичних наукових та науково-методичних праць з різних галузей спеціальної педагогіки та психології, серед яких підручники та навчальні посібники для вищих навчаль-

них закладів дефектологічної освіти, підручники для спеціальних шкіл, монографії.

Помер І. Г. Єременко 23 липня 2002 року, похований на Байковому кладовищі у м. Києві.

Як свідчить народна мудрість: «Лише особистість здатна виховати нову особистість». Саме тому, на всіх етапах виховання людини запорукою його успіху є масштаб постаті педагога. Для студентського середовища наявність поруч вчителя-наставника є особливо значущим як у професійному так і в особистісному вимірах.

В одній зі своїх історико-педагогічних розвідок ми зазначали: «Історія сучасної вітчизняної та світової педагогіки налічує небагато імен, про які можна відповідально стверджувати, що це особистості світового рівня. Українська дефектологічна наука має всі підстави заявляти про наявність саме таких імен і, насамперед, мова йде про доктора педагогічних наук, професора Івана Гавриловича Єременка» [14, с. 229].

Спектр наукових інтересів І. Г. Єременка, напрочуд широкий, але в першу чергу він реалізувався як видатний олігофренопедагог і, зокрема, олігофренодидакт.

Одним з показників значущості вченого є наявність когорти учнів. У цьому ракурсі діяльність професора характеризується такими іменами, як: доктори наук академік НАПН України Володимир Іванович Бондар та професор Микола Опанасович Козленко; провідні науковці різних педагогічних закладів освіти та наукових установ майже всіх країн колишнього СРСР: Л. С. Вавіна, Г. М. Мерсіянова, В. Є. Турчинська, Н. П. Кравець та ще ціла спільнота інших відомих вітчизняних вчених.

Свідомо прийшовши у дефектологію, І. Г. Єременко завжди сповідував істинні принципи гуманізму та людинознавства, на яких базується ця наука. Вже на початковому етапі свого наукового шляху вчений продовжив подвижницьку справу своїх великих попередників: Л. С. Виготського, О. М. Граборова, М. М. Грищенка стосовно вивчення природи дефекту розумово відсталого учня та дидактичного забезпечення корекційно-виховного процесу допоміжної школи (термінологія зазначеного періоду).

Творчий доробок професора І. Г. Єременка досить вагомий. Серед його робіт перш за все необхідно назвати ті, що стали класичними працями. До них належать: «Олігофренопедагогіка», «Дидактичні основи уроку у допоміжній школі», «Пізнавальні можливості учнів допоміжної школи» тощо [6; 7; 10; 11 та ін.].

Серед вагомих здобутків наукової школи вченого особливе місце цілком заслужено належить дослідженню й запровадженню у широкого практику роботи допоміжних шкіл України диференційованого навчання.

Відомий український дефектолог А. І. Капустін слушно зазначав, що дана проблема цікавила вчених та практиків ще на початку XIX століття, коли були зроблені перші спроби поділу учнів на різні групи за рівнем їхніх пізнавальних можливостей. Ініціатором даного підходу до навчання виступили вчені Німеччини. Понад двісті років тому у 1803 році педагог початкової школи А. Вайзе з м. Зайтца, рекомендував виділяти із загальної маси учнів тих, хто з різних причин не засвоює навчальний матеріал. На думку А. І. Капустіна це власне і була перша спроба реалізації диференційованого навчання на практиці [12].

В кінці XIX століття вченим Зікінгером була розроблена і широко запроваджена у практику мангеймська система диференційованого навчання в межах початкової школи, що почали поділятися на основні, допоміжні, для глибоко розумово відсталих, для обдарованих дітей та ін. Тоді ж відомий сучасник цього дослідника дефектолог Менель рішуче засудив подібний підхід, оскільки, на його думку, подібна класифікація мала суттєві викривлення у своїй методологічній основі.

Вітчизняна дефектологія в особах її яскравих вчених-дефектологів (Л. С. Виготський, О. С. Грибоедов, О. М. Граборов, К. К. Грачова та ін.) постійно тримала у полі зору питання розробки диференційованого навчання. Підтвердженням цьому слугує висловлювання класика вітчизняної дефектології Льва Семеновича Виготського: «Життя безкінечно складне та диференційоване, в ньому завжди може знайтись місце для активної, а не нейтральної дитини, навіть зі зниженою обдарованістю. У самій дитині є все для того, щоб стати активним учасником соціального життя» [2, с. 196].

Поряд із врахуванням теоретичних підходів Л. С. Виготського до даної проблеми, українські дефектологи використовували передові дослідження різних наукових шкіл, зокрема класифікацію розумової відсталості, яка була розроблена М. С. Певзнер. Але поряд з цим, в умовах допоміжної школи поділ класу на окремі підгрупи за методикою М. С. Певзнер зводився до механічного (формального) розподілу учнів класу. Саме тому науковий колектив під керівництвом І. Г. Єременка на межі 70-х років розпочав пошук більш ефективних методів поділу учнів за їхніми інтелектуальними можливостями.

Згідно з результатами цих довготривалих експериментальних досліджень в кожній школі відповідно до ступеню розвитку пізнавального потенціалу учні були розподілені у класи «А» і «Б» (I та II відділення). Основними критеріями даного розподілу стали рухливість нервових процесів, розумова працездатність, готовність до навчання, продуктивність, окремих видів навчальної діяльності. Означені критерії були покладені в основу даної типології.

Подібна широкомасштабна науково-експериментальна програми вимагала ґрунтовної розробки методологічних засад та цілого комплексу науково-методичного забезпечення роботи шкіл в нових навчальних умовах. Реалізація проекту стала можливою завдяки дотриманню чіткої послідовності в організації та реалізації диференційованого навчання. На думку його авторів воно має обов'язково враховувати:

- диференційовану, корекційно-спрямовану пропедевтику;
- врахування типових відмінностей у життєвому досвіді, у рівні знань і готовності учнів до навчання;
- перспективне орієнтування на потенційні можливості учнів;
- поєднання диференційованого та індивідуального підходу в процесі навчання;
- диференційований підхід в організації пізнавальних дій учнів.

З метою ефективного впровадження цих теоретичних розробок в педагогічну практику, була видана низка науково-методичної літератури (навчальні посібники, навчальні програми, методичні рекомендації) [1].

Як вже зазначалося, найбільш значимим є внесок І. Г. Єременка у олігофренодидактику, зокрема у розвиток теорії уроку, як основної форми організації навчальної діяльності розумово відсталих учнів. Вчений зазначав, що формування здібностей та вмінь, які необхідні для активної участі в процесі навчання, відбувається в учнів не довільно, не шляхом спроб та помилок, а під керівництвом та регулюючим впливом педагога.

Вся наукова діяльність професора була і спрямована на підтвердження істинності положення про те, що результативність вплив учителя на учня залежить перш за все від рівня пізнавальних сил та здібностей дітей. Дійсно, якщо в умовах масової школи допомога розумово відсталому учню з боку педагога є неефективною і не сприяє руху вперед, то в умовах спеціально організованого навчання дитина з особливими потребами реалізує свій потенціал у повній силі. Це цілком зрозуміло. Якщо для учнів з нормальним інтелектуальним потенціалом перехід до навчальної діяльності від ігрової є цілком закономірним, то для дитини зі зниженими інтелектуальними можливостями даний шлях може стати нездоланною перешкодою за умови відсутності спеціально організованого корекційного навчального процесу. Це є свідченням прояву глибокого протиріччя між вимогами, які висуває навчальна праця до самого учня, та рівнем розвитку у нього можливостей здійснити їх [14].

Для сучасної дидактики спеціальної школи методологічно важливим є дослідження колективу вчених на чолі з І. Г. Єременком питань організації навчальної діяльності учнів. У полі зору дослідників передусім було питання виявлення найбільш оптимальних умов

для їхньої пізнавальної діяльності з позицій регулюючої функції уроку. Дана функція реалізується, на думку вчених, за таких умов:

1. Відбір змісту вивчення і здійснення раціонального дозування його на кожен день.
2. Визначення мети навчальної діяльності учнів.
3. Вибір ефективних засобів та способів досягнення поставленої мети, способів і прийомів сприймання, засвоєння і застосування знань умінь.
4. Регламентация дій учнів та регуляція їх протягом усього уроку.
5. Стимулювання учнів до активної діяльності, до прояву волевих зусиль та зосередження уваги на об'єкті вивчення.
6. Дотримання необхідної організованості учнів, їх зібраності, дисциплінованості, вимогливості до роботи.
7. Межування праці та відпочинку.
8. Встановлення правильних взаємостосунків між учнями та між ними і педагогами.
9. Керування та регулювання діяльністю учнів після уроків стосовно закріплення та поглиблення, а також використання отриманих знань, умінь та навиків [8].

Науково-значимим є і положення І. Г. Єременка про визначення оптимальної структури уроку та її варіантів, при яких створювалися найбільш сприятливі умови для успішної реалізації керівництва в організації діяльності учнів у зазначених площинах. Зокрема, його теорія передбачає визначення у структурі уроку умов, що сприяють виникненню пізнавальної активності учнів та підтримання її протягом усього уроку на належному рівні. Окрім того, теоретичні напрацювання вченого сприяють з'ясуванню найбільш доцільних способів організації розумових дій учнів на уроці у допоміжній школі, що сприяє підвищенню рівня самостійності учнів. Відповідно до цього, на думку вченого, структура уроку у допоміжній школі має розглядатися під кутом зору виявлення:

- способів поєднання основних пізнавальних компонентів у структурі дій учнів залежно від джерела знань, що забезпечують оптимальну розумову активність дитини;
- основних принципів організації розумових дій учнів на уроці, практична реалізація яких веде до підвищення рівня самостійності дітей;
- загальної будови уроку у допоміжній школі [8].

Про наукову вагу вченого, перш за все, свідчить його внесок у розвиток методології науки, яку він розробляє. Вся діяльність наукової школи І. Г. Єременка саме і є свідченням цього. Мова, насамперед, йде про розвиток основ монографічних досліджень у педагогіці, що були вперше так вагомо представлені в колишньому

СРСР [6; 8; 9 тощо]. Дані дослідження, на думку вченого, мають характеризуватися: зосередженням уваги на вивченні актуальних проблем педагогіки; цілісністю розгляду фактів, що аналізуються; єдністю (монолітністю) структури дослідницької діяльності і опису її результатів, фундаментальністю й узагальненістю, теоретичною спрямованістю змісту. Оригінальним є бачення І. Г. Єременком єдності, монолітності структури дослідницької діяльності; фундаментальності монографічного методу дослідження; теоретичної обробки, узагальнення фактів, що не втратило своєї науково практичної значимості й сьогодні.

Ефективність наукового дослідження в будь-якій сфері пізнання, зокрема й у дефектології, на думку професора І. Г. Єременка, знаходиться у безпосередній залежності від характеру зв'язків його методики з базовими теоретичними позиціями, принципами і нормами організації й проведення наукових пошуків. Аналіз цих зв'язків дозволяє визначити чіткий напрям дослідження, забезпечити адекватний вибір дослідницьких методів, оцінити якість знань, що отримуються на підставі аналізу цілого масиву фактів. Ці функції – визначальна, нормативна, регулятивна й оцінювальна – відносяться до методології науки, розвиток якої в наш час набуває особливої ваги [8].

При визначенні сутності методології корекційної педагогіки як і будь-якої іншої науки, на думку І. Г. Єременка, важливо зважити, що методологічне підґрунтя науки містить в собі три тісно пов'язаних між собою компоненти. Це, по-перше, загально філософська основа, що визначає ґрунтовні підходи до вивчення дійсності, загальні принципи та способи вивчення і пояснення досліджуваних явищ.

Другим складовим компонентом дефектології як науки є система концепцій, принципів, норм наукової діяльності, що відтворюють закономірності цієї сфери знань. Це є конкретною реалізацією загально філософських принципів стосовно закономірностей даної науки.

Третім компонентом методології спеціальної педагогіки є сукупність конкретних методик досліджень, технічних прийомів та способів. Всі ці складові перебувають у нерозривній єдності, в якій провідну роль відіграє філософський базис [14].

В якості висновків, ми можемо стверджувати, що сучасні педагоги вищої дефектологічної школи мають унікальну можливість здійснювати підготовку сучасних корекційних педагогів і спеціальних психологів на кращих традиціях вітчизняної й світової спеціальної педагогіки, що були закладені Іваном Гавриловичем Єременком та іншими світочами психолого-педагогічної думки. Науково-методичний доробок Вченого є неоціненною скарбницею для пізнання основ корекційного навчання учнів різних типів спеціальних закладів освіти.

Список використаних джерел:

1. Вавіна Л. С., Єременко І. Г., Турчинська В. Є., Мерсіянова Г. М. Методичні рекомендації з питань запровадження диференційованого навчання в допоміжних школах. – К.: КМІУВ, 1980. – 39 с.
2. Выготский Л. С. Коллектив как фактор развития дефективного ребенка. Собр. соч. т. 5. Основы дефектологии. – М.: Педагогика, 1983. – С. 196-219.
3. Грищенко М. М. Невпинно підносити якість роботи спеціальних шкіл. – К.: НДІ Дефектології, 1950. – 44 с.
4. Дьячков А. И. Основные этапы развития советской системы воспитания и обучения аномальных детей (1917 – 1920 гг.) // Специальная школа. – 1967. – №1. – С. 3-13.
5. Дьячков А. И. Основные этапы развития советской системы воспитания и обучения аномальных детей (1945 – 1967 гг.) // Специальная школа. – 1967. – №5. – С. 3-13.
6. Єременко І. Г. Олигофренопедагогика – К.: Вища школа, 1985. – 328 с.
7. Єременко І. Г. Дидактические основы урока во вспомогательной школе. – К.: Рад. школа, 1966. – 129 с.
8. Єременко І. Г. Материали дослідження процесу навчання во допоміжній школі. Ч. 1. – К.: Пед. общество УССР, 1972. – 110 с.
9. Єременко І. Г. Материали дослідження процесу навчання во допоміжній школі. Ч. 2 – К.: Рад. школа, 1975. – 82 с.
10. Єременко І. Г. Организация учебной деятельности учащихся вспомогательной школы на основе повышения их познавательной активности: Автореф. дис. д-ра пед. наук: 13. 00. 03 / НИИ Дефектологии АПН СССР. – М.: 1967. – 66 с.
11. Єременко І. Г. Познавательные возможности учащихся вспомогательной школы. – К.: Рад. школа, 1972. – 130 с.
12. Капустин А. И. Проблема дифференцированного обучения в истории олигофренопедагогика. В кн.: Методические рекомендации по внеклассной работе с учащимися специальных школ-интернатов. – Донецк: ДООУУ, 1988. – С. 7-13.
13. Основы специальной дидактики / Под ред. И. Г. Єременко. – К.: Рад. школа, 1975. – 309 с.

24.02 2022 р.

Мерсіянова Галина Миколаївна: Людина, Вчений, Вчитель...

На щастя, серед нас, є особливі особистості, про яких, навіть після їхнього відходу у вічність, неможливо говорити в минулому часі. Неможливо, бо вони, своїм яскравим життям стали орієнтирами у майбутнє життя для багатьох своїх сучасників.

Саме такою постаттю, яка постійно випереджала час, була наша Галина Миколаївна Мерсіяновна. Дійсно, для багатьох з нас – рідних, колег, учнів Галина Миколаївна була істинно своєю впродовж багатьох років...

Гідно пройшовши у дитинстві та в юності воєнні та повоєнні лихоліття Г. М. Мерсіянова опанувала фах вчителя-дефектолога

у столичному педагогічному інституті ім. М. О. Горького. Вона мала щастя навчатися серед когорти майбутніх славетних вчених – майбутнього президента АПН України академіка М. Д. Ярмаченка, майбутніх професорів І. С. Моргуліса, Н. Ф. Засенко, доцента К. М. Турчинської та багатьох інших її друзів зі студентського життя.

Особливим подарунком долі було створення молодої родини з талановитим вченим-мистецтвознавцем Василем Артемовичем, та народження їхнього сина Юрія...

Усі, хто знав багато років Галину Миколаївну, завжди щиро захоплювалися її мудрою здатністю любити й оберігати свою родину. Звісно, чоловік і син впродовж їхнього довгого родинного життя віддячували взаємністю, що було напрочуд зворушливо всім нам бачити...

Особливим поштовхом до розквіту загальнолюдського та професійного таланту Г. М. Мерсіянової стала її зустріч і багаторічна плідна співпраця з двома корифеями вітчизняної дефектології – Григорієм Митрофановичем Дульневим та Іваном Гавриловичем Єременком. Саме ці вчені допомогли молодому науковцеві впевнено увійти в світ високої науки. Варто зазначити, що все своє життя Галина Миколаївна з особливою вдячністю згадувала своїх вчителів.

Загальновідомо, що належна результативність наукового пошуку буде досягнута тоді, коли належним чином поєдналися професійні інтереси вченого і суспільне соціальне замовлення на проведення наукових розвідок. Саме таке гармонійне поєднання професійного процесу супроводжувало все наукове життя Г. М. Мерсіянової.

Вбачаючи у найрізноманітнішому долученні до різнопланового трудового навчання одну з заporук успішної соціалізації учня допоміжної школи, дослідниця усі роки тримала в полі зору процес розробки теорії та методики трудового навчання дітей з особливостями інтелектуального розвитку. За понад півстолітній період вивчення і вдосконалення трудового навчання учнів спеціальної школи науковець ґрунтовно розробила його методологічні засади та методику впровадження у навчальний процес корекційно-орієнтованого трудового навчання.

Цілком слушно наголошуючи на ролі педагога-дефектолога у досягненні мети виховання й навчання особливої дитини, Г. М. Мерсіянова багато зусиль приклала до підготовки майбут-

ніх вчителів трудового навчання на дефектологічному факультеті КДПІ ім. М. О. Горького. Розроблене нею науково-методичне забезпечення методики викладання трудового навчання в допоміжній школі й по сьогодні користується попитом у навчальному процесі сучасного Інституту корекційної педагогіки та психології НПУ ім. М. П. Драгоманова. Колектив цього Інституту на чолі з її багаторічним соратником академіком В. М. Синьовим всіляко прагне до збереження та поширення ідей провідних своїх викладачів, серед яких ім'я Г. М. Мерсіянової займає чільне місце. Варто тут буде згадати й про ініціативу завідуючого кафедрою корекційної психології професора І. П. Колесника з дослідження історії кафедри в персоналіях. Зазначимо, що в цій історико-педагогічній розвідці постаті Г. М. Мерсіянової відведено багато сторінок подяки [1].

Особливим етапом професійного життя вченої стала її участь в роботі колективу українських вчених на чолі з професором І. Г. Єременком у розробці диференційованого навчання учнів допоміжної школи. Спільний науковий доробок Г. М. Мерсіянової й І. Г. Єременка, Л. С. Вавіної та В. Є. Турчинської без перебільшення був сприйнятий дефектологами України й усього колишнього Радянського Союзу як давно очікувана новація в організації всіх сторін корекційно-виховного процесу допоміжної школи. Базові теоретико-методичні основи диференційованого навчання учнів зазначеного типу шкіл і на сьогодні є педагогічним орієнтиром для дефектологів-практиків.

Вчитель продовжує жити в своїх учнях. Щодо Галини Миколаївни це висловлювання повністю відповідає своїй сутності. Все своє наукове життя вона щиро ділилася своїми здобутками з молодими колегами-науковцями та педагогами спеціальних шкіл. Гордістю наукової школи вченої є один з основоположників дефектологічного факультету у Слов'янському державному педагогічному інституті професор А. І. Капустін. Доктор психологічних наук, професор О. П. Хохліна і доктор педагогічних наук, професор С. Ю. Конопляста тепер уже самі започаткували власні наукові школи. Наукові здобутки цих вчених та інших численних представників наукової школи Галини Миколаївни відомі далеко за межами нашої держави. На сьогодні плідно працюють на дефектологічній ниві кандидати педагогічних наук В. І. Андрієнко, А. М. Висоцька, А. Р. Ібрагімова, Н. І. Королько, А. В. Лапін, І. М. Омелянович, В. С. Товстоган, Н. А. Ярмола та багато інших талановитих продовжувачів справи її життя – дефектології.

Згадуючи Галину Миколаївну як наукового керівника численних наукових досліджень в першу чергу відзначимо її талант у розробці методичних засад наукового пошуку. Вона володіла особливим даром зрозуміло окреслити молодому науковцеві його власну наукову

дорогу. Недосвідчена людина, котра прийшла в дефектологічну науку швидко опанувала теорією і практику проведення наукових досліджень. Звичайно, її успіх у підготовці наукової молоді полягав у постійній праці над збагаченням свого наукового потенціалу. Галина Миколаївна, як ніхто інший, була гнучкою у сприйнятті різноманітних новацій в сфері організації власної науково-дослідницької праці. Останні роки свого творчого шляху вчена не уявляла своєї роботи без використання комп'ютера, інтернету, мобільного зв'язку та інших інформаційних ознак нашого часу.

Розмірковуючи про феномен постаті Галини Миколаївни неможливо не звернути увагу на успішність її професійного науково-педагогічного шляху. Вступивши у 1951 році до аспірантури Інституту дефектології Міністерства освіти УРСР вона до останнього свого дня працювала лише в одній лабораторії – олігофренопедагогіки. Змінювалися назви наукової установи, але протягом десятиліть залишалось незмінним коло наукових інтересів вченої. Всі роки праці в нашій лабораторії Г. М. Мерсіянова була авторитетом колективу. В своїх наукових пошуках вона знаходила всіляку підтримку з боку багаторічного керівника нашого колективу професора І. Г. Єременка, його наступників – академіка НАПН України В. І. Бондаря, професора О. П. Хохліної, старшого наукового співробітника В. В. Золотоверх й нинішньої завідуючої старшого наукового співробітника Н. О. Макачук. Неможливо тут не згадати її колег – соратників, з якими пов'язані десятиліття спільної роботи. До них насамперед відносяться відомі українські вчені-дефектологи професор М. О. Козленко, старші наукові співробітники Л. С. Вавіна, Г. М. Кобернік, Л. С. Ступнікова та багато інших талановитих людей.

Література:

1. Омелянович І. М. Мерсіянова Галина Миколаївна. Внесок викладачів кафедри психокорекційної педагогіки у розвиток історії вітчизняної корекційної освіти: навчальний посібник / За редакцією І. П. Колесника, Г. С. Піонтківської. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. – С.223-229.

2014 р.

Гладченко І. В., Шевченко В. М., Супрун М. О.

Миттєвості життя вчителя у споминах учнів-друзів (до 80-річчя від дня народження І. П. Колесника)

Шановні читачі, ми свідомо обрали виклад змісту статті у формі споминів учнів-колег нашого вчителя – Івана Пантелійовича Колесника – професора, кандидата педагогічних наук, багаторічного

керівника дефектологічного факультету та кафедри психокорекційної педагогіки Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, людини, яка заклала основи сучасної вітчизняної дефектологічної освіти.

Цьогоріч святкував би свій вісімдесятирічний ювілей наш Іван Пантелійович... Саме тому ми поставили за мету розкрити окремі фрагменти споминів, що певним чином допоможе пізнати мозаїку особистості нашого наставника.

Метою наших роздумів є розкриття окремих виразних фрагментів споминів, що певним чином допоможе багатотисячній когорті вихованців професора звернутися до сво-

го власного бачення життєвої дороги І. П. Колесника. З радістю будемо чекати на продовження наших роздумів про тих, кого ми вважаємо своїми вчителями.

Микола Супрун. Одного теплого травневого дня далекого 1980 року в гуртожитку нашого факультету до нашої кімнати попросив дозволу зайти невідомий чоловік... «Я, Колесник Іван Пантелійович, аспірант академіка Ярмаченка Миколи Дмитровича, новий ваш сусід. Будемо разом працювати на Олімпіаді-80».

Коли тобі сімнадцять років, то людина, якій біля сорока здається представником іншого часу... Зазначу, що ця думка жила буквально декілька хвилин... Після бесіди-знайомства, що переросла в тривалу розмову про життя в професії, я вже сам шукав будь-якої можливості послухати мудрі міркування свого нового старшого товариша.

Йшли роки... Напередодні нашого випуску Іван Пантелійович вже став доцентом і деканом дефектологічного факультету. Упродовж усіх двадцяти років, що він очолював факультет і п'ятнадцяти років керівництва ним кафедрою психокорекційної педагогіки я постійно шукав нагоди зайти до нього на щирі розмову з однодумцем.

Запрошення академіка Синьова Віктора Миколайовича прийти професором на кафедру я сприйняв з радістю... Чи не найголовнішим мотивом тут була можливість працювати з наставником дале-

кого студентського життя. Два роки спільної роботи пліч-о-пліч із вчителем дали мені унікальну можливість долучитися до атмосфери доброти та професіоналізму. Чого тільки вартують його спомини про післявоєнне життя родини загиблого батька-фронтовика, про навчання на факультеті, про покійну дружину Ніну, та народження сина Ігоря та доньки Світлани... Як сьогодні бачу його в роботі над вітальною нашою статтею до ювілею свого друга, а нашого педагога Миколи Захаровича Кота, який лише на трошки пережив його й пішов у вічність до своєї Наталочки...

Ірина Гладченко. Дійсно, «віч-на-віч обличчя не побачити – велике бачиш на відстані», – але ми, колишні учні Івана Пантелійовича, вже тоді розуміли, що спілкуємося з непересічною особистістю – перед нами, висловлюючись абстрактно, велике духовне явище.

Є люди, котрих не забувають. Завдяки своїм особистим якостям, вони височіють над буденністю, при цьому тримають шанобливу дистанцію, уникають натовпу, небажаних контактів. І як творчі люди, котрі йдуть з духом часу, спокійно ставляться до слави, зовнішніх почестей, розуміючи, яке місце матимуть в майбутті.

До таких дивних людей, на мою думку, належить і видатний дефектолог-науковець, талановитий педагог і просто чудова людина, Іван Пантелійович Колесник.

Його ненав'язлива вимогливість, працьовитість і самодисципліна, цілеспрямованість, а також гумор, загострене почуття добра й зла; його загальна культура, інтелігентність та самовідданість своїй справі – ці та інші якості виявлялися під час спілкування та у повсякденних вчинках, впливаючи на оточення. Було зрозуміло, що декілька цікавих та плідних років, відведених для навчання під його керівництвом, недостатньо... Сьогодні важко уявити, як би склалася творчо-професійна доля багатьох з нас, якби не знайомство з Іваном Пантелійовичем.

Як влучно він міг однією словесною ремаркою доповнити загальну картину твоїх думок, що з хаотичного руху миттєво перебудувалися у чіткий ланцюжок власних переконань.

А чого коштує, як взірєць, його ставлення до своїх дітей та онуків! Коли бачили, як він всіляко душею і серцем прагнув жити життям родини, то кожен з нас, його учнів та колег, проймався думками про долю рідних...

З вдячністю зазначаємо, що ми постійно знаходили розуміння та підтримку з боку нашого вчителя, котрий прагнув максимально передати власний досвід щодо основних принципів роботи, методів, сформувати відповідне ставлення до здійснюваного наукового дослідження. Все було спрямовано на перспективу, подальшу самоосвіту та самореалізацію.

Світла пам'ять Вам, Вчителю!

Володимир Шевченко. Перша зустріч з Іваном Пантелійовичем відбулася далекого 1997 року під час вступу до дефектологічного факультету Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Пригадую як він переймався питаннями тогорічної вступної кампанії, а потім отримав, з його слів, «по шапці» від керівництва університету за те, що переважна кількість студентів першого курсу була з Києва та області, хоча факультет мав набирати студентів з усієї країни. Згодом у Жовтневому палаці відбулося щорічне традиційне дійство – посвята першокурсників у студенти, після закінчення якої ми, студенти кафедри сурдопедагогіки, сфотографувалися з нашим деканом. Зберігаю цю світлинку як реліквію.

Далі розпочалося навчання, студентські будні. І. П. Колесник був для мене авторитетом, викладачем та мудрим наставником, на якого хотілося рівнятися. Протягом п'яти років навчання було багато різних ситуацій, але Іван Пантелійович завжди приходив на допомогу мудрим словом або ділом. Саме він прищепив мені віру у свої можливості та любов до навчання, яке продовжую і понині.

Завдяки Івану Пантелійовичу відбулося моє знайомство з академіком Миколою Дмитровичем Ярмаченком, а також викладачами кафедри сурдопедагогіки, які заклали підвалини та міцний фундамент для подальшого становлення мене як вченого. Надалі, за сприяння Івана Пантелійовича, Микола Дмитрович стане керівником мого дисертаційного дослідження в напрямку історії сурдопедагогіки.

Визначною подією, яка запам'яталася на все життя, є випуск студентів у 2002 році, коли на сцені актових зали гуманітарного корпусу університету І. П. Колесник вручив мені диплом з відзнакою.

Згадую 2002/2003 навчальний рік, який був переломним як для дефектологічного факультету, так і для Івана Пантелійовича Колесника. Цьогоріч відбувалася трансформація факультетів університету в інститути. Також це був рік 20-річчя І. П. Колесника на посаді декана факультету. Ця трансформація була необхідною, вона давала нове дихання, поштовх і розвиток для факультету, Іван Пантелійович це розумів, але боляче переніс, оскільки довелося залишити посаду декана.

Після трансформації Іван Пантелійович очолив кафедру олігофренопедагогіки. Тоді я неодноразово бував у нього в кабінеті й він завжди з приємністю згадував період свого керування факультетом, у який вклав усю душу, розум та здоров'я. Кафедрою олігофренопедагогіки І. П. Колесник керував до останніх днів свого життя, багато для неї зробив, але тут йому не вистачало організаційного, творчого і наукового простору.

Іван Пантелійович віддавав роботі багато сил та енергії, це впливало на його здоров'я. Одного дня організм не витримав навантаження. Важко було сприймати повідомлення про те, що мій вчитель

у тяжкому стані знаходиться в реанімації. Поруч з ним знаходилися його донька та син, через яких я отримував інформацію про його стан. Коли Івана Пантелійовича перевели до палати, кілька разів приїздив до нього, ми спілкувалися, він жартував. Востаннє це було напередодні, коли він відійшов у вічність.

Світла пам'ять моєму декану, наставнику та Вчителю Івану Пантелійовичу Колеснику і низький уклін та велика подяка за все.

Список джерел:

1. Гладченко І. В., Супрун М. О. До 75-річчя від дня народження професора І. П. Колесника. Особлива дитина: навчання і виховання, №1, 2017. – С. 87-88.
2. Гладченко І. В., Супрун М. О. Учитель учителів. Пам'яті колеги. Дефектолог, 2017. №11 (131). С. – 25-26.
3. Гладченко І. В., Супрун М. О. Вчитель учителів (до 75-річчя від дня народження професора І. П. Колесника). Корекційна педагогіка, 2017. – №1. – С. 26-28
4. Гладченко І. В., Супрун М. О. Вчитель учителів. Теорія і практика спеціальної педагогіки та психології: Збірник наукових праць: – Вип. 9. ІСП НАПН України, 2018. – С.17-21.
5. Колесник І. П., Супрун М. О. Нарис життя і науково-педагогічної діяльності М. З. Кота (до 75-річчя від дня народження). Корекційна педагогіка, 2017. – №1. – С. 25-26.

2022 р.

Гладченко І. В., Супрун М. О.

Професор Іван Пантелійович Колесник (до 80-річчя від дня народження)

П'ять років тому пішов у вічність наш Вчитель – завідувач кафедри психокорекційної педагогіки НПУ ім. М. П. Драгоманова професор Іван Пантелійович Колесник.

В одній із своїх публікацій ми зазначали, що подаючи у далекому 1964 році документи до вступу на дефектологічний факультет столичного педагогічного інституту ім. М. О. Горького демобілізований воїн Збройних Сил СРСР Іван Колесник неодноразово запитував себе: «Чи зможу я стати педагогом-дефектологом? Чи гідний я цього звання?..». Ніби відчуваючи трепетний стан душі абітурієнта екзаменатори доброзичливо сказали Іванові: «Із Вас буде істинний дефектолог. Здобуйте гідно цей фах, бо це Ваше покликання!» [4].

Дійсно, молодому кубанському козакові нелегко давалось рішення переступити поріг педагогічного вишу. Народившись під час воєнного лихоліття, пройшовши в ранньому дитинстві жахливі митарства нашого народу, зустрівши Перемогу, маленький Іванко, як і всі його сучасники, мріяв про одне – Мир! Його дитячі й юнацькі роки супроводжувало невпинне прагнення до навчання й до допомоги іншим...

Слухаючи мудрі роздуми Вчителя, нас, його учнів, завжди щиро дивувало, що не зважаючи на те, скільки він виніс на своєму життєвому шляху різних випробувань й залишився при цьому людиною! Так, ще в перший рік війни він немовлям був на межі вічності... Добрі людські руки винесли із задимленої хати шестимісячного хлопчика Гліба, який вже втратив свідомість від чадного газу... Коли крихітка ожила, то люди порадили мамі назвати дитину Іваном, на честь небесного покровителя, й святкувати все життя його друге народження як промисел Божий. Так Гліб став Іваном... Зараз це ім'я носить один із його внуків... Жага до праці, до навчання, до пізнання природи людини досить рано сформували в юнакові виважену мудру особистість.

Зростаючи у великій родині, яка, на жаль, рано осиротіла без героя-фронтовика Пантелія Федоровича, Іван взяв за правило наказ мамі Віри Федорівни: «Праця – ось що головне у житті кожної людини».

Швидко промайнули шкільні роки, наповнені прагненням знайти себе в дорослому житті. Після шкільного випуску юнак вирішив спочатку допомогти родині, пройти військову службу, а вже потім визначитися із власною освітою. Доля була милосердною до Івана. Він гідно попрацював токарем на підприємстві, потім чесно виконав свій військовий обов'язок і у солдатській гімнастерці свідомо прийшов у дефектологію, в якій він вже живе понад півстоліття. Акцентуємо увагу на слові «живе», а не «проживає»...

Незважаючи на різні скрутні перипетії студентського життя, воно було самим насиченим в особистісно-професійному зростанні студента І. Колесника. Отримання ґрунтовної освіти, перші спроби наукового пера, створення родини з Ніною, студенткою педагогічного факультету...

Наставники нашого вчителя, викладачі щиро радили йому залишитись працювати в Києві, йти до аспірантури... Дякуючи своїм педагогам, завідуючій кафедрі сурдопедагогіки професору Н. Ф. Засенко, декану факультету доценту К. М. Турчинській, випускник принципово вирішив розпочати свою педагогічну діяльність в спеціальній школі для дітей з порушеннями слуху в Дніпропетровську. Вже перші дні роботи в спеціальній школі підтвердили правильність прийнятого рішення, бо школа дала необхідний багаж на все подальше наукове життя майбутнього вченого.

Через 13 років роботи в школі І. П. Колесник вступає до навчання на заочну аспірантуру. Його науковим керівником став один із класиків вітчизняної дефектологічної науки академік АПН СРСР М. Д. Ярмаченко. Саме зустріч із Миколою Дмитровичем виявилась істинно доленосною для всього подальшого життя нашого колеги. Кожна розмова з ним збагачувала аспіранта баченням нових граней сутності наукового пошуку. Окрім плідної професійної співпраці

з Миколою Дмитровичем, їх стала об'єднувати істинна дружба, що витримала випробування часом. Саме тому, для І. П. Колесника, як і для численної дефектологічної спільноти, академік М. Д. Ярмаченко був і залишається професійним і моральним авторитетом.

Після захисту у 1981 році дисертації в Ленінградському державному педагогічному інституті ім. О. Герцена, Іван Пантелійович повністю заглибився в науково-педагогічну роботу на дефектологічному факультеті. Молодому педагогу характерним було незаангажоване бачення питань щодо подальшого вдосконалення підготовки дефектологічних кадрів. Широка професійна ерудиція, досвід практичної роботи, щирість у спілкуванні стали запорукою здобуття високого авторитету серед колег і студентів факультету. Саме це й стало вирішальним при призначенні у 1983 році молодого викладача І. П. Колесника деканом факультету. Тогочасний ректор КДПІ ім. О. М. Горького академік М. І. Шкіль, проректор інституту професор А. Г. Слюсаренко, весь ректорат, всіляко прагнули допомогти молодому керівникові, і результат не забарився... Майже два десятиліття Іван Пантелійович очолював факультет, що став знаним далеко за межами України.

Після структурних організаційних перетворень факультет реорганізувався в інститут корекційної педагогіки та психології, директором якого був призначений знаний в усій світовій психолого-педагогічній спільноті академік НАПН України Віктор Миколайович Синьов. Колектив однодумців на чолі з В. М. Синьовим створив один із провідних підрозділів НПУ ім. М. П. Драгоманова. Нині цей славетний колектив – факультет спеціальної та інклюзивної освіти очолює Почесний академік НАПН України, Заслужений працівник освіти України, професор Марія Купріянівна Шеремет.

В дефектологічній родині сучасних педагогів факультету чільне місце посідав колектив кафедри психокорекційної педагогіки, яку 15 років очолював професор І. П. Колесник. Дійсно, вченому було що сказати колективу... Так, створена наукова школа кафедри, підготовлена когорта провідних її викладачів, налагоджена тісна співпраця з профільними колективами... Кафедра береже пам'ять про своїх педагогів. Саме тому, за ініціативи завідуючого кафедри, чи не вперше серед профільних кафедр вишу, було підготовлено два видання книги «Внесок викладачів кафедри психокорекційної педагогіки у розвиток історії вітчизняної корекційної освіти» [1]. У квітні 2016 року були проведені заходи, присвячені 100-річчю від дня народження класика світової дефектології професора Івана Гавриловича Єременка. Як тут не згадати вислів поета: «Це потрібно не мертвим, це потрібно живим». Нам вкрай приємно зазначити, що результати наукових досліджень нашого вчителя знайшли свій розвиток у ряді наших публікацій. В наші дні колектив кафедри гідно очолює відома вчена

Галина Станіславівна Піонтківська, яка десятки років співпрацювала з І. П. Колесником, була його надійним помічником й радником... Гідно продовжують справу вчителя його учні. Професор О. В. Мартинчук очолює кафедру спеціальної та інклюзивної освіти в Київському університеті ім. Бориса Грінченка, І. В. Гладченко – старший науковий співробітник Інституту спеціальної педагогіки та психології ім. Миколи Ярмаченка, Н. В. Бондар успішно завершила дисертаційну працю вже під керівництвом Г. С. Піонтківської й гідно продовжує працювати на рідній кафедрі. А. О. Руденко стала директором Київської спеціальної школи № 10... Та й чи реально згадати всіх, кому дав путівку в життя Наш Іван Пантелійович...

Пропускаючи через серце турботи про справу всього свого життя – підготовку дефектологів, Іван Пантелійович завжди залишав у ньому найпотаємніші, сповнені любов'ю, турботою та теплом, місця для своїх близьких... Багато років на душу тиснув тягар непоправної втрати дружини Ніночки... Самому довелося вводити у доросле життя сина Ігоря й доньку Світлану, самому радіти звісткам про народження чотирьох онуків, які завжди становили сенс його життя... Як би він радів з того, що його внучка Дашенька – донька Ігоря, успішно опановує професію дефектолога на його рідному факультеті...

Світла Вам пам'ять **РІДНИЙ ВЧИТЕЛЮ!**

Використана література:

1. Внесок викладачів кафедри психокорекційної педагогіки у розвиток історії вітчизняної корекційної освіти / за ред. І. П. Колесника, Г. С. Піонтківської. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. – 306 с.
2. Гладченко І. В., Супрун М. О. До 75-річчя від дня народження професора І. П. Колесника. Особлива дитина: навчання і виховання, №1, 2017. – С. 87-88.
3. Гладченко І. В., Супрун М. О. Учитель учителів. Пам'яті колеги. Дефектолог, 2017. №11 (131). С. – 25-26.
4. Гладченко І. В., Супрун М. О. Вчитель вчителів (до 75-річчя від дня народження професора І. П. Колесника). Корекційна педагогіка, 2017. – №1. – С. 26-28
5. Гладченко І. В., Супрун М. О. Вчитель вчителів. Теорія і практика спеціальної педагогіки та психології: Збірник наукових праць: – Вип. 9. ІСП НАПН України, 2018. – С.17-21.
6. Колесник І. П. Супрун М. О. Нарис життя і науково-педагогічної діяльності М. З. Кота (до 75-річчя від дня народження). Корекційна педагогіка, 2017. – №1. – С. 25-26.
7. Бойко-Бузиль Ю. Ю., Супрун М. О. Ювілей академіка Синьова Віктора Миколайовича (до 80-річчя від дня народження). Вісник пенітенціарної асоціації України, 2020. – №1. – С. 143–150.
8. Супрун Д. М., Супрун М. О. Започаткування професором І. П. Колесником системи підготовки спеціальних психологів (до 80-річчя від дня народження). Збірник наукових праць за матеріалами регіонального науково-практичного семінару «Використання ресурсів позашкільної освіти у процесі соціалізації дітей з особливими освітніми потребами» / За загальною редакцією Ю. Д. Бойчука. – Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2021. – С. 168-171.

2022 р.

Галина Станіславівна Піонтківська та вітчизняна дефектологія

Моєму Вчителю по факультету і життю присвячую

Ще на самому початку студентського життя ми дізналися про прихід в деканат факультету зовсім молоденької дівчини, і першим нашим наївним сподіванням було те, що і з дисципліною і з розкладом буде зовсім вільно... Всі ці утопії швидко розвіялися... В деканаті нашим методистом стала працювати фахівець, якій під силу було першій в КДПІ ім. О. М. Горького скласти розклад, своєчасно повіршувати всі питання із замінами викладачів, організувати студентів на вирішення різних позааудиторних завдань... Цим фахівцем була

Галина Станіславівна Піонтківська. Зрозуміло, і цілком заслужено, вона роботу в деканаті стала поєднувати із викладацькою діяльністю на кафедрі олігофренопедагогіки та психопаталогії. Маючи дві вищі педагогічні освіти – філологічну та дефектологічну, молода колега стала пізнавати тонкощі методики викладання української мови в спеціальній школі. Її творчі починання стала всіляко підтримувати одна з провідних теоретиків у цій науковій царині всього колишнього СРСР Людмила Сергіївна Вавіна.

Дисертаційна робота «Шляхи підвищення ефективності навчання правопису учнів молодших класів допоміжної школи» була виконана на одному подиху. Близкуче пройшов передзахист в інституті дефектології АПН СРСР, але це був вже 1991 рік й політичні реалії не дозволили захистити наукове дослідження... У 1994 році, коли в столичному педагогічному університеті ім. М. П. Драгоманова була створена спеціалізована Вчена рада на чолі з професором Є. Ф. Соботович, Галина Станіславівна стала першим здобувачем наукового ступеню кандидата педагогічних наук з дефектології в новітній історії України.

Роботу на кафедрі талановита вчена стала знову поєднувати з роботою в деканаті дефектологічного факультету, але тепер вже на посаді заступника декана. Тодішній декан професор Іван

Пантелійович Колесник до останнього подиху був вдячний «нашій Галочці», як ніжно він її називав, за свою впевненість у високій якості виконання всіх завдань, які були під силу лише його надійного помічника і друга. Невипадково наш ректор, математик зі світовим ім'ям академік Микола Іванович Шкіль постійно наголошував на ролі в розбудові вищої дефектологічної освіти в Україні цих двох неординарних постатей – Івана Пантелійовича та Галини Станіславівни.

Після майже 20-ти річного керування факультетом І. П. Колесник очолив кафедру олігофренопедагогіки й тут впродовж усіх 15 років його найближчим помічником була Г. С. Піонтківська. Після сумної звістки про відхід у вічність нашого вчителя, ні в колективі кафедри, ні в керівництві факультету не було інших думок стосовно нового керівника колективу.

Саме Галині Станіславівній вдалося гідно продовжити справу свого визначного попередника. За короткий час їй вдалося організувати колектив на проходження акредитацій з низки спеціальностей. Спільно з деканом факультету Почесним академіком НАПН України, професором М. К. Шеремет, та її заступником професором С. В. Федоренко кафедра пройшла ряд перевірок МОН України. А чого лише вартує створення вченою власної наукової школи. За її наукового керівництва блискуче захистили дисертаційні дослідження С. І. Геращенко, Є. О. Кузьмінська, Н. В. Бондар, які тепер є знаними доцентами, авторитетними фахівцями в галузі спеціальної педагогіки.

За допомогою свого багаторічного помічника – секретаря кафедри, відомого науковця доцента Лілії Олексіївни Ханзерук, на високому рівні налагоджена система науково-методичної роботи. Насамперед, це стосується роботи з аспірантами кафедри. Свідченням чого є постійне зростання конкурсу до аспірантури нашої кафедри.

Особливо-значимим для себе напрямом своєї роботи наш лідер вбачає виховання студентів. Саме тому всі питання роботи кураторів вона постійно тримає в полі зору й узгоджує з заступником декана доцентом Л. Г. Чепурною. Здобутки кураторів груп доцентів Н. П. Кравець та І. М. Матющенко є і її власними.

Роботою з науковою молоддю Галина Станіславівна опікується особливо. Спільно із відповідальною за студентську науку на кафедрі та на факультеті доцентом І. М. Омелянович, та заступником декана А. В. Афузовою, була проведена низка наукових заходів. Системна праця з підготовки майбутніх науковців дозволила студентам кафедри стати переможцями як міжнародних так і всеукраїнських конкурсів студентських наукових робіт.

Бережно ставлячись до пам'яті наших славних попередників – педагогів кафедри різних років Іван Пантелійович та Галина

Станіславівна організували колектив на підготовку двох випусків унікального видання «Внесок викладачів кафедри психокорекційної педагогіки у розвиток історії вітчизняної корекційної освіти: навчальний посібник» / за редакцією І. П. Колесника, Г. С. Піонтківської. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. Вже після смерті І. П. Колесника було підготовлене третє видання, присвячене його пам'яті. Присвячена професору була й унікальна робота: «Хрестоматія зі спеціальної педагогіки». Частина I. Зараз триває робота над II частиною хрестоматії.

Як колишній керівник різних науково-педагогічних підрозділів, я хочу зазначити, що Галині Станіславівні особисто вдалося налагодити співпрацю з такою особливою науково-педагогічною спільнотою як професорська корпорація. Я впевнений, що мої шановні колеги-професори: Віктор Миколайович Синьов, Сергій Юрійович Путров, Діна Іванівна Шульженко приєднуються до моїх слів подяки.

Особливо хочу подякувати від усього колективу нашої Галині Станіславівній за її людяність у час, коли в наш спільний вітчизняний дім прийшла війна... Саме виваженість, толерантність, мудрість нашого керівника-лідера дозволила нам зберегти наш педагогічний осередок й бачити перспективи його розвитку.

2022 р.

**Внесок академіка В. М. Синьова та його наукової школи
в розвиток загальної психолого-педагогічної науки
та пенітенціарної теорії і практики
(до 75-річчя від дня народження)**

Загальновідомо, що особливим талантом володіють ті люди, які знаходять себе в широкому спектрі людських знань. Саме в цьому контексті вітчизняна психологія, педагогіка та пенітенціарна наука мають всі підстави для того, щоб виділити ряд визначних імен вчених, які визначають їх сучасний стан і слугують орієнтиром для майбутнього. Ім'я доктора педагогічних наук, професора, академіка НАПН України, заслуженого юриста України Віктора Миколайовича Синьова належить до цієї плеяди вчених-новаторів. Сфера наукових інтересів дослідника завжди відзначалася особливо широким спектром.

Закінчивши дефектологічний факультет КДПІ ім. О. М. Горького та аспірантуру Інституту дефектології АПН СРСР, він вже в молоді роки стрімко увійшов до когорти кращих фахівців корекційної педагогіки і психології колишнього Радянського Союзу. Дослідженням В. М. Синьова завжди характерними були такі ознаки, як високий

рівень теоретичного компоненту, так і їхня всебічна практична спрямованість. Поряд з проведенням широкомасштабної дослідницької роботи, спрямованої на вдосконалення корекційно-виховного процесу спеціальних шкіл, В. М. Синьов у 60-70-ті рр. проявляє себе талановитим організатором підготовки педагогічних кадрів, працюючи доцентом, заступником декана дефектологічного факультету столичного педагогічного інституту.

Особливими науковими здобутками В. М. Синьова характеризується його робота у відділі дефектології НДІ педагогіки України, яким керував один із найвидатніших дефектологів колишнього СРСР професор

І. Г. Єременко. Важливою науково-практичною значимістю для педагогічної теорії й практики стали результати досліджень вченим різних аспектів соціалізації учнів з особливостями розумового розвитку. Новим етапом у науково-педагогічній діяльності В. М. Синьова став його прихід до колективу Київського інституту внутрішніх справ при НАВС, в якому він пройшов шлях від доцента кафедри психології та педагогіки до першого проректора з навчальної роботи, завідувача кафедри правової та соціальної педагогіки. Органічно продовжуючи розвивати вивчення методологічних і практичних основ дефектології, дослідник спільно зі своїми колегами, за більш ніж двадцятирічний творчий шлях, заклав основи нових наукових напрямів у психолого-педагогічній науці. Серед вагомих здобутків вченого перш за все необхідно наголосити на тому, що ним та під його науковим керівництвом було зроблено радикальні зміни в переосмисленні теоретичних та практичних засад пенітенціарної педагогіки, яка з виправно-трудова педагогіки стала дійсно педагогікою каяття – пенітенціарною. Завдяки зусиллям В. М. Синьова та його колег-однодумців О. В. Беци, Г. О. Радова, О. П. Северова, В. І. Ковальця, В. І. Кривуши, В. М. Любченка та інших було започатковано основи сучасної не тільки пенітенціарної педагогіки, а й усієї пенітенціарної теорії та практики. Характерною рисою педагогічних поглядів В. М. Синьова у сфері пенітенціарної педагогіки стало те,

що він розглядає побудову взаємодії персоналу установи виконання покарань і засудженого з позицій педагогіки співпраці.

Новаторство педагогіки співпраці, на думку вченого, проявляється перш за все в тому, що воно сприяло «олюдненню» особистості людини, яка переступила межу закону. Подібне бачення взаємодії педагога пенітенціарної установи та засудженого вимагає від першого психологічного налаштування на якісно новий тип стосунків, що вимагають від нього чіткого дотримання певних психологічних установок, а від другого – щирого бажання змінити своє життя на краще. До цих психологічних установок, що слугують запорукою реалізації педагогіки співпраці в місцях позбавлення волі В. М. Синьов відносить:

- на упереджуючу увагу до особистості будь-якого засудженого з усіма його складностями, протиріччями (що протистоїть тенденції до запрограмованого відторгнення засудженого з боку співробітників);
- на пошук позитивного в особистості та опору на нього в процесі ресоціалізації;
- на оптимістичний прогноз в оцінці перспектив особистісних змін засудженого;
- на емпатичне (співчуваюче) розуміння засудженого і його психічного стану, що передбачає вміння «подивитися на світ з позиції іншого»;
- на відкрите, довірливе спілкування із засудженими;
- на надання йому для подолання труднощів, досягнення успіху в різних видах і ситуаціях життєдіяльності, корекції статусу особистості в соціальному оточенні;
- на глибинне вивчення і розкриття справжніх мотивів і зовнішніх обставин, що викликають вчинки і дії засудженого, з урахуванням його характерологічних здібностей і сприйняття на цій підставі оптимальних психолого-педагогічних рішень.

Запропоновані В. М. Синьовим ціннісні компоненти (установки) педагогіки співпраці, знаходяться в безпосередній єдності з її технологічними компонентами, тобто володінням персоналом пенітенціарних закладів певними різноманітними способами здійснення професійної психолого-педагогічної діяльності, спрямованої на всебічне вивчення та ресоціалізацію засуджених. Професором В. М. Синьовим було запропоновано оригінальні підходи до реалізації традиційних методів роботи із засудженими (бесіда, спостереження, узагальнення незалежних характеристик, вивчення документації, анкетування, аналіз продуктів діяльності тощо), а також психолого-діагностичних методик, що цілком можливо адаптувати до умов роботи співробітників установ.

Важливим науково-практичним досягненням В. М. Синьова стало і те, що ним спільно з В. І. Кривушею було проведено дослідження стосовно творчого запровадження в практику діяльності виховних колоній для засуджених підлітків педагогічної спадщини А. С. Макаренка. Для гуманізації діяльності виправних установ і підвищення ефективності процесу виправлення злочинців у сучасну пенітенціарну педагогіку і виховну роботу з засудженими в установах вноситься, як зазначають ці науковці, низка принципово нових положень. Це, передусім, подолання деформації у взаємовідносинах співробітників-вихователів і засуджених, тобто формування і реалізація таких особистісних установок суб'єктів виховної системи щодо її об'єктів, як шанобливе ставлення до особистості кожного засудженого, пошук позитивного в особистості та опора на нього в педагогічному процесі; емпатичне розуміння особистості та її емоційного стану; створення для засудженого реальних перспектив поліпшення свого становища (соціального статусу); відкрите довірливе спілкування і контактна взаємодія; надання засудженим психологічної та іншої допомоги для подолання труднощів у різноманітних ситуаціях, оптимістичний прогноз в оцінці перспектив позитивних змін в особистості; активізація самосвідомості особистості і апеляція до її інтелектуального потенціалу; зміцнення і розширення позитивних соціальних зв'язків засуджених, самокритичний аналіз і самокорекція вихователем власної особистості та діяльності.

Всебічне вивчення В. М. Синьовим та іншими вченими КІВС практики роботи пенітенціарних установ свідчить про можливість формування колективістських взаємовідносин у середовищі засуджених. Для цього, на їхню думку, потрібно структурно реорганізувати формальні утворення на основі ідеї А. С. Макаренка про первинний колектив, педагогічне керівництво ним, його функціонування та розвиток. Актуальним у цьому плані є і макаренківські положення про активізацію різноманітних видів соціально корисної колективної діяльності, посилення її особистісного смислу, творчої спрямованості та самостійності, розвиток суб'єкт-суб'єктних відносин. На практичне підтвердження вчення А. С. Макаренка педагогами Київського інституту внутрішніх справ – єдиного в Україні у 90-х рр. ХХ ст. вищого навчального закладу пенітенціарної системи – було проведено спеціальні дослідження ефективності діяльності виховних колоній, де неповнолітніх засуджених залучали до різноманітної соціально корисної та особистісно-значущої колективної творчої діяльності, яка вимагала від них співчуття, милосердя, доброти і відповідала їхнім віковим та індивідуальним особливостям, запитам та інтересам. Це, наприклад, шефство над будинками для сиріт і дітей, які втратили батьківську опіку, навчання національних ремесел, підготовка до звільнення і майбутнього

сімейного життя тощо. Дослідження показали: чим багатший зміст і різноманітні форми та методи перевиховання неповнолітніх, тим швидше відбувається їхня ресоціалізація. Неабияке значення при цьому має єдність виховних впливів на інтелектуальні, емоційно-вольові, ціннісно-мотиваційні компоненти їхньої свідомості та поведінки.

Глибоко вивчаючи психолого-педагогічні аспекти діяльності виховних колоній, В. М. Синьов, як вчений-дефектолог, перш за все прагнув вивчити широкий спектр вихованців із особливостями фізичного та психічного розвитку. Результатом цих багаторічних досліджень стала низка наукових праць, що ґрунтувалися на методологічній та пенітенціарній теорії. Всебічне вивчення підлітків, а згодом і дорослих засуджених з тими чи іншими особливостями психофізичного розвитку, дало змогу В. М. Синьову та його колегам О. П. Северову, Д. О. Ніколенку, А. С. Рождественському та іншим заявити про створення нового наукового напрямку, що інтегрував у собі найсучасніші досягнення пенітенціарної та дефектологічної науки – пенітенціарної дефектології. Помітним явищем у розвитку цієї галузі знань був вперше у колишньому Радянському Союзі захист під науковим керівництвом академіка В. М. Синьова кандидатської дисертації зі спеціальної психології О. Д. Гришко, що була присвячена всебічному вивченню мотиваційної сфери розумово відсталих засуджених підлітків.

Будучи людиною високої загальної та педагогічної культури В. М. Синьов постійно і особливо відповідально ставиться до формування особистості офіцера правоохоронних органів. Бачення офіцера людиною, що є носієм високої моралі спонукало В. М. Синьова спільно з В. С. Медведєвим вивчати протягом тривалого часу прояви професійної деформації в співробітників органів внутрішніх справ та пенітенціарної системи. Професійна деформація – явище, яке для людини має руйнівний всепроникаючий характер, що врешті-решт призводить до професійної непридатності правоохоронця.

Дослідженню цих проблем, а також вивченню питань недопущення професійної деформації й було присвячено першу в Україні докторську дисертацію з юридичної психології В. С. Медведєва, наукове консультування якою здійснював професор В. М. Синьов. Доречно буде зазначити, що кількість докторських та кандидатських дисертацій з різних галузей педагогіки, психології та правознавства, що були виконані під керівництвом вченого, сягає вже п'ятдесяти.

Однією з важливих умов недопущення профілактики професійної деформації, на думку вченого, є педагогічно виважене формування та удосконалення професійної культури правоохоронця нового покоління, що є актуальною для теорії і практики підготовки та безперервної післядипломної освіти співробітників органів вну-

трішніх справ. При цьому принципово важливим, наголошує академік, є виховання в правоохоронців системи професійно значущих для якісного виконання соціально-педагогічних функцій особистісних властивостей, зокрема таких, як:

- соціальна відповідальність;
- готовність прийти на допомогу в поєднанні з провідним місцем цінностей служіння людям і закону в підсистемі духовно-аксіологічних властивостей особистості;
- перцептивні здібності (здатність швидко і адекватно розуміти інших людей, зокрема емпатично, бути одночасно уважним до багатьох об'єктів тощо);
- емоційна стабільність у поєднанні з умінням емоційно забарвлено передавати інформацію;
- особистісний динамізм (інтерактивність) як здатність впливати на інших людей;
- вольові якості;
- висока мовленнєва культура;
- здатність до антиципації (прогнозу розвитку подій, поведінкових явищ);
- креативність (здатність до творчих, нестандартних рішень) у поєднанні з професійними стереотипами діяльності.

Поряд із розвитком цих значущих соціально-педагогічних функцій правоохоронцю, вважає В. М. Синьов, вкрай необхідно володіти конкретними методами і прийом активізуючого або гальмуючого виховного впливу на особистість та різні малі й великі соціальні групи (роз'яснення, доведення, переконання, дискусія, «вибух», приклад, прохання, прояв доброти і турботи, комплімент, пробудження і активізація гуманних почуттів, наказ, заборона, прояв компетентності, натяк, попередження про наслідки, іронія тощо), а також уміти ці прийоми адекватно вибірково застосовувати.

Особливого значення з точки зору формування в правоохоронця таких особистісних рис і компетентностей, які сприяли б якісному виконанню соціально-педагогічних функцій і підвищенню авторитету пенітенціаристів, а також інших силових структур серед населення, набуває проблем в залучення співробітників ОВС та ДПТС, військовослужбовців уже з курсантської лави до повноцінного самовиховання, що є запорукою, на думку дослідника, створення стійкої (на майбутнє життя) мотивації самопізнання і самовдосконалення об'єктивності рефлексій у діяльності, поведінці, людських взаєминах.

Особливо цінним для теорії виховання є висновок академіка В. М. Синьова про те, що сама по собі педагогічна культура особистості як гуманітарна цінність, включаючи, безумовно, етичні та естетичні компоненти, але не обмежуючись ними, при її сформо-

ваності в людині сприяє не тільки якісному виконанню нею різноманітних, не лише професійних, соціальних ролей (у сімейній сфері), але й значною мірою забезпечує авторитет такої людини і повагу до неї в суспільстві.

За більш ніж п'ятдесятирічну активну науково-педагогічну діяльність академік здійснив розробку та модернізацію навчальних планів і програм для різних типів спеціальних шкіл, для педагогічних навчальних закладів та для закладів освіти МВС України. За його науковим і організаційним керівництвом та при активній авторській участі було створено відомі праці з теорії виховання та навчання, відомі праці з олігофренопедагогіки, що є важливими підручниками та навчальними посібниками для студентів, курсантів закладів освіти МВС України, педагогів-практиків. Ціла низка навчальних посібників з проблем пенітенціарної педагогіки, підготовлених авторським колективом на чолі з В. М. Синьовим, завоювали широке визнання і стали хрестоматійними книгами як для курсантів, так і для офіцерів пенітенціарної системи.

Критично оцінюючи кадрове забезпечення правоохоронних органів із позицій їхньої психолого-педагогічної умілості, вчений завжди дотримується позицій, що головне завдання вищої школи не вчити студента чи курсанта, а навчити його вчитися, враховуючи при цьому його особистість, індивідуальність. Дійсно, викладач повинен не радіти, що як і коли робити, а показати альтернативу вибору, як її знайти, навчити самому процесу пошуку. Курсант, у свою чергу, спираючись на знання та особистий досвід, вибирає і планує свої дії в навчанні. Керуючись таким баченням підготовки офіцера в навчальному закладі, В. М. Синьов спільно із своїми однодумцями на початку 90-х років, вперше в Україні започаткували в системі МВС підготовку психологів для органів виконання покарань і міліції. Двадцятирічний досвід із підготовки психологів на психологічному факультеті КІВС, а з 2011 року на психологічному факультеті Інституту кримінально-виконавчої служби дає нам підстави визначити певні тенденції його розвитку:

- орієнтація на створення науково-педагогічного комплексу: вищий навчальний заклад – наукові інститути НАПН України (психології, педагогіки, спеціальної педагогіки, проблем виховання тощо) – установа виконання покарань, підрозділ ОВС;
- впровадження елементів системи навчання курсантів і слухачів за індивідуальними планами з розвитком їхньої науково-дослідної роботи та проблемних групах;
- гуманізація та демократизація навчання як стиль взаємовідносин викладачів і курсантів, що є умовою посилення індивідуального виховного впливу на вихованців;

- впровадження курсантсько-викладацького самоврядування, формування через роботу курсантської ради факультету навичок організаторської діяльності;
- розвиток професійно-пізнавальної активності курсантів на основі впровадження нових методів викладання, найновіших технічних засобів навчання;
- розширення міжвузівських та міжнародних контактів спеціалістів.

Розпочата В. М. Синьовим і О. П. Северовим та іншими вченими-пенітенціаристами принципово нова справа зі створення психологічної служби в пенітенціарній системі та в ОВС буде, на їхню думку, лише тоді успішною, коли вона базуватиметься на принципах першонеобхідності, а не кон'юнктури. Напевно, що далеко не випадково, професор Київського університету ім. Св. Володимира Д. І. Тальберг ще аж у 1876 році стверджував: «Тюрма має справи з внутрішнім світом людини, з моральними хворобами та аномаліями, саме тому знання психологічні, безумовно, необхідні для успіху. Не буде сказано занадто, коли зазначимо, що сума і якість людських знань у сфері психології складають першооснову, на якій базується майбутнє тюремного питання».

Виступаючи у лютому 2014 р. на круглому столі, присвяченому 65-річчю від дня народження одного із основоположників сучасної пенітенціарної ідеї колишнього ректора Київського інституту внутрішніх справ генерал-майора внутрішньої служби, заслуженого юриста України, свого соратника Г. О. Радова, Віктор Миколайович зазначив, демократичні перетворення, що визначають облік сьогодення, зокрема і психолого-педагогічної та пенітенціарної науки, насамперед сприяють зростанню соціальної ролі особистості на основі розробки життєздатної системи забезпечення духовного самовдосконалення людини, формування інтелектуального та культурного потенціалу суспільства. Саме тому ці процеси, на думку академіка Віктора Миколайовича Синьова, зобов'язують нас принципово по-іншому переосмислити минуле, що якраз і дасть змогу виробити нове бачення майбутнього пенітенціарної теорії та практики. Домінуючою підставою для такого оптимістичного твердження, на переконання вченого, є створення і впевнена хода Інституту кримінально-виконавчої служби, колектив якого творчо розвиває пенітенціарні ідеї наших славних попередників.

Список джерел:

1. Супрун М.О. Внесок наукової школи академіка В. М. Синьова в розвиток загальної та спеціальної психолого-педагогічної науки. – К.: Наук. метод. центр вищої освіти «Нові технології навчання»: наук. метод. зб. – 2002. – № 33. – С. 137–145.

2. Шеремет М. К., Супрун М. О. Основні наукові здобутки В. М. Синьова та його наукової школи. Наукові школи НПУ ім. М.П. Драгоманова. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2005, – С. 138–243.
3. Супрун М. О. Академік В. М. Синьов та вітчизняна юридична психологія. Матер. всеукраїнської науково-практичної конференції: «Актуальні проблеми юридичної психології» – К.: Київський нац. ун-т внутрішніх справ, 2006, – С. 50–54.
4. Супрун М. О. Пенітенціарні аспекти педагогіки співпраці академіка В. М. Синьова. Вісник Академії управління МВС. – 2008. – № 3. – С. 170–177.
5. Супрун М. О. Внесок наукової школи академіка В. М. Синьова в розвиток загальної та спеціальної психолого-педагогічної науки. Професор В. М. Синьов: до 70-річчя від дня народження. Бібліографічний покажчик. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. – С. 13–23.
6. Супрун М. О. Дефектологія пенітенціарна. Міжнародна поліцейська енциклопедія. Т. 8. Інформаційно-аналітична, освітня та наукова діяльність, психологічні засади поліцейської служби; міжнародне співробітництво. — К.: «Атіка», 2014. — С. 1469-1470.
7. Супрун М. О. Педагогіка співпраці академіка В. М. Синьова. Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби, 2014. – №1(5). – С. 179–184.
8. Супрун М. О. Позааудиторна робота відомчого ВНЗ в контексті педагогіки співпраці академіка В. М. Синьова (із історії питання). Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Кримінально-виконавча політика України та європейського союзу: розвиток та інтеграція» (м. Київ, 27 листопада 2015 р.) – К.: ІКВС, 2015. – С. 507–510.
9. Дука О. А., Супрун М. О. Наш ювіляр (до 75-річчя від дня народження академіка В. М. Синьова). Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби, 2015. – №1 (9). – С. 153–155.
10. Супрун М. О. Внесок академіка В. М. Синьова та його наукової школи в розвиток загальної психолого-педагогічної науки та пенітенціарної теорії і практики (до 75-річчя від дня народження). Публічне право, 2014. – №4 (16). – С. 277–282.
11. Волошин І. А., Супрун М. О. Академік Віктор Миколайович Синьов і сучасна психокорекційна педагогіка. Збірник матеріалів I Всеукраїнської науково-практичної студентської конференції «Українська корекційна освіта: історія та перспективи розвитку» 24-25 вересня 2015 року. Випуск 1. НПУ ім. М. П. Драгоманова – С. 138-142.
12. Супрун М. О. Академік В. М. Синьов про самовиховання особистості майбутнього пенітенціариста. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми прав людини, яка перебуває в конфлікті із законом, крізь призму правових реформ» (м. Київ, 2 грудня 2016 р.). – К.: ІКВС, 2016. – С. 340–342.
13. Супрун Д. М., Супрун М. О. Академік В.М Синьов і сучасна психолого-педагогічна наука (до 80-річчя від дня народження). Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: Наук.-метод. зб. Ін-ту спец. педагогіки і психології ім. Миколи Ярмаченка НАПН України, 2019. — С. 283-296.
14. Супрун М. О. Академік В. М. Синьов як основоположник психолого-педагогічної теорії співпраці із людиною, яка перебуває в конфлікті із законом (до 80-річного ювілею). Національний авіаційний університет. III Міжнародна науково-практична конференція «Індивідуальність у психологічних вимірах спільнот та професій», 26-27 березня 2020 року. Збірник наукових праць. — С. 139-145.

15. Супрун Д. М., Супрун М. О. Внесок академіка В. М. Синьова в пенітенціарну науку та практику. Актуальні проблеми психологічного забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів: Зб. тез міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 30 жовтня 2020 р.). Київ: ДНДІ МВС України, 2020. – С. 116-122.

16. Бойко-Бузиль Ю. Ю., Супрун М. О. Ювілей академіка Синьова Віктора Миколайовича (до 80-річчя від дня народження). Вісник пенітенціанної асоціації України, 2020. – №1. – С. 143–150.

17. Супрун Д. М., Супрун М. О. Академік В. М. Синьов як основоположник пенітенціарної дефектології. Всеукраїнська науково-практична конференція: «Історія та філософія освіти в незалежній Україні: контрверзи сучасного наукового пізнання», 08. 06. 2021 р. К.: ІІ НАПН України. – С. 210-214.

18. Супрун Д. М., Супрун М. О. З історії започаткування академіком В. М. Синьовим вивчення майбутніми пенітенціаристами основ дефектології. Актуальні проблеми психологічного забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів: Зб. тез II міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 28 жовтня 2021 р.). К.: ДНДІ МВС України, 2021. – С. 262-266.

19. Супрун Д. М., Супрун М. О. Діяльність академіка В. М. Синьова зі створення закладів освіти для дітей з розладами аутичного спектру в Україні (наприкінці 90-х років ХХ ст.). Актуальність та особливості наукових досліджень в умовах воєнного стану: збірник тез Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції з нагоди відзначення Дня науки – 2022 в Україні (м. Київ, 24 травня 2022 р.). Київ: ДНДІ МВС України, 2022. – С. 191-194.

2015 р.

Бойко-Бузиль Ю. Ю., Супрун М. О.

Ювілей академіка Синьова Віктора Миколайовича (до 80-річчя від дня народження)

14 березня 2020 року святкує 80-річчя видатний український вчений-новатор, заслужений юрист України, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член Національної академії педагогічних наук України, Президент Асоціації корекційних педагогів України, Почесний член громадської організації «Пенітенціарна асоціація України», поет, естрадний драматург, аматор-виконавець ліричних пісень, суддя національної категорії з настільного тенісу, полковник внутрішньої служби у відставці Віктор Миколайович Синьов.

Віктор Миколайович народився у весняні березневі дні 1940 року в сім'ї відомих в СРСР артистів – Марії Захарівни Леонідової та Миколи Михайловича Синьова. Батьки після війни гастролювали майже по всьому Радянському Союзу. З ними подорожував і Віктор. Сцена і повний глядацький зал для нього були рідною домівкою. І тому, де б і нині не виступав Віктор Миколайович, його доповіді, спів та особливо вірші, завжди сприймаються аудиторією бурхливими оплесками.

Закінчивши київську школу № 25, В. М. Синьов вступає до педагогічного факультету (відділення спеціальної педагогіки) Київського державного педагогічного інституту ім. О. М. Горького, який успішно закінчує у 1962 році та отримує диплом з відзнакою за спеціальністю «Дефектологія: педагогіка і методика початкового навчання». В студентські роки здобуває звання кандидата в майстри спорту з настільного тенісу, приймає активну участь у художній самодіяльності, творчих колективах, у КВК, керує збірною інституту з баскетболу. По завершенню навчання працює вихователем, вчителем школи-інтернату № 1, а потім – старшим методистом Республіканського кабінету спеціальних шкіл Міністерства освіти України, з 1964 р. по 1975 р. – викладачем, старшим викладачем, доцентом, заступником декана дефектологічного факультету КДПІ ім. О. М. Горького (з перервою з вересня 1966 р. по серпень 1968 р. на навчання у аспірантурі науково-дослідного Інституту дефектології АПН СРСР у Москві, де достроково у 1968 році під науковим керівництвом видатного вітчизняного вченого Г. М. Дульнева захищає кандидатську дисертацію зі спеціальної педагогіки).

У 1975 році В. М. Синьова запрошують на посаду старшого наукового співробітника НДІ педагогіки України, де він працює до 1980 року, коли був переведений у кадри Міністерства внутрішніх справ СРСР, зокрема у Київський філіал Всесоюзного інституту підвищення кваліфікації керівних працівників МВС СРСР (з 1992 року Київський інститут внутрішніх справ при НАВСУ, з 2003 року – Київський юридичний інститут МВС України). За роки служби обіймає посади від начальника навчального відділу, доцента, професора, начальника кафедри до першого проректора Інституту. За цей час захищає докторську дисертацію (1988 р.) з проблем корекції інтелектуального розвитку учнів допоміжної школи, обирається членом-кореспондентом (1993 р.), дійсним членом НАПН України (1995 р.) та отримує почесне звання «Заслужений юрист України» (1995 р.). У вересні 2003 року академік В. М. Синьов повертається у Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова на посаду директора Інституту корекційної педагогіки та психології де й нині продовжує працювати, але з 2019 року на посаді професора кафедри психокорекційної педагогіки.

Серед вагомих здобутків вченого необхідно наголосити на тому, що ним та під його керівництвом було зроблено радикальні зміни в переосмисленні теоретичних та практичних засад пенітенціарної педагогіки, яка з виправно-трудова педагогіки стала дійсно педагогікою каяття – пенітенціарною. Характерною рисою педагогічних поглядів академіка В. М. Синьова у сфері пенітенціарної педагогіки і психології стало те, що він розглядає побудову взаємодії персоналу установи виконання покарань і засудженого з позицій педагогіки співпраці.

Важливо відзначити, що В. М. Синьов є повним кавалером ордену «За заслуги», нагороджений Лицарським Хрестом «За заслуги» Європейської академії природничих наук, орденом Святого Рівноапостольного князя Володимира Великого та багатьма відзнаками МОН України, НАН України, НАПН України, МВС України.

Представники наукової школи В. М. Синьова працюють в навчальних та наукових установах України, Молдови, Литви, Білорусі, Болгарії, Англії, США та ін. Ним підготовлено 30 докторів наук та понад 100 кандидатів наук із різних психолого-педагогічних і юридичних галузей знань. В. М. Синьов є членом багатьох спеціалізованих вечерних рад навчальних та наукових закладів, серед яких Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, Інститут психології НАПН України ім. Г. С. Костюка та ін., є головним редактором низки фахових видань. Має понад 600 наукових та науково-методичних публікацій.

2020 р.

До 80-річчя від дня народження Миколи Захаровича Кота

Ніби вчора, ми з шановним нашим вчителем Іваном Пантелійовичем Колесником писали: «Миколі Захаровичу Коту – 75! Вдумуючись в цю поважну цифру, мимоволі ловиш себе на думці, що тут закралась очевидна невідповідність між реальним віком нашого шановного ювіляра й тим творчо-професійним потенціалом, котрий наповнює його життя...» [4, С.26]. Пройшло вже 5 років... Як виявилось це була остання його стаття й самі ці друзі вже пішли один за одним із життя...

Колись в розмові з М. З. Котом він зазначив, що істинним девізом його життя є слова нашого класика поетичного слова Максима Рильського «...ми працюємо любимо, що в творчість перейшла». Дійсно, праця й творчість є тим єдиним нерозривним цілим, що супроводжували його по всій життєвій дорозі.

Народившись у селі Жукин на Київщині в буремні часи фашистської навали, Микола ще з дитинства увібрав в серце заповіт матері: «Живи з Добром!». Йому й слідує він повсякчасно. Залишившись без героя-батька, який загинув за Вітчизну, син усі роки беріг пам'ять про нього та свою матір, яку він завжди ніжно називав «матінко»... Захару Гавриловичу і Марфі Зінов'євній було завжди за що гордитися сином.

Постійно прагнучи до пошуку себе в творчості та в педагогічній сфері Микола одночасно здобував освіту у двох столичних вузах –

Інституті культури і мистецтв ім. О. Корнійчука та в Київському державному педагогічному інституті ім. О. М. Горького. Закінчивши у 1973 році дефектологічний факультет, він того ж року прийшов працювати на посаду завідувача лабораторії кафедри технічних засобів навчання КДПІ ім. О. М. Горького. З 1982 року його життя пов'язане з кафедрою психокорекційної педагогіки на якій пройшов шлях від асистента до доцента. В 1991 році, за наукового керівництва професора В. М. Синьова, М. З. Кот захистив кандидатську дисертацію «Удосконалення підготовки вчителя професійно-трудового навчання учнів допоміжних шкіл». Принагідно зазначимо, що результати наукових досліджень нашого вчителя знайшли свій розвиток в низці наших публікацій [1; 2; 4 та ін.]. Багаторічна праця шановного ветерана університету відзначена численними державними та освітянськими нагородами. Всі роки роботи знаменувалися високою громадянською позицією нашого колеги. Багато років він очолював Раду ветеранів НПУ ім. М. П. Драгоманова, був членом вчених рад факультету і університету. Турбота про людей, які віддали все життя служінню державі стало сутністю життя шановного Миколи Захаровича.

Викликає захоплення незгасаючим дослідницьким запалом педагога в найрізноманітніших сферах людського пізнання. Так, набула широкого розголосу серед краєзнавців його смілива наукова розвідка про одну із неймовірних світових загадок – музею під відкритим небом на Запоріжжі «Кам'яна могила». Читаючи матеріали цього та інших його краєзнавчих досліджень, щиро дивуєшся широті діапазону науково-творчих прагнень нашого вчителя і колеги [1; 2; 3].

До останньої хвилини життя Микола Захарович жив бажаннями якомога повніше реалізувати свій талант педагога, науковця, музиканта... Прагнув зберегти пам'ять про свою Наталочку, з якою виховали двох прекрасних дітей... В його науковому доробку понад двісті наукових праць, за якими навчаються аспіранти і студенти. Навчальні посібники і методичні розробки вченого знайшли своє належне місце на полицях бібліотек вишів та методичних кабінетів спеціальних шкіл.

Використана література:

1. Альонкіна Н. П. М. З. Кот // Внесок викладачів кафедри психокорекційної педагогіки у розвиток історії вітчизняної корекційної освіти: навчальний посібник / За редакцією І. П. Колесника, Г. С. Піонтківської. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. – С. 242-245.
2. Тарасова Н. І. М. З. Кот: бібліографічний покажчик. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. – 58 с.
3. Кот М. З. Загадки Кам'яної могили // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2014. – №1-4. – С. 141-149.
4. Колесник І. П., Супрун М. О. Нарис життя і науково-педагогічної діяльності М. З. Кота (до 75-річчя від дня народження). Корекційна педагогіка, 2017. – №1. – С. 25-26.

2022 р.

Слово Вдячності академіку В. В. Засенку

Засенко В'ячеслав Васильович (05.01.1951 р., Київ) – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, радник директора ІСПШ ім. Миколи Ярмаченка НАПНУ, заслужений діяч науки і техніки України. Закінчив Київський державний педагогічний інститут ім. О. М. Горького (нині Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова) зі спеціальності «Дефектологія» (1972), учителював, з 1974 по 1994 роки працював в Інституті педагогіки АПНУ. 1994-2000 рр. – завідуючий лабораторії сурдопедагогіки, 2000-2008 рр. – заступник директора з наукової роботи, від 2009 р. – директор Інституту спеціальної педагогіки та психології НАПНУ. Вивчає проблеми диференційованого та інклюзивного навчання, соціально-трудова адаптація й інтеграція осіб з порушеннями психофізичного розвитку. Відомі публікації: «Стан та пріоритети розвитку освіти дітей з психофізичними порушеннями», «Сучасні тенденції розвитку спеціальної освіти в Україні», «Білінгвістичний метод – неодмінна умова навчання нечуючих».

За цими формальними даними про академіка, біжить його життєво-наукова стежина... Я після виходу у відставку прийняв для себе принципове рішення повернутися до роботи в Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, в якому був аспірантом та докторантом. Повернутися, насамперед через повагу до людей, які дали тобі шанс стати педагогом-дослідником. Мова йде про цілу когорту людей-особистостей... Звичайно, це мій науковий консультант академік Віталій Іванович Бондар та його багаторічний заступник академік В. В. Засенко. Говорячи про В'ячеслава Васильовича, то мимоволі згадуєш з вдячністю його маму – професора Засенко Наталію Федорівну – керівника кафедри сурдопедагогіки та логопедії нашого факультету, його сестричку Наталію – талановитого вченого, яка дуже рано пішла у вічність... Згадуєш його доньку Ірину, з якою я мав

честь разом працювати у ВНЗ МВС України. Згадую його наукового вчителя першого Президента АПН України Миколу Дмитровича Ярмаченка, мого офіційного рецензента монографії... З вдячністю згадую його учнів аспірантів та докторантів, які багато зробили для мого професійного становлення: професори А. А. Колупаєва, С. В. Кульбіда, С. М. Таранченко, С. В. Литовченко... З особливою вдячністю хочеться сказати про вагому його допомогу у становленні як науковця моєї доньки Дар'ї та моїх колег та учнів, зокрема, В. В. Кобильченко, І. М. Омельченко, Н. П. Лещій, В. М. Шевченко, Ю. М. Косенко, Т. В. Шипелік. Не можу не подякувати за багаторічну підтримку Шановного Вячеслава Васильовича та літературного редактора знаного наукового міжнародного видання «Особлива дитина: навчання і виховання» Рибцун Юлію Валентинівну у всілякому сприянні в публікації наших матеріалів та за честь працювати у складі редакційних колегій відомих науково-методичних видань інституту.

Принагідно хочу висловити вдячність всьому колективу Інституту спеціальної педагогіки та психології ім. Миколи Ярмаченка НАПН України на чолі з професором Лесею Іванівною Прохоренко за можливість бути причетним до творення сучасної спеціальної людинознавчої науки світового рівня.

2022 р.

Пуйко В. М., Супрун М. О.

**Життєвий шлях генерала Георгія Радова:
відродження духовності ув'язнених як особисте завдання**

*«Відродження неможливе без каяття»
генерал Георгій Радов*

Вічна суперечка стосовно ролі і місця особистості в історії має давні витоки трактування. На нашу думку, за будь-яких обставин, кожна людина є неповторною і заповнює виключно лише її особливе місце в життєвому просторі. Весь життєвий шлях видатного реформатора пенітенціарної справи Георгія Опанасовича Радова (02.02.1949 – 27.06.1999) – заслуженого юриста України, доктора філософії, кандидата юридичних наук, президента Фонду сприяння пенітенціарній реформі ім. Дж. Говарда, генерал-майора внутрішньої служби, ректора Київського інституту внутрішніх справ, є тому яскравим підтвердженням. Пройшовши трудовий шлях від слюсара-монтажника на шахті в м. Горлівка до ректора, провідного фахівця у галузі пенітенціарії – науки що досліджує проблеми допомоги

засудженим, їхньому духовному відродженню та соціальній реабілітації, він професіонал, ентузіаст своєї справи, обрав для себе особисте завдання – відродження пенітенціарної ідеї в Україні.

Науково-педагогічна спадщина Г. О. Радова, на даний час активно вивчається, його думки, пропозиції щодо напрямів реформування пенітенціарної системи України та зокрема роботи із засудженими упродовж життя та стали основою для подальшої наукової розробки.

Будучи неординарною особистістю, Г. О. Радов поряд із різноплановою законотворчою діяльністю постійно прагнув до особистісного професійного зростання. На наш погляд, особливо плідною була його праця на кафедрі загально-юридичних наук Київського інституту внутрішніх справ, де він пройшов шлях від викладача до її керівника.

Одним з основних напрямів наукового пошуку для Г. О. Радова стало дослідження проблем засобів соціалізації особи, особливо тих, що підтверджують свою ефективність навіть в умовах матеріальної скрути та дозволяють досягти вагомого виховного ефекту. У підсумку цієї роботи він прийшов до висновку, що *«головним чинником, зумовлюючим зовнішній характер поведінки людини, є її внутрішній духовний стан ... і найбільш значним, як свідчить досвід, ефективним, є релігійне виховання, особливо в контексті пенітенціарного процесу»*. Прихід до цього, на перший погляд простого та зрозумілого рішення і дозволив зробити визначальний для подальшого наукового пошуку та розбудови пенітенціарної системи України висновок що *«пенітенціарний процес, на відміну від кримінально-виконавчого або просто виховного процесу, не є проблемою суто юридичною або педагогічною, а в основі своїй перебуває в площині морально-етичного, духовного характеру. Його предметом є не злочинець, а людина, жива істота, яка має сприйматись не через юридичні, а морально-етичні, психологічні та педагогічні категорії, як носій певних соціальних відхилень і патологій, що зумовили злочинну поведінку та яких необхідно усунути»*.

І саме тому, на його думку, стрижень пенітенціарного процесу утворює внутрішньо особиста духовно-розумова діяльність засудженого з переоцінки своїх вчинків і життєвих орієнтирів, визнанні їх такими, що не відповідають високому призначенню людини в цьому світі, усвідомленні своєї власної провини і засвоєнні, як

особисто значущих, загально визнаних соціальних і духовних цінностей. І головним, при цьому, стало виведення аксіоми, що *«в умовах повної кризи державних інституцій соціалізації і відсутності адекватних механізмів впливу на суспільну свідомість релігія і церква стали єдиною владою, що добровільно визнається людиною. Священик став не тільки символічною фігурою, але й особою, яка заслуговує на довіру та не має меркантильного інтересу. Тільки взявши на озброєння пастирську, а не начальницьку роль, спираючись на норми християнської моралі, пенітенціарний персонал спроможний повернути злочинця до морального відродження і врятувати суспільство від остаточного краху моралі»*.

Ці ідеї, висловлені в 90-х роках минулого століття, в наш час набувають все більшої актуальності, особливо в умовах поглиблення економічної та соціальної кризи в українському суспільстві і у сфері державного управління. Вказані позиції знаходять своє продовження в сучасних дослідженнях проблем пенітенціарної теорії та практики. За результатами досліджень, проведених В. М. Гречанюком, О. В. Романенком та за оцінками працівників кримінально-виконавчої системи, діяльність релігійних та благодійних організацій є ефективною та необхідною в процесі ресоціалізації засуджених. Саме тому обґрунтовується доцільність запровадження в установах виконання покарань на постійній основі інституту тюремних священників. Також розробляється «Положення про представників релігійних організацій в установах виконання покарань», яке має чітко закріпити організаційно-правові умови здійснення духовного наставництва в установах виконання покарань.

Розмірковуючи наскільки реальним є виправлення засудженого в тюрмі, Г. О. Радов зазначає: *«Виходячи з того що людина створена за образом та подобою Божою, ми розглядаємо моральне та соціальне падіння людини, як її гріховне падіння. І кожна людина, яка згрішила може розраховувати на співчуття та духовну допомогу. В цьому і полягає сутність пенітенціарної науки, що займається проблемами соціальної реабілітації засуджених їх морального відродження. Одним із положень цієї науки є теза про те, що немає людей яких неможливо виправити. Душа людини, яка стала на злочинний шлях знаходиться у затьмаренні, вона обтяжена багатьма невірними з точки християнської моралі судженнями. І ми можемо, за допомогою церкви, допомогти людині скинути це нашарування, цей попіл гріха з її душі»*.

Як зазначив в одному з своїх численних інтерв'ю Г. О. Радов: *«Релігія в пенітенціарній системі – колосальний ефективний засіб, особливо в наших складних матеріальних умовах. Релігійність можна розглядати як щеплення від злочинності. Адже християнські стереотипи поведінки несумісні з кримінальними. Уся Європа*

як обов'язковий атрибут у в'язниці має церкву і як мінімум п'ять штатних священників. Європейська пенітенціарна філософія ґрунтується на тому, що в злочинцеві треба насамперед бачити людину, зрозуміти її. Ця ідея була вперше сформульована 232 року на одному з перших, іще підпільних, християнських соборів. Тому Церква і нині не полишає свого «шефства» над в'язницею. В останні роки наші в'язниці також відкриті для всіх. Але, на жаль, спостерігається велика інертність Православної Церкви, зайнятої своїми внутрішньо конфесійними проблемами. Пастирі у в'язницях з'являються, але сказати, що вони послідовно пасуть свою паству, не можна. Усілякі баптисти, адвентисти та нові американські церкви набагато ширше представлені у в'язницях. Вони, звичайно, несуть туди певний позитивний потенціал, але він далекий від нашої слов'янської духовності. Кожна людина потребує наставника. Православна віра для нашого народу не була лише вірою батьків. Православна віра і національна культура – поняття нероздільні та, зокрема, саме православна віра сформувала соціальну культуру народу. Зараз ми спостерігаємо експансію зарубіжних проповідників та вчителів. Так, всі вони, здається, навчають добру, милосердю та співчуттю. Проте ніхто з них не виховає в наших людях патріотизму та любові до свого народу, до його традицій та культури. І ця духовна інтервенція покликана вторгатися в слов'янську душу. Вони закликають до раціонального, інколи прагматичного пізнання Бога, але не до такого пізнання серцем і душею, до якого так звична слов'янська душа».

Будучи істинно віруючою людиною Г. О. Радов щиро прагнув всіляко долучити до процесу гуманізації пенітенціарної системи Православну Церкву. З цією метою вчений всіляко долучав до навчального процесу закладів освіти в яких здійснюється підготовка юридичних та психологічних кадрів, представників корпорації духовних шкіл. Священнослужителі брали участь у проведенні службової підготовки персоналу пенітенціарних установ. Г. О. Радов доклав багато зусиль для розробки спеціальної програми взаємодії Православної Церкви та органів виконання покарань.

«Відсутність релігійного виховання розглядається мною як серйозний недолік який позбавляє сенсу позбавлення волі людини. Якщо немає каяття – то немає і відродження. А немає відродження, то й немає виправлення, і значна вірогідність вчинення злочину в майбутньому. І навіть більше. Людина, яка потрапила в неволю, вже готова до сприйняття духовних цінностей, та що найменше до їхнього осмислення. А це вже перший крок. При цьому неможна забувати що саме першими на допомогу ув'язненим прийшли монахи. Що існує цілий сонм святих в'язнів, наприклад св. Анастасія Узорешительниця та св. патріарх Єрмоген, на честь яких будувались тюремні храми, до яких звертались молитвою невільники».

На окрему увагу заслуговує підготовлена Г. О. Радовим книга «Пенітенціарна ідея: думки на тему». У свій час вона стала знаковою, оскільки була фактично єдиним джерелом знань про іншу, не радянську виправно-трудова систему виконання покарань. Опублікована у 1997 році, саме тоді, коли в Україні на порядку денному постало питання визначення засад, на яких би проходило реформування системи органів та установ виконання покарань, залишених після розвалу СРСР. За своїм змістом кожний розділ книжки містить унікальні матеріали, які в Україні українською мовою були опубліковані вперше. Зокрема, матеріали розділів «Філософські основи пенітенціарної ідеї» та «Про вихідні засади розбудови пенітенціарної системи» фактично окреслили нову ідею розбудови оптимальної системи виконання покарань, що відповідає інтересам суспільства, загально визнаними людським цінностям, суспільній безпеці та нормам християнської моралі – пенітенціарної системи. Підготовлена Г. О. Радовим книга на даний час розглядається як ідейний дороговказ у проведенні пенітенціарної реформи в Україні.

Працюючи над розробкою науково-методичного забезпечення значених навчальних дисциплін, а також над докторською дисертацією, що була присвячена питанням реформування пенітенціарної системи держави, Г. О. Радов підготував до друку серію репринтних видань під загальною назвою «Бібліотечка «Антологія пенітенціарної думки», її склали праці видатних вчених-гуманістів, які стали основою пенітенціарної науки.

Г. О. Радов розробив і впровадив у навчальний процес Київського інституту внутрішніх справ оригінальні авторські курси, унікальні для пострадянського простору з «Теорії пенітенціарії» та «Історії пенітенціарної системи України». Зокрема, в них змістовно розглядалися приклади активного соціального служіння в тюрмах Джона Говарда, Федора Гааза, знаних у світі громадських діячів, філантропів, які своїм життям, як прикладом дотримання християнських етичних принципів крізь час демонструють модель поведінки для сучасних фахівців тюремної справи. Необхідно зазначити, що визначальним мотивом активного соціального служіння Дж. Говарда та Ф. П. Гааза було дотримання християнських етичних принципів, оскільки вони були глибоко віруючими людьми. За спогадами сучасників, Джон Говард своєю роботою в тюрмах сподівався врятувати не тільки тіла засуджених від надмірних страждань, але й їхні душі, бо щиро вірив, що «тільки Боже милосердя зробило його менш зіпсованим ніж вони». Таким самим бажанням було сповнене серце Ф. П. Гааза, він писав: «Самий правильний шлях до щастя не у бажанні бути щасливим, а в тому, щоб робити інших щасливими. Для цього потрібно прислухатися до потреб людей, піклуватися про них, не боятися праці, допомагаючи їм порадою і справою, словом,

любити їх, причому, чим частіше виявляти цю любов, тим сильнішою вона буде ставати» (з листа Ф. П. Гааза своєму вихованцю). Вказані обставини відображають особливу, унікальну значимість для пенітенціарного процесу саме християнського віровчення, сутність якого складає обов'язок «Любові до ближнього свого, як до себе». Дотримання вказаного постулату як морального імперативу закладає глибоко гуманістичні основи соціальної роботи із засудженими та забезпечує ефективність пенітенціарного процесу в цілому.

Спираючись на власний багаторічний досвід служби в правоохоронних органах генерал Г. О. Радов свідомо прийшов до переконливого висновку про те, що сучасний тюремний працівник має бути насамперед гуманістом – людинознавцем. Саме тому, він як ректор інституту заклад основи принципово нової моделі виховання офіцерів правоохоронців в поза аудиторний час.

Згідно з його рекомендацією весь колектив вишу розпочав широку співпрацю з закладами освіти м. Києва. В першу чергу ми орієнтували курсантів на взаємодію з освітніми осередками для дітей з особливими потребами. Так, багаторічна дружба єднає колектив інституту і колективи Київської допоміжної школи-інтернату № 10, Дарницького дитячого будинку-інтернату, школи для аутичних дітей «Життя».

Орієнтуючи на педагогіку співробітництва з дітьми, які мають певні особливості психофізичного розвитку, ректор в першу чергу орієнтував педагогів інституту на недопустимість формального підходу у взаємодії з дитячими колективами. Вчений виступав за налагодження чіткої роботи системи «інститут – дитячий колектив». Зазначена система передбачала не лише позакласні заходи спортивного, трудового та художнього спрямування, а, в першу чергу, вона мала зорієнтувати майбутнього психолога чи юриста на співпрацю з конкретною дитиною. Саме тому, кафедри психології та педагогіки долучали курсантів першого курсу до різних заходів в дитячих колективах до відвідування занять, до роботи зі шкільними психологами тощо. Така співпраця курсантів тривала протягом всіх років їхнього навчання. В результаті з'являлись різні публікації, курсові, дипломні роботи наших курсантів, що мали соціально педагогічну спрямованість. Але це все ж формальні показники нашої багаторічної праці. Головне в іншому – в молоді, яка обрала дорогу служіння Закону відбувалося переосмислення сутності життєвих цінностей. Більшість курсантів починають усвідомлювати значущість своєї місії в середовищі знедолених людей. Поняття співпереживання стає для багатьох з них не як щось декларативне, а цілком сутнісно-визначальне. Особливо вагомим сенсом зазначеної співпраці стає те, що зовсім молода людина – офіцер починає осмислювати бачення власного шляху до пізнання Істини, якою є Бог.

Згадуючи, як після однієї з зустрічей в школі-інтернаті майбутній психолог, курсант четвертого курсу сказав: «...Якщо я раніше

думав, що приходжу в інтернат лише з метою допомоги цим скривдженим долею дітям, то тепер я починаю розуміти, що в першу чергу, я тут для того щоб самому стати Людиною...».

Побудова православного храму святих Петра і Павла на території колишнього Київського інституту внутрішніх справ про який багато років мріяв Георгій Опанасович Радов є найкращим пам'ятником цьому видатному реформатору пенітенціарної системи нашої держави.

Список використаних джерел:

1. Керівник, учений педагог... Збірник матеріалів, присвячених 60-річчю від дня народження Георгія Радова / за заг. ред. В. П. П'яткова. – Кіровоград: Кіровоградський юридичний інститут ХНУВС, 2003. – 229 с.
2. Калюжний Р. А. Радов Георгій Опанасович. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: "Укр. енцикл.", 1998 – Т. 5: П – С. – 2003.–736 с.; 19 с.
3. Пуйко В. М., Супрун М. О. Внесок Г. О. Радова у розбудову вітчизняної пенітенціарної теорії та практики. / Пуйко В. М. [Текст] // Юридична Україна. Щомісячний науковий журнал № 4. 2012 р. С.75-80;
4. Романенко О. В. Пенітенціарна функція демократичної правової держави та роль громадянського суспільства в механізмі її реалізації [Текст].: автореф. дис. канд. юр. наук: 12.00.08 / Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2004. – 19 с.
5. Радов Г. О. Формування духовності засуджених у контексті пенітенціарного процесу / Радов Г. О. // Проблеми пенітенціарної теорії і практики. №1(3) – 1998. Щорічний бюлетень Київського інституту внутрішніх справ. – К.: РВВ КІВС, 1998. – С. 39 – 48.
6. Радов Г. О. Формування духовності засуджених у контексті пенітенціарного процесу / Радов Г. О. // Проблеми пенітенціарної теорії і практики. №1(3) – 1998. Щорічний бюлетень Київського інституту внутрішніх справ. – К.: РВВ КІВС, 1998. – С. 39 – 48.
7. Богатирьов І. Г. Українська пенітенціарна наука: Монографія [Текст] / І. Г. Богатирьов. – Х.: Харків юридичний, 2008. – 294 с. – 100 пр. – ISBN 978 966-8395-32-1. с. 190-191.
8. Радов Г. О. Пенітенціарна ідея: Думки на тему [Текст]. / Г. О. Радов. – К.: МП «Леся», 1997. – 288 с.– Бібліограф. С.278-286 – 5000 пр. – ISBN 966-7166-18-х.
9. Бентам Ієремія. Паноптика [Текст]: Репринтне видання. Випуск III-IV. / Г. О. Радов (відп. за вип.). – К.: РВВ КІВС при НАВС, 1998. – 60 с. (Сер.: Бібліотечка «Антологія пенітенціарної думки». З колекції зібрань Г. Радова).

2010 р.

Вплив творчості професора О. М. Граборова на розвиток української олігофренопедагогіки

Особистість професора Олексія Миколайовича Граборова є однією з визначальних в історії становлення та розвитку вітчизняної олігофренопедагогіки. Для мене, як для історика корекційної педа-

гогіки, наукова спадщина вченого є однією з базових засад її сьогодення й майбутнього...

Особистість вченого багато в чому визначає становлення і розвиток будь-якої сфери знань. Однією з таких центральних фігур у вітчизняній дефектологічній науці була особистість професора Олексія Миколайовича Граборового (1885-1945 рр.). Його творчість гармонійно співпадає з періодом розквіту таланту класика загальної і спеціальної психолого-педагогічної науки Льва Семеновича Виготського. У співпраці вони й заклали основи сучасної олігофренопедагогіки.

Вчений жив у складні часи, насичені багатьма соціальними протиріччями, але для дефектології й, зокрема, олігофренопедагогіки це був період їхнього становлення. О. М. Граборову, одному з перших серед дефектологів царської Росії, вдалося ще в 1915 році відкрити в Петербурзі допоміжну школу для глибоко розумово відсталих дітей. Про інтерес педагогічної громадськості до дефектологічної теорії та практики того часу, засвідчують багаточисленні архівні матеріали. Зокрема, на нашу думку, цікавим фактом в історії становлення системи підготовки кадрів дефектологів є те, що в серпні 1910 року в Петербурзі, на базі педодагічних курсів було створено Педагогічну академію – навчальний заклад громадської ініціативи, що готував педагогів вищої кваліфікації. Академія ввійшла до системи закладів петербурзької ліги освіти. Згідно з статутом, слухачами академії могли бути особи обох статей без врахування національності та віросповідання, які вже закінчили повний курс вищих навчальних закладів. Програму навчання було розраховано на два роки. Вона включала загальні (основні та додаткові) і спеціальні дисципліни. Зокрема, педагогічну психологію, історію педагогіки, шкільну гігієну, патологічну педагогіку (дефектологію), школознавство, вступ до педагогіки, анатомію, фізіологію, психологію, історію філософії, історію мистецтв та літератури, основи математичного методу, енциклопедію права, методіку та історію навчальних дисциплін

(у поєднанні з історією відповідних наук). Заняття в академії розпочалися ще набагато раніше її офіційного відкриття – у 1908 році. Викладачами були провідні вчені того часу та методисти-практики. Серед чисельної когорти педагогів академії необхідно, перш за все, назвати І. П. Павлова, М. І. Караєва, В. А. Вагнера та ін. Читання лекцій супроводжувалося проведенням практичних занять, лабораторних досліджень, екскурсій, підготовкою та обговоренням рефератів. Академія мала тісний зв'язок зі всіма регіонами країни, де надавала суттєву допомогу педагогам спеціальних шкіл в організації літніх курсів учителів [14].

На базі академії, а також цілої низки інших закладів освіти, що були засновані за безпосередньою участю О. М. Граборової, спільно з колегами-однодумцями створили широку мережу навчальних курсів для батьків дітей з особливостями фізичного чи психічного розвитку. Ця форма співпраці з батьківською громадськістю сприяла ефективній соціалізації дитини в доросле життя. Педагоги спільно з лікарями розкривали всі аспекти проблеми розумово відсталої дитини в сім'ї; роботу сім'ї з дитиною; єдині педагогічні вимоги сім'ї та школи до виховання дитини.

Свідченням активної соціальної та наукової позиції О. М. Грабової була організація ним спільно з видатним вітчизняним психіатром В. М. Бехтеревим, а також ще з цілим рядом педагогів-однодумців (Е. В. Герує, М. П. Ростовська, Л. Г. Оршанський) у 1914 році наради дефектологів країни за участю керівництва Міністерства народної освіти. Результатом роботи цього зібрання стали певні зрушення в налагодженні діяльності системи допоміжних шкіл та допоміжних класів при закладах освіти.

Великі соціальні потрясіння, що відбулися на початку минулого століття, торкнулися всіх сфер людської діяльності та, звичайно, не становили виключення й допоміжні школи. Розуміючи всю складність ситуації, що склалася у сфері організації життя закладів освіти даного типу, на початку 1919 року група вчених-дефектологів, серед яких провідне місце займав О. М. Граборов, провела I Всеросійський з'їзд із боротьби з дитячою дефективністю, безпритульністю та злочинністю.

О. М. Грабової, спираючись на підтримку прогресивної педагогічної громадськості того часу, вдалося внести до резолюцій цього науково-методичного форуму цілий ряд принципових положень, серед яких чільне місце займали питання про розумову дефективність, про типи розумово відсталих дітей, про принципи організації трудового навчання учнів.

Цілком логічне продовження реалізації широкого спектра дефектологічних проблем знайшло своє відображення і на II з'їзді соціально-правової охорони неповнолітніх (СПОН), що відбувся

в 1924 році. Л. С. Виготський та О. М. Граборов були центральними фігурами-організаторами роботи секції виховання й навчання розумово відсталих дітей. У проголошених доповідях професор О. М. Граборов висвітлював цілу низку актуальних питань: про типи закладів для розумово відсталих та їхні цілі; про допоміжну школу, її завдання та навчальний план; про виховання найпростіших індивідуальних та соціальних реакцій; про досвід організації дитячого середовища.

Зокрема, зазначимо, що у своїх доповідях і Л. С. Виготський, і О. М. Граборов уперше звернули увагу педагогічної громадськості на серйозність проблеми розвитку потенціалу дитини з особливостями розумового розвитку шляхом залучення її до дитячого самоврядування. Вчені виважено вбачали в розвитку самоврядувальних засад учнів можливість інтенсифікувати процес їхньої підготовки до самостійного життя на основі цілеспрямованого формування відповідних рис особистості: самостійності, громадської активності, відповідальності, умінь встановлювати стосунки з іншими тощо. Чи не вперше дослідники поставили питання про налагодження педагогічно доцільного керівництва цим процесом з боку педагогічного колективу закладу освіти. Таке бачення цієї проблеми суттєво розширювало горизонти професійного сприймання педагогами спеціальних шкіл особистісного розвитку розумово відсталих школярів, встановлювало дієві зв'язки між науково виваженою педагогічною діяльністю і формуванням в учнів рис особистості, які є значущими для подальшої соціалізації в доросле життя.

Період становлення вітчизняної дефектології як науки та практики у 1920-1930 роках минулого століття характеризувався багатьма суттєвими ознаками, серед яких особливе місце займає наукова діяльність О. М. Граборова та його сучасників. О. М. Граборов був одним з перших серед вчених, які створили класичні підручники та навчальні посібники для студентів дефектологічних факультетів педагогічних навчальних закладів колишнього Радянського Союзу [2;3;4;5;6]. Його книги вже протягом багатьох десятиліть слугують не тільки науково-медичним забезпеченням для студентів, але ще й вагомим джерелом отримання наукової інформації для науковців корекційної педагогіки. Автор підводить певні підсумки в розвитку дефектологічної теорії та практики, висвітлює тогочасне розуміння дефектологічних проблем. Вчений використав величезну масу вітчизняних та зарубіжних джерел, зокрема, тих, що не були на той час перекладені українською або російською мовами, рукописи класиків психолого-педагогічної думки, архівні матеріали. Дослідник широко використовував і матеріали з досвіду організації та проведення корекційно-виховного процесу широкої мережі допоміжних шкіл країни, зокрема й тих, у яких особисто працював багато років.

Усвідомлюючи, що висвітлення історії цілої науки, навіть її окремих сторінок, є напрочуд складною проблемою, оскільки на основі глибокої систематизації наукових джерел необхідно визначити методологічні засади в минулому, а потім, керуючись історико-педагогічними знаннями, сформуванати чітку програму розвитку на майбутнє, професор О. М. Граборов та представники його численної наукової школи започаткували процес закладання основ сучасної корекційної педагогіки.

Особливо цінним у творчості О. М. Граборова для сучасних фахівців є те, що він одним з перших серед радянських вчених творчо розкрив методологічні засади теорії навчання та виховання розумово відсталі дитини. Вчений всебічно розглянув питання комплексного вивчення та навчання учнів, які мають певні особливості у фізичному та розумовому розвитку. Він започаткував сучасну класифікацію корекційної педагогіки на її складові: сурдопедагогіка, логопедія, тифлопедагогіка та олігофренопедагогіка. Грунтовним є внесок науковця й у розкриття методологічного зв'язку між загальною та спеціальною психолого-педагогічною наукою, а також з широким спектром медико-біологічних наук. Зокрема, автор постійно наголошував дефектологам-практикам на нагальній потребі всебічно вивчати дитячу анатомію, дитячу фізіологію, шкільну гігієну, патопсихологію та цілий ряд інших медичних наук.

Як вже зазначалося, для сучасних істориків корекційної педагогіки важливим фактом є й те, що О. М. Граборов започаткував системне вивчення історії розвитку науки про навчання і виховання різних категорій дітей з особливостями психофізичного розвитку. Вчений у своїх наукових та науково-методичних працях наголошував на тому, що оскільки сама олігофренопедагогіка створюється в історичному процесі, то і головна дефініція педагогіки – виховання є історичною категорією, тому свої цілі й завдання олігофренопедагогіка розглядає саме в їхній залежності від власне історичного процесу суспільного розвитку.

О. М. Граборов досконало розкрив сучасне бачення розумової відсталості з позицій біосоціального підходу до розуміння природи цього явища. Спираючись на власне всебічне наукове вивчення природи «аномальної» дитини, вчений комплексно розкрив психічні особливості в дітей різного ступеня олігофренії: ідіотія, імбецильність, дебільність.

Прогресивним у діяльності О. М. Граборова було і те, що він ґрунтовно проаналізував розвиток типів навчальних закладів для розумово відсталих осіб в умовах царської Росії й в радянський період розвитку нашої країни. Він також чітко визначив цілі та завдання цих закладів освіти як у системі Міністерства освіти, так і в Міністерстві соціального захисту.

Діяльність допоміжних шкіл вчений розглядав перш за все з позиції організації корекційно-виховного процесу. Важливим засобом корекції вад, розумового й фізичного розвитку, дослідник вбачав чітко налагоджене трудове виховання та навчання. Саме через наукову обґрунтованість праці в навчальний та позанавчальний час у дітей відбувається виховання головних психологічних якостей, характерологічних рис особистості, корекція в галузі фізичного розвитку.

Вагоме місце в науково-методичному доробку вченого займають питання організації навчального процесу в допоміжній школі. Так, особливе значення, на думку вченого, мають розробки навчальних планів та програм, а також комплексне науково-методичне забезпечення викладання кожної навчальної дисципліни.

Не втратили своєї наукової та практичної значимості підходи О. М. Граборова до розробки системи методів навчання учнів цього типу шкіл. Вчений цілком слушно наголошував на першочерговому значенні для розумово відсталого дитини наочних та практичних методів дидактики, не ігноруючи при цьому вербальні способи викладу навчального матеріалу. Загальнодидактичні вимоги до уроку: тема, цільова настанова уроку, практичні навички на уроці, дозування навчального матеріалу, методи роботи, обладнання, зв'язок з попереднім навчальним матеріалом, повторення, типи уроків, підготовка вчителя до уроку – ось далеко не повний перелік питань, що були глибоко проаналізовані цим педагогом-дидактиком.

Поряд з дидактичним аспектом олігофренопедагогіки, вчений закріпив основи теорії виховання учнів даного типу закладів освіти. Зокрема, О. М. Граборовим чітко визначені та проаналізовані головні напрями виховання розумово відсталого дитини: інтелектуальне, моральне, фізичне, трудове, естетичне та ін., що й зараз слугують певним методичним дороговказом для педагогів допоміжних шкіл України.

Ретельного вивчення з боку практиків заслуговують і підходи вченого до вивчення організації продовженого дня учнів. Зокрема, ним чітко розроблено організаційні форми продовженого дня: індивідуальна, масова та гурткова робота.

Особливо значущою сторінкою в творчості О. М. Граборова є вивчення ним вимог до особистості самого вчителя допоміжної школи: світогляд, загальна освіта, загальнопедагогічна та дефектологічна підготовка, суб'єктивні риси тощо. До речі, подібні високі вимоги вчений висував і до всього колективу працівників школи незалежно від посади.

Будучи перш за все педагогом-гуманістом, О. М. Граборов всебічно розкрив у своїх працях [2;3;4] анатомо-фізіологічні особливості глибоко розумово відсталих дітей – імбецилів та ідіотів, акцентуючи увагу батьківської й педагогічної громадськості на врахуванні цих особливостей в організації корекційно-виховної роботи.

Формування мережі вищих навчальних закладів, що займались підготовкою кадрів для спеціальних шкіл, стало суттєвою ознакою розвитку дефектологічної сфери знань того часу. Серед низки дефектологічних факультетів педагогічних закладів одне з провідних місць належало та продовжує належати дефектологічному факультету Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Професор О. М. Граборов протягом багатьох років широко співпрацював з дефектологічною громадськістю України. Він постійно надавав науково-методичну допомогу співробітникам НДІ дефектології Міністерства освіти України, що був створений у Харкові, а згодом переведений до Києва. Свідченням цього є те, що свою оригінальну науково-методичну працю «Дефектологія» він друкує спершу в Україні й до того ж українською мовою [6]. Професор мав тісні зв'язки з цілим рядом українських психолого-педагогічних видань. Зокрема, ним було надруковано ряд ґрунтовних статей в українському часописі «Шлях освіти».

Як і для всього прогресивного педагогічного загалу країни, так і для О. М. Граборова, була тяжким випробовуванням заборона в 1936 році педології як науки, що інтегрувала в собі широкий спектр дитинознавчих галузей знань.

Всебічне медичне і психолого-педагогічне обстеження дітей стали панівною ідеєю в широких колах педагогів-науковців та практиків світу. Винятку не становила й наша вітчизняна педагогічна наука. Цілком закономірно, що саме дефектологія, зокрема, олігофренопедагогіка, налагодила чітку систему співпраці з педологією. Свідченням цього є те, що вже на початку ХХ століття (1904 р.) було організовано перші в Росії постійно діючі курси з вивчення загальної та експериментальної психології, широкого спектра медико-біологічних наук, загальної і спеціальної педагогіки, історії педагогіки. Про наукову вагу цих курсів свідчить їхній науково-викладацький потенціал: В. М. Бехтерев, О. Ф. Лазурський, І. П. Тарханов та ін. Переломним для дефектології та педології став 1908 рік, оскільки саме в цей час у Москві було організовано експериментальну лабораторію з педагогічної психології, а в Петербурзі В. М. Бехтерев заснував психоневрологічний і педологічний інститути, які розпочали підготовку висококваліфікованих дефектологічних кадрів. З метою налагодження тісної співпраці з педологами О. М. Граборов створив допоміжну школу, що безпосередньо входила до структури наукового центру В. М. Бехтерева. Збагаченню теоретичного потенціалу дефектології сприяв вихід у світ серії ґрунтовних праць вчених-педологів. Серед низки робіт дореволюційного етапу розвитку вітчизняної педології, на нашу думку, заслуговують першочергової уваги праці В. П. Вахтерова «Основи нової педагогіки» (1913 р.) та П. Ф. Каптерева «Історія російської педагогіки» (1915 р.).

Свідченням єдності основоположних ідей педології та дефектології став I педологічний з'їзд (Москва, 27 грудня 1927 р. – 4 січня 1928 р.). Провідними педологами та дефектологами того часу були Л. С. Виготський, В. М. Бехтерев, І. О. Соколянський, О. Р. Лурія, Л. В. Занков, які у своїх виступах привертали увагу наукового зібрання до актуальності порушених з'їздом проблем. Вагоме практичне значення цього наукового форуму для олігофренопедагогіки полягало в тому, що він стимулював розвиток широкого спектра експериментальних методик вивчення осіб з певними вадами психічного розвитку. З цією метою до навчальних планів педагогічних закладів освіти було внесено суттєві корективи в бік збільшення уваги до вивчення передових вітчизняних та зарубіжних психолого-педагогічних методів вивчення дитини. Важливо, що значним успіхом з'їзду у методологічному плані стало досягнення науково-коректного розуміння співвідношення між соціальними та біологічними чинниками у формуванні особистості дитини.

Суттєвим зрушенням у практичному застосуванні напрацювань педології стало запровадження в школах посад педологів-практиків, які проводили значну роботу з психолого-педагогічного вивчення учнів, відігравали ключову роль у комплектуванні різних типів класів згідно з інтелектуальними можливостями вихованців, розробляли плани навчальної та позанавчальної роботи шкіл тощо.

Проведений нами аналіз сучасних історико-педагогічних досліджень, зокрема, останніх публікацій М. С. Курека [11], свідчить, що в 20-х роках минулого століття з'явилось багато публікацій педологів, які містили інформацію про низький рівень морального, інтелектуального розвитку населення колишнього СРСР того часу. Ці дослідження виявили також соціальні та національні відмінності: представники азіатських меншин за окремими показниками різнилися від слов'янських народів, а інтелігенція за критеріями інтелектуального розвитку домінувала над робітниками та селянами. Цілком закономірно, що такі висновки педологів не могли не стати, на превеликий жаль, ідеологічною причиною знищення педології як цілком перспективного наукового напрямку.

Звичайно, як і кожна нова широкомасштабна науково-практична програма, педологізація шкільного життя мала певні недоліки та упущення. Так, відомий історик олігофренопедагогіки Х. С. Замський [8] зазначав, що для початку 30-х років було характерним допущення цілого ряду помилок, зокрема, некоректного використання діагностичних методик з боку педологів під час психолого-педагогічного вивчення дітей, яке призводило до порушень у комплектуванні учнівських колективів допоміжних шкіл. Окрім того, у середовищі педологів знову розпочалися некоректні дискусії стосовно домінування впливу соціального або біологічного факторів на людину.

Не дивлячись на вагомі здобутки педології у сфері соціально-педагогічних досліджень, 4 липня 1936 року вийшла постанова ЦК ВКП(б) «Про педологічні перекирчування в системі Наркомпросу», яка засуджувала діяльність педологів і ліквідовувала педологію як науку.

Про палку прихильність О. М. Граборова до педологічних підходів у вивченні дитини з особливостями фізичного чи розумового розвитку свідчить запровадження ним та його учнями до педагогічної практики такої навчальної дисципліни як «Психічна ортопедія». Ця навчальна дисципліна мала реалізувати, на думку вченого, специфічну функцію зазначеного типу шкіл – корекцію недоліків психічного розвитку. «Психічна ортопедія» містила й систему вправ, що розвивали довільну увагу, спостережливність, чіткість рухів корпусу та рук, волю і самоконтроль. Особливе місце відводилося вправам, у процесі виконання яких розвивався зір, слух, смак тощо.

Як свідчать історичні та історико-педагогічні джерела, серед спеціальних вправ широко використовувалося нанизування намистинок; відновлення фраз з окремих слів; впізнавання предметів на дотик; розв'язання шарад; перенесення посуду з водою; переставлення предметів з розташуванням їх на інше місце в тому ж порядку; відтворення на пам'ять ряду слів, чисел, що запам'яталися тощо [8].

Суттєве місце в навчальному плані допоміжної школи займала така навчальна дисципліна як «Життєзнавство», під час вивчення якої учні отримували основні необхідні відомості про оточуючий світ. Наприклад: клас (класна кімната, навчальне приладдя, меблі); дорослі люди (ім'я, по батькові, форма звертання до них); розпорядок життя школи; власний будинок тощо. Характерною ознакою цих занять було те, що всі знання викладалися учням концентрами.

Аналіз стану сучасної допоміжної школи з позицій вивчення наукового доробку професора О. М. Граборова дає нам незаперечні підстави стверджувати, що вже самі потреби сьогодення нагально вимагають творчого переосмислення системи навчання розумово відсталих учнів, яка склалася протягом всього ХХ століття з метою впровадження в широку педагогічну практику кращих її зразків. В українській та зарубіжній дефектологічній науці поряд з працями О. М. Граборова та його сучасників є цілий ряд психолого-педагогічних досліджень проблеми корекційного навчання та виховання дітей-олігофренів, що у своїй методологічній основі базувалися на науковому доробку класика дефектології (В. І. Бондар, Л. С. Вавіна, Г. М. Дульнєв, І. Г. Єременко, Х. С. Замський, М. П. Козленко, Н. П. Кравець, Г. М. Мерсіянова, Л. К. Одинченко, В. М. Синьов, О. П. Хохліна, Ж. І. Шифта ін.).

Однак, історико-педагогічний аспект теорії та практики корекційного навчання учнів допоміжних шкіл, біля джерел створення якої стояв О. М. Граборов, не є достатньо вивченим.

Розуміння розвитку педагогічного процесу сучасного закладу освіти для розумово відсталих учнів з врахуванням історико-педагогічного досвіду може, на наш погляд, визначити вибір дослідження в площині аналізу основних тенденцій розвитку та становлення теорії і практики корекційного навчання учнів допоміжних шкіл в Україні в 1900-2000 рр.

Вирішення цієї науково-практичної проблеми, на нашу думку, має здійснюватися саме через всебічне дослідження системи навчання учнів допоміжних шкіл в Україні (1900-2000 рр.). Зокрема, важлива роль у цьому процесі вивчення має належати аналізу формування і функціонування теорії та практики корекційного навчання учнів допоміжних шкіл в Україні як дидактичної системи в усіх її основних компонентах, що започатковані О. М. Граборовим, його сучасниками та послідовниками.

У травні 2001 року за ініціативою директора Інституту дефектології АПН України академіка В. І. Бондаря відбулася наукова конференція «Науково-педагогічний внесок І. Г. Єременка в становлення української дефектології (до 85-річчя від дня народження І. Г. Єременка)», на якій у своєму виступі академік В. М. Синьов зазначив, що ХХ століття подарувало дефектологічній науці трьох вчених-особистостей світового рівня: Григорія Митрофановича Дульнєва, Івана Гавриловича Єременка, а також Олексія Миколайовича Граборова.

Література:

1. Вопросы воспитания нормального и дефективного ребенка: Сб. статей сотрудников педагогического института социального воспитания нормального и дефективного ребенка / Под ред. А. С. Грибоедова, А. К. Борсука, В. В. Белоусова. — М-П.: Гос. изд.- во, 1924. — 233 с.
2. Граборов А. Н. Олигофренопедагогика: Учеб. пособ. для студентов пед. институтов и работн. вспомогательных школ. На правах рукописи: Препр. / НИИ дефектологии. — К., 1945. — 549 с.
3. Граборов А. Н. Социально-бытовые условия и биологические особенности воспитанников вспомогательных школ: Препр. / НИИ дефектологии. — К., 1950. — 22 с.
4. Граборов А. Н. Очерки по олигофренопедагогике. — М.: Учпедгиз, 1961. — 210с.
5. Граборов А. Н., Кузьмина Н. Ф., Новик Ф. М. Олигофренопедагогика. — М.: Учпедгиз, 1941. — 229 с.
6. Граборов О. М. Дефектология. — К.: Держвидав, 1926. — 263 с.
7. Дефектологический словарь. 2-е изд., дополненное. — М.: Педагогика, 1970. — 504 с.
8. Замский Х. С. История олигофренопедагогики. — М.: Просвещение, 1974. — 399 с.
9. Записки краткосрочных педагогических курсов по подготовке персонала в учреждениях для дефективных детей / Под ред. А. С. Грибоедова и Н. П. Казаченко-Триродова. — Петроград. Изд. КСОJ918. — 990 с.
10. Золотоверх В. В. Становлення та розвиток дошкільних закладів для дітей з психофізичними вадами в системі спеціальної освіти України: Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.03 І ІД АПН України. — К., 2001. — 22 с.

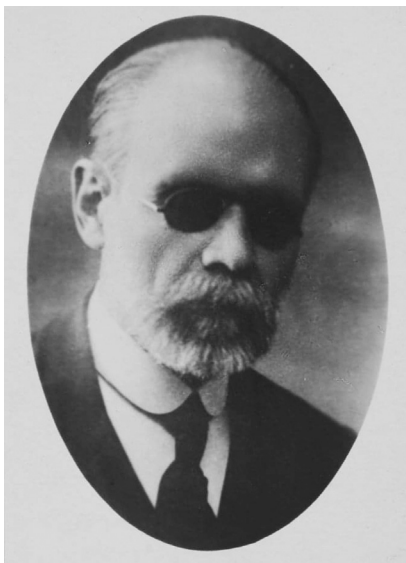
11. Курек Н. С. Педология и психотехника о нравственном и физическом уровнях развития населения СССР в двадцатые годы // Психологический журнал, 1997.-Т. 18.-№3. — С. 149-159.
12. Сикорская Е. И., Сикорская О. И. Врачебно-педагогический институт для умственно-недоразвитых, отсталых и нервных детей. Отчет о деятельности за 1905-й и 1906-й годы. — К.: Лито-типография т-ва И. Н. Кушнерев и К., 1906. — 59 с.
13. Фельцман О. Б. Вспомогательные школы для психически отсталых детей. — М.: Наука, 1912. — 101 с.
14. Хроника общественно-педагогического движения в России. 1895-1917 гг. // Советская педагогика, 1991. — №2. — С. 122-125.

2001 р.

Вадим Кобильченко, Микола Супрун

Забуті імена: О. М. Щербина

«Нема пророка у своїй Вітчизні!». Цей гіркий біблійний вислів часто спадає на думку, коли читаєш біографії багатьох гідних синів нашої країни. В цьому ряду видатних особистостей чільне місце належить нашому співвітчизнику професору Олександрові Мойсеєвичу Щербині (1874-1934 р.р.). Стає прикро, коли дізнаєшся, що західний науковий світ ще у 20-30 роки мав можливість ознайомитись з працями О. М. Щербини, а колишня радянська загальна й спеціальна психолого-педагогічна преса обмежувалась тільки окремими публікаціями його праць у періодичних виданнях.

Однією з позитивних ознак нашого суперечливого життя є те, що історична і, зокрема, історико-педагогічна наука має нині реальну можливість утвердити істину, повернути з небуття ті імена, які в силу певних кон'юнктурних та політичних причин замовчувались десятиліттями.

Олександр Мойсейович Щербина народився 1 березня 1874 року в сім'ї законовчителя Прилукської прогімназії. Саме через це О. М. Щербині до кінця життя дорікали походженням з релігійної родини. Через нещасний випадок він повністю втратив зір на третьому році життя. Завдяки природному хисту й культурному оточен-

ню йому вдалося отримати непогану домашню освіту. Це дозволило О. М. Щербині згодом закінчити гімназію у Прилуках з золотою медаллю. У 1905 р. Щербина успішно закінчив історико-філологічний факультет Київського університету на відділенні класичної стародавності. За роботу «Вчення Канта про річ в собі» О. М. Щербина отримав Золоту медаль університету.

У 1909-1918 рр. Щербина є приват-доцентом Московського університету, де викладає етику та історію етики, психологію, давньогрецьку філософію й ряд факультативів. Водночас він читає логіку на однорічних курсах підготовки вчителів середньої школи при Московській навчальній окрузі, куди запрошувалися винятково першокласні педагоги.

Характерною ознакою таланту, на наш погляд, є те, що він не може замкнутися тільки на одному, нехай навіть важливому науковому напрямку. Науковий шлях О. М. Щербини яскраве тому свідчення.

В результаті I світової війни з'явилося безліч калік, серед яких було чимало сліпих. О. М. Щербина розробив проект працевлаштування інвалідів за зором, їхнього навчання брайлевській грамоті. Саме з цього часу значне місце у своїй діяльності він відводить тифлології. Слід зазначити, що численні публічні лекції О. М. Щербини, його наукові доповіді й уся повсякденна робота були спрямовані на пропаганду можливостей незрячих, залучення їх до суспільно-корисної праці.

Враховуючи обмежену кількість спеціальних шкіл в царській Росії та їхній скрутний стан (до 1914 р. в Росії налічувалося біля 20000 сліпих дітей, і тільки 5% з них навчалися у школах), О. М. Щербина у 1916 р. звернувся з клопотанням до уряду про загальне навчання незрячих дітей, про їхнє право на працю після закінчення школи й про право на вищу освіту спільно зі зрячими. Відстоюючи принцип інтегративного підходу до освіти незрячих О. М. Щербина випередив свій час, оскільки його ідеї зустрічали активну протидію з боку багатьох дефектологів та тифлопедагогів. Теза про спільне навчання сліпих зі зрячими була головною у запропонованій О. М. Щербиною програмі середньої та вищої освіти незрячих. Дозволимо собі навести цитату з виступу О. М. Щербини на Всесоюзному педологічному з'їзді, що відбувся наприкінці грудня 1927 року: «Всупереч широко розповсюдженій думці, жах сліпоти полягає не у відсутності зорових сприймань і навіть не у практичних утрудненнях, які зумовлює відсутність зору .., а головним чином в тому, що сліпий випадає зі звичайного колективу, переходить, так би мовити, до нижчої категорії людей .., за якими звичайно не визнають права на участь у праці і в будівництві загального життя. Правильно поставлене соціальне виховання, зближення зрячих та

сліпих по можливості з раннього дитинства і їхня спільна робота усуне вікове відчуження й створить більше взаємне розуміння для загальної вигоди тих і інших. Сліпота перестане бути винятковим нещастям, і це буде великою культурною перемогою».

У 1918 р. О. М. Щербина – професор Московського університету. Трохи пізніше, в 1919 р. він був запрошений до Єкатеринославського (Дніпропетровського) університету для організації там кафедри філософії та керівництва нею.

З 1920 по 1929 рр. О. М. Щербина є одним із засновників і викладачів психології, педології та етики Прилуцького педагогічного технікуму й Інституту народної освіти у м. Полтаві.

На той час дефектологічна освіта ще не мала чітких перспектив та завдань. За даними 1928 року, з 1500 педагогів, які працювали у спеціальних школах, тільки 2% мали вищу освіту. Особливо гостро стояло питання про підготовку тифлопедагогів. Це і стало однією з головних турбот О. М. Щербини, який першим у країні розробив курс тифлопедагогіки, та запровадив його до програми викладання в Полтавському ІНО, де він працював за сумісництвом, у Харкові, та частково у Пирятині. У Прилуцькому педтехнікумі курс тифлопедагогіки мав особливий успіх. Серед слухачів були 16 ентузіастів, які увійшли до створеного О. М. Щербиною «Тифлологічного гуртка». Цей гурток орієнтував студентів на роботу з незрячими дітьми на периферії, де в ті роки навіть не мали уявлення про спеціальну освіту. Більшість членів гуртка згодом успішно реалізувала отримані тифлологічні знання у своїй праці.

Таким чином, в Україні на той час завдяки зусиллям лише однієї людини — О. М. Щербини було досягнуто значних успіхів у справі підготовки фахівців-тифлопедагогів, тоді як перші спроби організації кафедр тифлопедагогіки у Москві та Ленінграді виявились неуспішними. Так зокрема кафедра при дефектологічному відділенні 2-го МДУ була організована та очолена В. О. Гандером у 1925 році й проіснувала досить короткий час. І тільки у 1929-1930 рр. була відкрита кафедра при ЛДПІ ім. О. І. Герцена під керівництвом відомого тифлопедагога Б. І. Коваленка.

Того ж, 1929 року, в Україні О. М. Щербина створив та очолив тифлологічне відділення при дефектологічному факультеті Київського ІНО. Основною метою цього відділення була підготовка вчителів для спеціальних шкіл, оскільки О. М. Щербина, як ніхто інший, добре знав про велику потребу в тифлопедагогах. Прагнувши дати студентам повноцінні знання, він розробив ряд спеціальних курсів. Проте, вже сам факт існування тифлологічного відділення викликав серйозний опір консервативних діячів від педагогіки. Перебування О. М. Щербини в Києві було вкрай складним через цю протидію його починанням та через систематичне недоїдання, яке

негативно позначилось на стані здоров'я й призвело до його смерті 7 січня 1934 року.

Символічним є, на нашу думку, відродження у 1998 році спільними зусиллями декана дефектологічного факультету І. П. Колесника та доцента кафедри олігофренопедагогіки Є. П. Синьової в Національному державному педагогічному університеті ім. М. П. Драгоманова кафедри тифлопедагогіки. Колектив кафедри під керівництвом Є. П. Синьової прагне прищепити студентам тифлологічного відділення, яке в далекому 1929 році започаткував О. М. Щербина, широкий науковий кругозір та прагнення до постійного збагачення свого професійного потенціалу.

Поряд з науково-методичними працями в галузі тифлології О. М. Щербина залишив творчий слід в цілому ряді наук: філософії, психології, етиці, естетиці, логіці та інших. Саме тому його наукова спадщина поступово починає займати заслужене місце в навчальному процесі багатьох вузів. Певний досвід з використання наукового доробку професора О. М. Щербини накопичений на кафедрах психології та соціальної педагогіки Київського інституту внутрішніх справ при НАВС України. Так зокрема, курсантами-психологами нині розпочато вивчення прилуцького періоду життя О. М. Щербини.

Час іде невблаганно швидко. В його невпинній динаміці закладено переоцінку усталених цінностей. Але серед великого ряду соціальних теорем існує одна аксіома: ставлення до нас у майбутньому з боку наших нащадків буде аналогічним нашому ставленню до наших попередників.

2001 р.

III. МОЇ «СПРОБИ ПЕРА»...

Виховний лікнеп

Приємно, що педагогічна спільнота як і суспільство загалом, активно обговорюють питання сімейного виховання підростаючого покоління. Справді готувати майбутніх дружин, чоловіків, дбайливих мам, тат треба змалку; і добре, якщо школа, класний керівник, соціальний педагог – усі, хто причетний до виховання, працюють спільно, в тісному контакті з сім'єю. Але часто в гонитві за новими формами забувають про зміст самої роботи.

Багато років тому я разом з дітьми-сиротами Київської допоміжної школи-інтернату провів у такому чудовому дитячому таборі «Голубе озеро», що біля залізничної станції «Тетерів».

Усе необхідне для повноцінного відпочинку дітей у таборі було створено. Але мова не про те. Хочу проаналізувати один із планових заходів, проведений вожатими в цьому колективі.

Одного так званого батьківського дня по всьому табору пролетіла сенсаційна новина: «Сьомий загін справляє весілля». Почувши таке, спочатку подумав, що це черговий дитячий жарт, але бачу справді, діти й вожаті цього загону (до речі, досить добросовісні студенти одного із педінститутів) накривають урочисті святкові столи, запрошують інші загони на весілля-гру.

Чи не дивне поєднання слів: весілля і гра? Але про це потім. Не деталізуватиму, як проходив захід, річ не тільки в тому, що діти сміялися, коли семирічні «наречений» і «наречена» розписувалися в «Свідоцтві про одруження», чи коли надівали одне одному «весільні обручки» під музикальний супровід пісні. «Обручальное кольцо – непростое украшение», чи коли діти кричали цим «молодцям»-маріонеткам «гірко». Спостерігаючи всі ці сцени, я думав перш за все про моральний ефект, який може викликати такий «новаторський захід».

Якщо відверто, то я ніколи не писав би про це, аби до мене після того дитячого «весілля» не підійшли наші інтернатські учні й не сказали цілком серйозно: «Бачите тут кожную зміну «весілля» справляють, а ви нам у школі говорите, що сім'я – це назавжди». А одна дівчинка чомусь ще й додала скрушно: «Мої тато й мама теж часто одружувались, а ми, їхні діти, у сім'ї не назавжди, в інтернаті живемо». І, змахнувши із щоки гірку сльозу, вистраждану сирітською долею (при живих батьках), побігла геть.

А потім до мене підбіг заплаканий «наречений», ображено поскаржився: «Чому всі над нами насміялися? Ми ж із Танюшею думали, що це все всерйоз».

Що стоїть за цим? Безтурботність майбутніх учителів? Чи, може, педагогічна професійна безвідповідальність? Я розповів про дитячі переживання вожатим – організаторам дитячого застілля. Та переконати колег у дивному плануванні заходів мені не вдалося. «У вас думки застійного періоду, – сказали вони мені. – Як же тоді вести пропаганду знань про майбутню сім'ю?»

А чи не надто часто ми ховаємося за ширмою застійного часу?

Мені можна заперечити, мовляв, дітки погралися, відпочили. Але ж разом з тим кожен у своїй свідомості дитячій зафіксував, що сім'я – це гра.

Я також, як і кожен у дитинстві, грався в різні динячі ігри, і радо спостерігав, як донька Даша гралась в «дочки-матері» (на той час чотирьохрічна, а тепер вже цілком доросла, мама двох діток Софійки й Саші). Але одна справа, коли дитина починає сама чи під умілим керівництвом, цілком природно реалізовувати свої душевні потреби й зовсім інша, коли ми, педагоги, починаємо грубо моделювати таку надзвичайно серйозну, переломну життєву ситуацію, якою є момент створення, нової сім'ї, і називаємо це блюзнірство «сімейним лікнепом».

Тож давайте не поганити віру дитини в святе й чисте, і в той же час далеко не просте доросле життя.

Микола Супрун, батько. «Освіта», 28.11. 1989 р.

Чи знає Президент про олігофренів?

Стаття Н. Міщенко «Зоряний хлопчик» («РО», 6 липня 1990 р.) викликала обговорення в освітянських колах. Наших читачів схвилювала доля Саші Яцюка сироти при живих батьках, якому потребувалося п'ятнадцять літ, навчаючись у допоміжній школі-інтернаті, доводити, що він нормальна людина і може навчатися на «4» і «5».

Стаття наукового співробітника лабораторії олігофренопедагогіки Науково-дослідного інституту педагогіки України М. О. Супруна розвиває тему, порушену газетою.

Доля Саші Яцюка порушує одну з «закритих» раніше проблем беззахисного дитинства в нашій країні, коли від дитини, яка народжується з якимись фізичними вадами, можуть відмовитися батьки, і дитя прирікається на виховання у допоміжній школі-інтернаті.

Як часто ще в нас ставлять діагнози «олігофренія» саме тоді, коли дитину треба віддавати до школи! Списати її у навчальний заклад за огорожею виявляється простіше, ніж вчасно виявити належну увагу

і в разі потреби допомогти. Чи ж варто когось переконувати в тому, як важко надолужувати згаяне? Адже умови, в яких навчаються діти у допоміжних школах-інтернатах, поки що не сприяють вирівнюванню педагогічно занедбаних дітей, тих, хто потребує особливого до себе ставлення.

Доки ми приховуватимемо прізвища батьків-зозуль? «Радянська освіта» розшукала і матір, і батька Саші Яцюка, допомагав Дитячий фонд, але... із запізненням. Наш герой уже закінчує школу. Зрозуміло, чому після лікування він обрав усе таки свій же колектив, своїх улюблених учителів, а не батьків, які так і не прийшли йому на допомогу – чужі люди вихожували Сашу після семи тяжких операцій, що рятують підлітка від уродженої ринолалії. Рідні ж батьки не запросили сина навіть у гості. Звичайно, любові в зубожілі душі не вдихнеш. Але чому в нас можна так просто залишити беззахисних дітей? Чому не ведемо мову про батьківську безвідповідальність, про цей злочин – на рівні закону? За злочин треба відповідати! Чому мовчать про це у Міністерствах народної освіти і охорони здоров'я? Чому байдуже відмовчується Міністерство юстиції? Потрібні законодавчі акти! Потрібна конкретна відповідь! Немає, на жаль, у нас законів, які б захистили дитинство, але немає й таких законів, що гарантували б право сім'ї відійти від відповідальності за життя і виховання своєї дитини.

Вважаю, це варварство – живуть у прекрасних умовах здорові, забезпечені батько й мати. Окремі квартири в обох. Росте в Саші рідний брат, якого він так ніколи й не бачив. А в колективах, де працюють ці люди, у школі, де вчиться Яцюк найменший, мовчать? Чому хоча б після виступу газети не заступитися за обездолену рідними батьками дитину? Та невже ж там не можуть хоча б тепер «пропісочити» жорстоких горе-родичів? Не копійки, які перераховують Саші на відкритий тепер уже його фонд милосердя, основне. Хоча й за це велике спасибі. Завдяки своїм учителям Саша виріс чуйним, добрим. Він висловлює сердечну вдячність усім, хто зігрів його теплом і щирістю, хто відгукнувся на його біду. Але не можуть його рідні – батьки, чотирнадцятирічний брат, дідусь і бабуся – безвідповідально відмовчуватися!

Знаючи справжній стан справ у сирітських інтернатах, я засуджую аморальну поведінку, лиходійство батьків Саші. На яких терезах можна співставити «душевний комфорт» цих батьків і їхнього осиротілого сина? Мене давно непокоїть проблема діяльності медико-педагогічних комісій, що виступають «вершителями» деяких дитячих доль, особливо сирітських.

Я не збираюся кидати тінь на своїх колег – членів подібних комісій: як правило, це провідні фахівці своєї справи. Але обурює саме ставлення до організації роботи МПК, що стало серед учительства

спеціальних шкіл «притчею во язицех». Українські дефектологи вже давно ставлять питання про створення професійних медико-педагогічних комісій, склад яких був би укомплектований висококваліфікованими звільненими спеціалістами з числа як різнопрофільних наукових фахівців, так і педагогів-практиків. Тим більше, що перші кроки в цьому напрямі вже зроблено. Білоруські освітяни створили спеціальні діагностичні центри в кожній області. Без фахової перевірки можливі непоправні помилки. Пам'ятаю випадок, коли цілком здібному сільському хлопчикові, із долею, подібною до життєвих митарств Саші Яцюка, поставили діагноз «олігофренія ступеня дебільності». Й лише завдяки людяності вчителя, після закінчення першого класу допоміжної школи цей хлопчик пішов у перший клас масової школи. Мудрий учитель порадив бабусі приховати факт навчання її онука в нашій школі, змінивши для цього місце проживання! Тепер цей хлопчина уже студент технічного вузу.

Знаю я і про тернисті життєві перепони, що їх довелося здолати ще одному обдарованому київському хлопчику, котрий, маючи прекрасні музичні здібності, знайшов у собі сили після закінчення допоміжної школи піти в звичайну вечірню. Згодом він несміливо переступив поріг музичного училища, яке успішно закінчив.

Що ж за цим? Безвідповідальність? Злочинне недбальство? Спробуємо уявити: як жити людині з нормальним інтелектом, якій приліпили діагноз «олігофренія»? Адже навіть учителі, котрі працювали тривалий час у допоміжних школах-інтернатах, починають з плином часу розуміти, як і їх гнітить подібний статус цих навчальних закладів. Хоча, чого гріха таїти, буває і таке. Вчителю часом навіть «вигідно» (!) мати в класі цілком психічно здорову дитину – для «реклами», коли приходять різні комісії, перевіряючі. Дивіться, мовляв, як я вмію працювати із розумово відсталими дітками...

Хто має власних дітей – той мене зрозуміє. Як це страшно, коли діагноз (з читай вирок) «розумова відсталість» виносить особа, котра не несе практично ніякої юридичної відповідальності за свої діяння, працюючи на громадських засадах, на правах аматора, запитуються: чи можливо це у правовій державі?!

Нині в нашій країні модно перейменовувати все і вся. Я не хочу мати вигляд популіста, але скажу відверто: якщо не знайдемо коштів для створення нових медико-педагогічних комісій то ми й надалі калічитимемо долі тисяч і тисяч людей. На чому ж економимо? На материнських і дитячих сльозах? Чи в нашій країні треба чекати до тих пір, поки сам Президент СРСР не візьме до уваги це питання?

І ще одне. Доки будемо так безвідповідально розкидатися офіційними термінами? Маю на увазі назву школи для психічно хворих дітей – «допоміжна». Співробітники нашої лабораторії неодноразово порушували

питання щодо заміни назви, що негативно впливає на психіку дитини й підлітка, ніби прирікаючи їх на неповноцінність.

Важко сформулювати остаточну назву таких шкіл, можливо, було б доцільним назвати їх просто порядковими номерами. Можливо, нам щось підкажуть читачі газети?

Будуючи правову державу, ми повинні поставити на чільне місце особистість, яку стільки років зневажали.

...Запам'яталися мені якось погрозливі слова однієї мами-зозулі:

– Дивіться, вихователі, а то ви дограєтеся, якщо будете з моїми дітьми щось там не так!.. Я – мати, на моєму боці закон!

Чи не час уже повернути отой закон лицем до дитини, а не до ось такої «уважної» мами? А то і справді – «дограємося»...

«Освіта», 30.11.1990 р.

Я мати твого Андрія...

Як зараз пам'ятаю свій перший після закінчення вузу учительський день у допоміжній школі-інтернаті, коли до мене, вчорашнього студента підійшла, похитуючись, нетвереза жінка і без всякої преамбули випалила: «Чуєш, новенький, ти мене ще не знаєш, але скоро узнаєш добре. Я – мати твого Андрія. Не ображай його, а то я вмиль дорогу до прокурора знайду».

Збентежено вислухавши цей «монолог», я все ж таки осмілився спитати цю жінку про те, чому б їй у такому випадку не забрати «мого» Андрія до себе із сирітської школи, і самій не зайнятися його вихованням. Але на це запитання, ледь я закінчив його формулювати, пролунала відповідь: «Дивись мені, неук, я – мати-героїня, через цю школу вже семеро моїх дітей пройшло! І не тобі, мене вчити, як виховувати моїх дітей. За це тобі держава гроші платить, а я буду дивитись, як ти будеш їх заробляти. Правильно, Андрійку-синочку?».

Я мовчки подивився на Андрія і побачив у його дитячих очах сльози.

Що я міг тоді сказати Андрію? Чим його втішити? І що я міг сказати двом сестричкам-старшокласницям, які спостерігали всю цю сцену з вікна інтернату, бо вони вже два роки як перестали підходити до матері. Це ще малий Андрійко жив ілюзіями про матір, свій дім.

Трохи заспокоївшись, Андрій спитав мене: «Скажіть, чим я гірший за домашніх дітей? І в мене є батьки і дім?».

Дійсно, чим гірший за інших дітей Андрійко, чим гірші його брати і сестри, тисячі інших, що сповна розділили їхню гірку долю. Вже тепер, з роками, на прикладі своєї роботи і роботи педагогів-

дефектологів знаю, як важко знайти, а тим більше запалити в очах учня допоміжної школи вогник інтересу до знань і в цілому до людей. Та й звідки може виникнути в цій обездоленій душі інтерес до нас, людей, коли їхні батьки-зозулі дали їм життя, але забули дати радість. І ось чому, хоча б що проводили ми, педагоги, з нашими учнями, завжди притримуємося принципу опори на те позитивне, на ті острівці доброти, які ще лишилися маленькими оазисами у величезній пустелі зла і горя.

В усіх спеціальних школах України тисячі педагогів-гуманістів роблять без гучного афішування велику справу – виховують людину, наскільки це можливо замінюють дітям батьків, прекрасно розуміючи при цьому, що краще всього ці дитячі душі розкрилися б від дотику рідних батьківських і материнських рук і сердець. Але, на превеликий жаль, реалії такі, що батьки наших учнів частіше бачать дно склянки, ніж обличчя своєї інтернатської дитини. І виходить так, що у батьків, які вирішили «пожити для себе», народжується розумово відстала дитина, на що досить часто молода мати, чи, як у нашому випадку, «мати-героїня» заявляє, що вона не думає брати собі «дебіла», хай, мовляв, ним держава займається?!

До речі, ні в одній високо розвинутій країні світу немає такої психічно жорсткої термінології, ніж та, що склалася в нашій шкільній практиці та в дитячій психіатрії!

Візьмемо назву школи для психічно хворих – «допоміжна школа». Співробітники лабораторії олігофренопедагогіки Інституту дефектології АПН України вже неодноразово порушували питання про зміну, оскільки практика спеціальної школи давно показала, що вже сама назва вкрай негативно діє на психіку дитини. Свідомо не називаю наш варіант назви подібного типу шкіл – сподіваюсь на ваші пропозиції, шановні читачі. На наш погляд, у питаннях психологічної і психіатричної термінології потрібно дотримуватися важеного й продуманого і, головне, – людського підходу.

Простежимо коротко подальший шлях горе-матерів. Після повернення з пологового будинку, в якому кожна з них залишила один на один із життям свого малюка, вони повертаються в свою стихію і знову живуть тільки «для себе». Через рік-другий знову роблять «подарунок» державі. Окремі з них ще можуть згадати про дочку чи сина, коли потрібно повернути якусь аферу з отриманням квартири чи спадщини, чи коли, пропивши своє здоров'я, покличе «державне» дитя, щоб хоч хтось подав води перед смертю. І тоді ця жінка (між іншим, це в рівній мірі стосується і чоловіків) вже не буде згадувати того, як у молодості вона сама зрадила, кинула на чужі руки рідну кров. Та страшно те, що вчорашні випускники, чи то стараючись комусь помститися, чи то від того, що самі виростили поза сім'єю, без сімейного щастя, дуже часто холоднокровно зали-

шають у пологових будинках тепер вже своїх дітей. Отже, виходить, що йде страшна ланцюгова реакція! Питається, як її зупинити? Як і чим закликати до серця і розуму цих нещасних?

Було б дуже корисним вивчити, а, головне, реалізувати в Україні досвід роботи з цією категорією дітей інших провідних країн світу. Наприклад, у роки президентства в США Д. Кеннеді спеціальна педагогіка під безпосередньою його опікою досягла значних успіхів. Про це знають всі, крім окремих наших відповідальних чиновників освіти. При нинішньому підході до проблеми спеціальних шкіл – ми самі себе штовхаємо на жадливе споглядання за існуванням тисяч і тисяч хворих діток, армія яких, на превеликий жаль, не має тенденції до зниження.

То невже і в нашій країні необхідне втручання Президента? При такій кількості державних шефсько-благодійних організацій, які безпосередньо повинні займатися цими школами, можна багато чого змінити і без втручання вищого керівництва країни. Але, як говорить народна мудрість, – у семи няньок – дитя без ока.

Кажучи з болем про проблеми, на перший погляд, чисто теоретичні, думаю не про науку для науки, а про науку для школи. Бо становище в спеціальних школах, особливо міських, таке, що ми, при всьому співчутті до сирітської долі, повинні констатувати й те, що ростимо там споживачів-трутнів. Так, зараз під модним гаслом про милосердя багато шефських організацій розуміють тільки регулярне посилення ящиків солодоців, замість того, щоб створити добру навчально-матеріальну базу для підготовки дітей до майбутнього життя, котре буде у них вимощене не тільки одними трояндами – більше колючками від них.

А як же наша «героїня», скажете ви, як її діти? Андрій зараз у шостому класі. Раніше нічим особливим не відрізнявся, та в останній час декілька разів попався «веселеньким» разом зі старшими хлопцями – колишніми учнями старшокласниками цієї ж школи...

Двоє старших братів поїхали після строкової служби (раніше випускники допоміжних шкіл проходили військову службу) в приміське село до бабусі, але, судячи зі всього, стара жінка цьому вже не рада, бо доводиться зустрічати вечір свого віку в оточенні онуків-п'ятиниць і нероб...

Старша сестра Андрія живе з матір'ю, ніде не працює, під шкільний випуск народила... і покинула дитину.

Інші троє з цієї сім'ї ще в школі з Андрієм.

Що стоїть за цим – хворі гени батька-матері, чи хворі гени всього суспільства?

«Матір» Андрія я давно не бачив, і, чесно кажучи, не прагнув цього. Але ось зовсім недавно зустрівся з нею біля воріт школи. Була вона, як завжди, напідпитку, та найстрашніше було те, що тримала за ручку 5-6-літнього хлопчика...

Весело привіталась і впевнено ступаючи, «мати-героїня» зайшла на правах старої, доброї знайомої в кабінет директора, і сказала: «Ось приймайте онучка-первістка...»

А я в цей час думав – невже і цей малюк буде позбавлений свого родоводу?

Ну і що ж тепер, скаже шановний читач, автор вирішив поставити крапку? Що, знову лише констатування фактів? А де ж конкретні пропозиції педагога-науковця?

Про моральне здоров'я нації прийнято судити з її ставлення до дітей, хворих, засуджених, сиріт... А, отже, якщо ми хочемо претендувати на роль країни з «європейським обличчям», то насамперед повинні прийняти ряд нагальних урядових актів, які б дали повний захист аномальній дитині-сироті.

На нашу думку, в першу чергу це:

- розробка Положення і «Базове підприємство допоміжної школи-інтернату для дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків»;
- гарантія працевлаштування;
- неможливість колишніх «батьків» проводити різні приватизаційні авантюри житла без погодження з адміністрацією інтернату, бо це дуже часто приводить до втрати права дитини на житло;
- прискорити створення психологічних служб даного типу навчальних закладів;
- вивчення і, головне, широке впровадження в життя передового зарубіжного досвіду організації життя сиріт (сімейні будинки, принцип підготовки до самостійного, життя в їхніх школах та інше).

Звичайно, можна і потрібно продовжувати даний перелік невідкладних проблем, але вже сьогодні необхідно негайно досягти головного: зміни самого ставлення до аномальних дітей-сиріт, щоб воно з ряду казенно-бюрократичного перейшло в ранг державної політики!

«Витоки», 07.09. 1997 р.

Дитячий алкоголізм може зруйнувати ідентичність нації

Вичерпного рецепту з зазначеної проблеми немає і бути не може, адже вона не є суто психологічна, педагогічна чи етична – вона комплексна. До того часу, поки суспільство не зрозуміє, що за базарною вигодою від продажу дітям слабоалкогольного пійла чи тютюну стоять катастрофічно руйнівні наслідки уже у найближчій перспективі, воно зрештою приречено стане на шлях самознищення.

Не треба бути мудрецем, а просто пройти Києвом, і зробити негвіздені висновки. Звичним атрибутом нинішньої молоді стало пиво,

усілякі «тоніки», а з цигаркою можна побачити школяриків чи не з першого класу.

Українське село, яке без перебільшення споконвіку вважалося духовною колискою нашої народності, самобутності культури, втрачає твердість своїх моральних позицій.

Я своє дитинство провів на Чернігівщині і добре пам'ятаю, як тридцять п'ять літ тому закінчував школу й бачив як поодинокі хлопці-випускники ховалися з цигарками десь у далеких закутках, а про те, щоб побачити «задимлених» дівчат, як це є нині, повірте, мені такої нагоди так і не випадало.

Зараз, коли буваю на батьківщині та йду вулицею рідного села, особливо увечері, з жалем спостерігаю як кожна друга-третя дівчина, починаючи від шестикласного віку, безсоромно випускає тютюнові кільця «визнання», заливаючи до того їх пивом чи вином. А що робиться на дискотеках та вечірках... мимоволі здається, що погибель людства і криється у подібній деградації вседозволення й доступності усіх відомих «опіумів».

От старенький «шкарбанець» чимчикує сільським проспектом, аж попід клубом стрічає зграйку дівчаток. Школярки, не звертаючи уваги на літнього чоловіка, активно напускали навколо цигаркового туману, за мить збираючись відкоркувати пляшчину дешевого вина. Перехожий відкрив рота й було розпочав лекційну п'ятихвилинку про порядну поведінку молодих пані, як ошелешено запнувся від контрвипаду однієї з дівчиць: «Діду, не ваше діло – хочу палю, а хочу п'ю...».

Одна з ментальних ознак українства є в тому, що старше покоління незалежно від родинної приналежності несло відповідальність за дитину – себто, як ми зараз говоримо, що «чужих дітей не буває». На жаль, цей вислів стає в сучасному світі все менш актуальним. Нині старше покоління дещо розгублене, середнє зайняте добуванням хліба насущного, а молодше – як прийдеться: хто куди, а більшість – у будяки.

Проблема новоукраїнського нігілізму глибока, заkostenіла і зовсім не схожа на вузол, який можна розрубати одним помахом директив чи законів. Я би поставив це питання руба так: чи житиме далі українська нація, чи хоч щось лишиться в нас ідентично-українського, або ж вона згине у коловороті випробувань. Ще не сказала свого останнього слова наша інтелігенція, ще держава навіть не спробувала поборотися за нашу молодь – саме завданням всіх мислимих владних гілок і є реанімація національного спорту та його дитячого «підвалу», системи позашкільного виховання, гуртків, просування соціальної реклами замість схвального тиражування боксерських поєдинків під брендовою егідою «перцівки» чи футбольних матчів, залитих пивною піною.

З мапи України вже зникають цілі села – боляче за рідну Чернігівщину, сусідню Сумщину, боляче за всю країну, яка, здається, скотилася до суто фізіологічного виживання. Звісно, фарби згущати не треба, є й позитив, хоч і не так багато, як хотілося б, але якщо не бити на сполох, не стане й того.

Сьогоднішні діти – завтрашні батьки, і що вони принесуть, запропонують своїм нащадкам, суспільству, залежатиме яка спадковість передається у майбуття. Повчання ж старших чимало нинішньої молоді вважає якоюсь ознакою деспотизму й утисків. Нерозв'язаність проблем підліткового алкоголізму, тютюнопаління, наркоманії, вільних поглядів на кохання і міжстатеві стосунки тягне за собою втрату соціально-культурних орієнтирів.

Науковці свою думку вже висловили – черга за «сильними світу цього», тими, хто зможе пересилити згадану вище лицемірну «ринково-базарну» ідеологію тотального споживання, яку дехто помилково вважає манною демократії, й таки по-державницькому почне розвій духовного начала.

Культом має стати не дружба через пляшку, а здоровий спосіб життя, освіченість і совість – словом те, чим багато українців не може похизуватися. Час декламацій завершується – потрібно братися до дій!

IV. ПЕДАГОГІКА В ДУХОВНИХ ШКОЛАХ

Для мене, грішного раба Божого, особливим Промислом Божим стало несення викладацького послугу в корпорації Київських духовних шкіл. Починаючи з 2010 року я маю щасливу нагоду розпочинати кожний робочий тиждень з відвідування Академічного храму Різдва Пресвятої Богородиці й проведення лекції у формі щирого спілкування з майбутніми пастирями...

Я щиро дякую за таку радість спілкування з особливою частинкою сучасної молоді керівництву нашої Корпорації на чолі з тогочасним ректором КДАіС Антонієм, митрополитом Бориспольським та Броварським та нинішнім ректором Сильвестром, архієпископом Білогородським, а також владиці Віктору, архієпископу Барішівському, який першим зустрів мене й благословив на проведення зустрічі зі студентською аудиторією...

З вдячністю згадую наші перші спільні заняття з молодим педагогом Павлом Михайловичем Воятом (нині Архієпископ Рівненський і Острозький Пимен).

Дякую всім педагогам і студентам та вихованцям духовної школи, в яких я вчуся мудрості в пізнанні Істини... Спаси Господи!

Педагогіка в контексті духовної освіти

Згідно православного бачення – головна складова духовної освіти є сама духовність, тобто не вміння говорити про Христа, про Церкву, а жити у Христі і в Церкві.

Стосовно більшості професій різних типів: «Людина – природа», «Людина – техніка», «Людина – художній образ», «Людина – знакова система», можна цілком виважено вживати поняття «робота», «служба» чи «діяльність» (біолог, водій, програміст тощо), відносно ж професій типу «Людина – людина» (вчитель, лікар тощо) доречно буде використовувати поняття «місія». Душпастирська діяльність священнослужителя повністю потрапляє під всеохоплююче поняття «Духовна місія».

Відповідно місії священника ми маємо всі підстави для ствердження, що це і професійна діяльність, яка ґрунтується на енциклопедичних знаннях з різних сфер богословської та світської науки, а також, насамперед, це і особливе покликання нести слово Боже до серця прихожанина.

Визначальне місце у становленні майбутнього служителя церкви займає педагогіка як наука і навчальна дисципліна про виховання людини. Вивчення історії питання підготовки кадрів духовництва в різні історичні періоди розвитку духовної освіти дає підстави для твердження, що опанування основ психолого-педагогічної науки завжди були в полі зору педагогічних колективів духовних шкіл.

Враховуючи певний досвід викладання педагогічних дисциплін і, найголовніше, – запити практики пастирської служби, ми пропонуємо включити наступні розділи до структури навчальної дисципліни «Педагогіка»: «Педагогіка як наука і навчальна дисципліна в контексті духовної освіти», «Основи теорії виховання», «Основи дидактики», «Організація науково-дослідної роботи студентів», «Врахування вікових особливостей людей різного віку в душпастирській діяльності», «Людина з особливими потребами у сфері пастирської служби».

Зупинимось на аналізі змісту кожного з означених розділів. Враховуючи те, що педагогіка має значну історичну спадщину, то ми в розділі «Педагогіка як наука і навчальна дисципліна в контексті духовної освіти» ставимо за мету зорієнтувати студентів на вивченні як світової так і вітчизняної педагогічної думки. Прагнемо спрямувати пізнавальну активність студентів на всебічне вивчення педагогічних дефініцій як в теоретичному так і в практичному сенсі. Особливу увагу ми приділяємо вивченню педагогічної скарбниці знакових постатей педагогічної науки і практики. Насамперед мова йде про педагогічний доробок Я. А. Коменського, К. Д. Ушинського, А. С. Макаренка, В. О. Сухомлинського та інших світочів педагогічного минулого, які визначили пріоритети розвитку сучасної педагогіки.

Розділ «Основи теорії виховання» присвячений всебічному вивченню базової категорії «Виховання» в широкому соціальному, в широкому педагогічному, у вузькому педагогічному і в гранично вузькому ракурсах. Базовими темами цього смислового блоку нами визначені: «Особистість сучасного соціального педагога», «Структура виховного процесу. Закономірності виховання», «Принципи виховання», «Методи виховання», «Напрями виховання», «Колектив», «Самовиховання особистості».

Фундаментальні категорії педагогічної теорії та практики «Навчання» і «Освіта» будуть всебічно розглянуті в розділі «Основи дидактики». Насамперед, в поле зору нашого вивчення потрапляють такі питання як «З історії дидактики», «Структура навчального процесу», «Принципи навчання», «Методи і засоби навчання», «Методика аналізу навчального заняття».

Вбачаючи в особистості священника носія високої людинознавчої науки ми пропонуємо в розділі «Організація науково-дослідної

роботи студентів» розкрити теоретичні та методичні засади організації та проведення дослідницької роботи молодого вченого. Вважаємо, що до безумовних переваг зазначеного навчального блоку, насамперед, потрібно віднести розкриття сутності етапів здійснення наукового пошуку.

Враховуючи те, що в поле зору священника потрапляють прихожани різного віку, то наявність розділу «Врахування вікових особливостей людей різного віку в душпастирській діяльності», на наш погляд, є цілком виправданою. Умовним девізом до цього змістового підрозділу можуть слугувати слова К. Д. Ушинського про те, що якщо педагогіка бажає навчити людину в усіх відношеннях, то вона повинна насамперед її вивчити в усіх відношеннях. В ряді додатків до цього розділу, зокрема в додатку А «Позааудиторна робота студентів», розкриті наше бачення цього важливого елементу виховного процесу. Оскільки корпорація духовних шкіл має значні напрацювання в сфері організації позааудиторного життя вихованців, то науково-методичний матеріал розділу якраз і скеровує думку викладача і студента на пізнання технології здійснення позааудиторної діяльності духовного закладу освіти. Зазначений вид педагогічної праці вихованців духовних семінарій і духовних академій є гармонійним елементом всього навчально-виховного процесу ВНЗ.

Загальновідомо, що про рівень розвитку цивілізованості суспільства судять за його ставленням до найменш соціально незахище-

них прошарків: дітей, хворих, інвалідів, людей похилого віку і, звичайно, до людей з особливими потребами. Саме тому, наявність розділу «Людина з особливими потребами у сфері пастирської служби» передбачає вивчення основ корекційної педагогіки.

Матеріали всіх розділів спрямовані на скерування зусиль педагогів та вихованців на вирішення головного завдання діяльності закладу освіти – підготовки фахівця відповідного профілю. Вбачаючи в діяльності випускника духовної школи, насамперед, соціально-педагогічну спрямованість його в повсякденному служінні, пропонуємо окремо розглянути питання про особистість соціального педагога.

Підготовлений підручник «Педагогіка» [1], не ставить за мету, всебічне розв'язання завдань формування педагогічної культури студентів та вихованців духовних закладів освіти, він вміщує інформацію з базових питань, що розкривають сутність виховання як суспільного явища в умовах сучасного суспільства. Розкриваються ключові категорії педагогічної науки: цілі, зміст, закономірності, принципи, форми, методи виховання і навчання тощо. Матеріали підручника узагальнюють сучасні дослідження у галузі психолого-педагогічної науки і можуть бути використані при вивченні таких навчальних дисциплін у духовних закладах освіти як «Церква і педагогіка», «Педагогіка», «Соціальна робота церкви», «Психологія», «Пастирська психологія», а також у процесі проведення занять в Недільних школах. Розкриттю цих питань присвячена й передача «Камо грядеши?» на тему: «Інклюзивна освіта» [2].

Список використаних джерел:

1. Супрун М. О. Педагогіка: підручник для духовних і світських закладів освіти – К.: КДА, 2018. – 400 с.
2. Посилання на передачу за участю М. О. Супруна «Камо грядеши?» ТРК «Глас» від 13 червня 2021 р. «Інклюзивна освіта»: <https://youtu.be/SDI9--SbWSQ>

2021 р.

**Передмова до книги протоієрея Дмитра Болгарського
«Професор Київської духовної академії
Леонід Олександрович Соколов»**

Доброго дня, шановні читачі!

Саме так хочеться розпочати розмову з вами стосовно цієї унікальної книги. Так, саме унікальної. Неповторність видання полягає, насамперед, в тому, що протоієрей професор, заслужений діяч мистецтв України Дмитро Анатолійович Болгарський поставив за мету свого пастирського та синівського служіння пізнати витоки свого славного роду православних пастирів та вчених-богословів.

Виконуючи відповідальне завдання з рецензування магістерської роботи диякона О. Ю. Первушина «Життєвий шлях і наукова спадщина професора Київської духовної академії Леоніда Олександровича Соколова (1870 – 1921)», написаної у 2020 році під науковим керівництвом професора Дмитра Болгарського, я сам вперше долучився до пізнання глибинних витоків не лише цього талановитого родоводу, а й на прикладі означеної родинної історії, замислився над звиятною історією нашого православного народу.

А чого лише вартує для пізнання витоків трагічних соціальних потрясінь ХХ століття фільм «Професор Київської духовної академії Леонід Олександрович Соколов», який був ініційований правнуком професора Л. О. Соколова – отцем Дмитром Болгарським й створений ним у співпраці з творчим колективом каналу «Глас» разом з КДАіС.

Благословляючи на реалізацію цього творчого задуму ректор Київської духовної академії і семінарії владика Сильвестр (Стойчев), єпископ Білгородський, наголосив на виховному значенні для сьогоднішніх студентів та вихованців корпорації духовних шкіл подвигу пастирського служіння професора Л. О. Соколова.

Особливої уваги й вдячності заслуговує богословсько-історичний аналіз науково-педагогічної спадщини Леоніда Олександровича, що зробив проректор з науково-богословської роботи КДА професор В. В. Бурега.

Роздуми внучки вченого – професора Тетяни Дмитрівни Болгарської, знаного науковця-театрознавця, наповнені глибинним аналізом не лише історії шляху свого роду, а й того, що ми називаємо, болем душі за долю прийдешніх поколінь...

Підтвердженням того, що молодь щиро сприймає тривогу за наше спільне майбутнє є міркування Софії Болгарської, яка спільно зі своєю сестричкою Марією прагне всіляко продовжити традиції свого славетного предка Леоніда Олександровича Соколова.

Саме в спадковості ідей поколінь і є наша впевненість у нашому майбутньому!

Пошуку відповідей на означені питання якраз і присвячена ця книга...

Нових власних відкриттів у пізнанні Божої Істини, шановний читач!

Джерела:

Посилання на фільм телеканалу «Глас»: «Професор КДА Леонід Олександрович Соколов». <https://youtu.be/IVtMEPP9s9o>

23.02.2022.

*Андрєєв Данило,
студент 2 курсу, спеціальність «Богослов'я»,
Київська духовна
академія і семінарія.*

*Науковий керівник: Супрун М.О.,
доктор педагогічних наук, професор*

Роль педагогічної науки у місії священнослужителя

*«Хто зневажає знання
і хвалиться невіглаством,
той невіглас не тільки словом,
а й розумом».*
Святий Марк Подвижник

Кожна професія повинна стати служінням. Господь кожній людині дає таланти, які вона реалізовує у своєму житті, у когось їх більше, у когось менше, але кожному дається рівно стільки, скільки він може виконати. Що стосується священника і педагога, то протиріччя тут немає. Адже частиною священницького служіння є учительство. Чи говорить він проповідь, дає поради прихожанам від досвіду Церкви, святих подвижників, власного духовного досвіду. Все це передбачає вчительство. Священик – це пастир, який повинен пильно піклуватися за своєю паствою, розуміти потреби, які виникають у сучасному суспільстві. Прикладом для нього повинен бути тільки Ісус Христос, який є «Пастир Добрий». А чи був Спаситель педагогом? Перш за все, педагог – це та людина, яка веде викладацьку діяльність. Ісус Христос те і робив, що викладав спасительну істину, яка повинна привести людину до кінцевої цілі – зустрічі з Богом. У Євангеліє від Іоанна, Він прямо говорить: «Я дав вам приклад, щоб і ви робили так само, як Я зробив вам» (Ін. 13:15). Найголовніше, що Спаситель вчить нас своїм прикладом, бо на сьогодні важко

знайти таких учителів, які живуть так як навчають. Тих, хто вміє гарно говорити – багато, а ті хто виконують, що говорять – мало. Саме тому так важливо виконувати те, що говориш, щоб твої слова не стали порожніми, а навпаки, наповнювалися змістом. Без перебільшення, можна вважати золотими словами святого праведного Іоанна Кронштадського, який говорить: «Істинний педагог у нас один – це Христос!».

Термін «педагог» з грецької перекладається як «вихователь», а «педагогіка» – «майстерність виховання». Виховання може бути поставлено правильно тільки тоді, коли воно розуміється як порятунок (у розумінні спасіння). Тільки в такій постановці виховання знаходить свій сенс як підготовка до життя у вічність вже тут, на землі. В основі православного світогляду корениться думка про неможливість порятунку поза Церквою. Воцерковлення особистості призводить до її спасіння, що і є основною педагогічною направленістю. У сучасному сьогоднішньому священник піддається багатьом викликам нашого суспільства. І справжній пастир Христовий повинен відповідати вимогам перед якими він постає. І саме в цих моментах він застосовує свої педагогічні навички, а саме: нестримане бажання постійно саморозвиватися, неперервне розширення власного кругозору і звичайно самовдосконалюватися. Священник, як педагог – ніколи не перестає здобувати нові знання, і завжди приносить користь людям, бо як говорить святитель Іоанн Златоуст: «Немає нічого гіршого, ніж начальник, який не приносить підлеглим ніякої користі». Не треба забувати про те, що священник – це пастир людей різного віку, стану і культури. І саме тут педагогічна наука відіграє дуже важливу роль у цьому питанні. Адже саме вона допомагає знайти підхід до кожного. Звичайно, на жаль, педагогіка незакладена з самого народження у кожного майбутнього священнослужителя, вона являється його результатом щоденної праці над собою. Контакт із сучасними людьми, які є православними християнами, чи особливо з тими, які ними не є, змушує пізнавати, шукати, дискутувати, довідуватися, читати, причому не лише духовну літературу, сучасну чи античну, але і художню, наукову, соціальну. Про необхідність читання, говорять дуже багато святих отців, наприклад святий Єфрем Сирин висловлює свою думку так: «Як мудра бджола збирає з квітів мед, так і ти через читання здобувай ліки для душі твоєї». Педагогіка за своєю спрямованістю буває різна, з поміж них можна вирізнити «православну педагогіку», яка ставить завдання наблизити людину до Бога, користується при цьому всім, що є найкраще як у науці, так і в мистецтві, як у природі, так і в житті суспільства. Але перш ніж пізнати саму істину і в ній Бога, перш ніж стати досконалим і піднятися до Бога, людина повинна усвідомити себе в своїй гріховності, і тільки тоді вона зможе «осягнути неосяжне».

Православну педагогіку можна зрівняти зі світською, яка досить невизначена щодо кінцевої мети виховання. Якщо у християнському світогляді головне постаратися в процесі виховання розкрити образ Божий в людині, то його світський опонент не має таких чітких критеріїв. Він оперує досить хиткими, загальними поняттями – розвивати духовність, формувати особистість, її творчі здібності відповідно до світогляду людини. Якісне визначення, зміст самих понять залишаються за дужками, тонуть в загальних міркуваннях про духовність. І перед справжнім пастирем, який покликаний бути педагогом, постає складне завдання, яке необхідно вирішити – донести інформацію, повністю розкривши її. Звичайно, Бог відкриває істинні знання людині в міру її підготовленості до отримання цих знань, тому з Божою допомогою, усі ці складнощі легко вирішуються.

У нинішній час, священник, хоча і має бути високоосвіченим, але й стриманим незалежно від обставин. Адже педагог, яким керуватимуть емоції, швидше за все, не зможе довести свою ціль до кінця. Ще одна важлива деталь полягає в тому, щоб уміти знайти підхід до кожного. Як відомо, кожна людина унікальна, і тому таке вміння дуже складне в освоєнні, адже воно вимагає величезного терпіння і максимального докладання зусиль, для того щоб знайти цей підхід. Також слід зазначити, що священнослужитель відрізняється від усіх інших своєю жертовністю, він витрачає свій час, свої різні ресурси, і все це – заради інших. А який вчитель у школі готовий до такого? Дуже часто можна бачити таку картину, що після дзвінка з уроку вчителя вже не видно... Звичайно, це трохи узагальнено, але в більшості випадків так і трапляється. І тут священник постає прикладом, і навіть не тільки для вчителів, а взагалі для всіх. Але найголовнішим прикладом жертовності, для нас звичайно є – Ісус Христос, який «не для того прийшов, щоб Йому служили, а щоб послужити і віддати душу Свою на спасіння багатьох» (Мф. 20:28). При народженні кожній дитині дається небесний покровитель, звичай святий, в честь якого вона названа. І протягом усього життя людина старається зробити хоч щось схоже, за що прославився святий. Також багато святих були талановитими педагогами. Насамперед, – це святі рівноапостольні Кирило і Мефодій, преподобний Нестор Літописець, святитель Петро Могила і багато інших. Вони поєднували служіння Богові з педагогічною діяльністю, внесли великий внесок у спадщину Церкви. Тобто, якщо люди, які досягли святості, а тим більше переважно у священному сані були вчителями, то це тільки підтверджує необхідність володіння педагогічною наукою священнику. У XVII столітті святитель Петро Могила заснував Києво-Могилянську колегію, яка невдовзі переросла у всім відому Академію. Її завданням було дати освіту, навчити правильно мислити, перед педагогами ставилася важлива ціль – передати все

що знаєш сам, своїм учням, щоб через деякий час, саме ці учні вже передавали свої знання іншим і використовували їх на благо Святій Православній Церкві. Ще однією важливою деталлю є те, що священник залишається священником 24 години на добу, тобто зранку до вечора і звечора до ранку. Тобто він не може бути в один період часу одним, а знявши підрясника іншим. Саме це його і вирізняє з поміж усіх інших. Відвертість – це та риса характеру, яка повинна бути на першому плані. Адже довіра базується тільки на щирості, відкритості та на правдивих відношеннях. І тому, володіючи цими чеснотами, педагогу набагато простіше досягти бажаного результату у своїй діяльності.

Для нас, вихованців корпорації духовних шкіл, певним методологічно-практичним орієнтиром в опануванні людинознавчими знаннями є підручник професора М. О. Супруна «Педагогіка», що побачив світ наприкінці 2018 року. Автор ретельно дослідив та яскраво висвітлив усі тонкості педагогічної науки. У цій книзі, читач поринає у величезний багаж знань. І найголовніше, що книга враховує запити практики пастирської служби, які висвітлені в наступних розділах: «Педагогіка як наука і навчальна дисципліна в контексті духовної освіти», «Основи теорії виховання», «Сутність, структура, закономірності та принципи виховного процесу», «Система методів і форм виховної діяльності», «Колектив як об'єкт і суб'єкт виховної діяльності», «Зміст і сучасні напрями виховання», «Самовиховання особистості», «Основи дидактики», «Організація науково-дослідної роботи студентів», «Врахування вікових особливостей людей у душпастирській діяльності», «Людина з особливими потребами у сфері пастирської служби». Тобто, ця книга стане в нагоді усім, хто хоче поринути у неосяжні глибини «Педагогіки».

Тож чому бути педагогом так важливо? По-перше, у світському плані така людина відкриває у повному сенсі ще зовсім юним діткам двері у цей світ: пояснює закони природи, відкриває закони чисел, відповідає на їхні запитання. І ось, коли у дитини починається формуватися та укріплюватися погляд на життя, дуже важливо, щоб їхня духовна складова не залишилася в стороні. Тобто роль священника тут повинна бути просто величезною, оскільки, хто як не він зможе пояснити всі тонкості духовного життя, направити в потрібне русло поміж цього бурхливого моря. По-друге, справжні педагоги вчать не стільки науці, скільки вмінню вчитися, осягати самому джерела знань. Вони пробуджують у нас бажання вчитися, тягнутись до чогось доброго, світлого.

Підсумовуючи вище сказане, можна з впевненістю сказати, що майбутній священник – це талановитий педагог, у якого дуже особлива духовна місія. І перш за все – це не професія, а служіння і поклонання.

Використані джерела:

1. Супрун М. О. Педагогіка: підруч. для духовних і світських закл. освіти / М. О. Супрун. – Київ: КДА, 2018. – 400 с.
2. Suprun M. Pedagogy as an academic discipline in the context of religious education / Suprun M. // Proceedings of the Kiev Theological Academy. – 2011. – No 15. – P. 323–333.

2019 р.

*Андресв Данило,
студент 3 курсу, спеціальність «Богослов'я»,
Київська духовна академія і семінарія.*

*Науковий керівник: Супрун М. О.,
доктор педагогічних наук, професор*

Педагогічна наука та священник: чи можливе поєднання

«Я часто думав та піклувався про те, аби у школах не тільки викладалися зовнішні науки, але тим більше та понад усе ставилося благочестя, яке має вкорінятися та сіятися у ваших молодих серцях, оскільки без цього усяка мудрість є дурницею перед Богом» – говорив свого часу святий Петро Могила, митрополит Київський, Галицький та всієї Русі. Цей святий дуже добре знав, про що говорить, адже він першим відкрив вищий навчальний заклад в Україні – Києво-Могилянську колегію у 1632 році. Кожна професія повинна стати служінням. Господь кожній людині дає таланти, які вона реалізовує у своєму житті, у когось їх більше, у когось менше, але кожному дається рівно стільки, скільки він може виконати. Що стосується священника і педагога, то протиріччя тут немає. Адже частиною священницького служіння є учительство. Чи говорить він проповідь, дає поради прихожанам від досвіду Церкви, святих подвижників, власного духовного досвіду. Все це передбачає вчительство. Священик – це пастир, який повинен пильно піклуватися за своєю паствою, розуміти потреби, які виникають у сучасному суспільстві. Прикладом для нього повинен бути тільки Ісус Христос, який є «Пастир Добрий». А чи був Спаситель педагогом? Перш за все, педагог – це та людина, яка веде викладацьку діяльність. Ісус Христос те і робив, що викладав спасительну істину, яка повинна привести людину до кінцевої цілі – зустрічі з Богом. У Євангеліє від Іоанна, Він прямо говорить: «Я дав вам приклад, щоб і виробили так само, як Я зробив вам» (Ін. 13:15).

Найголовніше, що Спаситель вчить нас своїм прикладом, бо на сьогодні важко знайти таких учителів, які живуть так як вчать. Тих, хто уміє гарно говорити – багато, а ті хто виконують, що говорять –

мало. Саме тому так важливо виконувати те, що говориш, щоб твої слова не стали порожніми, а навпаки, наповнювалися змістом. Без перебільшення, можна вважати золотими словами святого праведного Іоанна Кронштадського, який говорить: «Істинний педагог у нас один – це Христос!». Термін «педагог» з грецької перекладається як «вихователь», а «педагогіка» – «майстерність виховання». Виховання може бути поставлено правильно тільки тоді, коли воно розуміється як порятунок (у розумінні спасіння). Тільки в такій постановці виховання знаходить свій сенс як підготовка до життя у вічність вже тут, на землі. В основі православного світогляду покладена думка про неможливість порятунку поза Церквою.

Воцерковлення особистості призводить до її спасіння, що і є основною педагогічною направленістю. У сучасному сьогоднішньому священник піддається багатьом викликам нашого суспільства. І справжній пастир Христовий повинен відповідати вимогам, перед якими він постає. І саме в цих моментах він застосовує свої педагогічні навички, а саме: нестримне бажання постійно саморозвиватися, неперервне розширення власного кругозору і, звичайно, самовдосконалюватися. Священик, як педагог – ніколи не перестає здобувати нові знання, і завжди приносить користь людям, бо як говорить святитель Іоанн Златоуст: «Немає нічого гіршого, ніж начальник, який не приносить підлеглим ніякої користі».

Не треба забувати про те, що священник – це пастир людей різного віку, стану і культури. І саме тут педагогічна наука відіграє дуже важливу роль у цьому питанні. Адже саме вона допомагає знайти підхід до кожного. Звичайно, на жаль, педагогіка незакладена з самого народження у кожного майбутнього священнослужителя, вона являється його результатом щоденної праці над собою. Контакт із сучасними людьми, які є православними християнами, чи особливо з тими, які ними не є, змушує пізнавати, шукати, дискутувати, довідуватися, читати, причому не лише духовну літературу, сучасну чи античну, але і художню, наукову, соціальну. Про необхідність читання, говорять дуже багато святих отців, наприклад святий Єфрем Сирин висловлює свою думку так: «Як мудра бджола збирає з квітів мед, так і ти через читання здобувай ліки для душі твоєї». Педагогіка за своєю спрямованістю буває різна, з-поміж них можна вирізнити «православну педагогіку», яка ставить завдання наблизити людину до Бога, користується при цьому всім, що є найкраще як у науці, так і в мистецтві, як у природі, так і в житті суспільства. Але перш ніж пізнати саму істину і в ній Бога, перш ніж стати досконалим і піднятися до Бога, людина повинна усвідомити себе в своїй гріховності, і тільки тоді вона зможе «осягнути неосяжне». Православну педагогіку можна зрівняти зі світською, яка досить невизначена щодо кінцевої мети виховання. Якщо у християнському світогляді головне

постаратися в процесі виховання розкрити образ Божий в людині, то його світський опонент не має таких чітких критеріїв. Він оперує досить хиткими, загальними поняттями – розвивати духовність, формувати особистість, її творчі здібності відповідно до світогляду людини. Якісне визначення, зміст самих понять залишаються за дужками, тонуть в загальних міркуваннях про духовність. І перед справжнім пастирем, який покликаний бути педагогом, постає складна задача, яку необхідно вирішити – донести інформацію, повністю розкривши її. Звичайно, Бог відкриває істинні знання людині в міру її підготовленості до отримання цих знань, тому з Божою допомогою, усі ці складнощі легко вирішуються.

У нинішній час, священник, хоча і має бути високоосвіченим, але й стриманим незалежно від обставин. Адже педагог, яким керуватимуть емоції, швидше за все, не зможе довести свою ціль до кінця. Ще одна важлива деталь полягає в тому, щоб уміти знайти підхід до кожного. Як відомо, кожна людина унікальна, і тому таке вміння дуже складне в освоєнні, адже воно вимагає величезного терпіння і максимального докладання зусиль, для того щоб знайти цей підхід.

Також слід зазначити, що священнослужитель відрізняється від усіх інших своєю жертовністю, він витрачає свій час, свої різні ресурси, і все це – заради інших. А який вчитель у школі готовий до такого? Дуже часто можна бачити таку картину, що після дзвінка з уроку вчителя вже не видно.

Звичайно, це трохи узагальнено, але в більшості випадків так і трапляється. І тут священник постає прикладом, і навіть не тільки для вчителів, а взагалі для всіх. Але найголовнішим прикладом жертовності, для нас звичайно є – Ісус Христос, який «не для того прийшов, щоб Йому служили, а щоб послужити і віддати душу Свою на спасіння багатьох» (Мф. 20:28).

При народженні кожній дитині дається небесний покровитель, зазвичай святий, в честь якого вона названа. І протягом усього життя людина старається зробити хоч щось схоже, за що прославився святий. Також багато святих були талановитими педагогами. Насамперед, – це святі рівноапостольні Кирило і Мефодій, преподобний Нестор Літописець, святий Петро Могила і багато інших. Вони поєднували служіння Богові з педагогічною діяльністю, внесли великий внесок у спадщину Церкви. Тобто, якщо люди, які досягли святості, а тим більше переважно у священному сані були вчителями, то це тільки підтверджує необхідність володіння педагогічною наукою священнику. У XVII столітті святий Петро Могила заснував Києво-Могилянську колегію, яка невдовзі переросла у всім відому Академію. Її завданням було дати освіту, навчити правильно мислити, перед педагогами ставилася важлива ціль – передати все,

що знаєш сам, своїм учням, щоб через деякий час, саме ці учні вже передавали свої знання іншим і використовували їх на благо Святій Православній Церкві. Священик залишається священником 24 години на добу. Саме це його і вирізняє з-поміж усіх інших. Відвертість – це та риса характеру, яка повинна бути на першому плані. Адже довіра базується тільки на щирості, відкритості та на правдивих стосунках. І тому, володіючи цими чеснотами, педагогу набагато простіше досягти бажаного результату у своїй діяльності.

Для нас, вихованців корпорації духовних шкіл, певним методологічно-практичним орієнтиром в опануванні людинознавчими знаннями є підручник професора М. О. Супруна «Педагогіка», що побачив світ наприкінці 2018 року. Автор ретельно дослідив та яскраво висвітлив усі тонкості педагогічної науки.

Тож чому бути педагогом так важливо? По-перше, у світському плані така людина відкриває у повному сенсі ще зовсім юним діткам двері у цей світ: пояснює закони природи, відкриває закони чисел, відповідає на їх запитання. І ось, коли у дитини починається формуватися та укріплятися погляд на життя, дуже важливо, щоб їх духовна складова не залишилася в стороні. Тобто роль священника тут повинна бути просто величезною, оскільки, хто як не він зможе пояснити всі тонкості духовного життя, направити в потрібне русло поміж цього бурхливого моря. По-друге, правжні педагоги вчать не стільки науці, скільки вмінню вчитися, осягати самому джерела знань. Вони пробуджують у нас бажання вчитися, тягнутись до чогось доброго, світлого.

Підсумовуючи вищесказане, можна з впевненістю сказати, що майбутній священник – це талановитий педагог, у якого дуже особлива духовна місія. І перш за все – це не професія, а служіння і поклонання.

Використані джерела:

1. Супрун М. О. Педагогіка: підруч. для духовних і світських закл. освіти / М. О. Супрун. – К.: КДА, 2018. – 400 с.

2020 р.

Психолого-педагогічні засади організації науково-дослідної роботи в корпорації духовних шкіл

Сучасний вихованець духовного закладу освіти за своєю освітньою сутністю є представником енциклопедичної сфери знань, тому опанування ним основами організації науково-дослідної роботи є необхідною умовою здобуття належної богословської освіти. Оскільки значна кількість богословських наукових праць є спорід-

ними із психолого-педагогічними та історико-педагогічними розвідками, то ми вважаємо за можливе розкрити головні ідеї проведення психолого-педагогічних науково-дослідницьких робіт.

Враховуючи те, що автор біля двадцяти років тому був одним із ініціаторів запровадження в навчальний процес ВНЗ науково-дослідницької роботи (НДР) як самостійної навчальної дисципліни, то вже сформувалась можливість висловити певні міркування про результати цієї праці.

Особливого поширення набула наукова робота на психологічному факультеті Національної академії внутрішніх справ, і це цілком зрозуміло, оскільки майбутній психолог будь-якого профілю за своєю природою має бути дослідником.

Оскільки дослідницька робота студентів моделює всю подальшу їхню дослідницьку діяльність, то ті наші випускники, які пов'яжуть своє життя з богословською наукою, вже в студентські роки матимуть реальну можливість почати свій науковий шлях.

Керуючись цим підходом до вимог сучасної вузівської науки, зокрема в аспекті підготовки фахівців високого гатунку, нами була розроблена ціла низка питань, що вивчалась слухачами як в навчальний, так і позааудиторний час. Розглянемо окремі основні положення досліджень.

Науковим дослідженням називається цілеспрямоване вивчення об'єкта (предмета чи явища), в якому використовуються методи науки і яке, розкриваючи закономірності розвитку даного об'єкта, формує нові знання про нього, пояснює закони його функціонування, передбачає шляхи та форми використання наукових знань в інтересах суспільства.

Наукові дослідження в залежності від рівня проблем, котрі вирішуються за їхньою допомогою, прийнято класифікувати за чотирма типами; теоретичні (фундаментальні); пошукові (теоретико-прикладні); прикладні (теоретико-експериментальні) та експериментальні.

Оскільки наші педагогічні дослідження більше відносяться до прикладних науково-дослідних робіт, то послідовність етапів їх виконання може бути приблизно такою:

- обґрунтування теми, вибір об'єкта і постановка мети дослідження;
- огляд стану питання в загальній та спеціальній психолого-педагогічній літературі, вивчення практики і постановка завдань дослідження;
- розробка гіпотези і теоретичних передумов дослідження;
- розробка, програми та методики дослідження;
- проведення експериментального дослідження;
- аналіз результатів дослідження;

- практична апробація результатів дослідження та оцінка їхньої ефективності;
- складання та оформлення наукового звіту чи дисертаційної (дипломної) роботи;
- впровадження результатів дослідження у практику.

Розглянемо більш детально кожний з цих етапів прикладного, наукового психолого-педагогічного дослідження.

Перший етап передбачає обґрунтування теми, вибір об'єкта, предмета та постановку завдань дослідження. На наш погляд, особливо уважно треба поставитися саме до вибору теми дослідження. Правильність вибору теми багато в чому визначає її виконання та результат.

Тема наукового дослідження є складовою частиною певної проблеми, і саме тому вона повинна бути дослідженою, щоб вирішити питання цієї загальної сфери пізнання. Цим визначається необхідність ознайомлення з науковою проблемою, вирішення якої зумовлено потребами суспільства і досягти цього можна лише шляхом здійснення наукових досліджень.

Наукова проблема формується на основі аналізу суперечностей між розвитком науки і станом практики. Тобто потреба у дослідженні наукової проблеми виникає тоді, коли практика, застосовуючи відомі методи та засоби, наштовхується на певні перепони та, зрештою, на неможливість здійснення встановленої мети. Отже, наукова проблема виникає під час процесу пізнання там, де розвиток знань наштовхується на незнане. Тому весь розвиток наукового пізнання доцільно трактувати як перехід від постановки проблем до їх вирішення і постановки нових.

Іншою і не менш важливою умовою вирішення наукової проблеми є необхідність постійного наукового пошуку та невпинної розробки нових теоретичних чи емпіричних засобів її вирішення. Тому правомірно стверджувати, що наукова проблема вирішується тільки шляхом проведення наукових досліджень. Отже, кожна наукова проблема зумовлює тематику конкретних наукових досліджень, які є її складовими частинами.

У контексті цього важливим є розуміння, що, перебуваючи на засадах актуального в ієрархії пріоритетних проблем, наукова проблема визначає в загальному вигляді цілі, об'єкти та кінцеві результати дослідження її окремих складових тем.

Наприклад, для спеціальної педагогіки найважливішою науковою проблемою є навчання, виховання та підготовка до самостійного життя і праці школярів, в межах якої виникає потреба у вирішенні цілого ряду проблем. Так, у 70-ті роки виникла потреба у вирішенні проблем диференційованого навчання як результат розкриття суперечностей між пізнавальними можливостями розумово відсталих

дітей та педагогічними вимогами. Тому, як соціальне замовлення, група українських вчених-дефектологів (І. Г. Єременко, Л. С. Вавіна, Г. М. Мерсіянова) розпочала дослідження наукової проблеми: «Особливості корекційно-виховного процесу в допоміжній школі в умовах диференційованого навчання». Іншим переконливим прикладом може бути проблема правового навчання та виховання учнів допоміжної школи (В. М. Синьов, О. П. Сєверов, Б. П. Пузанов, О. Д. Гришко), яку теж потрібно розглядати в межах вищезазначеної загальної проблеми.

Для правильного формулювання назви проблеми наукового дослідження конкретної наукової роботи, насамперед, необхідно чітко визначити її рівень (місце між науковими проблемами вищого і нижчого рангів) і встановити, чи не є вона вже вирішеною, і переконатися в її науковій новизні. Далі має проводитися ретельний системний аналіз запитів практики і потреб розвитку самої педагогічної науки, на основі чого встановлюється актуальність розробки наукової проблеми.

І, нарешті, опираючись на з'ясування типових протиріч між теорією і практикою, формується наукова проблема в конкретних темах (чи у темі) наукових досліджень.

При виборі теми дослідження потрібно враховувати необхідний мінімум умов, до яких належать: новизна і актуальність самої теми; значущість і ефективність її виконання; можливість здійснення у відповідний час; наявність відповідних умов та матеріальної бази для проведення дослідження; наявність компетентних та кваліфікованих виконавців.

На цьому етапі важливо сформулювати саму назву теми і мету, оскільки від цього буде залежати вся подальша робота. Неконкретність у формулюванні може спричинити до численних непорозумінь та серйозних недоліків у науковій роботі.

Визначення теми, об'єкта і мети дослідження становлять єдиний, нерозривний процес. Тому, правила та порядок формулювання теми і мети наукового дослідження доцільно розглядати спільно. Формулювання теми та мети має два спільних структурних елементи: об'єкт дослідження та кінцевий результат. Мета має ще і третій елемент – шлях досягнення кінцевого результату, якого немає у формулюванні теми.

Розкриваємо зміст цих елементів.

Об'єкт дослідження – це частина об'єктивної реальності, яка на зазначеному етапі стає предметом практичної і теоретичної діяльності дослідження. Для образного порівняння об'єкт дослідження можна умовно назвати полем, яке обробляється дослідником.

Предмет дослідження – це елемент об'єкта, який досліджується з певною метою в конкретних умовах.

Кінцевий результат відображає позитивний ефект, на який розраховує дослідник після завершення наукової роботи. Кінцевий результат формулюється у два етапи: перший – у вигляді громадської корисності, другий – у вигляді конкретної корисності від вивчення предмета дослідження.

Шлях досягнення кінцевого результату складається з гіпотетичної (передбачуваної) вказівки на очікувану конкретну користь, яку можна віднести до основного предмета дослідження. Отже, для формулювання назви наукового дослідження необхідно чітко враховувати кінцевий результат (конкретну користь) і об'єкт дослідження.

Крім того, необхідно враховувати методологічні вимоги до назви теми: вона повинна відтворювати зміст її основної проблеми, мати вказівки на кінцевий результат і об'єкт дослідження.

Як приклад наведемо назви тем прикладних досліджень (дипломні роботи та кандидатські дисертації): «Обґрунтування процесу правового виховання учнів допоміжної школи», «Інтенсифікація процесу самоврядування в установах відбування покарань для неповнолітніх» тощо.

Теми теоретичних досліджень можуть починатися словами «Основи...», «Теоретичні передумови...» тощо. Наприклад, «Основи виховної системи загальноосвітньої школи як об'єкт педагогічного управління», «Основні категорії теорії виховання та їхні функції у розвитку педагогічної науки» тощо.

Згідно з вимогами МОН України не можна використовувати в назвах прикладних робіт (кандидатські дисертації) слова «дослідження», «формування», «до питання», «деякі аспекти», а в теоретичних (докторські дисертації) «наукові», «теоретичні», «теоретико-експериментальні».

Мета наукового дослідження – центральний елемент структури і найважливіший методологічний інструмент дослідження. Цим пояснюється особлива увага до процесу її постановки і жорстка рівнозначність вимог.

Мета виступає у формі ідеального передбачення результату дослідження і є основою здійснення всіх етапів наукової роботи. Тому для правильної постановки мети необхідно чітко визначитися та усвідомити:

- сутність проблеми, що вивчається, та її основні протиріччя, а також основні проблемні питання майбутнього дослідження, які підлягають розв'язанню шляхом експериментального дослідження;
- існуючі теоретичні знання, які можуть бути використані для забезпечення (функціонування об'єкта, який вивчається);
- основні шляхи та обсяги необхідної розробки об'єкта дослідження;

- існуючі в науці методи та засоби для обґрунтування об'єкта.

У назві дослідження «Удосконалення позакласової діяльності важковиховуваних підлітків як засіб профілактики правопорушень», визначена мета: розробка способів та методів виховання підлітків у процесі позакласної діяльності як засіб профілактики відхилень у їхній поведінці.

На наш погляд, користуючись формулою для визначення мети (кінцевий результат – об'єкт дослідження – шлях досягнення кінцевого результату), доцільніше було б сформулювати мету дослідження в такій редакції: «Удосконалення процесу виховання підлітків в умовах профілактики правопорушень шляхом розвитку їхньої позакласної діяльності».

Після формулювання теми та мети дослідження необхідно перейти до конкретизації змісту і стану розвитку об'єкта, а також визначення завдань дослідження.

У процесі роботи з літературними джерелами, з теми дослідження, накопичуються матеріали, що, як правило, містять питання, розробка яких у літературі вже отримала визнання широкої наукової громадськості, котрі недостатньо розроблені, дискусійні; або з'явилися лише в плані постановки чи впливають з висновків проведених досліджень і ще не розроблені.

Розгляд матеріалів під таким кутом зору дозволяє визначити можливе коло питань, які необхідно охопити при розробці конкретної теми. Тут варто відзначити, що в результаті більш ретельного ознайомлення зі станом дослідження можуть бути внесені корективи до формулювання його теми.

При вивченні літературних джерел повинні бути виявлені такі питання:

- головна ідея автора, його позиція в питаннях, які становлять для нас науковий інтерес;
- що особливо вдалося автору при вирішенні питань дослідження;
- в чому автор полемізує з іншими дослідниками;
- які ідеї, висновки, рекомендації викликають сумніви і чому;
- які основні питання проблеми не знайшли відображення в його роботі;
- які, з урахуванням вищезазначеного, постають завдання щодо подальшого вивчення даної проблеми.

При аналізі практики необхідно виявити:

- успіхи, яких досягли фахівці-практики при вирішенні даного питання;
- складнощі, що виникали при її впровадженні;

- типові недоліки в роботі практиків;
- основні причини виникнення ускладнень і недоліків;
- успіхи в роботі практиків, що досягнуті завдяки раціональним затратам часу чи пов'язані з перевантаженням їх роботою в якомусь одному напрямі за рахунок інших напрямів діяльності.

При огляді теоретичних та експериментальних досліджень з проблеми повинні висвітлюватися лише ті питання, які стосуються теми дослідження. Ширина охоплення зумовлюється станом питання, а глибина – метою дослідження.

Наприклад, огляд стану питання з теми «Підвищення ефективності морального виховання учнів спеціальної школи» може мати таку структуру (план огляду):

1. Аналіз структури та змісту морального виховання школярів.
2. Аналіз умов морального виховання.
3. Огляд теоретичних та експериментальних досліджень морального виховання школярів.
4. Огляд передового досвіду реалізації морального виховання школярів.
5. Аналіз прогресивних тенденцій у питаннях морального виховання учнів спеціальної школи.

Потрібно відзначити, що цей алгоритм відповідає вимогам будь-якої аналогічної роботи за умови зміни в ньому об'єкта дослідження. Перелік питань, котрі розглядаються в ньому, структурується за принципом від загального до конкретного.

Висновки з огляду стану розробки питання, яке досліджується, в теорії й на практиці відображають стан і ступінь вивченості теми дослідження. Частина висновків, як правило, показує, що в результаті аналізу існуючих досліджень встановлені загальні чи конкретні залежності, знання яких необхідно для досягнення поставленої в роботі мети. Ця частина висновків має позитивну полярність. Друга частина висновків має негативну полярність – вона вказує на відсутність чи на недостатню розробленість таких досліджень. Ця частина висновків і є основою для визначення завдань дослідження.

До них, на думку дослідника О. В. Клименюка, необхідно поставити ряд вимог:

- завданнями дослідження називаються питання, отримання відповідей на які необхідно для досягнення мети дослідження;
- послідовність викладу завдань дослідження повинна чітко відповідати його темі, меті, об'єкту та предмету досліджень;
- сукупність поставлених у дослідженні завдань повинна бути мінімальною за ознакою їхньої необхідності для досягнення мети дослідження.

Як правило, виділяють не більше трьох чи чотирьох завдань. Вони формулюються в загальному вигляді, а конкретизація їх здій-

снюється в переліку конкретних питань вже в самій методиці дослідження.

Перше завдання найчастіше пов'язане з виявленням сутності, природи, структури, законів функціонування і розвитку предмету дослідження.

Друге завдання спрямовує на розкриття загальних способів, перетворення об'єкта та перебудову його моделі.

Третє завдання націлює на створення і розробку конкретних методик психолого-педагогічних дій та практичних рекомендацій.

Вирішення поставлених завдань неможливе без наукового припущення – гіпотези, яка висувається дослідником з метою пояснення існуючого явища, його сутності, передбачення результатів експерименту тощо.

Для виваженої побудови гіпотези необхідно:

- чітко визначитися в уявленні про явище, яке вивчається, як про об'єкт дослідження;
- осмислити його структуру, функції, зв'язки; доповнити відсутні елементи і зв'язки відповідними припущеннями про їхнє призначення та функціонування;
- критично проаналізувати взаємодії окремих елементів в межах об'єкта і синтезувати одержані окремі знання в гіпотезу;
- зрозуміло і лаконічно обґрунтувати основні моменти теоретичної та емпіричної перевірки гіпотези в цілому та окремих передбачень і припущень.

Важливо знати, що є три види гіпотез: індуктивні – побудовані за принципом відокремого до загального; дедуктивні – побудовані за принципом від загального до окремого; комплексні (індуктивно-дедуктивні).

При розробці *гіпотези дослідження* особлива роль належить гіпотетичному методу дослідження, який є основним теоретичним методом прикладних наук. Суть його полягає в тому, що на основі дедукції із загальних гіпотез і передбачень випливають висновки більш конкретного характеру. Гіпотетичний метод не є методом висунення нових гіпотез. Він виступає засобом перевірки наслідків, які з них випливають. Цей метод широко використовується на всіх етапах проведення наукової роботи.

Як на констатувальному, так і на формуальному етапах дослідження використовується цілий ряд методів, які є засобом досягнення мети. Загальні (філософські) методи визначають сутність та логіку дослідження об'єктів (духовних та матеріальних). Загальнонаукові методи доказують діалектичну об'єктивність основних законів розвитку та функціонування об'єктів дослідження. Ці методи широко та ефективно використовуються в більшості наук. До них належать аналіз, синтез, індукція, дедукція, абстрагування, аналогія, моделювання, формалізація, узагальнення, спостереження, по-

рівняння, рахунок, експеримент тощо. Вони використовуються як на теоретичному, так і на емпіричному рівнях дослідження. До конкретно-наукових методів належать спостереження, вивчення документальних першоджерел, опитування, педагогічний експеримент, психологічний експеримент, експертні методи.

Формувальний етап наукової роботи. Передусім зазначимо, що цій проблемі присвячено цілий ряд досліджень і всі вони становлять значний інтерес. Найбільш узагальнено, на наш погляд, вони подані в науково-методичних працях А. В. Клименюка, О. А. Калисти, Е. П. Бережної та ін. авторів.

Методика повинна передбачати характеристику об'єкта та предмета дослідження, повідомлення про кількість дослідів і умови їх проведення, апаратуру та інструменти, дані про способи вимірювання експериментальних величин, порядок проведення дослідів й запису результатів, способи оформлення експериментальних даних.

Загальний вигляд методики експериментального (прикладного) дослідження:

Мета проведення експерименту.

Характеристика об'єкта дослідження:

- стисле описання об'єкта та предмета дослідження, їхні основні логічні зв'язки;
- необхідні умови, які визначають межі, параметри об'єкта;
- діапазон варіювання незалежних перемінних характеристик у дослідях;
- обмежувальні вимоги та критерії оцінки результатів окремих дослідів.

Місце та умови проведення дослідів.

Методи вимірювання (оцінки) певних величин та обґрунтування можливості їхнього точного вимірювання.

Порядок проведення дослідів: запис первинних даних про результати вимірювань чи спостережень (журнал, таблиця, діаграма, анкета тощо).

Метод та порядок обробки отриманих результатів (таблиці, графіки, діаграми та ін.).

Найбільш поширений метод педагогічного експерименту, що дозволяє активно впливати на педагогічне явище, чи об'єкт визначається спеціальними умовами, які, у свою чергу, зумовлюються метою та завданнями дослідження. Цей метод має комплексний характер, він передбачає спільне використання цілого ряду методів: спостережень, бесід, інтерв'ю, анкетування, створення спеціальних педагогічних ситуацій тощо. Проведення експериментального дослідження.

Цей етап відбувається у суворій відповідності з програмою та методикою експериментального дослідження в межах установлених термінів.

Завдання дослідження на цьому етапі – проводити чітку фіксацію всіх результатів.

Обробка та аналіз результатів.

Тут необхідно зосереджувати увагу на суттєвих результатах (з точки зору поставленої мети і завдань дослідження).

Практична апробація результатів дослідження.

На даному етапі робота повинна проводитися в спеціальних школах, установах виконання покарань при активному залученні до неї цілої групи психологів і педагогів-практиків. Дослідник повинен врахувати всі побажання практиків і внести зміни до експериментальної частини дослідницької роботи.

Складання наукового звіту.

Це можуть бути дисертація, монографія, дипломна робота тощо. Як правило, дипломні роботи слухачів складаються зі вступу, двох розділів (констатувального та експериментального), загальних висновків, списку літератури та додатків.

Впровадження у практику результатів дослідження.

Робота на цьому етапі здійснюється у відповідності до порядку, установленому у тій чи іншій галузі науки.

У багатьох гуманітарних ВНЗ вже є зрушення щодо використання в навчальному процесі знань з методики проведення психолого-педагогічних досліджень. Вивчення цього досвіду показує, що така практика безумовно сприяє оволодінню методологією та методикою наукових досліджень, звичайно, за умови, якщо теоретичні заняття доповнюватимуться повсякденною педагогічною практикою.

Виходячи з цього, ми вважаємо, що цілком слушно в системі магістерської підготовки Київської духовної академії введена спеціальна навчальна дисципліна «Методологія та методика проведення наукових досліджень», викладач – професор В. В. Бурєга. Цей навчальний курс завершує психолого-педагогічну освіту студентів, навчає їх самостійно досліджувати богословські питання і соціально-педагогічні явища й процеси, формує культуру їхнього наукового мислення.

Список використаних джерел:

1. Вавіна Л. С., Супрун М. О. Методика організації та проведення наукового психолого-педагогічного дослідження. – К.: РВВ КІВС, 1996.
2. Супрун М. О. Основи професійного самовиховання майбутнього співробітника МВС України: Навч. посіб. – К.: КІВС, 1998.
3. Абашкіна Н. В., Бережна Н. П., Дорошевич В. О. Нові підходи до розробки сучасних педагогічних досліджень // Рідна школа. 1994. – №№ 3–4. – С. 20–25.
4. Клименюк А. В., Калита О. А., Бережная Е. П. Методология и методика педагогического исследования. Постановка цели и задач исследования. – К.: НИИ педагогики Украины, 1989.

2014 р.

Ієромонах Митрофан (Божко), Супрун М. О.

Використання логічних блок-структур у навчально-виховному процесі недільної школи

Досвід організації навчально-виховного процесу недільних шкіл дає підстави для твердження, що педагог має не тільки добре володіти теорією викладання, а й уміти на її основі вдумливо шукати найрізноманітніші форми впливу на учня. Пошуковий або творчий підхід до виховної роботи потрібний ще й тому, що не примушує педагога обмежуватись вимогами до виконання декларативних правил, а заохочує глибше зрозуміти вихованця і його душевний настрій, застерігає від невігластва та педагогічного неуцтва.

Недільна школа при православному храмі проводить велику корекційну роботу щодо активізації учнів у навчально-виховному процесі, розвитку їхньої допитливості та самостійності. Педагогічний вплив на вихованців у цій школі здійснюється систематично протягом всього навчального року. Велика, можна сказати провідна, роль – тут належить вчителю. Саме на вчителя недільної школи покладаються складні завдання з набуття досвіду моральної поведінки у дітей. Саме з урахуванням цих вимог і створювались інформативні структури, котрі б допомагали учням краще засвоювати норми етичної культури. До уваги бралось те, що в учнів початкових класів зорове сприйняття інформації переважає над іншими видами сприймання. Так виник характерний прийом викладання навчально-виховного матеріалу за допомогою своєрідних схем, які ще можна назвати логічними блок-структурами.

Використання вказаного унаочнення буде, на наш погляд, корисним для вчителів і вихователів й масової школи. Уміння розкрити тему за допомогою графічних схем, символів, мнемосхем набагато полегшує роботу педагога, а учні краще і глибше засвоюють матеріал. Адже не дарма говориться: краще один раз побачити, ніж сто раз почути. Або ще доречніше: хороша ілюстрація варта тисячі слів.

Створення навчальних схем-структур справа простіша, коли мова йде про конкретний матеріал: одиниці виміру, історичну хронологію тощо. А як же бути з етичними поняттями?

Час наполегливо вимагає виховувати моральні якості дитини через практичне вивчення етики. Її основи потрібно опановувати так само як таблицьку множення чи граматичний правопис, особливо в початкових класах, де моральність важко прищепити вказівками та порадами. Напевно, потрібна така система виховання, за допомогою якої учні ґрунтовно б освоїли систему моралі.

Сучасна методика виховання з цією метою рекомендує вчителю використовувати художню літературу, твори мистецтва, тематичні бесіди, зустрічі з цікавими людьми.

Введення графічної мови в засвоєння абстрактних етичних понять значно розширює можливості учнів у вивченні теоретичної і практичної етики у доступній для них формі. Слід відмітити, що унаочнення в дидактиці має цілий ряд переваг, порівняно з емпіричними підходами. Воно сприяє не лише механічному заучуванню учнями тих чи інших моральних категорій, а розвиває у них мовлення, увагу, мислення, сприймання, пам'ять.

Що таке логічна блок-структура?

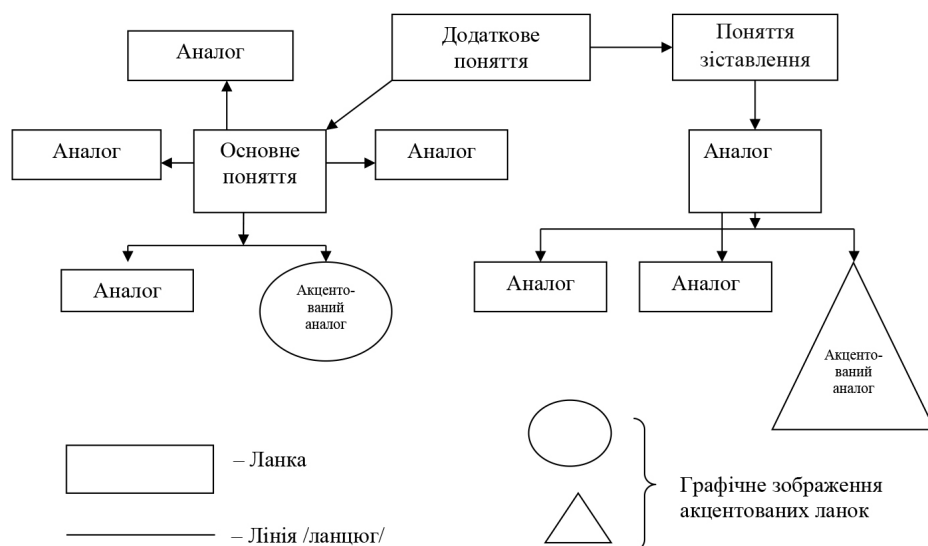
Логічна блок-структура (ЛБС) – це своєрідна форма викладення навчального або виховного матеріалу з метою кращого його розуміння і засвоєння. ЛБС нагадує схему (Мал. 1.), яка складається з окремих ланок і ліній. Кожна ланка може бути різної форми: прямокутної, трикутної, ромбічної чи овальної – для зручності користування. Лінії з'єднання (вони ще називаються ланцюжками) разом з ланкам утворюють відповідну послідовність. Послідовності бувають позитивними і негативними.

Неодмінними атрибутами структури є:

– основне поняття – (ОП);

СХЕМА ЗАГАЛЬНОГО ВИГЛЯДУ ЛОГІЧНОЇ БЛОК-СТРУКТУРИ /ЛБС/

(мал. 1.)

- поняття співставлення – (ПС);
- аналоги (АН);
- акцент (АК);
- додатково поняття – (ДП).

Назва «блок» в даному разі означає сукупність, в яку входять основне поняття і поняття співставлення. Вони, як правило, є темою заняття та власного ставлення до сказаного. «Структурність» проявляється в тому, що кожна автономна частина має свою власну характеристику, і в той же час підпорядкована загальній темі. Саме така графічна модель допомагає учням розвивати логічне мислення і формує їхнє ставлення до відповідного повідомлення.

Після того, як педагог сам добре ознайомиться з ЛБС, йому треба провести одне заняття з учнями, на якому в доступній формі він має розповісти вихованцям про блок-структури. Для цього вчитель викреслює на дошці схему ЛБС з усіма складовими частинами (згідно з Мал. 1). Надалі учні будують ЛБС самостійно.

Як працювати з логічними блок-структурами?

Для прикладу детально розберемо роботу з ЛБС на тему: «Добро – зло» (Мал. 2.).

ПЛАН ЗАНЯТТЯ:

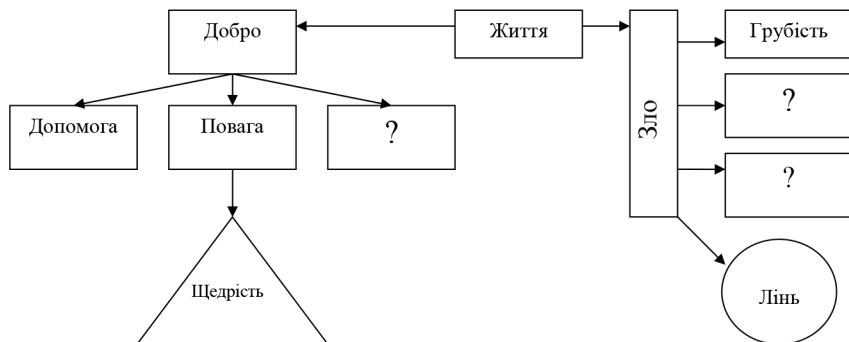
Тема. Поняття добра і зла.

Мета. Сформувати в учнів уявлення про моральні категорії «добро» і «зло». Виховувати у дітей доброту, щирість, повагу до людей, а також протидію всьому негативному, що втілює зло.

ЛОГІЧНА БЛОК-СТРУКТУРА

«ДОБРО — ЗЛО»

5 клас (мал. 2.)

Наочність. Схема логічної блок-структури «Добро – зло». Дидактичний матеріал. Приказки, прислів'я, крилаті вислови.

Пропонується

Логічна блок-структура (ЛБС) «Добро – зло»:

1. Позитивна послідовність
Основне поняття (ОП) – добро.
Аналоги (АН) – допомога, повага, щедрість...
2. Негативна послідовність
Поняття співставлення (ПС) – зло.
Аналоги (АН) – грубість, лінь, наклеп...
3. Додаткове поняття (ДП) – життя.

Інформаційний матеріал

Добро – все позитивне, хороше, корисне. За допомогою добра люди оцінюють певні явища, поведінку окремих осіб, виражають свої прагнення і мрії.

Приказки, прислів'я, крилаті вислови:

- «Добро роби – щастя людей твори»
- «Люди добро пам'ятають до кінця своїх днів»
- «Життя дане на добрі справи»
- «Спасибі, братику, за добрії слова» (Л. Глібов).

Зло – протилежне поняттю «добро». Зло заслуговує засудження, викриття і викорінення з життя людина та суспільства. Зі злом потрібно боротися.

Приказки, прислів'я, крилаті вислови:

- «Доброго тримайся, а злого цурайся»
- «Зло тихо лежати не може»
- «Хто материнську мову зневажав, той і матір не шанував»
- «Небезпечно знатися з людиною, у якої гортань чутливіша, ніж серце»

Робота з позитивною послідовністю «Добро».

1. Заповнити послідовність «Добро» аналогами: допомога, повага, щедрість... (в майбутньому аналогі пропонують учні). Пояснити аналогі.
2. При необхідності продовжити послідовність (аналогі пропонують учні).
3. Пояснити акцентовану ланку «Повага».

Робота з негативною послідовністю «Зло».

1. Заповнити послідовність «Зло» аналогами: грубість, наклеп, лінь (в майбутньому аналогі пропонують учні).

2. При необхідності продовжити, послідовність (аналоги пропонують учні).

3. Пояснити акцентовану ланку «Лінь».

Додаткове поняття «життя» стверджує, що людьми оволодіває добро і зло, які знаходяться в одвічному протиріччі. Людина, в характері якої переважають ті чи інші риси, займає й відповідне місце в житті. Добру людину поважають, рахуються з нею, до злої відносяться критично, а то й зневажливо.

Домашнє завдання:

1. Підібрати матеріал з теми «Добро – зло» з художньої літератури, газет, репродукцій образотворчого мистецтва.

2. Звернути увагу на акцентовані ланки з поняттями «щедрість» та «лінь». Для цього використати словник з етики.

3. Уміти аналізувати підібраний матеріал згідно засвоєної теми.

ХІД ЗАНЯТТЯ:

Вихователь оголошує тему заняття, його мету. Потім коротко в доступній для дітей формі розповідає про етичні категорії «добро-зло».

Оскільки ЛБС «Добро – зло» складається з двох послідовностей – позитивної і негативної, то розмову слід починати з тієї, яка характеризується позитивним змістом.

Подальший виклад матеріалу побудований на діалозі між вихователем (В) та учнями (У).

В. – Перед нами малюнок, який нагадує схему. Ця схема має відповідну будову. Вона складається з прямокутних чи інших геометричних фігур – ланок, які поєднані між собою лініями – їх можна назвати ланцюжками. В головну ланку записується основне поняття. Від неї йде розгалуження до другорядних ланок, які заповнюються аналогами. Акцентована ланка має іншу геометричну форму. Такий графічний малюнок утворює послідовність. Та схема, яка будується на базі основного поняття вважається позитивною, а та, яка будується на понятті співставлення – негативною. Послідовність нічим не відрізняється, але зміст її протилежний позитивній послідовності. Таку схему можна ще назвати блок-структурою, бо вона складається з двох частин, утворюючи одне ціле – блок, а слово структура («будова») пояснює з чого складається блок. Якщо врахувати, що такі схеми допоможуть нам краще викласти свої думки і сприятимуть кращому мисленню, то до назви «блок-структура» ми додаємо слово «логічна». Логічна – означає закономірна, розумна, послідовна. Тепер ви уявляєте, чому ми нашу схему назвали логічною блок-структурою. Скорочено її можна назвати ЛБС – за початкови-

ми літерами повної назви. Роботу з ЛБС завжди потрібно починати з позитивної послідовності.

В. – Зверніть увагу на назву нашої теми. Який зміст вкладений у поняття «добро» і «зло»?

У. – Хороший і поганий.

В. – Хороший зміст – будемо вважати, позитивним, а поганий – негативним. Згодні зі мною?

У. – Згодні.

В. – Отже поняття «добро» буде позитивним, а «зло» – негативним. Поняття «добро» віднесемо до якої послідовності?

У. – Позитивної.

В. – А «зло»?

У. – Негативної.

В. – Якщо так, то з якої послідовності нам слід розпочати роботу?

У. – З позитивної.

В. – Тобто, з основної. Правильно?

У. – Вірно.

В. – Яке поняття запишемо в першу ланку позитивної послідовності?

У. – У першу ланку позитивної послідовності потрібно записати поняття «добро».

В. – Таким чином, поняття «добро» буде основним для даної послідовності. Як ви розумієте поняття «добро»?

У. – Це хороші вчинки.

В. – А конкретніше?

У. – Допомога, щирість, повага.

В. – Якими вчинками можна зробити добро?

У. – Допомогою. Мені здається, що допомога найкращий прояв добра, тому я запишу в наступну ланку поняття «допомога».

В. – Погодимося з пропозицією учня. Давайте поговоримо що таке допомога. Хотілося б, щоб в своїх міркуваннях ви зверталися до прикладів з власного жаття чи життя класу.

У. – Я можу навести приклад. Микола допоміг мені розібратися з домашнім завданням.

У. – За мене заступився Юрко. Два старшокласники вимагали від мене гроші. Юра поговорив з ними, і вони відчепилися.

У. – Ми працювали у шкільній бібліотеці – допомагали клеїти книги. Я, наприклад, заклеїв чотири.

В. – А чи трапляються випадки, коли хтось із вас відмовлявся від допомоги старшому?

У. – Траплялося. Якось ми стояли біля входу до школи. Наша прибиральниця, тітка Даша, попросила віднести до контейнера зібране нею в коридорах сміття. Ніхто із присутніх не спромігся допомогти їй, і вона сама помаленьку пошкандибала з відрами до смітника.

В. – Прикро слухати, коли діти не хочуть допомагати старшим, особливо пристарілим. А вони мусять знати, що рано чи пізно їм прийдеться звертатися за допомогою до інших. І ось тоді, коли, можливо відмовлять у допомозі і їм, вони відчують провину перед іншими людьми... Зупинимося на наступній ланці. Який аналог запишемо сюди?

У. – Повага.

В. – Як ви розумієте цей аналог?

У. – Повага – це хороше ставлення до людей, товаришів, батьків, педагогів і взагалі до всіх дорослих.

В. – Можливо, хтось хоче доповнити відповідь?

У. – Мені подобаються чуйні люди. Вони добрі.

В. – Що ти запишеш у наступну ланку?

У. – Слово «чуйність».

В. – Як ти розумієш чуйність?

У. – Чуйна людина допомагає в біді...

Подібно до цього аналізуються й наступні аналогі структури. Звертаючи увагу на відповіді учнів, бажано торкатися і практичної поведінки вихованців класу, проводити розбір деяких ситуацій і якості спілкування учнів.

Особлива увага звертається на акцентовану (наголошену) ланку, тобто ту, яка найбільше зацікавила учнів. Як правило, акцентована ланка повинна відрізнятися від інших за формою, а ще краще й за кольором. Акцентоване поняття завжди спонукає до дискусії, а тому воно може бути основним поняттям для наступної логічної блок-структури, тобто з наведеної позитивної послідовності «Добро» відповідної ЛБС основний поняттям для нової ЛБС буде «егоїзм». Отже, на наступне заняття виносяться тема «Чуйність – егоїзм», яка практично є продовженням попередньої. В свою чергу з ЛБС «Чуйність – егоїзм» акцентоване поняття буде основою наступної ЛБС. Таким чином ЛБС «Добро – зло» стала базою для цілого ряду заново створених ЛБС. Їх можна вивчати протягом місяця, чверті, півріччя тощо. Іншими словами: кожна ЛБС є нескінченним джерелом нових тем.

Заповнивши і обговоривши послідовність «Добро», необхідно зробити висновок. Для цього використовуються прислів'я, приказки, крилаті вислови. Потрібно переконувати дітей, що робити добро – це прояв високої свідомості людини.

Тепер, коли робота з позитивною послідовністю «Добро» завершена, приступаємо до розгляду послідовності негативного змісту «Зло».

В. – На початку заняття ми говорили, що схема складається з двох послідовностей протилежних за змістом. Другу послідовність будемо розглядати з позицій співставлення. Вона мусить бути проти-

лежним за змістом. На початку нашого заняття ми згадували про неї. Хто з вас уточнить, про яке саме поняття йшла мова?

У. – Протилежним за змістом «добру» буде «зло».

В. – Прошу записати в першій ланці негативної послідовності. Отже, «зло» є протилежним «добру». На співставленні цих двох понять будуватиметься наша подальша робота. Але спочатку потрібно розібратися, що мається на увазі, коли говориться про зло?

У. – Мова йдеться про грубість, обман, лінь.

В. – Який аналог запишемо в наступній ланці?

У. – Грубість.

В. – Якщо людина груба, як до неї ставляться оточуючі?

У. – Зневажливо, не довіряють їй.

В. – Тепер подумайте над більш складним питанням: скажіть, будь-ласка, а якщо людину довели до такого стану, що вона не витримала і нагрубилася тим, хто її змусив так поступити? Кого тут звинувачувати?

У. – Все рівно потрібно бути стриманим.

У. – А я вважаю, що осуду підлягають ті, хто доводить інших до грубощів.

В. – Так, грубість не прикрашає людину. Краще її уникнути. Та я повністю згоден з останньою відповіддю. Людина, яка змушує на грубість – підла. Вона набагато небезпечніша від тієї, яка нагрубилася. А чому така людина підла, хто скаже?

У. – Тому що вона нечесна.

У. – Вона може зробити ще й наклеп на розгнівану людину.

В. – Скажіть, а в нашій групі бувають випадки грубійства по відношенню до педагогів, товаришів чи сторонніх людей?

У. – Недавно я був свідком, як Михайло нетактовно говорив з вихователем першого класу. Причиною його грубощів послужило прохання педагога прибрати папірці біля шкільної клумби.

У. – Яюсь я з дівчатками грала на подвір'ї школи. До нас підійшов дев'ятикласник і почав глузувати з нас. Звичайно, ми просили, щоб він залишив нас у спокої. У відповідь ми почули образливі слова і погрози.

В. – Про що говорить вчинок старшокласника?

У. – Мені здається, що власне, це не його провина. Можливо його як слід ніхто не виховував. Дорослі не звертали увагу на таку поведінку, а товариші байдуже ставилися до цього і, як наслідок – таке ставлення до людей.

В. – Ми говоримо про грубість. Відмічу, що грубість буває, як риса характеру і грубість, викликана обставинами. Між ними існує різниця. Хто хоче пояснити, в чому полягає така різниця?

У. – Людина з грубим характером постійно конфліктує, є на те причина чи немає. Вона завжди всім незадоволена.

У. – Та людина, яку примусили на грубість, напевно намагається себе захистити або щось довести.

У. – А мене більше хвилює таке людське зло як лінь. Грубіяна перевиховати можна, ледачого – ніколи. Лінивий завжди намагається жити за рахунок інших. А життя за рахунок інших – злочин.

В. – Наведіть приклади прояву лінощів з власних спостережень.

У. – Павло завжди ходить у пом'ятій сорочці. Тільки й чути розмови про неохайність Павла. Невже так важко взяти праску і привести сорочку в належний вигляд. Та ні ж, хочеться, щоб йому це зробив хтось інший.

В. – Мені хотілося б знати, що ви більше засуджуєте – грубість чи лінь.

У. – І те, і інше.

В. – А конкретніше?

У. – Напевно, лінь.

В. – Чому?

У. – Якщо людина погано працює, вона заробляє мало грошей. А тому буде бідно жити. А через неї будуть погано жити й інші.

В. – І грубощі, і лінь засуджуються людьми, бо це прояв поганої вихованості. А лінь, до того ж, є ще й великого перепоною матеріальному достатку людини. Недарма у народі існує така приказка: «Як працюєш – так і живеш». А тепер подумайте, де ми ще можемо використати поняття «лінь»?

У. – В новій, наступній схемі.

В. – Там ми розберемо досконаліше цю рису характеру.

Коли аналізується вся послідовність, необхідно зробити загальний висновок по даній структурі. Передусім, педагог мусить подумати, як переконати дітей в тому, що сутність добра не просто окремих хороших вчинок. Добро мусить проявлятися в діях учнів заради когось і стати звичкою, життєвою необхідністю. А до зла потрібно ставитись як до явища, створеного протиправною поведінкою, яке нівечить хороші стосунки між людьми. В даному разі доцільно використати приказки, прислів'я, крилаті вислови, а також повчальні ситуації з життя класу. Якщо педагог вважатиме за потрібне використати в блок-структурі додаткове поняття, а в даному випадку таким поняттям може бути «життя», то тут бажано загострили увагу учнів на тому що воно складається з позитивних і негативних факторів. І від того, який з цих факторів матиме перевагу, залежить щастя людини.

Робота з ЛБС «Добро – зло» буде цікавою, якщо педагог почне готуватися до неї заздалегідь і залучить до цього учнів. Зокрема одній групі вихованців доручить написати великим шрифтом вислови про добро і зло. На окремих листках розміром 300 x 300 мм написати слова «добро» і «зло». «Добро» – червоним кольором, «зло» –

чорним. Другу групу учнів попросити підібрати ілюстративний матеріал.

Початок занять може бути різний. Щоб надати йому особливо значення можна розпочати з приказок, прислів'їв, крилатих висловів. З'ясування їх суті допоможе підвести учнів до самостійного визначення понять «добро» і «зло». Можна піти й іншим шляхом: спочатку визначити суть категорій «добра» і «зла», а потім закріпити одержані знання за допомогою приказок, крилатих висловів чи іншого дидактичного матеріалу. І, нарешті, третій прийом: педагог нагадує учням про ситуації в класі, вчинки учнів, які тут же обговорюються, а потім приступають до роботи з ЛБС.

Домашнім завданням з цієї теми може бути добір матеріалів з газет, журналів, художньої літератури, випадків з життя класу, особистих спостережень з метою обговорення на наступному занятті. Темою майбутньої дискусії можуть стати поняття з ЛБС «Добро – зло», котрі привернула увагу учнів. Про це йшлося вище.

Описана в даній статті робота з учнями проводилася з 1975 року вихователем-методистом, відмінником Народної освіти України Ф. Г. Кочергою у Київській школі-інтернаті № 12. Схеми або, як їх ще можна назвати, логічні блок-структури використовувались ним у виховній роботі в початкових класах. І, як правило, давали хороші результати. На думку колег-практиків і наукових працівників, такий прийом заслуговує уваги й подальшого удосконалення.

Остаточну думку щодо використання логічних блок-структур в роботі з учнями недільної школи можна сформулювати так:

1. ЛБС – це своєрідна образно-зорова система, що привертає до себе увагу, зацікавлює дітей неординарністю викладення думки.

2. ЛБС сприяє розвитку логічного мислення учнів, пробуджує інтерес до самовиховання і самооцінки, формує вміння дискутувати, відстоювати свою точку зору.

3. ЛБС мають безкінечний різновид варіантів у вивченні та розв'язанні педагогічних проблем.

4. ЛБС небагато полегшує роботу педагога по засвоєнню учнями відповідних знань.

5. Як показує практика, використання ЛБС можливе і в організаціях учнівського самоврядування.

6. Педагог, який оволодів прийомами роботи з ЛБС на уроках чи в позакласній роботі буде значно успішніше проводити заняття з учнями із вивчення норм етики та їхнього практичного застосування.

2014 р.

*Иеромонах Митрофан (Божко),
Супрун Н. А.*

Церковно-приходские и воскресные школы: исторический экскурс

Падение коммунистического государства и атеистической идеологии в конце XX в. открыло людям возможность оглянуться назад, увидеть свое историческое прошлое, скрываемое железным занавесом, и вернуться к вере своих отцов. Многие в те годы хлынули в церковь, найдя в ней отдушину, приняли крещение, так и не узнав основ своей веры. Поэтому, начиная с 90-х гг., при православных храмах во множестве стали открываться воскресные школы как центры катехизации, христианского воспитания и воцерковления. Сегодня эта форма работы с подрастающим поколением на приходе стала самой распространенной и подошла к этапу своей институализации. В связи с этим, кажется своевременным и необходимым вспомнить исторический путь, проделанный воскресными школами.

Первые воскресные школы в Российской империи появились в середине XIX в. по инициативе представителей интеллигенции, и появление их связано было, прежде всего, с именами Н. И. Пирогова и К. Д. Ушинского. Первоначальной целью таких школ было обучение всех желающих грамоте, так как немалая часть населения не умела ни читать, ни писать. Первая воскресная школа была открыта в 1859 г. в Киеве известным врачом и педагогом Н. И. Пироговым. Под его руководством студенты Киевского университета стали проводить по воскресным дням занятия с населением. Н. И. Пирогов отмечал тогда «разительное различие между этой воскресной школой и обычными казенными школами и в их приемах, и в их способах учения, и в обхождении учителя с учениками».

Программа воскресной школы, по мнению Н. И. Пирогова, должна была состоять из обучения письменности и грамоте, обучения счету и некоторым техническим предметам. Общепринятый предмет Закона Божия должен был входить в программу лишь там, где не было раскольников, если же это требование не выполнялось, то в таких школах преподавание ограничивалось одной священной историей. Что касается изменения программы воскресных школ с целью увеличения числа предметов, то Н. И. Пирогов писал, что другой программы для простых, народных воскресных школ не может и не должно быть: чем ограниченнее и определеннее будет цель, тем вернее результаты. А цель народных воскресных школ

и должна состоять в распространении осмысленной грамотности [4, с. 121 – 122].

Воскресная школа пользовалась большой популярностью среди населения, поскольку имела существенные положительные отличия от казенных школ XIX в. К началу 60-х гг. воскресные школы были организованы не только в столичных и губернских городах, но и в уездных, а также в селах. Число их по стране выросло до трех сотен, причем большая роль в их открытии принадлежала студенчеству.

Важность воскресных школ была оценена с начала их появления ярчайшим деятелем педагогической науки К. Д. Ушинским. Обобщая и систематизируя в своей статье «Воскресные школы» имевшиеся знания об этом новом явлении в российской педагогике, он акцентировал внимание на воспитательной стороне педагогического процесса в воскресных школах. Во-первых, она должна строиться на обоюдном и свободном желании с одной стороны – учиться, с другой – учить. Во-вторых, школы следует разделить на мужские и женские, причем значительную пользу может принести преподавание женщин, которые смягчают нрав учеников. Важнейшей задачей воскресной школы педагог видел в пробуждении умственных способностей учеников к самостоятельности и формировании навыков к ней [4, с. 123].

Относительно предметов, К. Д. Ушинский рекомендовал восемь направлений: Закон Божий (священная и общецерковная история, главнейшие священнодействия и обряды, нравственные обязанности человека), историю, изучение физических явлений, различие пород животных, начальную математику, рисование с натуры, знакомство с ремесленным производством, ознакомление с главнейшими техническими изобретениями с помощью моделей и картин. Уделяя особое внимание предмету Закона Божия, основной недостаток К. Д. Ушинский видел в схоластичности преподавания, состоящего главным образом в заучивании наизусть, поэтому особо подчеркивал необходимость правильной педагогической подготовки будущих священников и преподавателей. Другим, более существенным недостатком классик считал разделение «обязанностей» учителей и священников: священник, увлекаясь схоластикой, не успевает прививать ученикам религиозно-нравственные идеи, а учителя, преподавая свой предмет, не утруждают себя, считая, что это дело сугубо священника. Следствием этого является религиозно-нравственная деградация учеников [4, с. 124 – 125].

В период нарастания в обществе антиправительственных настроений некоторые воскресные школы стали использоваться для пропаганды революционных идей. Так, в 1862 г. группа преподавателей и учащихся в Санкт-Петербурге распространяла

революционные воззвания. В ряде школ произвольно трактовались основы православной веры. В связи с этим известный публицист священник А. В. Гумилевский, открывший две воскресные школы, протестовал против подобных злоупотреблений и настаивал на том, чтобы воскресные школы были исключительно приходскими. 9 и 10 июня 1862 г. последовали повеления о закрытии всех воскресных школ, включая церковные, до преобразования их на новых основаниях. В 1864 г. они были разрешены вновь. Школы могли открываться правительством, городскими и сельскими обществами, частными лицами, обучение в них проходило без различия сословий и вероисповеданий. В 1866 – 1867 гг. школы открылись при большинстве духовных семинарий и в них преподавали студенты. Также законодательно было оформлено существование двух видов воскресных школ: церковных и светских.

Светские частные школы начали повсеместно открываться с 70-х гг. XIX в. 22 марта 1870 г. состоялось официальное открытие школы Х. Д. Алчевской в Харькове. Здесь же были созданы первые программы преподавания в воскресной школе, литературно-педагогические труды «Что читать народу» и «Книга взрослых». С середины 90-х гг. наблюдался быстрый рост городских школ, в том числе при заводах и даже тюрьмах. Новые «Правила об уроках и курсах для взрослых» 1907 г. предоставляли свободу в выборе программ обучения. В результате многие воскресные школы стали превращаться в рабочие клубы, которые активно использовались антиправительственными силами для революционной пропаганды.

Церковные воскресные школы первоначально представляли собой народные чтения религиозно-нравственного характера. В дальнейшем, чтобы не отставать от светских, они стали включать общеобразовательные дисциплины: отечественную историю, литературу, географию, законоведение, природоведение. Святейший Синод разрабатывал для воскресных школ специальные программы, учебники, пособия, составлялись библиотеки, принимались меры для повышения образовательного уровня учителей. По положению 1902 г. программа обучения была составлена в объеме курса одноклассных церковноприходских школ по учебникам и руководствам, одобренным Святейшим Синодом (Закон Божий) и министерством народного просвещения (остальные предметы).

В начале XX в. число церковных воскресных школ быстро сокращалось (в том числе из-за распространения революционных идей, попыток превратить занятия в митинги). Так, в 1899 г. было зарегистрировано 487 школ, в 1905 г. – 260, в 1907 г. – 182. Но несмотря на это, церковные воскресные школы (там, где они существовали и имели достаточное материальное обеспечение) активно посещались теми, кто не желал получать образование в других школах [3].

Однако, кроме воскресных школ, преподавание религиозно-нравственных дисциплин осуществлялось также и в церковно-приходских школах. По определению, данному в правилах 1884 г., церковно-приходские школы – это учебные заведения, открываемые православным духовенством с целью утверждения в народе православного вероучения и христианской нравственности, а также сообщения первоначальных знаний. Церковно-приходские школы делились на одноклассные (2 года обучения) и двухклассные (4 года обучения). В программу одноклассных школ входили Закон Божий, церковное пение, чтение церковной и гражданской печати, письмо и начальная арифметика. В свою очередь, курс Закона Божьего предусматривал изучение молитв, священной истории, объяснение богослужения и краткий катехизис. В двухклассных школах кроме приведенных предметов изучались отечественная история и история Церкви [6, с. 372].

При необходимости церковно-приходским школам разрешалось открывать дополнительные классы по предметам, которые преподавались в министерских школах, также ежедневные уроки для взрослых, особые ремесленные и рукодельные классы, воскресные школы для лиц, не имеющих возможности учиться ежедневно. Однако воскресные школы разрешалось открывать священникам не только при церковно-приходских школах, но и там, где их не было. Законоучителем, т. е. преподавателем Закона Божьего, и заведующим школой был настоятель храма, при котором она действовала. Направлять же деятельность школ в масштабах епархии был призван Епархиальный училищный совет. В ходе учебно-воспитательного процесса церковно-приходская школа имела своей задачей прививать детям любовь к церкви и богослужению, чтобы посещение храма и участие в богослужении становились не только навыком, но и потребностью сердца самих учащихся. В воскресные и праздничные дни воспитанники должны были присутствовать на богослужении и по возможности принимать участие в церковном пении и чтении [6, с. 373 – 374].

В наше время часто отождествляются понятия «воскресная школа» и «церковно-приходская школа», которые необходимо различать. Воскресная школа, как было показано выше, явилась во второй половине XIX в. новой, по отношению к церковно-приходским школам, формой общего и, иногда, религиозного образования для различных возрастных и социальных (средних и нижних) слоев общества. Ее целью было снижение в стране уровня неграмотности, в том числе и религиозной. Воскресные школы не всегда были церковно-приходскими: были еще общественные и частные, а церковно-приходские школы были не только воскресными, но и ежедневными. В наши дни эти понятия отождествляются не впо-

дне корректно с исторической точки зрения, хотя по сути верно в плане сегодняшнего положения дел – воскресная школа образуется исключительно приходом того или иного храма с вероучительной целью и, как правило, располагается на церковной территории [12, с. 74].

Религиозно-нравственную составляющую образовательного процесса в церковно-приходских школах более подробно попробуем рассмотреть на примере Херсонской губернии. Согласно расписанию уроков, утвержденному Высокопреосвященнейшим Никанором (Бровковичем), архиепископом Херсонским и Одесским, 23 сентября 1886 года для одноклассных и двухклассных школ, при общем количестве 31 часа в шестидневную учебную неделю 11 часов (35,4%) отводилось на предметы религиозного содержания. В частности, на Закон Божий – 7 часов (22,5%), на славянское чтение – 4 часа (12,9%). Кроме того, определенное религиозное содержание имели и уроки пения (4 часа в неделю, разделенные на 6 уроков) [10; 9]. Таким образом, можно сделать вывод, что, без учета пения, более трети учебного времени выделялось именно предметам церковно-религиозного направления, а остальное – общеобразовательным курсам.

На рубеже XIX – XX вв. на страницах множества общественно-религиозных и педагогических изданий рассматривался вопрос о задачах церковной школы. В частности, В. К. Саблер во время открытия педагогических курсов в церковно-учительной школе в селе Богословском Каширского уезда Тульской губернии высказал соображение, что задача церковной школы состоит не только в обучении, но особенно в воспитании подрастающей молодежи, поскольку обучение передает казну человеческой мудрости, а воспитание формирует характер и душу человека. Воспитание должно проходить на твердой основе христианского православного вероучения. Школа должна утверждать в детях добрые начала христианской нравственности, приучать детей думать и жить по евангельскому закону, бороться с жестокостью, искоренять вредные привычки, внушать любовь к страждущим, бедным и обездоленным. Для этого учитель должен хорошо знать условия, в которых растут дети и которые влияют на них. После религиозно-нравственных качеств, церковная школа должна, по мнению педагога, воспитывать в детях здоровые патриотические чувства, любовь к родине, укореняя память о выдающихся деятелях и подчеркивая роль Православия в формировании государственности. Но вместе с тем, школа должна утверждать чувство долга в детях и бороться с недостатками, характерными для нашего национального характера, особенно с безразличием, приучать к чистоте, опрятности, дисциплине. Однако во время воспитательного процесса требования необходимо со-

читать со свободой ребенка. В. К. Саблер также делает акцент на том, что немаловажно уделять внимание эстетическому развитию детей, особенно через церковное пение [11, с. 243 – 246].

Следует указать, что при православных храмах кроме церковно-приходских школ действовали еще и школы грамотности, которые также нужно различать между собой. Принципиальная разница заключается в том, что статус церковно-приходской школы имели лишь те начальные учебные заведения, которые отвечали целому ряду узаконенных требований. Если школа не соответствовала хотя бы одному из критериев, она называлась школой грамоты, уровень которой был ниже церковно-приходской. Среди выдвигаемых требований, были следующие: наличие достаточно подготовленных учителей, соответствие учебного процесса программам, утвержденным Училищным советом, преподавание предметов по специальным руководствам и пособиям, одобренным Святейшим Синодом, обеспеченность необходимыми средствами для поддержания надлежащего уровня преподавания [7]. Поэтому, как видно, назначение школ грамоты было более узким, исходя из самого названия. Хотя и в них обязательно преподавался Закон Божий. Единственно, что наличие и соотношение предметов могло существенно расходиться с программой церковно-приходской школы.

Количество церковно-приходских школ в Российской империи постоянно возрастало, что говорит об их востребованности среди населения. Так, с 5517 школ в 1884 г. их число увеличилось до 43602 в 1901 г., а количество учащихся в них с 137313 до 1764912 человек соответственно [1]. Таким образом, церковно-приходские школы увеличились за указанные 17 лет в 8 раз, а число их воспитанников – почти в 13 раз. Хотя по сравнению с земскими, школы духовного ведомства были менее обеспечены материально, поэтому в дореволюционной прессе живо обсуждалась их целесообразность и возможные новые формы. В частности, говорилось о том, что поскольку земские школы финансируются из местных доходов, то они, считаясь со взглядами крестьян, принимают на обучение только мальчиков. В таком случае именно церковные школы, в основном, должны взять на себя заботу об образовании и воспитания девочек, как будущих матерей и домохозяек. На этом даже делал акцент император Николай II в своем рескрипте от 6 мая 1899 г. епископу Полтавскому Иллариону [2, с. 473 – 475].

На примере Екатеринославской губернии рассмотрим соотношение светских и церковных школ, а также попробуем определить процент обучающихся в них девочек. Итак, в 1901 г. в губернии насчитывалось 1511 школ для народного образования. Из этого числа 824 школы были гражданского ведомства и 687 церковного [5, с. 3]. Их соотношение выражается в следующих цифрах: 54,5%

светских школ и 45,5% духовных. Из школ духовного ведомства 602 были смешанными (для мальчиков и девочек), что составило 87,6%, 36 мужскими (5,2%) и 49 женскими (7,1%) [5, с. 16]. В 1901 г. в них обучался 35921 воспитанник: 25420 мальчиков (70,8%) и 10501 девочка (29,2%) [5, с. 140]. Кажется, не будет большой ошибкой предположить, что указанные соотношения были, хотя бы приблизительно, характерными для Российской империи, по крайней мере, для ее европейской части. Интересно, что в православных церковных школах обучались также представители инославия и иноверческих исповеданий: старообрядцы, католики, армяне-григориане, протестанты, сектанты, иудеи, которые вместе составляли 0,9% от общего количества учащихся [5, с. 141].

Следует также не забывать, что наряду с церковными школами предметы нравственно-религиозного содержания преподавались и в светских учебных заведениях, подчиненных министерству народного просвещения и земствам, в том числе и в средних профессиональных. К примеру, в Ямчитской низшей сельскохозяйственной школе (местечко Кривой Рог Херсонской губернии) в подготовительном и 1 классах отводилось 2 часа в неделю на Закон Божий, а в 2 и 3 классах – по 1 часу [8].

Подводя некоторые итоги, можно отметить, что вторая половина XIX – начало XX вв., кроме прочего, является периодом активизации педагогической деятельности как на государственном, так и на локальном уровнях. И в полной мере это касалось также церковной педагогической деятельности. Как видно из приведенного выше, Православная Церковь брала на себя не только задачи воспитательного характера, но и несла груз общего образования своих чад.

После революции 1917 г. принципы светского воскресного обучения были использованы в школах по ликвидации безграмотности (с 1919 г.), а в дальнейшем получили продолжение в качестве школ рабочей и сельской молодежи (1943 г.). Что касается церковных воскресных школ, то они на длительный период прекращают свое существование на родине, хотя приобретают новое содержание в среде русской эмиграции именно как центры духовного образования и, одновременно, сохранения духовной связи с Отчизной [3]. Однако, это тема для нового исследования.

Источники:

1. Двадцатилетие церковно-приходских школ // Странник. – 1904. – Октябрь. – С. 550.
2. Дняковский Д. Есть ли работа церковным школам? // Странник. – 1903. – Март. – С. 473 – 475.
3. Киприан (Ященко), иером., Бычкова В. М. Воскресные школы. – 1903.
4. Никитская Е. А. Воскресная школа как феномен педагогической деятельности. История и современность // Вестник ПСТГУ. IV: Педагогика. Психология. – 2008. – Вып. 2(9). – С. 121 – 132.

5. Отчет Епархиального Училищного Совета о состоянии школ церковно-приходских и грамоты в Екатеринославской епархии за 1901 гражданский год. – Екатеринослав, 1902.
6. Правила о церковно-приходских школах // Полное собрание законов Российской империи. Собрание третье. – Том IV. 1884. – СПб., 1887. – С. 372 – 374.
7. Прибавления к Херсонским епархиальным ведомостям. – 1893. – № 11. – С. 262.
8. Расписание классных и внеклассных занятий учеников Ямчитской сельско-хозяйственной школы в зимнее время с 19 октября по 15 марта 1893/94 учебного года // Сборник Херсонского земства. – 1895. – № 10. – С. 164 – 165.
9. Распределение уроков для двухклассных церковно-приходских школ Херсонской епархии // Херсонские епархиальные ведомости. – 1886. – № 20. – Вкладыш 2.
10. Распределение уроков для одноклассных церковно-приходских школ Херсонской епархии с 2-х летним курсом // Херсонские епархиальные ведомости. – 1886. – № 20. – Вкладыш 1.
11. Саблер В. К. Задачи церковной школы в России // Странник. – 1904. – Август. – С. 240 – 246.
12. Скларова Т. В. Православное воспитание в контексте социализации. – М.: ПСТГУ, 2006.

2014 р.

**Підготовка майбутніх священнослужителів
до здійснення пастирської опіки
в умовах спеціального та інклюзивного навчання**

Щодо більшості професій різних типів: «Людина – природа», «Людина – техніка», «Людина – художній образ», «Людина – знакова система», можна цілком виважено вживати поняття «робота», «служба» чи «діяльність» (біолог, водій, програміст тощо), стосовно ж професій типу «Людина – людина» (вчитель, лікар та ін.) доречно буде використовувати поняття «місія». Душпастирська діяльність священнослужителя повністю потрапляє під всеохоплююче поняття «Духовна місія». Отже, ми маємо всі підстави стверджувати, що місія священника – це і професійна діяльність, яка ґрунтується на енциклопедичних знаннях різних сфер богословської та світської науки, й особливе покликання нести слово Боже до серця прихожанина. Визначальне місце у становленні майбутнього служителя Церкви займає педагогіка як наука і навчальна дисципліна про виховання людини. Вивчення історії питання підготовки кадрів духовенства в різні періоди розвитку духовної освіти дає підстави для твердження, що опанування основ психолого-педагогічної науки завжди було в полі зору педагогічних колективів духовних шкіл. Враховуючи певний досвід викладання педагогічних дисциплін і, найголовніше, – запити практики пастирської служби, ми пропонуємо включити наступні розді-

ли до структури навчальної дисципліни «Педагогіка»: «Педагогіка як наука і навчальна дисципліна в контексті духовної освіти», «Основи теорії виховання», «Основи дидактики», «Організація науково-дослідної роботи студентів», «Врахування вікових особливостей людей у душпастирській діяльності», «Людина з особливими потребами у сфері пастирської служби». Зупинимося на аналізі змісту кожного із зазначених розділів [1]. Враховуючи, що педагогіка має значну історичну спадщину, ми в розділі «Педагогіка як наука і навчальна дисципліна в контексті духовної освіти» ставимо за мету зорієнтувати студентів у вивченні як світової, так і вітчизняної педагогічної думки. Прагнемо спрямувати пізнавальну активність студентів на всебічне вивчення педагогічних дефініцій як у теоретичному, так і в практичному сенсі. Особливу увагу ми приділяємо вивченню педагогічної скарбниці знакових постатей педагогічної науки і практики. Насамперед, мова йде про педагогічний доробок Я. А. Коменського, К. Д. Ушинського, А. С. Макаренка, В. О. Сухомлинського та інших світочів педагогічного минулого, які визначили пріоритети розвитку сучасної педагогіки. Розділ «Основи теорії виховання» присвячений всебічному вивченню базової категорії «Виховання» в широкому соціальному, в широкому педагогічному, у вузькому педагогічному й у гранично вузькому ракурсах. Базовими темами цього смислового блоку нами визначені: «Особистість сучасного соціального педагога», «Структура виховного процесу. Закономірності виховання», «Принципи виховання», «Методи виховання», «Напрями виховання», «Колектив», «Самовиховання особистості». Фундаментальні категорії педагогічної теорії та практики «Навчання» й «Освіта» будуть усебічно розглянуті в розділі «Основи дидактики». Насамперед, у поле зору нашого вивчення потрапляють такі питання, як «З історії дидактики», «Структура навчального процесу», «Принципи навчання», «Методи і засоби навчання», «Методика аналізу навчального заняття». Вбачаючи в особистості священника носія високої люднознавчої науки, ми пропонуємо в розділі «Організація науково-дослідної роботи студентів» розкрити теоретичні та методичні засади організації та проведення дослідницької роботи молодого вченого. Вважаємо, до безумовних переваг зазначеного навчального блоку, передусім, потрібно віднести розкриття сутності етапів здійснення наукового пошуку. Враховуючи, що в поле зору священника потрапляють парафіяни різного віку, наявність розділу «Врахування вікових особливостей людей у душпастирській діяльності», на наш погляд, є цілком виправданою. Умовним девізом до цього змістового підрозділу можуть слугувати слова К. Д. Ушинського про те, що якщо педагогіка бажає навчити людину в усіх відношеннях, то вона повинна, перш за все, її вивчити в усіх відношеннях. У ряді додатків до цього розділу, зокрема в додатку А «Позааудиторна робота студентів», роз-

крите наше бачення цього важливого елементу виховного процесу. Оскільки корпорація духовних шкіл має значні напрацювання у сфері організації позааудиторного життя вихованців, то науково-методичний матеріал розділу якраз і скеровує думку викладача і студента на пізнання технології здійснення позааудиторної діяльності духовного закладу освіти. Зазначений вид педагогічної праці вихованців духовних академій і семінарій є гармонійним елементом усього навчально-виховного процесу ВНЗ. Загальновідомо, що про рівень розвитку цивілізованості суспільства судять за його ставленням до найбільш соціально незахищених прошарків: дітей, хворих, людей з інвалідністю, осіб похилого віку і, звичайно, до людей з особливими потребами. Саме тому, наявність розділу «Людина з особливими потребами у сфері пастирської служби» передбачає вивчення основ корекційної педагогіки. Матеріали всіх розділів спрямовані на скерування зусиль педагогів та вихованців на вирішення головного завдання діяльності закладу освіти – підготовки фахівця відповідного профілю. Вбачаючи в діяльності випускника духовної школи, насамперед його соціально-педагогічну спрямованість у повсякденному служінні, пропонуємо окремо розглянути питання про особистість соціального педагога. Підготовлений підручник «Педагогіка» не ставить за мету всебічне розв'язання завдань формування педагогічної культури студентів та вихованців духовних закладів освіти, він уміщує інформацію з базових питань, що розкривають сутність виховання як суспільного явища в умовах сучасного суспільства. Розкриваються ключові категорії педагогічної науки: цілі, зміст, закономірності, принципи, форми, методи виховання і навчання тощо. Матеріали книги узагальнюють сучасні дослідження в галузі психолого-педагогічної науки і можуть бути використані при вивченні таких навчальних дисциплін у духовних закладах освіти, як «Церква і педагогіка», «Педагогіка», «Соціальна робота Церкви», «Основи психології», «Пастирська психологія», «Жестова мова», а також у процесі проведення занять у недільних школах.

Багаторічна практика викладання психолого-педагогічних дисциплін в корпорації духовних шкіл орієнтує нас на те, що студенти-богослови повинні мати не лише певні теоретичні знання у сфері спеціальної педагогіки та психології, а й долучатися до безпосередньої роботи в спеціальних школах та класах з інклюзивним навчанням. Викладач жестової мови К. О. Дятлова вже багато років використовує напрацювання відділу жестової мови ІСПП ім. Миколи Ярмаченка НАПН України. Монографії та навчальні посібники професора С. В. Кульбиди та її колег широко запитані в студентському середовищі Київської духовної академії і семінарії.

Саме розкриттю цих та інших питань і була присвячена передача «Камо грядеши?» на ТРК «Глас» від 12 червня 2021 року [2].

Увесь спектр загальнопедагогічних питань, розкритих у підручнику «Педагогіка», представлено через призму прагнення пізнати божественну Істину. Пізнання власних душі та тіла, як визначальних сфер людської природи, розглядається виключно з позицій формування постійного прагнення православної людини отримати благодать Божу. Враховуючи, що майбутні пастирі, вихованці корпорації духовних шкіл під час виконання своєї духовної місії здійснюватимуть духовну опіку своєї пастви, ми прагнемо зробити наступний крок у справі виховання богослова – підготувати окремий підручник «Православна педагогіка». Цільовий аспект видання полягає в об'єднанні зусиль богословів та учених-педагогів, зокрема й корекційних, у виробленні виваженого погляду на виховання гідного служителя Святої Церкви Христової.

Джерела:

1. Супрун М. О. Педагогіка: підручник для духовних та світських закладів освіти. К.: КДА, 2018. — 400 с.
2. Посилання на передачу «Камо грядеши?» ТРК «Глас» від 13 червня 2021 р. «Інклюзивна освіта»: <https://youtu.be/SDI9--SbWSQ>

2021 р.

Телепередача «Камо грядеши?»

Знаковою подією в моєму науково-педагогічному житті стала передача «Камо Грядеши?», яку багато років веде знаний вчений-богослов, завідувач кафедри церковно-практичних дисциплін КДАіС і відомий телеведучий Олег Оттович

Надь. Висловлюю щире вдячність редактору програми Ользі Манько і всьому колективу ТРК «Глас» за можливість долучитися до реалізації цього телепроєкту й доторкнутися до загадкового світу за назвою «Телебачення».

<https://youtu.be/SDI9--SbWSQ>

Це посилання на передачу «Камо грядеши?» за участю М. О. Супруна. Тема: «Інклюзивна освіта».

V. СОЦІАЛЬНЕ СЛУЖІННЯ

*Ієродиякон Митрофан (Божко),
Супрун М. О.*

Каяття засудженого як запорука успіху його ресоціалізації

Кожна людина в особливій хвилині пошуку відповіді на митарства своєї душі кається перед Творцем за вчинене зло. Коли все в нашому житті налагоджується, то більшість з нас забуває про свої пошуки відповіді на далеко непрості питання нашого буття... Повертаємось ми здебільшого знову до роздумів про свої земні кроки лише в хвилини нових випробувань. Дійсно, не випадково твердить народна мудрість: «Як тривога, так і до Бога!». Особливого життєвого сенсу набуває каяття, коли людина, в силу самих різних морально-правових причин потрапила в місця позбавлення волі. Як тут не згадати ще одне висловлювання мудреців: «Від тюрми та суми – не зарікайся».

Зразу ж зазначимо, що категорія «каяття» знаходиться в одному синонімічному ряді з поняттям «щирість». Отже, ми можемо говорити про здійснення каяття лише за умови щирого налаштування на нього нашої душі.

Знаходячись наодинці зі своєю совістю людина прагне зрозуміти, що саме зумовило її вчинити так, а не інакше. Чому вона не скористалася вибором інших шляхів вирішення своїх питань? А як відомо вибір є завжди! А от чи бажаємо ми бачити альтернативу нашому вибору думок, дій, вчинків..?

В якості прикладу наведемо мовою оригіналу роздуми чоловіка, котрий вже більше десятка років провів у в'язниці, і невідомо скільки ще проведе, так як засуджений довічно – одного із героїв фільму «Літургія»: «Отец Сергей, батюшка дорогой, я очень счастливый человек, правда, я очень счастливый. Я ведь был разбойник, так бы и помер, если бы Господь не остановил и не привёл сюда. В камере пожизненных я стал думать о своей жизни, о грехах, о Боге. Я здесь остался снова один, один на один со своей бедой и мне не с кем было поделиться и поговорить о том, что болело внутри, и я стал говорить с Ним. Сначала как мог своими словами, потом у меня появился молитвослов, Евангелие. Я говорил Ему больше и больше сначала от скорби и боли, потом это стало утешением, потребностью, и наконец, радостью, большой радостью. Каждое утро я встаю с чувством радости, и вечером засыпаю, переживая счастье. Прочитав утренние молитвы и Евангелие, я целый день творю Иисусову молитву – это большое утешение, и даже более того – это настоящее

счастье. Я молюсь за всех людей на воле, и говорю не жалейте меня, не нужно меня жалеть. Я счастливый человек, очень счастливый, – вам там тяжелее, чем мне. Вас там, на воле окружают грехи и страсти, я же здесь закрыт от всего мира. Меня кормят, даже охраняют вот эти добрые люди охранники. Я не имею наслаждений мира, но я очень близок к Богу, простите меня за дерзкие слова. Его имя не сходит с моих уст, мысли заняты Им, и я очень чувствую Его любовь, даже ко мне разбойнику. Это большое счастье, я очень счастливый человек».

Аналізуючи ці слова каяття, вихованець другого класу Київської духовної семінарії Віктор Козловський у творчій роботі «Пастирська опіка в пенітенціарній установі» зазначив: «Після таких слів я запитую себе: чи переживаю я Бога настільки близько, як цей в'язень, і розумію, що мені до його досвіду спілкування з Богом ще дуже і дуже далеко. Думки цієї людини дають можливість зрозуміти наскільки важливою є духовна опіка в місцях позбавлення волі. Там, за межами волі знаходяться люди, яким є що сказати, і як на мене, багато в чому не тільки священник допомагає ув'язненому, але і ув'язнений допомагає священнику».

Дійсно, молодій людині, яка лише стала на перший щабель в пізнанні своєї пастирської місії складно висловлювати судження стосовно тих понять, з котрими ніколи не доводилося пересікатися по життю. Але коли, на думку В. Козловського «... починаєш замислюватися, про місця позбавлення волі, перше що спадає на думку – це довічне ув'язнення. Кожен з нас щоденно вирішує якісь проблеми, ставить перед собою цілі, намагається йти до поставленої мети, іншими словами – життя сповнене надією. Навіть не можу припустити, що відбувається в душі людини в ту хвилину, коли вона чує вирок: «Довічне ув'язнення». Від цих слів стає моторошно. Для такої людини, поняття надії стає пустим і здавалося б все, що буде далі, уже не має ніякого сенсу: гірше уже не буде, та й краще також. Але ж життя на цьому не припиняється, потрібно якось жити далі. Де взяти сили, щоб змиритися з своєю безвихіддю? Не має сенсу шукати відповідь на це питання, якщо ти живеш, не знаючи Бога. І можливо багато хто з таких засуджених на довічне, так би і не дізнався про Творця в земному житті, якби не такий поворот долі. Життя засудженого на довічне, ділиться на «до» і «після», де переломною точкою являється вирок судді. Особисто я переконаний, що кожен з таких ув'язнених, який ніколи до цього не знав, або не мав можливості дізнатися про Бога, починає задумуватися про те, що все-таки Господь є, про те, що це Той, на Якого залишається остання надія, яка допоможе не зламатися і прожити відміряну частину життя».

Зазначимо, що в смисловому сенсі дефініція «пенітенціарія» інтерпретується як «каяття». Отже, каяття набуває визначального, системоутворюючого поняття в реалізації самої мети діяльності пенітенціарної установи – ресоціалізації засудженого. Осмислення даного явища людського буття вимагає консолідації зусиль богословів, філософів, юристів, психологів, педагогів і представників дотичних людинознавчих сфер.

У православному богослов'ї дещо розрізняються поняття «каяття» і «покаяння». Каяття – це розкаяння людини у своїх діях, усвідомлення нею своєї помилки, її причини, та щирість, жаль і скорбота стосовно вчиненого гріха. Покаяння ж – це не лише розкаяння і визнання своєї помилки, але також і неодмінне бажання виправити своє життя, змінити його на краще, богоугодне.

Аби підкріпити свої розмірковування конкретними прикладами, звернемося до Святого Письма Нового Завіту. Усім відома історія – взяття Ісуса Христа під варту у Гефсиманському саду. Всім також відоме ім'я зрадника – Іуди, одного з дванадцяти найближчих учнів і послідовників. Однак тієї доленосної ночі сталася ще одна зрада також близької людини. Апостол Петро, який обіцяв Христу піти за Ним навіть на смерть, відцурався від Нього, зрікся, коли виникла загроза бути в'язником, аби не розділити долі свого Учителя. Отже, дві зради однієї ночі, і два різні виходи з ситуації. Обидва учні розкаялися: Іуда зрозумів наслідки свого вчинку, але не бачачи виходу повісився, Петро ж покався і був прийнятий Христом та повернутий до числа апостолів.

Таким чином, замало лише каяття, необхідне ще й покаяння. До речі, грецьке слово «метанойя» («покаяння»), означає «зміна свідомості». Тобто, каяття – це лише старт, далі ж починається труд покаяння – змінення свого життя на протилежне гріху.

«Злочин і кара», – так у побутовому житті ми усвідомлюємо завдання пенітенціарної системи. Намагаючись поєднати зусилля Церкви та пенітенціарної системи у ресоціалізації засудженого, ми знаходимо точку дотику у терміні «гріх». Проте слід зауважити, що гріх, це не лише злочин. За вченням святих отців, це ще й хвороба. Так само як наркоман, наприклад, водночас і злочинець, і хворий. Тому ув'язненого/грішника необхідно не лише карати, але й лікувати. І лікувати не тіло, а душу. Завдання, можливо, виходить за межі компетентностей в'язниці, тому тут і необхідна діяльна співпраця з Церквою.

Що ж це за хвороба? «Гріх», в перекладі з грецької, означає «помилка», «промах мимо цілі». Гріх – це коли у людини починає двоїтися в очах, коли добро і зло для неї здаються рівнозначними, однаково можливими. Те, що людина власне потрапляє у ситуацію вибору – вкрасти чи ні, вбити чи не вбити – говорить про духовну сліпоту, запаморочення.

Можливо, нам здається, що гріх – справа особистого внутрішнього життя людини, тоді як злочин стосується зовнішніх відносин в суспільстві. Однак це не так. Гріх вносить розлад не лише у відносини між Богом і людиною, але й у відносини між самими людьми. І в цьому ми переконуємося на практиці мало не щодня. Адам і Єва після гріхопадіння усвідомили, що вони вже не є одним цілим, і почали приховувати свою наготу. А вже у їхніх дітях гріх проріс так глибоко, що Каїн убив свого брата Авеля через заздрість. Тому, коли Христос прийшов на землю, народившись у Віфлеємській печері, ангели сповістили пастирям: «Слава в вишніх Богу, і на землі мир, – благовоління серед людей», говорячи про те, що народився Той, Хто прийшов примирити не лише людей з Богом, але дарувати нове буття самим людям. І власне Церква засновується Ісусом Христом як нова спільнота людей, що прагнуть викоринити гріх у собі і поєднатися з Богом. Ми наголошуємо на слові спільнота, тому що і в молитві звертаємося до Бога: «Отче наш». Лише в спільноті з іншими, людина може цілком реалізувати себе, тому Бог і створив для Адама жінку – Єву, і в цій єдності людина стає повноцінною.

Про природу гріха можна розмірковувати довго, але, як бачимо, він стає причиною злочину. Тому, щоб боротися з ним, необхідно викоринювати гріх. Цьому завданню і покликана служити Церква. І звичайно задля цього необхідно поєднувати зусилля з державою. А викоринюючи гріх, ми боремося не лише зі злочином, але й відновлюємо відносини між самими людьми, що є основою ресоціалізації.

Тепер повернемося до самого покаяння. В системі охорони правопорядку, слідство спочатку встановлює винуватість людини, потім суд виносить відповідне злочину покарання, і далі злочинець відбуває його. І хоча гріх співзвучний поняттю злочин, все ж таки у церковному Таїнстві Покаяння ми спостерігаємо іншу модель. Спочатку людина, яка мучиться докорами сумління, усвідомлює свою гріховність, щиро жаліє про скоєні вчинки і вирішує більше не повертатися до гріха. Наступним кроком є сповідь – визнання своїх гріхів перед Богом і священником, який з'ясовує міру гріха, наставляє людину і встановлює єпитимію. Виконання ж єпитимії (або покути) – це не покарання, а духовні ліки, які допомагають людині позбутися духовної хвороби. Це і відповідне молитовне правило, і читання духовної літератури, і фізичні вправи (піст, поклони тощо), і набуття чеснот, протилежних гріху. Як бачимо, тут підкреслена добровільність людини, що є запорукою успіху, та поєднання духовного і тілесного. Крім того, в Таїнстві Покаяння за зміною розуму відбувається зміна серця. Священик просить у Бога благодатної допомоги людині у подоланні гріха і підтримки на шляху виправлення.

Звичайно, для усвідомлення гріха і належного покаяння необхідна роз'яснювальна робота – бесіда, проповідь, а також можливість відправлення богослужінь. Тому слід визнати, що для ефективності ресоціалізації присутність священника у місцях позбавлення волі вкрай необхідна.

Принагідно наголосимо, що визначна роль в новаторських дослідженнях філософсько-правових засад теорії та практики пенітенціарії належить відомому вченому-пенітенціаристу Георгію Опанасовичу Радову. Саме у 90-ті роки минулого століття колектив Київського інституту внутрішніх справ під його керівництвом започаткував основи сучасного бачення пенітенціарної ідеї. Г. О. Радов спільно з колегами-однодумцями О. В. Бецою, М. В. Клімовим, В. М. Синьовим, О. П. Северовим, С. Я. Фаренюком та багатьма іншими вперше на пострадянському просторі визначили новий вектор руху пенітенціарної системи у майбутнє [3;4;5 та ін.]. Принагідно зазначити, що Г. О. Радов та його послідовники особливий акцент в підготовці сучасного пенітенціариста робили на вивченні історичної спадщини становлення системи виконання покарань [2;6;7;8;9;10;11 та ін.]. Цей досвід буде цілком доречно запровадити і корпорації духовних шкіл в ракурсі підготовки майбутніх богословів до пастирської діяльності в пенітенціарній установі.

Особливим оптимістичним чинником сьогодення в подальшій розробці зазначеної ідеї є діяльність вчених Інституту кримінально-виконавчої служби, спрямованої на впровадження сучасних реформаторських започаткувань у повсякденну практику діяльності пенітенціарної установи [1].

В якості позитивного прикладу роботи корпорації духовних шкіл зазначимо, що в межах вивчення низки навчальних дисциплін розглядається питання пастирської опіки засуджених. Опановуючи знаннями з морального богослов'я, майбутні священнослужителі пізнають Слово Боже, звернене до тих, хто перетнув межі принципів моралі та закону.

Засвоєння знань соціальної роботи Церкви сприяє пізнанню арсеналу практичних умінь взаємодії з людиною, яка потребує наставницької допомоги. Вивчення пастирської психології сприяє пізнанню внутрішнього світу душі. Відповідно головній ідеї педагогіки, як навчальної дисципліни в контексті духовної освіти, де пастир – це соціальний педагог, ряд тем присвячено педагогічним засадам ресоціалізації людини в місцях позбавлення волі. Підкреслимо, досягнення вагомих результатів ресоціалізації засуджених можливе лише за умови спільних зусиль всього суспільства, зокрема, служителів Церкви й Закону.

Вважаємо за можливе закінчити статтю словами вихованця Київської духовної семінарії Марінова В'ячеслава, висловлені ним у творі «Пастир і засуджений».

«У в'язниці був, і ви прийшли до Мене». Ці слова Ісуса Христа дають обґрунтування пастирському служінню, як одному з важливих напрямів діяльності Церкви. Діяльність священника в пенітенціарному закладі може принести особливий духовний результат, бо лише він відчуває, що засуджений підходить до нього внутрішньо пригніченим, а йде зовсім іншим. У нього з'являється світло в очах і посмішка на обличчі. В такі хвилини кожен пастир відчуває, що Господь приймає їхнє каяття і вказує на дорогу покаяння»

Список використаних джерел:

1. Богатирьов І. Г. Українська пенітенціарна наука: Монографія [Текст] / І. Г. Богатирьов. – Харків: Харків юридичний, 2008. – 294 с.
2. Бентам Ієремія. Паноптика [Текст]: Репринтне видання. Випуск III- IV. / Г. О. Радов (відп. за вип.). – К.: РВВ КІВС при НАВС, 1998. – 60 с. (Сер.: Бібліотечка «Антологія пенітенціарної думки». З колекції зібрань Г. Радова).
3. Радов Г. О. «Доктринальна модель закону «Про пенітенціарну систему України» / Радов Г. О. // Проблеми пенітенціарної теорії і практики. №1(2) – 1997. Щорічний бюлетень Київського інституту внутрішніх справ. – К.: РВВ КІВС, 1997. – С.11–53.
4. Радов Г. О. Формування духовності засуджених у контексті пенітенціарного процесу / Радов Г. О. // Проблеми пенітенціарної теорії і практики. №1(3) – 1998. Щорічний бюлетень Київського інституту внутрішніх справ. – К.: РВВ КІВС, 1998. – С. 39 – 48.
5. Радов Г. О. Пенітенціарна ідея: Думки на тему [Текст]. / Г. О. Радов. – К.: МП «Леся», 1997. – 288 с.– Бібліограф. С. 278-286 – 5000 пр. – ISBN 966-7166-18-х.
6. Романенко О. В. Пенітенціарна функція демократичної правової держави та роль громадянського суспільства в механізмі її реалізації [Текст].: автореф. дис. кан. юр. наук: 12.00.08 / Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2004. – 19 с.
7. Тальберг Д. И. Тюремная литература и тюремведение. Сочинения [Текст] / Д. И. Тальберг – М.: Унив. Типография, 1876. – 64 с.
8. Хрестоматія з історії пенітенціарної системи України [Текст]: в 2 т. Т.1. – Ч.1. / Упоряд. Г. О. Радов, І. І. Резнік; КІВС. – К.: РВВ КІВС, 1998.– 414 с. – 1000 пр. – ISBN 966-95484-0-3.
9. Хрестоматія з історії пенітенціарної системи України [Текст]: в 2 т. Т.1. – Ч.2. / Упоряд. Г. О. Радов, І. І. Резнік; КІВС. – К.: РВВ КІВС, 1998.– 402 с. – 1000 пр. – ISBN 966-95484-0-3.
10. Хрестоматія з історії пенітенціарної системи України [Текст]: в 2 т. Т.2.– Ч.1. / Упоряд. Г. О. Радов, І. І. Резнік – К.: ВД «Говард Пресс», 1999.– 456 с. – 500 пр. – ISBN 966-95484-0-3.
11. Ягунов Д. В. Державне управління пенітенціарною системою України: механізми ресоціалізації засуджених [Текст].: автореф. дис. канд. юр. наук: 25.00.02 / Одеський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України. – Одеса, 2004. – 20 с.

2010 р.

Дука О. А., Супрун М. О.

Актуальні питання співробітництва Української Православної Церкви та Державної пенітенціарної служби України: минуле і сьогодення

*«У темниці був, і ви прийшли до Мене»
(Мф. 24:36)*

У наші дні, як ніколи раніше, перед Православною Церквою стоїть надзвичайно важке завдання місіонерського служіння серед усіх прошарків сучасного суспільства, особливо серед тих, хто з різних причин опинився в місцях позбавлення волі – у тюрмах і колоніях. «Пам'ятайте про в'язнів, немов із ними були б ви пов'язані, про тих, хто страждає», – казав святий апостол Павло (Євр. 13:3).

Протягом останніх століть Церква має унікальний вплив на реалізацію пенітенціарної функції держави. На сучасному етапі реформування пенітенціарної системи України Церква відіграє провідну роль у становленні пенітенціарної ідеї, яка засвідчує відмову від виконання покарань через кару, адже поняття «пенітенціарний» походить від латинського слова «*roenitentia*», що означає – каяття – внутрішнє самоочищення, тобто виправлення через покаяння¹.

Однією зі складових процесу якісних змін у пенітенціарній сфері є забезпечення максимально можливого доступу різних інститутів суспільства до установ виконання покарань, провідне місце серед яких посідає Церква.

Служіння Церкви у тюрмах носить переважно не соціально-побутовий, а духовний характер. Його ціль – спасіння і визволення в'язня шляхом покаяння. Образ розсудливого розбійника виявляє приклад цього покаяння. Його хресні узи й скорботи послужили до переосмислення минулого злочинницького життя і ввели першим у райські обителі. Ідея виправлення, як одне з завдань щодо засуджених, розвилася з християнської заповіді відвідувати в'язнів і піклуватися про спасіння душ грішників. Під виправленням розуміється внутрішнє переродження, перетворення злої волі в добро, гріховної – в добродіє. Засобом внутрішнього переродження є Святе Письмо і морально-релігійні настанови. Вже в ранньому періоді християнства можна спостерігати розвиток такого погляду: I Вселенський (Нікейський) собор у 325 році заснував інститут

1. Становлення та розвиток пенітенціарної системи України: посіб. / [С. О. Богунов, О. А. Дука, І. М. Копотун та ін.]; за заг. ред. канд. юрид. наук, заслуженого юриста України О. В. Лісцікова. – К.: Державна пенітенціарна служба України, Ін-т кримінально-виконавчої служби, 2013. – С.38.

Procuratores Pauperum (піклування про бідних, знедолених), члени якого повинні були відвідувати в'язниці, клопотати про визволення невинних, а в деяких випадках навіть винних, постачати в'язням їжу, одяг і використовувати різноманітні заходи судового захисту, але головне – застосовувати заходи щодо їх морально-релігійного виправлення. Тюремне ув'язнення Православ'я розуміє не як помсту, а як засіб внутрішнього очищення засудженого¹.

Більше двохсот років у нашій державі Церква брала активну участь у процесі перевиховання і спонукання до покаяння в душах засуджених. Незважаючи на те, що в'язниці існують з незапам'ятних часів, держава почала здійснювати перевиховання засуджених лише з початку XVIII століття. На жаль, на самому початку XX-го століття цю традицію було перервано. Але ми не вправі відмовлятися від тієї дорогоцінної спадщини, що залишили нам наші попередники. Адже багато чого з того, що було в минулому, актуально й на сьогодні. Останнім часом діяльність Української Православної Церкви (УПЦ) у виправних установах набуває усе більш системний і стійкий характер. Наявність великої кількості засуджених, що потребують духовної підтримки з боку священнослужителів, зростання ролі релігії в повсякденному житті виправних установ вимагає продовження і зміцнення співпраці між Церквою і адміністрацією установ. У той же час, чим більше накопичується досвід спільної діяльності, тим ясніше висвітлюються недоліки, що суттєво знижують ефективність православної місії в місцях позбавлення волі².

Відродження споконвічних традицій душпастирської опіки в місцях позбавлення волі позитивно впливає на морально-психологічний клімат в установах виконання покарань, сприяє установленню взаємовідносин партнерства між персоналом і засудженими у справі їхнього виправлення та морального виховання.

З моменту утворення Державного департаменту України з питань виконання покарань (ДДУ ПВП), як самостійного відомства, взаємовідносини священнослужителів УПЦ з адміністрацією виправних установ набули постійного, систематичного характеру. Священник, котрий відвідує колонію та проводить богослужіння серед засуджених – це вже не виняток, а невід'ємна частина діяльності пенітенціарної установи.

Першою знаковою подією у сучасній історії взаємодії пенітенціарної системи та Православної Церкви стала зустріч священнослужителів УПЦ і працівників системи виконання покарань, яка відбулася 29-30 жовтня 1996 року. Ця подія стала можливою завдяки ініціативи митрополита Харківського і Богодухівського Никодима († 2011).

1. Архієпископ Львівський і Галицький Августин. Про соціальну роботу з засудженими [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archiv.orthodox.org.ua/page-1360.html>

2. Там же.

Логічним оформленням взаємовідносин ДДУ ПВП та УПЦ стала укладена 29 листопада 1999 року Угода про співпрацю. Вона визначила формат взаємовідносин, що ґрунтуються на нормах Конституції України, Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», кримінально-виконавчого законодавства. Угода стала важливим кроком у справі забезпечення конституційного права громадян, котрі тимчасово ізольовані від суспільства, на свободу світогляду і віросповідання. Вагомий внесок зі сторони пенітенціарної системи у налагодження тісної співпраці з Українською Православною Церквою зробили колишні Голови ДДУ ПВП Іван Штанько та Володимир Львовчкін.

З метою забезпечення толерантного та виваженого підходу до спільної участі представників різних віросповідань у роботі із засудженими 26 лютого 2002 року було створено Українську міжконфесійну християнську місію «Духовна та благодійна опіка у місцях позбавлення волі», засновниками якої стали 12 християнських конфесій. Ця організація представляє Україну в Міжнародній асоціації тюремного служіння. Слід відмітити провідну роль Української Православної Церкви в діяльності місії.

Наступною важливою сторінкою співпраці стало підписання 26 серпня 2011 року у Синодальному залі Київської Митрополії оновленої угоди між УПЦ та Державною пенітенціарною службою України (ДПтС).

Під документом поставили свої підписи Блаженніший Митрополит Київський і всієї України Володимир та Голова ДПтС України Олександр Лісіцков.

Нова угода закріпила умови поглиблення співпраці між УПЦ і ДПтС України, а також визначила її пріоритети.

Метою Угоди є узгодження принципів, напрямів та форм співпраці, спрямованої на дотримання конституційних прав осіб, позбавлених волі, щодо задоволення їхніх релігійних потреб, вимог законодавства України у сфері свободи совісті відповідно до правового статусу засуджених та осіб, узятих під варту, продовження традицій духовно-просвітницької роботи, засади якої було закладено Угодою про співробітництво від 25 листопада 1999 року. Угода передбачає підготовку методичних рекомендацій з духовно-морального виховання, задоволення потреб персоналу, засуджених та осіб, узятих під варту, відправлення богослужінь, святих таїнств та треб, інших церковних обрядів, соціальної адаптації та інтеграції осіб після завершення терміну відбування покарання, створення та підтримки діяльності центрів соціальної адаптації та інших установ, що здійснюють заходи соціального патронажу звільнених осіб¹.

1. На шляху до преображення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://kvs.gov.ua/zmi/Buklet2013\(16_09_2013\)1.pdf](http://kvs.gov.ua/zmi/Buklet2013(16_09_2013)1.pdf)

Новий договір відповідає реаліям сьогодення і має на меті допомогти священнослужителям, котрі несуть пастирське служіння в місцях позбавлення волі, плідно працювати заради духовного збагачення.

Велику й водночас надзвичайно важливу та потрібну роботу щодо координації духовно-пастирської діяльності в місцях позбавлення волі здійснює Синодальний відділ у справах пастирської опіки пенітенціарної системи, який є структурним підрозділом Священного Синоду УПЦ. Для досягнення поставлених завдань Синодальний відділ взаємодіє з ДПтС України. Документальною базою для такої співпраці є Угода між УПЦ та ДПтС України, що була підписана 26 серпня 2011 року. Нині співпраця відбувається за наступними напрямками:

1. Сприяння в будівництві храмів та молитовних кімнат в установах кримінально-виконавчої системи, комплектування необхідною літературою, предметами церковного вжитку.

2. Залучення засуджених, а також осіб, котрі перебувають під наглядом кримінально-виконавчих інспекцій, до церковного життя; духовно-просвітницька робота з різними категоріями засуджених.

3. Катехізаторська робота та проведення бесід священників з особовим складом Державної кримінально-виконавчої служби України.

4. Заохочення та відзначення засуджених церковними відзнаками за кращі роботи з художньо-прикладної та літературної тематики, за участь у відповідних конкурсах.

5. Участь у науково-практичних конференціях та зборах як в Україні, так і за її межами за напрямками:

а) збори священників від кожної єпархії, відповідальних за співпрацю з обласними управліннями ДПтС України;

б) участь у міжнародних зустрічах з питань тюремного служіння.

6. Видавнича діяльність. Видавництво «Молитовника для засуджених», періодичного видання Синодального відділу, а також публікація статей та матеріалів на сторінках періодичних видань ДПтС України¹.

Співробітники Синодального відділу регулярно, принаймні щомісяця, проводять релігійні заходи в пенітенціарних установах в різних областях України. Пріоритетними напрямками духовно-пастирської роботи є місія у виховних і жіночих колоніях. Співробітники відділу беруть участь у міжнародних зустрічах з питань тюремного служіння, міжнародних конкурсах тюремного мистецтва та поезії,

1. Річний звіт про роботу Синодального відділу у справах пастирської опіки пенітенціарної системи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://orthodox.org.ua/article/r%D1%96chnii-zv%D1%96t-pro-robotu-sinodalnogo-v%D1%96dd%D1%96lu-u-spravakh-pastirsko%D1%97-op%D1%96kipen%D1%96tents%D1%96arno%D1%97-sis-l>

зустрічах з питань духовно-пастирської опіки з православними тюремними капеланами з інших країн¹.

Сьогодні діяльність УПЦ у виправних установах здобуває все більш системного та стійкого характеру. Наявність великої кількості засуджених, що потребують духовної підтримки, зростання ролі релігії у повсякденному житті виправних установ потребує продовження і зміцнення співпраці між Церквою та пенітенціарною системою.

За статистикою ДПтС України регулярно відвідують богослужіння близько 38 тис. засуджених до позбавлення волі. Станом на 1 квітня 2014 року у 181 установі виконання покарань утримуються 122,1 тис. осіб, зокрема: у 32 слідчих ізоляторах – 21,1 тис. осіб, у 141 кримінально-виконавчих установах відкритого та закритого типів – 100,1 тис. засуджених, у 7 виховних колоніях – 845 неповнолітніх засуджених. Окрім того, виконуються покарання, що не пов'язані з позбавленням волі (позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, виправні роботи, громадські роботи, звільнення від відбування покарання з випробуванням) стосовно 119, 6 тис. осіб. Таким чином, у сфері діяльності пенітенціарної системи перебуває близько 242 тис. ув'язнених та засуджених до різних видів покарань.

Слід зазначити, що нині в установах виконання покарань забезпечені необхідні умови для задоволення релігійних потреб засуджених. За сприяння Церкви і священнослужителів у кожній установі діють храми, каплиці, молитовні кімнати, створено духовні бібліотеки. Важливого виховного впливу набуває безпосереднє залучення засуджених до будівництва та облаштування святинь. Це є цілком природним, оскільки в усі часи саме через храм йшла людина до каяття та духовного відродження.

На сьогодні в органах і установах виконання покарань з метою задоволення релігійних потреб засуджених та пенітенціарного персоналу функціонує 143 культові релігійні споруди, з яких: 109 – храми, 27 – каплиці, 7 – молитовні будинки².

Духовне виховання людини в місцях позбавлення волі не повинно обмежуватися лише відвідуванням богослужінь. Насамперед, воно передбачає постійну наполегливу працю над собою, викорінення у своїй душі гріховних пристрастей, утримання від гріховних діянь та помислів.

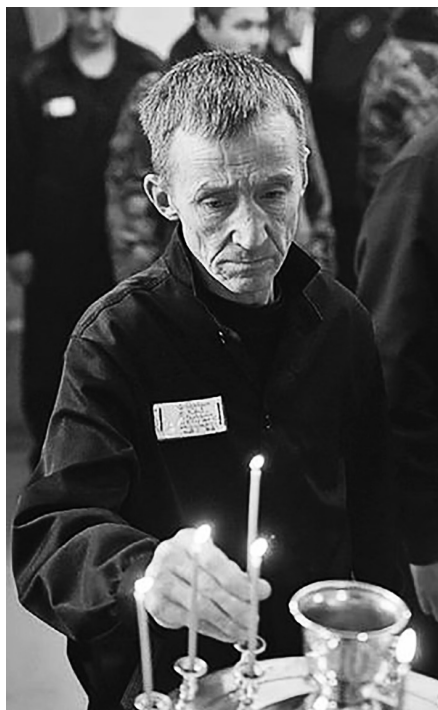
---

1. Річний звіт про роботу Синаодального відділу у справах пастирської опіки пенітенціарної системи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://orthodox.org.ua/article/r%D1%96chnii-zv%D1%96t-pro-robotu-sinodalnogo-v%D1%96dd%D1%96lu-u-spravakh-pastirsko%D1%97-op%D1%96kipen%D1%96tents%D1%96arno%D1%97-sis-l>

2. Загальна характеристика Державної кримінально-виконавчої служби [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/628075;jsessionid=E40BBDD3B8C47D3FD6443879954B079B>

Окремої уваги заслуговують заходи, що спрямовані на підвищення рівня релігійної освіченості в середовищі засуджених. В свій час, видатний дослідник-пенітенціарист, відомий у всьому світі своєю благодійною діяльністю в тюрмах, британець Джон Говард, писав: «Засудженому необхідно надати моральну та релігійну освіту і виправити їхні нориви для їхньої власної користі та для користі суспільства»¹.

З вищезазначеною метою в установах виконання покарань започатковуються недільні православні школи для засуджених. Їхнє головне завдання – духовно-просвітницька діяльність з різними категоріями засуджених. З тими, хто бажає прийняти православну віру

(первинна катехизація), з тими, хто регулярно відвідує церкву, але бажає знати про Православ'я більше (вторинна катехизація), а також з тими, хто бажає отримати відповіді на хвилюючі його питання (консультування). Як свідчить практика, засуджені, які відвідують недільну православну школу, відрізняються від інших кращою поведінкою. Вони менше порушують режимні вимоги, ввічливо спілкуються з адміністрацією та іншими засудженими, сумлінно працюють, виконують громадські доручення. Тому всі вони в подальшому, як правило, звільняються умовно-достроково.

Важко переоцінити важливість релігійних заходів, що здійснюються священнослужителями УПЦ в органах і установах виконання покарань по всій Україні. Серед них особливої уваги заслуговують наступні: проведення Всеукраїнського хресного ходу по установам виконання покарань; виставки робіт з художньо-прикладної творчості засуджених до позбавлення волі.

Важливо відмітити, що Церква бере під свою духовну опіку не тільки засуджених, а й численний персонал пенітенціарної системи, а це близько 50 тис. осіб. Священники постійно здійснюють духовно-пастирську опіку та проводять духовно-просвітницьку роботу з персоналом пенітенціарних служб в усіх органах і установах виконання покарань.

1. Радов Г. Пенітенціарна ідея: Думки на тему [Текст] / Г. Радов; вступ. ст. В. Синьов. – К.: МП «Леся», – С. 140.

Особливо важливою є співпраця УПЦ та ДПтС України у здійсненні Церквою духовного наставництва та опіки курсантів відомчих навчальних закладів, майбутніх пенітенціаристів. Нині підготовку майбутніх фахівців для пенітенціарної системи здійснюють Інститут кримінально-виконавчої служби (м. Київ) та Чернігівський юридичний коледж. Відомчі навчальні заклади ДПтС України плідно співпрацюють з УПЦ з метою виховання курсантів та слухачів у дусі Православ'я, формування особистості майбутнього працівника пенітенціарної системи на засадах моралі, доброти, милосердя. Серед розмаїття заходів, що здійснюють священнослужителі УПЦ особливу роль відіграє духовно-просвітницька робота. Однією з форм такої роботи є співпраця Інституту кримінально-виконавчої служби і Київської духовної академії і семінарії (КДАіС).

Так, у листопаді 2013 року з ініціативи кафедри пенітенціарної педагогіки та психології Інституту у стінах КДАіС був проведений круглий стіл на тему «Співпраця духовенства та пенітенціарного персоналу в питаннях реалізації пенітенціарних ідей Г. О. Радова». Подібні науково-практичні заходи сприяють розширенню професійного кругозору, духовному зростанню як курсантів так і студентів КДАіС.

Нині в Україні крок за кроком набуває розвитку капеланське служіння у місцях позбавлення волі. Останнім часом відчувається підтримка в цьому питанні з боку держави. Так, до Верховної Ради внесено законопроект № 3233 щодо регулювання діяльності капеланів в органах та установах, що належать до сфери управління ДПтС України. Дана законодавча ініціатива є результатом спільної роботи фахівців Верховної Ради, ДПтС та представників зацікавлених конфесій, що входять до складу Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій. Прийняття згаданого закону сприятиме ефективному формуванню інституту в'язничного капеланства, дозволить примножити здобутки взаємодії УПЦ і ДПтС України.

Як підсумок викладеного вище, слід наголосити, що в умовах реформування вітчизняної пенітенціарної системи плідна співпраця УПЦ та ДПтС України надає додаткові можливості вибудовування системи справжніх духовних цінностей у житті засуджених, що сприятиме їхньому виправленню, ресоціалізації та соціальній адаптації після звільнення. Також взаємодія Служби з Церквою створює умови для духовно-просвітницької роботи з пенітенціарним персоналом та курсантами відомчих навчальних закладів ДПтС України. Спільні зусилля УПЦ та ДПтС України, що спрямовані на реалізацію зазначених питань, і надалі сприятимуть втіленню в життя християнських ідей та цінностей, примноженню добра, миру та злагоди в нашій державі.

2010 р.

Пахомов І. В., Супрун М. О.

Застосування засобів православної педагогіки у духовному вихованні засуджених та персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України

Кожна педагогічна система спирається на певні духовно-моральні цінності. Історія українського народу свідчить, що саме православні цінності і традиції є основою його культури і моральності. Православна Церква впродовж тисячоліть плідно діяла з метою просвіти народу, створювала шедеври духовної культури, заклала основу народної освіти. Тому зараз відбувається повернення до основ православного світогляду та традицій, відроджується та розвивається православна педагогіка. Тому метою статті є визначення особливостей застосування засобів православної педагогіки у духовному вихованні засуджених та персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України). Зараз в 148 установах ДКВС України тримається понад 60 тис. засуджених до арешту, позбавлення та обмеження волі, а також довічного позбавлення волі. Серед них біля 7 тис. засуджені на строк понад 10 років, понад 9 тис. – за умисне вбивство, біля 4 тис. – за нанесення умисного тяжкого тілесного ушкодження, понад 10 тис. – за розбій, грабіж та вимагання, біля 1 тис. – за згвалтування, понад 5 тис. – за злочини у сфері незаконного обігу наркотичних засобів. На обліку в 589 підрозділах пробації перебуває понад 77 тис. засуджених до кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі та адміністративних стягнень. Діяльність ДКВС України забезпечують понад 37 тис. працівників¹.

Головними завданнями ДКВС України є виправлення та ресоціалізація засуджених, головними засобами яких є соціально-виховна робота та громадський вплив (стаття 6 Кримінально-виконавчого кодексу України). Одним з напрямів соціально-виховної роботи із засудженими є духовне виховання засуджених (стаття 124 Кримінально-виконавчого кодексу України), а одним з напрямків громадської діяльності – залучення Церкви до роботи із засудженими (стаття 128 Кримінально-виконавчого кодексу України)².

Соціально-виховна робота із засудженими здійснюється в межах програм диференційованого виховного впливу, одна з яких – «Духо-

1. Загальна характеристика ДКВС України. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/628075>

2. Кримінально-виконавчий кодекс України, прийнятий 11.07.2003 р.: чинне законодавство із змінами та доповненнями. [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>

вне відродження» – передбачає залучення засуджених до духовного виховання¹.

Православна педагогіка має багатовікову історію. Найбільший інтерес для нас представляють педагогічні погляди вчителів Церкви святих Климента Олександрійського² та Іоанна Златоуста³, святителя Феофана Затворника⁴, митрополита Амфілохія (Радовича)⁵, видатних педагогів К. Д. Ушинського⁶, С. О. Рачинського⁷ та інших. У своїх працях усі вони одноставно визначають: педагогіка повинна базуватися на християнській основі.

Святий Климент Олександрійський (II сторіччя), один з перших керівників християнської школи в Олександрії, у своїй книзі «Педагог» визначає етапи християнської педагогіки: заклик до віри, привчання до життя по заповідям, тренування волі, облагороджування почуттів. І тільки після цього починається навчання високим істинам Одкровення, яке міститься у Священному Писанні. Справжнім Педагогом, вважає Климент Олександрійський, є Господь Ісус Христос⁸.

К. Д. Ушинський зазначав, що «сучасна педагогіка виросла на християнському ґрунті, і для нас нехристиянська педагогіка є річ неймовірна – безголова потвора й діяльність без мети, захід без спонукання позаду і без результатів попереду... Виховання, насамперед, має бути християнським... Є лише один ідеал досконалості – це ідеал, наданий нам християнством. Воно дає життя і вказує найвищу мету будь-якому вихованню, воно ж і має служити для виховання джерелом світла та істини»⁹.

В педагогічній системі С. О. Рачинського особливе значення мало навчання церковнослов'янської мови і церковного співу, що відкривало доступ до пізнання православного богослужіння і разом зі Святим Письмом і житіями святих давало їжу розуму та почуттям¹⁰.

На думку протоієрея Василя Зеньковського, «...мета виховання у світлі Православ'я – допомога у звільненні від влади гріха через

---

1. Про затвердження програм диференційованого впливу на засуджених: наказ Міністерства юстиції України №1418/5 від 16.05.2016

2. Климент Александрійский. Педагог. – Афины: Уч.-экумен. центр ап. Павла, 1996. – 201 с.

3. Святитель Иоанн Златоуст. Повне зібрання творів (у 12 томах). — М.: Ексмо, Т.1. 2017 р. — С. 101.

4. Святитель Феофан Затворник. Основы православного воспитания. – М.: Благовест. – 29 с.

5. Митрополит Амфилохий (Радович). Основы православного воспитания. – Пермь, 2000. – 231 с.

6. Ушинский К. Д. Теоретичні проблеми виховання і освіти: Вибрані педагогічні твори / К. Д. Ушинський. – К.: Педагогіка, Т.1. – 213 с.

7. Рачинский С. А. Сельская школа. — М.: Педагогика, 1991. – 121 с.

8. Климент Александрійский. Педагог. – Афины: Уч.-экумен. центр ап. Павла, 1996. – С. 51.

9. Ушинский К. Д. Теоретичні проблеми виховання і освіти: Вибрані педагогічні твори / К. Д. Ушинський. – К.: Педагогіка, Т.1. – С. 69–70.

10. Рачинский С. А. Сельская школа. М.: Педагогика, 1991. – С.25.

благодатне заповнення Духом Святим, що знаходиться в Церкві, допомога в розкритті образу Божого... Підготувати людину до вічного життя з Богом, щоб земні дні не пропали даром і щоб смерть не була духовною катастрофою, а також до цього життя, тому що воно надає не тільки можливість придбати життя вічне, але й втратити його»¹.

Окрім цього, в останній час з'являється значна кількість досліджень в галузі теорії та методики православної педагогіки (І. Багратион-Мухранелі², А. Вихрущ³, Л. Зелінська⁴, А. Стрижев⁵, Е. Шестун⁶ та інші).

Вони стверджують, що відмінність православної педагогіки від інших педагогічних систем полягає в тому, що вона готує людину не тільки до повноцінного земного існування, але й до життя вічного. В своїй діяльності вона спирається на Церкву як містичний союз людини і Бога. Основою її є православне вчення та духовний досвід Церкви.

Мета православної педагогіки – воцерковлення людини, тобто введення її у життя Церкви, формування навичок духовного життя, сталого християнського світогляду, осмислення світу та людини в світлі Божественного Одкровення, розвиток духовних здібностей, виховання християнських почуттів та волі.

Православна педагогіка базується на Священному Писанні (як Старому, так і Новому Завіті) та на Священному Переданні (Діяння Соборів, творіння Святих Отців, досвід духовного християнського життя). Православна антропология визнає реальність безсмертної душі людини та наявність темних та світлих духів (ангелів та демонів).

Важлива особливість православної педагогіки полягає в тому, що вона носить глибоко особистісний характер і звернена до свободи людини. Справжнім педагогом є Господь, а педагог є лише його помічником. Він покликаний допомогти людині увійти в життя Церкви так, щоб це життя стало її життям, допомогти духовному зростанню її душі. Виховання є початковим етапом спасіння душі через виконання християнських заповідей, яке забезпечує набуття духовних чеснот і знищення гріховних пристрастей.

Головними завданнями педагогіки є навчання, виховання та розвиток. В основі православного підходу до навчання лежить розуміння того, що знання не надаються, а набуваються, коли процес

---

1. Зеньковский Василий, протоиерей. Проблемы воспитания в свете христианской антропологии / В. Зеньковский. – Клин: Христианская жизнь, 2002. – С. 152–153.

2. Багратион-Мухранели И. Л. Православная педагогика. [Электронный ресурс]. URL: <http://www.ortodossa-ambrogio.org/ru/ach20087/index.html>.

3. Вихрущ А. Основы христианской педагогика. – Тернопіль: Освіта, 1999. – 168 с.

4. Зелінська Л. Пропозиції до курсу християнської педагогіки. – Остріг, 2001. – 15 с.

5. Стрижев А. Школа православного воспитания. – М., 1999. – 571 с.

6. Шестун Евгений, священник. Православная педагогика. Учебное пособие, издание второе. — М.: Православная педагогика. 2001. – 560 с.

навчання направлений на готовність людини усвідомити, зрозуміти і вмістити Богом дані знання, коли ерудиція доповнюється інтуїцією, живим досвідом богоспілкування. Освіта не зводиться лише до доведення істини силою розуму, але й до пізнання істини як одкровення.

До основних принципів православної педагогіки відносяться: христоцентричність, еклезіоцентричність, антропоцентричність, любов, ієрархічність, педагогічна взаємодія, аскетизм.

Христоцентричність у православній педагогіці означає, що головним педагогом є Господь Ісус Христос, а педагог є лише його помічником, знярядям у його руках. Під еклезіоцентричністю мається на увазі те, що педагогічний процес (навчання, виховання та розвиток) відбувається насамперед у Церкві в процесі воцерковлення людини. Антропоцентричність вимагає від педагога орієнтації на унікальну особистість, індивідуальний підхід до кожної людини.

Важливим принципом православної педагогіки є любов, без якої неможливий позитивний вплив на особистість. Згідно апостола Павлу: «Любов довготерпить, милосерджує, не заздрить, не величається, не надимається, не поводитья нечемно, не шукає тільки свого, не рветься до гніву, не думає лихого, не радіє з неправди, але тішиться правдою, усе зносить, вірить у все, сподівається всього, усе терпить!» (1 Кор.13, 4–7).

Принцип ієрархічності базується на православній антропології, де пріоритет надається формуванню духа, потім – душі, і наприкінці – тіла. Принцип педагогічної взаємодії означає конструктивне співробітництво усіх об'єктів та суб'єктів навчально-виховного процесу: самої особистості, православної громади (священнослужителів, мирян, чернецтво), закладів освіти (духовних та світських).

Важливим принципом православної педагогіки є аскетизм, який є основою духовного християнського життя. Від передбачає постійну духовну боротьбу з власними гріховними пристрастями (обжерливістю, блудом, сріблолобством, гнівом, тугою, смутком) та формування християнських чеснот (лагідність, смирення, мужність, віру, надію, любов).

До засобів православної педагогіки відносяться:

- Православна Церква (богослужіння, свята, духовні бесіди, таїнства, заняття недільної школи);
- православна громада (спілкування з одновірцями, взаємодопомога, благодійність, паломництво, організація та проведення спільних заходів);
- православна творчість самих людей (літературна, музична, художня, декоративно-прикладна);
- ознайомлення з кращими зразками православної культури (художня, богослужбова та богословська література, церковний

спів, православна авторська пісня, церковний та світський релігійних живопис, художні та документальні кіно- та відеофільми духовного змісту, твори декоративно-прикладного мистецтва);

- духовне життя (молитва, піст, участь у таїнствах, праця).

З метою визначення впливу цих засобів на особистість засуджених ми провели анкетування 459 засуджених – членів православних общин установ виконання покарань¹.

Щодо участі у богослужіннях, більшість православних засуджених (59,3%) вказали, що відвідують храм щотижня або частіше, 34,1% – щомісяця або частіше, 6,6% – рідше. Враховуючи, що всі респонденти – активні члени православних громад, можна передбачати, що неможливість регулярного відвідування храму обумовлена зовнішніми обставинами (графіком роботи храму або самого засудженого, частотою проведення богослужінь священником). Тобто, богослужіння є потужним засобом православної педагогіки для 93,4% опитаних засуджених.

Щодо участі у Таїнствах Церкви, майже половина (49,2%) опитаних засуджених вказали, що сповідаються щомісяця та частіше, 45,1% – під час багатоденних постів (чотири рази на рік), і лише 5,7% – рідше. Щодо Таїнства Причастя, майже половина опитаних засуджених (43,4%) вказали, що приймають причастя щомісяця та частіше, 39,3% – під час багатоденних постів, 14,1% – рідше, і 3,2% – не причащаються взагалі. Як бачимо, показники сповіді та причастя в цілому збігаються, тому що засуджені, які регулярно сповідаються, як правило, і регулярно причащаються. Можемо зробити висновок, що Таїнство Сповіді є важливим засобом православної педагогіки для 93,3% опитаних засуджених, а Таїнство Причастя – для 82,7% респондентів.

Щодо духовних бесід священника та занять недільної школи, лише 11,6% опитаних православних засуджених вказали на регулярне проведення духовних бесід, а на заняття недільної школи вказали лише 4,2% засуджених. Це свідчить про незначне застосування цих засобів православної педагогіки, хоча при ефективному їхньому застосуванні вони можуть суттєво впливати на формування православного світогляду у засуджених.

Окрім богослужінь, таїнств та духовних бесід, потужним засобом православної педагогіки є православна громада установи виконання покарань, яка є майже в кожній виправній установі. Але за даними анкетування лише половина опитаних православних засуджених (51,2%) вважають себе повноцінними членами громади, ще 37,8% приймають участь лише у деяких її заходах, 8,9% не вважають себе її членами, а 2,1% взагалі знаходяться

1. Пахомов І. В., Супрун М. О. Православні цінності як чинник ресоціалізації засуджених / Труды Київської Духовної Академії. – №25, 2016. – С. 285–297.

окремо від інших членів громади. Більшість засуджених (55,1%) бажають продовжувати підтримувати стосунки з іншими членами громади і після звільнення, але третина респондентів (38,1%) цього не бажає. Можливо, це свідчить про бажання навіть пригадувати відбування покарання, а можливо – негативні відносини з деякими членами громади. Це підтверджується тим, що 14,1% опитаних православних засуджених вказали на наявність конфліктних відносин в їх громадах, 47,9% – на наявність деяких непорозумінь, і лише – 38,0% – на безконфліктні доброзичливі стосунки.

Також майже половина респондентів (45,0%) вказали, що в їхній громаді є різні (як приємні, так і неприємні) люди, третина (33,5%) вказали на більшість приємних людей в громаді, але 21,5% вказали на переважання в їхній громаді неприємних для них людей. Переважна більшість опитаних (58,3%) в цілому задоволені ставленням до них з боку членів громади, тоді як третина (37,4%) незадоволені цими відносинами. Переважна більшість опитаних (61,2%) вважають, що в їхній громаді склалися традиції взаємної підтримки та допомоги, але третина респондентів (38,8%) так не вважають. Лише 6,7% опитаних вказують на відсутність конфліктів в їхній громаді, а 12,4% на те, що вони виникають часто. Щодо осіб, які більше впливають на життя православної громади, опитані засуджені, насамперед, назвали священника (35,2%) та засуджених-членів громади (32,8%). Інші особи (староста, адміністрація, інші особи) суттєво не впливають на життя громади. Тобто, православна громада є потужним засобом впливу лише для половини православних засуджених. Це свідчить про необхідність підвищення згуртованості православних засуджених, що можна зробити шляхом проведення спільних заходів: як богослужбових, так і позабогослужбових (недільна школа, відзначення свят, ремонтні роботи та роботи з благоустрою).

Також важливими засобами православної педагогіки є духовна творчість самих засуджених та ознайомлення їх з творами православного мистецтва (духовною літературою, живописом, архітектурою, музикою, декоративно-прикладним мистецтвом).

Анкетування показало, що лише деякі православні засуджені займаються духовною творчістю: створюють духовні вірші та прозу, пишуть картини та ікони, розписують храм, складають пісні, співають в церковному хорі, роблять елементи оздоблення храму)¹. Для всіх інших засуджених цей засіб православної педагогіки не є значущим.

---

1. Пахомов І. В. Творчість православних засуджених-рецидивістів // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості: Збірник наукових праць / За ред. В. О. Моляко. – Том 12. – Випуск 4. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2008. – С.210-217.

Також не всі православні засуджені регулярно читають духовну літературу: найбільше читають Новий Завіт (45,3%), дещо менше Життя святих (34,1%), майже не читають Старий Завіт (12,5%), богословську літературу (5,2%), популярну православну літературу (11,6%), а 25,2% православних засуджених взагалі не читають духовну літературу. Це можна пояснити недостатністю духовної літератури у бібліотеках виправних установ або небажанням самих засуджених читати духовну літературу. Тобто, лише для половини опитаних засуджених духовна література є потужним засобом православної педагогіки.

Також могутніми засобами православної педагогіки є молитва та піст. Звісно, суворо дотримуватися гастрономічної складової посту у виправних закладах складно: засуджений не обирає меню їдальні, але молитовну складову посту засуджений може посилювати. Переважна більшість православних засуджених (61,1%) вказали, що моляться щодня (вранішні, вечірні молитви, молитви впродовж дня), хоч для цього не завжди можна знайти вільний час. Лише 28,3% респондентів моляться інколи (за необхідністю або за наявністю часу) впродовж дня, а 10,6% – лише під час богослужінь. Тобто, для переважної більшості православних засуджених молитва (як індивідуальна, так і соборна) є потужним засобом православної педагогіки.

Методи православної педагогіки аналогічні загальнопедагогічним, до яких відносяться:

- методи формування свідомості (переконання, приклад, психолого-педагогічний вибух).
- методи формування позитивної поведінки (привчання, вправа, доручення, вимога, контроль).
- методи мотивації і стимулювання позитивної поведінки (критика, покарання, заохочення, довіра).
- методи виявлення ступеню воцерковлення (спостереження, бесіда, інтерв'ювання, анкетування, аналіз поведінки, аналіз документації, тестування).

Ці методи може застосовувати будь-яка православна людина (як клірик, так і мирянин), як індивідуально, так і в складі групи (громади). Як правило, застосування цих методів у виправних установ здійснюється як з боку священника (на це вказали 35,2% засуджених), так і з боку авторитетних членів громади (32,8% засуджених).

Серед методів формування свідомості найбільш часто застосовуються переконання та приклад інших засуджених, серед методів формування поведінки – привчання (до духовного життя) та доручення (як правило, з боку священника чи старости), серед методів мотивації та стимулювання поведінки – критика та довіра, серед методів вивчення засудженого – бесіда та аналіз поведінки (з боку священника), спостереження (з боку засуджених).

До форм православної педагогіки відносяться:

- недільні школи при храмах;
- гуртки по вивченню Святого Письма, творінь святих отців;
- групи підготовки до таїнств (хрещення, сповіді, причастя);
- православні курси катехизаторів;
- курси із вивчення православного богослужіння, церковно-слов'янської мови, церковного співу, храмового живопису;
- мистецькі гуртки (літературний, художній, вокальний, декоративно-прикладний).

Ці форми ще недостатньо використовуються у пенітенціарній практиці: недільні школи існують лише у небагатьох установах виконання покарань (на це вказали 4,2% опитаних засуджених). Також майже відсутні гуртки по вивченню Святого Письма, творінь святих отців, хоча переважна більшість православних засуджених (74,8%) читають духовну літературу.

Досить багато засуджених в установах виконання покарань приймають Таїнство Хрещення, деякі регулярно сповідаються (49,2%) та причащаються (43,4%), але систематичної підготовки до них не проводиться: духовні бесіди та недільна школа проводяться лише у деяких установах виконання покарань (на це вказали 11,6% опитаних засуджених), тому засуджені не проходять необхідної катехизації. Покращити становище могли б катехизатори-миряни з волі чи засуджені, які мають відповідну підготовку та благословення священника.

Щодо вивчення православного богослужіння, церковно-слов'янської мови, церковного співу, храмового живопису, ці форми православної педагогіки майже не проводяться в установах виконання покарань, хоча обізнаність засуджених щодо цих питань дуже низька. Покращити ситуацію могла б повноцінна недільна школа, де б викладалися ці питання.

Щодо мистецьких гуртків духовного спрямування (літературного, художнього, вокального, декоративно-прикладного), то їх також майже немає в установах виконання покарань. Духовною творчістю займаються поодинокі засуджені одноосібно, тому що мистецькі гуртки установи виконання покарань не духовного спрямування та мистецькі гуртки інших релігійних організацій (Християн віри євангельської, Євангельських християн-баптистів, Адвентистів сьомого дня та ін.) не зовсім підходять православним засудженим.

Таким чином, форми православної педагогіки за кількістю засуджених можна поділити на індивідуальні (молитва, піст, духовна творчість), групові (мистецькі гуртки, недільна школа, спільні заходи православної громади) та масові (концерти православної пісні, лекції та бесіди на духовну тематику).

Щодо застосування засобів православної педагогіки у духовному вихованні персоналу ДКВС України, духовне виховання їх може проводитися в рамках виховної роботи з персоналом¹. Як правило, священнослужителі Української Православної Церкви проводять бесіди з персоналом на духовну тематику, консультивання з особистих питань, молебні з нагоди церковних свят. Це сприяє вихованню персоналу в дусі патріотизму, почуття любові до своєї Батьківщини, ДКВС України, народної культури, традицій, святинь, підвищує духовну та психологічну готовність виконувати свої обов'язки, формує у них позитивні моральні принципи поведінки в умовах несення служби.

Таким чином, головною метою православної педагогіки є підготовка людини до життя вічного через воцерковлення: введення її у життя Церкви, формування навичок духовного життя, сталого християнського світогляду, осмислення світу та людини в світлі Божественного Одкровення, розвиток духовних здібностей, виховання християнських почуттів та волі.

Серед засобів православної педагогіки в установах виконання покарань найчастіше використовуються: богослужіння, духовні бесіди, таїнства, заняття недільної школи, спільні заходи православної громади засуджених, творчість засуджених, ознайомлення з кращими зразками православної культури, молитва та піст.

Серед методів православної педагогіки в установах виконання покарань найбільш розповсюджені: переконання, приклад, привчання, доручення, критика, довіра, спостереження та бесіда. Серед форм православної педагогіки переважають індивідуальні (молитва, піст, духовна творчість).

2015 р.

Пахомов І. В., Супрун М. О.

Навчання православних священнослужителів (капеланів), які здійснюють душпастирську опіку засуджених та персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України

У наші дні, як ніколи раніше, перед Православною Церквою стоїть надзвичайно важке завдання місіонерського служіння серед усіх прошарків сучасного суспільства, особливо серед тих, хто з різних причин опинився в місцях позбавлення волі – у тюрмах і колоніях. Протягом століть Церква мала унікальний вплив на реалізацію пенітенціарної функції держави. У нинішніх умовах реформуван-

1. Положення про організацію виховної та соціально-психологічної роботи з персоналом ДКВС України: наказ Державної пенітенціарної служби України від 07.07.2011 № 221.

ня пенітенціарної системи України Церква відіграє провідну роль у становленні пенітенціарної ідеї, яка засвідчує відмову від виконання покарань через кару, адже поняття «пенітенціарний» походить від латинського слова «*roenitentia*», що означає – каяття – внутрішнє самоочищення, тобто виправлення через покаяння.

Однією зі складових процесу якісних змін у пенітенціарній сфері є забезпечення максимально можливого доступу різних інститутів суспільства до установ виконання покарань, провідне місце серед яких посідає Церква.

Служіння Церкви у тюрмах носить переважно духовний характер, а не соціально-побутовий, його ціль – спасіння і визволення в'язня через покаяння. Образ розсудливого розбійника виявляє приклад цього покаяння. Його хресні узи й скорботи послужили до переосмислення минулого злочинницького життя і ввели першим у райські обителі. Ідея виправлення, як одне з завдань щодо засуджених, розвилася з християнської заповіді відвідувати в'язнів і піклуватися про спасіння душ грішників. Під виправленням розуміється внутрішнє переродження, перетворення злої волі в добру, гріховної в добродію. Засобом внутрішнього переродження є Святе Письмо і морально-релігійні настанови.

Душпастирську опіку ув'язнених Християнська Церква стала здійснювати ще у I ст. н.е., коли влада Римської імперії почала гоніння на християн. Коли християнство стало державною релігією імперії, I Вселенський (Нікейський) Собор у 325 році заснував інститут *Procuratores Pauperum* (піклування про бідних, бідолашних), члени якого повинні були відвідувати в'язниці, клопотати про визволення невинних, а в деяких випадках навіть винних, постачати в'язням їжу, одяг і використовувати всілякі заходи судового захисту, але головне – уживати заходів до їхнього морально-релігійного виправлення. Тюремне ув'язнення Церква завжди розуміла не як помсту, але як засіб внутрішнього очищення засудженого.

З моменту Хрещення Русі православне духовенство продовжувало опікуватися долею в'язнів, надаючи їм як матеріальну допомогу, так і духовну підтримку. Майже до XIX століття релігійне виховання засуджених, хоч і мало статус благочестивої традиції, але трималося за рахунок особистої ініціативи деяких пастирів та мирян. З початку XIX століття ця ініціатива отримує державний статус. У 1819 році запроваджені «Правила для Піклувальної Спілки про в'язниці», які ставили головною мету – моральне виправлення злочинців на засадах християнського благочестя. Тюремна спілка широко розповсюдилася по містам Російської імперії під назвою «тюремних комітетів».

Незважаючи на те, що в'язниці існують із незапам'ятних часів, держава почала здійснювати перевиховання засуджених лише з початку XVIII століття. Більше двохсот років у нашій державі Церква

брала активну участь у процесі перевиховання і збудження покаяння в душах засуджених. На жаль, на самому початку ХХ століття цю традицію надовго було втрачено. Поновлення діяльності Православної Церкви у місцях позбавлення волі відбулося лише на початку 1990-х років. Але ми не повинні відмовлятися від тієї дорогоцінної спадщини, що залишили нам наші попередники, адже багато чого з того, що було в минулому, актуально і сьогодні.

У 1996-1999 році душпастирську опіку персоналу ДКВС України та засуджених координував відповідальний за зв'язки Церкви з Міністерством оборони України, Міністерством внутрішніх справ України та іншими збройними формуваннями України єпископ Львівський і Дрогобицький (з 2013 року – митрополит Білоцерківський і Богуславський Августин (Маркевич).

У 1999 році владику був призначений головою Синодального відділу по взаємодії зі Збройними Силами й іншими військовими формуваннями України. Відділ здійснював душпастирську опіку працівників ДКВС України та засуджених до 9 липня 2009 року, коли рішенням Священного Синоду був створений його новий структурний підрозділ – Синодальний відділ у справах пастирської опіки пенітенціарної системи, головою якого був призначений заступник голови Синодального відділу по взаємодії зі Збройними Силами й іншими військовими формуваннями України протоієрей Віктор Яценко.

Останнім часом діяльність Церкви у виправних установах здобуває усе більш системний і стійкий характер. Наявність великої кількості засуджених, що потребують духовної підтримки священнослужителями, зростання ролі релігії в повсякденному житті виправних установ вимагає продовження і зміцнення співробітництва між Церквою і адміністрацією установ. У той же час, чим більше накопичується досвід спільної діяльності, тим ясніше висвітлюються недоліки, що суттєво знижують ефективність православної місії в місцях позбавлення волі. Відродження споконвічних традицій душпастирської опіки в місцях позбавлення волі позитивно впливає на морально-психологічну обстановку в них, сприяє установленню взаємовідносин партнерства між персоналом і засудженими у справі їх виправлення та морального виховання.

В наш час реформування вітчизняної пенітенціарної системи плідна співпраця Церкви та Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС) надає додаткові можливості вибудувати систему справжніх духовних цінностей у житті засуджених, що сприятиме їх виправленню, ресоціалізації та соціальній адаптації після звільнення. Також, взаємодія Служби з Церквою створює умови для духовно-просвітницької роботи з пенітенціарним персоналом. Спільні зусилля Церкви та ДКВС України сприяють

втіленню в життя християнських цінностей, примноженню добра та злагоди в нашій Державі.

Зараз у сфері управління ДКВС України перебуває 148 установ виконання покарань та слідчих ізолятора, в яких тримається понад 60 тис. засуджених та ув'язнених. Також у сфері управління ДКВС України знаходяться 589 підрозділів служби пробації, на облік яких перебуває понад 80 тис. засуджених до кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі. В наш час у кожній установі виконання покарань та слідчому ізоляторі засуджені мають змогу відвідувати богослужіння та інші заходи, які проводять православні в'язничні капелани. Це передбачено відповідними нормативно-правовими документами: Кримінально-виконавчим кодексом України (ст.128 та 128-1), наказами та вказівками Міністерства юстиції України, Угодами.

Перша Угода між Церквою та ДКВС України була укладена 29 листопада 1999 року. 17 липня 2003 року між ними був підписаний Протокол намірів про співпрацю. Наступна Угода була укладена 26 серпня 2011 року. Угоди стали важливим кроком у справі забезпечення конституційного права громадян, які тимчасово ізольовані від суспільства, на свободу світогляду і віросповідання, вона визначила формат взаємовідносин, що ґрунтуються на нормах Конституції та Законів України.

Але для ефективного здійснення капеланських функцій священник повинен бути добре підготовлений. Про необхідність спеціального навчання в'язничних капеланів неодноразово говорилося на міжнародних та вітчизняних конференціях, семінарах та круглих столах тюремного духовенства.

На одній з таких зустрічей, яка відбулася 9-10 вересня 2008 року в Любліні (Польща), брав участь заступник голови Синодального відділу по взаємодії зі Збройними силами та іншими військовими формуваннями протоієрей Віктор Яценко, який зустрівся з православними священниками Польщі, які опікуються засудженими.

Аналогічний форум «Співпраця Церкви і Державного департаменту України з питань виконання покарань у підготовці засуджених до звільнення та подальшої ресоціалізації» було проведено 11 листопада 2008 року у Києві. У ньому брали участь голова Синодального відділу по взаємодії зі Збройними силами та іншими військовими формуваннями України архієпископ Львівський і Галицький Августин та його заступник протоієрей Віктор Яценко, керівництво ДКВС України, тюремні священники.

Наступний семінар тюремних священників був проведений 13-16 липня 2009 року на базі Національного університету «Острозька академія». Метою його було підвищення кваліфікації в'язничних капеланів. Лекції з кримінально-виконавчого права, пенітенціар-

ної психології та педагогіки проводили викладачі Білоцерківського училища професійної підготовки персоналу ДКВС України.

Новий семінар «Сучасна практика пастирської роботи в УВП. Духовна опіка засуджених і персоналу установ виконання покарань» був організований 18 листопада 2010 року у Києві.

12-14 травня 2011 року у Києві відбулася I міжнародна конференція православного тюремного духовенства. Це було перше зібрання православного духовенства, яке опікується місцями позбавлення волі у міжнародному форматі. В роботі цього міжнародного форуму взяли участь тюремне духовенство з Росії, Білорусі, Польщі, Болгарії, Румунії, Молдови, Бельгії, Греції, Вірменії та Великої Британії. В рамках конференції відбувся круглий стіл на тему: «Міжнародний досвід та сучасні методики виправлення засуджених» у Комітеті Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності.

Наступна міжнародна конференція православного тюремного духовенства «Сучасна практика пастирської роботи в місцях позбавлення волі. Співпраця з громадськими та благодійними організаціями» була проведена 26-27 квітня 2012 року у Києві. Окрім українського духовенства, у роботі конференції брали участь представники Росії і Білорусі.

29 травня 2012 року у стінах Верховної Ради України відбувся Круглий стіл на тему «Участь релігійних організацій у формуванні законодавчих ініціатив у сфері пенітенціарної політики». В обговоренні взяли участь народні депутати України, представники Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Державної пенітенціарної служби України, Верховного суду України, Асоціації українських правників, Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій, неурядових організацій, священнослужителі, які несуть душпастирське служіння в тюрмах.

8 червня 2012 року у тому ж залі було проведено круглий стіл на тему: «Форми і методи взаємодії духовенства з правоохоронними органами і пенітенціарними закладами». Захід було проведено за участі народних депутатів, представників різних правоохоронних відомств, а також керівника Бюро Президії Баварської поліції готовності (Німеччина).

У 2013 році набула надзвичайної актуальності проблема тюремного капеланства. Тому 15-16 травня 2013 року в Центральному будинку офіцерів у Києві відбулася II Міжнародна науково-практична конференція «Соціальні аспекти капеланства: світ і Україна». Одна з секцій конференції мала назву: «Тюремне капеланське служіння, його досвід і соціальна роль в Україні». У цьому засіданні брали участь члени правління Української міжконфесійної християнської місії «Духовна та благодійна опіка в місцях позбавлення волі»,

а також член комітету управління Європейської секції Міжнародної асоціації тюремного капеланства (ІРСА) Мартін Фабер (Німеччина).

III Міжнародна конференція православного тюремного духовенства «Актуальні питання організації та правового врегулювання пенітенціарного душпастирського служіння» відбулася 14-15 листопада 2013 року на базі Навчально-методичного центру музею професійних традицій підготовки персоналу для ДКВС України при Курязькій виховній колонії ім. А. С. Макаренка в Харківській області. В конференції брали участь представники духовенства зарубіжних країн (Росії, Білорусії, Молдови) та вітчизняні душпастирі, які опікуються пенітенціарними установами, кримінально-виконавчих служб іноземних держав та навчальних закладів ДКВС України, персонал апарату та територіальних органів ДКВС України.

Наступна Всеукраїнська науково-практична конференція «Християнська проповідь у місцях несвободи. Історія і сучасність України» відбулася 2 грудня 2014 року у Релігійному інституті Св. Фоми Аквінського (Київ). У ній взяли участь: представники ДКВС України, священнослужителі та науковці.

13 квітня 2016 року в Інституті кримінально-виконавчої служби Національної академії внутрішніх справ проходила міжнародна науково-практична конференція «Сучасність і перспективи пенітенціарної душпастирської опіки». В роботі конференції взяли участь священнослужителі, науковці та практики, представники міжнародних організацій капеланського служіння із Австрії, Польщі, Латвії, Англії та України, яким є близькою душпастирська опіка засуджених.

14 травня 2015 року Верховна Рада України прийняла Закон №419-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо регулювання діяльності священнослужителів (капеланів) в органах та установах, що належать до сфери управління Державної пенітенціарної служби України», де визначено порядок організації душпастирської опіки засуджених та сприяння проведенню таких заходів з персоналом ДКВС України.

Крім того, цей Закон регламентує необхідність спеціальної підготовки в'язничних капеланів. На ДКВС України покладено завдання щодо погодження порядку цієї підготовки та надання повноважень на здійснення заходів душпастирської опіки засуджених. Спеціалізована професійна підготовка в'язничних капеланів передбачає ознайомлення з особливостями функціонування органів і установ виконання покарань.

На нашу думку, освіта дорослих повинна бути ключовою в навчанні в'язничних капеланів. Вона спирається на певні особливості: доросла людина – це незалежна, самостійна особистість; дорослі

мають великий досвід, який можна використати як джерело знань; готовність дорослих до навчання має зв'язок зі змінами їхнього соціального життя. Технології освіти дорослих використовуються у зарубіжних практиках навчання в'язничних капеланів, а також широко використовуються в Білоцерківському училищі професійної підготовки персоналу ДКВС України, яке займається навчанням в'язничних капеланів в Україні.

Як правило, в'язничні капелани Європейських країн мають не лише богословську освіту та духовний сан, але й проходять спеціальну підготовку у відповідних навчальних закладах.

У Великобританії спеціальна підготовка в'язничних капеланів відбувається у спеціальному коледжі Святого Михайла у місті Кардифф (Уельс), який є частиною богословського університету. Він спеціалізується на підготовці священників та дияконів Англіканської церкви, а також мирян, які займаються соціальною роботою із засудженими. Після проходження навчання коледж надає магістерський диплом за спеціальністю «капеланство».

В Естонії в'язничні капелани зобов'язані два рази на рік проходити підвищення кваліфікації за спеціальними програмами.

У Чехії в'язничні капелани та волонтери повинні обов'язково освоїти вступний навчальний курс та періодично проходити спеціалізовані курси-семінари. Після закінчення цих курсів капелани та волонтери захищають курсову роботу. За даними Чеської Служби тюремного духовного піклування, лише 40% волонтерів успішно проходять навчальні курси і отримують право працювати із засудженим.

В Україні формування концепції навчання в'язничних капеланів розпочалося у 2007 році на базі Білоцерківського центру підвищення кваліфікації персоналу ДКВС України (далі – Центру). Фактично Центр став першопрохідцем в питаннях спеціалізованого навчання в'язничних капеланів.

Центр тісно співпрацює з Церквою, тому широко використовує у навчальному процесі власні навчально-методичні посібники. Вони сприяють якійсь організації навчального процесу в Центрі та розвитку інформальної освіти православних в'язничних капеланів.

З листопада 2015 року підготовка в'язничних капеланів почала здійснюватися на системній основі. 11-13 листопада 2015 року в училищі курсову підготовку пройшло 25 священнослужителів Української Православної Церкви, про що отримали відповідні сертифікати. Слухачів відвідали голова Синодального відділу у справах пастирської опіки пенітенціарної системи протоієрей Віктор Яценко та митрополит Білоцерківський та Богуславський Августин. В'язничні капелани високо оцінюють проведене з ними персоналом Центру навчання і висловлюють зацікавленість у подальшій співпраці з навчальним закладом.

Навчання в'язничних капеланів здійснюється згідно зі спеціальною навчальною програмою, що розрахована на 4 дні (32 навчальних години), мета якої полягає у визначенні вимог щодо підвищення і розвитку їхнього освітнього та професійного рівня. Навчальна програма реалізується Центром і забезпечується комплексом дисциплін, структурованих за модульною технологією навчання на основі компетентнісного підходу.

Модульна технологія навчання – це одна із сучасних педагогічних технологій, що передбачає модульну (блочну) побудову навчального матеріалу та його засвоєння шляхом послідовного і ґрунтовного опрацювання навчальних модулів, мотивацію навчання на основі визначення цілей, значну самостійну навчально-пізнавальну діяльність слухача та різноманітні форми діагностики рівня його знань і вмінь.

Компетентнісний підхід полягає в зміщенні акценту з накопичування нормативно визначених знань, умінь і навичок до формування й розвитку в слухачів здатності практично діяти, застосовувати індивідуальні техніки і досвід успішних дій у ситуаціях професійної діяльності та соціальної практики.

Кваліфікаційна характеристика в'язничного капелана розроблена відповідно до законодавчих положень про душпастирську опіку засуджених (ст.128 Кримінально-виконавчого кодексу України), душпастирську опіку ув'язнених (ст. 9 Закону України «Про попереднє ув'язнення») та душпастирську опіку персоналу органів та установ ДКВС України (ст. 23 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України») та в порядку, що визначений Міністерством юстиції України і використовується для розробки навчальної програми підвищення кваліфікації священнослужителів (капеланів), які здійснюють душпастирську опіку персоналу ДКВС, засуджених та осіб, які тримаються під вартою.

Священнослужителі після успішного завершення навчання за цією програмою зможуть виконувати обов'язки священнослужителів (капеланів) щодо здійснення душпастирської опіки засуджених та осіб, які тримаються під вартою.

Навчання православних в'язничних капеланів здійснюється за трьома навчальними модулями:

- модуль правової компетентності (7 тем, 10 навчальних годин);
- модуль спеціальної компетентності (4 теми, 6 навчальних годин);
- модуль психолого-педагогічної компетентності (3 теми, 6 навчальних годин);
- модуль фахової компетентності (4 теми, 8 навчальних годин).

В рамках модуля правової компетентності в'язничні капелани вивчали нормативно-правові документи, які регламентують діяльність

ДКВС України, особливо ті, які визначають взаємодію з релігійними організаціями. Крім того, їм надаються основи пенітенціарної психології та педагогіки, аналізується досвід в'язничного капеланства в країнах Європи, особливості душпастирської опіки засуджених та персоналу ДКВС України.

Таким чином, навчання православних в'язничних капеланів здійснюється в Білоцерківському центрі підвищення кваліфікації персоналу ДКВС України згідно затвердженої в Міністерстві юстиції України навчальної програми, розрахованої на 32 навчальні години. Навчання здійснювалося за трьома навчальними модулями: модуль правової компетентності (10 годин), модуль спеціальної компетентності (6 годин), модуль психолого-педагогічної компетентності (6 годин), модуль фахової компетентності (8 годин). Зважаючи на те, що училище співпрацює з Німецькою асоціацією народних університетів DVV International, навчання капеланів може бути значно удосконалено на основі напрацьованого досвіду.

Список використаних джерел:

1. Архієпископ Львівський і Галицький Августин. Про соціальну роботу з засудженими [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archiv.orthodox.org.ua/page-1360.html>
2. Пахомов І. В., Супрун М. О. Православні цінності як чинник ресоціалізації засуджених / Труди Київської Духовної Академії. – №25, 2016. – С.285-297.
3. Загальна характеристика ДКВС України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/628075;jsessionid=CE77C59183834E040C69B118EC4873C7>
4. The Cardiff Centre for Chaplaincy Studies at St Michael's College [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.stmichaels.ac.uk/chaplaincy-studies.php>.
5. Цуркан Р., свящ. Доклад про проблеми тюремного служіння в Естонії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.orthodox.ee/index.php?d=novosti/novost&year=2006&today=1&month=11>.
6. Інформація про стан Релігійної тюремної служби Чеської республіки. – Режим доступу: <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/duchovni-sluzba-1287/vezenska-duchovni-sluzba-1195/duchovni-sluzba-ve-vs-v-r-2009-5985>.
7. Пахомов І. В., протоієрей Віктор Яценко. Взаємодія персоналу пенітенціарних установ з Українською Православною Церквою у реалізації душпастирської (духовно-просвітницької) роботи: навчальний посібник / Білоцерківське училище ППП ДКВС України; за заг. ред. д. пед. н., проф. М. О. Супруна, 2016. – 129 с.
8. Пахомов І. В. Особливості духовного виховання засуджених та персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України: навчальний посібник / Білоцерківське училище ППП ДКВС України; за заг. ред. д. пед. н., проф. М. О. Супруна, 2016. – 123 с.
9. Пахомов І. В. Навчання священнослужителів (капеланів), які здійснюють душпастирську опіку засуджених та персоналу ДКВС України / Територія успіху. – №2(3), 2016. – С.14-15.

2016 р.

Супрун М. О., Гладченко І. В.

**Пастирсько-соціальна допомога людям похилого віку
із когнітивними порушеннями,
як актуальна проблема сьогодення**

*Старость не должна быть процессом упадка,
...мастерство преклонного возраста состоит
в том, чтобы из каждой минуты жизни
извлекать новые ценности.*

Томас Манн

Історія Православної Церкви на всіх етапах свого шляху завжди відрізняється особливим ставленням до найменш соціально захищених своїх прихожан. Ми вже висвітлювали питання пастирської опіки людей з особливостями інтелектуального розвитку в історичному ракурсі й з погляду сьогодення.

Чи знайдеться належний резерв духовної сили у кожного, хто підводить підсумок життя, для його гідного завершення?

Звичайно, що ні... Всі ми різні за своїми устремліннями та за своїм біопсихічним потенціалом. Саме тому кожному з нас для знаходження відповіді на непрості доленосні питання, вкрай потрібно буде допомога церковслужителя.

Прикладом пошуку оптимальних шляхів ресоціалізації засуджених похилого віку стало дисертаційне дослідження С. В. Кушнар'ова (наукових керівник професор М. О. Супрун), що започаткувало новий напрям в пеніцітарній педагогіці – «пеніцітарна геронтологія». Серед багатьох напрямів форм і методів впливу на засудженого в пенітенціарній установі, вчений цілком слушно наголошує на пріоритеті слова пастиря [3].

Невипадково саме поняття «пенітенціарія» інтерпретується як «каяття», що як відомо, відбувається лише за умови щирого виваженого прагнення змінити вектор своєї життєвої дороги.

Принадгдно потрібно зазначити, що матеріали наведених наукових досліджень знайшли своє застосування у навчальному процесі корпорації духовних шкіл і вищої дефектологічної школи. Нами розроблена відповідна тематика навчальних занять з різних галузей психолого-педагогічної науки, що орієнтує майбутніх богословів та дефектологів на пошук дотичності у питаннях єдності їхніх ідей на шляху допомоги нужденним.

На наш погляд, помилково вважати, що наявність духовної по-рожнечі є лише у людей літнього віку, які залишилися за бортом

сімейного човну, в особливих скрутних умовах. Людина може бути залишена наодинці зі своїми проблемами навіть серед чисельної родини. Дана ситуація ще більше ятрить її душевний стан, а то й взагалі призводить до відчаю.

Старіння є неминучим елементом розвитку як окремих людей, так і всього населення в цілому. У розвитку як людини, так і суспільства можна виокремити періоди молодості, зрілості, старості, а також глибокої старості. Межі між двома останніми періодами умовні, бо немає певних підстав стверджувати, що старість починається завжди та у всіх людей на момент досягнення певного віку, наприклад, 60 або 65 років. Швидше навпаки. У багатьох випадках прояви старості виникають значно раніше, в інших випадках, незважаючи на досягнення умовної вікової межі, такі прояви незначні.

Саме тому вчені розрізняють поняття календарного віку (хронологічного, астрономічного, паспортного), що визначається на підставі дати народження, та біологічного віку (функціонального), який залежить від особистих якостей і умов, в яких проходило життя окремої людини. Однак, зазвичай, як і раніше використовується критерій хронологічного віку.

До факторів, що детермінують умови життя людей похилого віку і ставлення до них суспільства, і зокрема родичів, етнологи відносять соціальну організацію, рівень економічного розвитку та фіксованість на певній території. У суспільствах з розвиненою структурою люди похилого віку символізують безперервність їхньої історії та стабільність соціокультурних особливостей. Підтримка й повага з боку молоді скоріш можуть розглядатися як превентивна міра, прагнення останніх гарантувати собі аналогічне положення в майбутньому.

Вирішальним фактором серед привілеїв старості постають прибутковість цього віку *мудрість* життя, знань, цінностей, а також відчуття рівноваги та духовної гармонії. Саме ці здобутки можуть виявитися найпотужнішим стимулом і фактором розвитку суспільства. А в суспільстві літніх людей індивідуальні мудрість та духовність, зведені до колективних, зростають багаторазово, надаючи соціальному розвитку суспільства нові якісні характеристики. Адже мудрість і духовність – це не тільки економіка. Це і політика, і етика, і моральність. Це творення нового світу – світу без воєн і насильства, світу розуму і справедливості, Божої любові. Це – нова якість соціального розвитку – єдності розвитку суспільства й розвитку самої людини.

Серед нечисленних публікацій, присвячених своєрідності протікання змін індивідуально-психологічного розвитку осіб похилого віку, особливо звертають на себе увагу роботи В. Болтенко, підкріплені солідним експериментальним матеріалом, отриманим на базі

дослідження осіб, які перебувають у будинках-інтернатах для престарілих.

Відповідно до його концепції, в їхньому житті можна виділити низку послідовних етапів, чергування та тривалість яких не залежать від паспортного (хронологічного) віку людини.

На першому етапі зберігається зв'язок з тим видом діяльності, який був провідним для людини до виходу на пенсію. Як правило, цей вид діяльності був безпосередньо пов'язаний з її професією.

На другому етапі спостерігається своєрідне звуження цінностей людини похилого віку за рахунок випадіння ряду цінностей попереднього етапу.

На третьому етапі провідне місце, зазвичай, займає турбота про власне здоров'я.

На четвертому етапі сенс життя полягає в збереженні самого життя. Переважна частина активності спрямована на самообслуговування, діяльність по збереженню фізичного стану, стабільності.

І, нарешті, на п'ятому етапі відбувається домінування потреб чисто вітального характеру (їжа, спокій, сон тощо).

Зазначений підхід щодо проблем особистісних змін людей похилого віку хоч і цікавий, однак навряд чи його можна вважати абсолютним.

Сучасність доводить, що основною турботою держави стосовно літніх людей (зокрема й інвалідів) є їхня матеріальна підтримка (пенсії, адресні допомоги, пільги тощо). Проте, непрацездатні громадяни потребують не лише матеріальної підтримки. Важливого значення набуває надання їм діючої фізичної, корекційно-психологічної, духовної, організаційної та іншої допомоги.

Так Є. Холостова зазначає, що можливості та здібності людей похилого віку приносити матеріальні та духовні блага суспільству і тим більше стати певним чинником його розвитку залежать від того, наскільки суспільство готове змінити свої стереотипи по відношенню до старості й соціально захистити старість від несприятливого чинника матеріального і морального порядку [5].

Концептуальні погляди світової спільноти стосовно місця та ролі літніх людей знайшли своє концентроване відображення в документі ООН «Зробити повнокровним життя осіб похилого віку». Загальний сенс цього документа органічно вписується до контексту стабільного соціального розвитку, під час якого люди старшого віку розглядаються як позитивний фактор, а не тягар для суспільства.

Забезпечення більш сприятливих умов для літніх людей як одне з основних завдань стабільного соціального розвитку, а також прояв особливої уваги до їхніх потреб, як одне із зобов'язань держав і урядів підтверджені нормативними документами Всесвітньої зустрічі на

вищому рівні в інтересах соціального розвитку (Копенгаген, 6-12 березня 1995 рік). Зокрема, підкреслено необхідність інформування літніх людей про їхні права, зокрема шляхом надання безкоштовної юридичної допомоги, надання фізичного доступу до усіх основних соціальних послуг.

Логічну залежність в розумінні проблеми старіння та дій щодо її вирішення демонструє встановлення щорічного Міжнародного дня літніх людей (1 жовтня) й рішення про проведення у 1999 році Міжнародного року літніх людей як «ознака визнання демографічного вступу людства в пору зрілості й тих перспектив, які воно відкриває для розвитку більш зрілих уявлень і можливостей у суспільному, економічному, культурному та духовному житті – не в останню чергу в інтересах загального миру і розвитку в наступному столітті» [6].

Пошук і реалізація адекватних заходів на підтримку літніх людей залишаються сенсом соціальної діяльності на національному рівні. Серед пропонованих вченими-геронтологами і соціальними антропологами конкретних заходів, що вимагають перегляду основних концептуальних параметрів національної соціальної політики, на наш погляд, особливої уваги заслуговує концепція селективної оптимізації життєдіяльності людей похилого віку з компенсацією соціальних амортизаторів.

Стратегічними елементами концепції виступають селекція, оптимізація та компенсація.

Вважаємо за необхідне розкрити зміст наданих термінів.

Отже, *селекція* (або відбір) означає пошук основних або стратегічно важливих складових елементів життєдіяльності літньої людини, які були втрачені в зв'язку з віком. А саме, щоб індивідуальні запити були приведені у відповідність з реальною дійсністю, що дозволило б індивіду відчувати почуття задоволення і контролювати своє повсякденне життя.

Оптимізація полягає в тому, що літня людина за сприяння кваліфікованого фахівця (соціального працівника, педагога, психолога, представника духовенства тощо) віднаходить для себе нові резервні можливості, оптимізує своє життя як в кількісному, так і в якісному відношенні.

Компенсація полягає у створенні додаткових джерел, що компенсують вікову обмеженість в адаптивному процесі, у використанні нових сучасних духовнозбережувальних засобів та способів взаємодії, корекційних (мнемонічних) технік і технологій, що поліпшують когнітивні процеси (пам'ять), компенсують втрату слуху тощо.

Зміна соціального статусу людини в старості, пов'язана з припиненням або обмеженням трудової та громадської діяльності, значним скороченням соціальних контактів, значними труднощами в процесі соціально-побутової та психологічної адаптації до нових умов, породжує серйозні соціально-психологічні проблеми. Однією з яких є самотність, що виявляється у літніх людей, зазвичай, у двох аспектах: по-перше, як самотність соціально-побутова, що виникає внаслідок проживання літньої людини окремо від сім'ї та рідних, або взагалі відсутність таких; по-друге – як психологічну самотність, почуття покинутості, непотрібності, «викреслення» з життя соціуму. Таке відчуття самотності може виникати у літніх людей незалежно від того, проживають вони одні або з родиною – це переважно психологічна проблема.

Процес старіння у кожної окремої людини відбувається індивідуально. Головне – не застосовувати до всіх один і той самий критерій. У той же час важливо усвідомити, що літні люди – це вікова група, яка має соціально специфічні особливості й потреби. У свою чергу інвалідність у літніх людей являє собою соціальний феномен, уникнути якого не може жодне суспільство, і кожна держава відповідно до рівня свого розвитку, пріоритетів та можливостей формує соціальну та економічну політику стосовно зазначеної категорії громадян. Церква також не стоїть осторонь. Кожен священнослужитель вбачає своїм головним покликанням надання всебічної пастирської опіки людям, які зустріли «осінь життя». В цьому контексті педагоги корпорації духовних шкіл під час викладання цілої низки навчальних дисциплін («Пастирська психологія», «Соціальна робота Церкви», «Психологія», «Педагогіка, тощо) розглядають особливості пастирського супроводу людей з різних найбільших соціально незахищених категорій прихожан. Людина з особливими потребами поважного віку займає в цьому спектрі осіб найбільш вразливе місце. Відповідно майбутні пастирі повинні володіти основами дефектологічних та соціально-психологічних знань.

Отже, літня людина повинна розвивати у собі, у відповідності до власних інтересів, симпатій та потреб, широкий діапазон різних

форм активності: культурну, духовну, професійну, громадську, художню, спортивну тощо. Оточення ж повинно надати їй в цьому максимальну безбар'єрну підтримку та допомогу. Старість в жодному разі не повинна бути пасивною вегетацією, вона повинна стати подальшим етапом реалізації прагнень людини, задоволення її потреби бути значущою та самостійною.

Розвиток системи соціально-духовних та корекційних послуг для літніх людей (інвалідів) гостро потребує науково обґрунтованих підходів як до модернізації та оптимізації всієї системи соціального обслуговування, так і до впровадження нових технологій, моделей соціальних, духовних та психолого-педагогічних механізмів розвитку галузі у відповідності до соціально-економічного розвитку суспільства.

Спілкуючись, підтримуючи та допомагаючи людям похилого віку слід звернути увагу на наступне: необхідно розрізнати нормальний, патологічний і оптимальний процес старіння; слід враховувати гнучкість у підходах до виявлення потенційних резервних здібностей літніх людей; вікові обмеження у розвитку резервних здібностей та адаптації до змін у навколишньому середовищі; враховувати вікові негативні зміни в співвідношенні парадигми «здобуття – втрати», враховувати особливості психіки літньої людини.

Адже активне, творче включення літніх людей у життя суспільства дозволить молоді звільнитися від страху перед старістю й побачити у ній природну фазу свого майбутнього життя.

Список використаних джерел:

1. Супрун М. О. Людина із особливими потребами у сфері пастирської служби // Труды КДА, 2013. – № 18. – С. 333-340.
2. Гладченко І. В., Супрун М. О. Формування зуховнозбережувальної компетенції в дітей з порушеннями психофізичного розвитку в умовах дошкільного корекційно-розвивального простору // Труды КДА, 2015. – № 22. – С. 303-309.
3. Кушнарьов С. В. Соціально-педагогічні умови надання допомоги засудженим похилого віку у виправній колонії. – К.; Інститут проблем виховання НАПН України, 2005. – 246 с.
4. Болтенко В. В. Изменения личности у престарелых, проживающих в домах-интернатах. Автореферат на соискание ученой степени кандидата психологических наук. — М.: Изд-во МГУ, 1980.
5. Холостова Евдокия Ивановна. Социальная работа с пожилыми людьми: Учебное пособие. – 2-е изд. — М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К°», 2003. — 296 с.
6. Резолюція 46/91 прийнята Генеральною Асамблеєю ООН у 1991 році.
7. За рекомендацією 45-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН, грудень 1990 року, A/RES/47/5. — С. 5.
8. Bromley D. B. Behavioural Gerontology, CMcherter, Jria Wlky & Sons, 1994.

2014 р.

І. В. Гладченко, М. О. Супрун

**Формування духовнобережувальної компетентності
у дітей з порушеннями психофізичного розвитку
в умовах дошкільного корекційно-розвивального простору**

*Не забороняйте їм приходити до Мене! –
напишіть собі ці слова на стіні, вихователі дітей,
і читайте кожен раз, коли підходите до виконання своїх
обов'язків!*

*Самі не забороняйте дітям іти до Христа,
і дивіться уважно, щоб ніхто не зводив їх з цього шляху.
Пам'ятайте, що на вас покладається відповідальність
за цілісність цієї отари Христової.
Але цього мало – не забороняти;
на вас покладений більш високий обов'язок:
ви повинні вести своїх вихованців до Христа*

Іоанн Златоуст

На всіх етапах свого життя Православна Церква відзначається милосердям до знедолених людей. Саме тому, цілком природним є те, що діти із певними особливостями фізичного й психічного розвитку завжди знаходять батьківське ставлення як з боку церковних служителів так і загалом православних мирян. Пізнання проблем іншої людини налаштовує нас, вірян, не лише на щирі допомогу їй в подоланні страждань, а й на переосмислення бачення свого власного буття.

Особливо обнадійливим фактом подальшого утвердження православної моралі є звернення вітчизняних вчених в галузі корекційної педагогіки та психології до розробки засад формування духовнобережувальної компетентності у дітей з порушеннями психофізичного розвитку в умовах дошкільного корекційно-розвивального простору на засадах христоцентризму.

Соціальна ситуація розвитку, особливості культури, конкретні умови забезпечення особистісно-духовного зростання, здорової життєдіяльності та безпеки дитини детермінують рівень її соціального, духовного та психофізичного розвитку. Акцент на аспекті цілеспрямованої, регульованої зміни духовно-моральних, оздоровчих кондицій дитини з розумовою відсталістю визначає специфіку культурно-духовного напрямку сучасної спеціальної дошкільної освіти дітей зазначеної категорії.

Зміна структури системи дошкільної освіти підтверджується сучасними інноваціями держави у розширенні спектру різних типів, видів та профілів дошкільних закладів, а також переглядом критеріїв формування контингенту дошкільного закладу, зокрема широким запровадження інклюзивної форми освітнього процесу.

Період дошкільного дитинства характеризується бурхливим зростанням та підвищеною чутливістю до впливів природного і соціального середовища, зокрема до реабілітаційних, профілактичних та духовно-оздоровчих заходів. Також на цей період припадає початок соціалізації, духовного спрямування. Встановлюються зв'язки з провідними сферами буття – світом людей, природи, предметним світом; відбувається становлення характеру, формуються базисні якості особистості (мислення, пам'ять, увага, уява, мовлення) та життєва компетентність, закладається духовно-моральна основа особистості.

У зв'язку з цим виникає потреба у переосмисленні концептуальних підходів до формування духовнозбережувальної компетентності дітей з порушеннями інтелектуального розвитку; перегляду основних завдань і змісту духовного-етичного виховання у спеціальних дошкільних установах.

Сучасні зміни в системі дошкільної освіти знаходять своє відображення в змісті корекційно-розвивального навчання дітей з обмеженими можливостями здоров'я. Це виявляється у прагненні фахівців і дослідників до пошуку варіативних програм, використанні інноваційних технологій корекційного навчання та виховання тощо.

На сьогодні співробітниками лабораторії олігофренопедагогіки Інституту спеціальної педагогіки НАПН України розроблено Концепцію спеціальної дошкільної освіти для дітей з розумовою відсталістю (авторський колектив: Г. Блеч, А. Висоцька, І. Гладченко, Н. Макарчук, Г. Мерсіянова, О. Мякушко, С. Трикоз, О. Чеботарьова). У представленому матеріалі простежується особистісно орієнтована та корекційно-оздоровча спрямованість дошкільної освіти, що обумовлює створення у дошкільному закладі умов для виховання культурної (духовно-етичної), соціально-адаптованої особистості, базисними цінностями якої виступають людина та її здоров'я (духовне, фізичне, соціальне) [1].

Провідний змістовий напрям державної політики в галузі освіти проголошує свободу віросповідання. Отже, ніхто не може змусити дитину вірити чи заборонити пізнавати основи релігії. Лише за бажанням батьків дитина має право вивчати чи не вивчати релігію. Православний спосіб життя дитини, започаткований у сім'ї, потребує підтримки та духовного насичення.

Вочевидь актуальним постає питання впровадження в освітній процес спеціальних дошкільних установ технології формування

духовнозбережувальної компетентності у дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

Під духовнозбережувальною компетентністю слід розглядати здатність дитини до духовного зростання, накопичення та збереження духовності, доброти; готовність протистояти злу; здатність дотримуватися елементарних норм християнської етики та поведінки (формування навичок соціально-духовної взаємодії); готовність піклуватися про власне духовне та фізичне здоров'я. Духовнозбережувальна компетентність відбиває предметно-діяльнісну складову загальної духовно-оздоровчої освіти та має забезпечувати комплексне досягнення її цілей.

Теоретико-методологічну основу духовнозбережувального компетентнісного підходу складають: філософська ціннісна концепція духовності (Р. Апресян), праці, присвячені розумінню сутності духовності, як ствердження вищих моральних цінностей (В. Баранівський, Л. Буєва, М. Каган, С. Кримський, В. Мурашов), етична концепція духовності (Л. Гребенкіна, Е. Ільєнков, К. Крутій, О. Уледов та ін.); праці, присвячені визначенню закономірностей та рушійних сил психічного розвитку дитини дошкільного віку, розвитку особистості (Л. Божович, Л. Віготський, Д. Ельконін, А. Леонт'єв, С. Рубінштейн та ін.); психологічні концепції, що розкривають провідну роль спілкування у розвитку особистості дошкільника (М. Лісіна, Б. Ломов та ін.); теорії у галузі провідної діяльності (Л. Віготський, Д. Ельконін, А. Леонт'єв та ін.); теорії у галузі соціалізації та морального виховання (Н. Виноградова, А. Висоцька, Т. Маркова, В. Нечаєва, М. Супрун та ін.); праці та теорії у галузі духовно-морального виховання (Т. Грибоедова, П. Дженкінс, Л. Кокуєва, В. Ширшов та ін.), особистісно-діяльнісного підходу (О. Леонт'єв, С. Рубінштейн та ін.), особистісно орієнтованого підходу (Н. Алексєєв, І. Бех, Е. Зеєр та ін.), гуманістичного підходу (В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.), компетентнісного підходу в освітньому процесі (Н. Бібик, І. Зимня, А. Маркова, О. Савченко, А. Хуторський, С. Шишов та ін.); досвід роботи навчально-виховного комплексу «Школа I ступеня дошкільний заклад № 15» м. Прилуки з впровадження гурткової діяльності духовно-морального спрямування «Гармонія душі».

Серед сучасних педагогів аспект духовності, духовного розвитку знайшов своє втілення в дослідженнях Г. Авдіянц, В. Гоащука, І. Карпенка, В. Оржеховської, О. Сухомлинської, Т. Ротерс, Г. Шевченко, П. Щербаня та ін.

Слід зазначити, що формування духовнозбережувальної компетентності у дітей дошкільного віку з порушеннями психофізичного розвитку відбувається під час цілеспрямованого корекційно-вихов-

ного впливу та базується на ідеях Л. Виготського щодо соціальної ситуації розвитку, використання збережених можливостей та зон найближчого розвитку дитини.

Основою до реалізації зазначеного напряму виступають класичні та інноваційні підходи, що ґрунтуються на загальних та специфічних принципах особистісно орієнтованої освіти у християнських традиціях:

1. Принцип христоцентризму:

- сприяє, з метою розкриття образу Божого в душі дитини, стимулюванню та заохоченню у дітей моральної роботи над собою (бажання розрізнити добро і зло, робити добрі справи тощо);

- забезпечує емоційність сприймання під час читання біблійних сюжетів.

2. Принцип любові:

- сприяє в процесі активного слухання розповіді про земне життя Ісуса Христа покращенню у дітей розуміння виразу «Бог є любов»;

- регламентує «ставлення з любов'ю» (християнську емпатійність, турботу про ближнього, співпереживання в радості та в горі тощо) педагогів до дітей, співробітників і батьків, дітей до однолітків, батьків і вихователів;

- сприяє вихованню у дітей почуття любові до навколишнього світу, себе, ближнього (години духовно-етичного спілкування, виставки, сімейні читання, сімейне дозвілля тощо).

3. Культуровідповідний та краєзнавчий принцип:

- сприяє формуванню та відродженню сімейних християнських традицій у відповідності до цінностей, норм та особливостей національної культури;

- сприяє душевному та духовному розвитку особистості дитини, створенню культурного середовища (сприятливого психологічного клімату) у групі;

- забезпечує накопичення чуттєвого досвіду (творче оточення, проведення екскурсій на природу, до музеїв, у храми, бесіди з представниками духовенства).

4. Принцип індивідуального підходу:

- регламентує врахування індивідуальних особливостей кожної дитини, диференційований підхід (педагог-дефектолог пропонує завдання різної складності для виконання, модифікує (спрощує) їх у разі необхідності, надає можливість вихованцям задовольняти власні пізнавальні інтереси);

- забезпечує продуктивну взаємодію з батьками (під час бесіди з батьками педагог-дефектолог радиться щодо вибору корекційно-педагогічних методів та впливів на дитину).

У процесі розроблення змісту корекційно-виховної роботи з формування духовнозбережувальної компетентності у дітей дошкіль-

ного віку з порушеннями психофізичного розвитку слід спиратися на розуміння особистості дитини з урахуванням закономірностей її психічного розвитку та провідного виду діяльності; необхідності визначення в умовах спеціальної організації виховного простору ступеня корекційного впливу на розвиток дитини залежно від характеру, часу виникнення порушення та глибини ураження; доцільності проектування віддалених цілей і результатів виховання та розвитку з відповідним змістовим, технологічним і матеріальним забезпеченням.

Організація взаємодії з конкретною дитиною в зоні її найближчого розвитку являє собою певні варіативні поєднання, оскільки характер освоєння культурного, соціально-духовного змісту у дітей різний (темп, способи, міра).

У кожній з позицій та їх поєднанні в корекційно-розвивальному процесі необхідно враховувати відомі на сьогодні певні механізми розвитку дитини та їх взаємозв'язок:

- опора на активність дитини та створення для неї «ситуацій вибору» як одного з механізмів саморозвитку;
- розвиток дитини на основі наслідування зразків поведінки та діяльності;
- урахування та педагогічне забезпечення значущості, особистісного сенсу для дитини того чи іншого корекційно-освітнього змісту;
- емоційно-насичена взаємодія, «емоційне зараження»;
- забезпечення новизни вражень тощо.

З метою успішної реалізації корекційно-виховного напрямку з формування духовнозбережувальної компетентності педагогу-дефектологу необхідно визначати та максимально враховувати потреби усіх учасників даного процесу (батьків, дітей, педагогів та ін.), заздалегідь обговорювати заплановані заняття, готувати необхідні практичні та дидактичні матеріали, посібники (Дитячу Біблію, ікони, репродукції відомих картин художників на теми створення світу, слайди, відеофільми, періодичні православні видання, що публікують різні дитячі розповіді, казки, вірші, ігри-саморобки, пісні тощо).

Таким чином, узагальнення викладеного матеріалу дозволяє зробити висновок, що реалізація напрямку з формування духовнозбережувальної компетентності у дітей дошкільного віку з порушеннями психофізичного розвитку забезпечує:

- формування духовності дошкільників через відношення до літератури, засобів масової інформації;
- формування уявлень про норми поведінки християнина засобами ігрової та практичної діяльності;
- розвиток естетичного сприймання шляхом ознайомлення дітей з елементами православної культури (архітектурою, іконописом, святами);

- виховання у дошкільнят дбайливого ставлення та почуття благоговіння до святинь;
- формування сімейних цінностей у дітей, християнського ставлення до батьків, близьких, рідного краю, природи, Батьківщини;
- прищеплення любові до традицій родини;
- формування потреби у здоровому способі життя, прищеплення навичок відповідальності за власне здоров'я, профілактику шкідливих звичок;
- розвиток потенційних здібностей дітей;
- створення соціальних та матеріальних умов для духовного розвитку особистості дошкільника.

Вочевидь духовно-оздоровче виховання слугує невід'ємним компонентом спеціальної дошкільної освіти дітей з порушеннями психофізичного розвитку, однією з умов їх соціокультурного розвитку. Духовно-оздоровче виховання сприяє вирішенню завдань успішної соціалізації та духовно-особистісного зростання дошкільників шляхом формуванням у них духовнозбережувальної компетентності.

Одночасно із посиленням уваги до налагодження науково-виваженого корекційно-розвивального процесу в спеціальних дошкільних закладах освіти у питаннях формування духовності дитини, тут своє вагоме слово має сказати і недільна школа. Саме в умовах колективу учнів недільної школи діти з масових і спеціальних дошкільних закладів освіти за допомогою педагогів й батьківської спільноти закладаються моральні основи людського буття.

Виходячи з цього, проблема пошуку та вибору педагогічної стратегії духовно-оздоровчого виховання дітей дошкільного віку в умовах спеціального дошкільного закладу потребує подальшого системного аналізу, концептуального осмислення, розробки та впровадження технології формування духовно-моральних основ особистості дитини дошкільного віку з порушеннями психофізичного розвитку (формування духовнозбережувальної компетентності, розвиток духовно-етичної сфери, когнітивних процесів, формування уявлень про душу, духовно-моральні цінності, якості, усвідомлення християнсько-моральних норм поведінки тощо). Це, в свою чергу, сприятиме утворенню цілісного педагогічного уявлення стосовно зазначеного напрямку спеціальної дошкільної освіти та підвищенню ефективності процесу ранньої соціалізації шляхом формування духовнозбережувальної компетентності у дітей з порушеннями психофізичного розвитку в умовах дошкільного корекційно-розвивального простору.

Список використаних джерел:

1. Теорія і практика олігофренопедагогіки та спеціальної психології: Зб. наук. праць за ред. Т. В. Сак // Збірник наукових праць: Тематичний випуск «Концепція дошкільної освіти дітей з розумовою відсталістю». – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. – Вип. 8. – 138 с.
2. Бех І. Д. Духовні цінності в розвитку особистості // Міжнародні науково-практичні читання. – Київ, 20-21 листопада 1996. – С. 124–125.
3. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О. В. Овчарук. – К.: «К.І.С.», 2004. – 112 с.
4. Крутії К. Л. Духовно-етичне становлення старших дошкільників: сутність і особливості / К. Л. Крутії // Пріоритетні напрями роботи дошкільної освіти – Запоріжжя: ТОІЗ «ЛПРС», 2007. – 72 с.
5. Авдіянц Г. Г. Формування духовних потреб молодших школярів: автореф. дис. на здобуття вченого ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Г. Г. Авдіянц – Луганськ, 2001. – 21 с.
6. Сухомлинська О. В. Духовно-моральне виховання дітей та молоді: загальні тенденції й індивідуальний пошук / О. В. Сухомлинська – К.: Всеукраїнський фонд «Добро», 2006. – 44 с.
7. Шевченко Г. П. Духовність і цінності життя / Г. П. Шевченко // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. Зб. наук. праць., Вип.5. – Луганськ: Вид-во Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля, 2004. – С. 3–15.
8. Азбука нравственного воспитания: Пособие для учителя / [под ред. И. А. Каирова, О. С. Богдановой]. – М.: Просвещение, 1997.
9. Висоцька А. М. Теоретичні засади змісту виховної роботи з соціального розвитку розумово відсталих дітей дошкільного віку / Алла Висоцька // Теорія і практика олігофренопедагогіки та спеціальної психології: Збірник наукових праць: Вип. 7 / За ред. Т. В. Сак. – К., 2012. – 190 с.
10. Выготский Л. С. Собрание сочинений. Детская психология. Т. 4. Текст. / Л. С. Выготский – М., 1984. – 745 с.
11. Смирнова Е. О. Детская психология: Учебник для вузов / Е. О. Смирнова – СПб.: Питер, 2009. – 304 с.

2014 р.

Супрун Дарія Николаевна

**Христианство как смыслонаполняющая парадигма
современного общества**

Заявлена стаття особисто для мене є дуже значимою... Саме тоді, коли я прочитав її – зрозумів, що моя рідна доця Даша є вже абсолютно зрілим самостійним вченим, якому притаманна власна духовна та професійна позиція... Якщо мені раніше (каюся) приєм-

но було чути від колег: «Це донька професора Супруна», то зараз мені значно приємніше чути: «Це батько професора Супрун». Щастя Тобі, Моя Радість! Спаси Господи!

Сегодня все больше украинских ученых-педагогов осознает и признает, что христианские ценности, христианские морально-духовные основы – это спасение нации. Для украинцев христианское вероучение стало определяющим принципом нравственно-духовных и духовно-эстетических ценностей, оно радикально повлияло на мировоззрение, стиль мышления и морально-духовные стремления каждого человека. Христианские морально-духовные ценности – это направляющие истинного судьбоносного пути для успешной и счастливой жизни¹.

Духовный рост, духовная актуализация – это и есть вышеупомянутый путь уподобления человека Богу, его обожествления; поскольку каждый человек – это непостижимая тайна и неизученная глубина. Молодой, духовномыслящий, но ещё не состоявшийся, человек остро чувствует трагедию телесно-душевно-духовного расстройств – внутреннего расстройств человеческой природы, которая имеет место в нашем мире грехопадения). Именно поэтому задачей христианского воспитания является формирование благоговения к жизни².

Достижения современной мировой и отечественной гуманистической психологии и педагогики, педагогической этики и христианской психологии духовности, учитывает важные выводы психологов и педагогов о жизненно важной необходимости принятия христианской парадигмы духовности в мировом культурно-образовательном пространстве. Прогнозируя развитие психологии в XXI в., учёные утверждают: «Если Бог позволит, то, конечно же, произойдет сближение психологии, искусства и религии; уже сейчас, хотя и осторожно, это происходит. Как ни парадоксально, но именно религиозный взгляд на человека может существенно помочь, а во многом и защитить научную психологию от скоротечного превращения ее,

1. Васянович Г. П. Ноологія особистості: Навчальний посібник для студентів і викладачів / Г. П. Васянович, В. Д. Онищенко. – Львів: «Сполом», 2007. – 217 с.

2. Бех І. Д. Духовні цінності в розвитку особистості / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С. 124-129.

по существу, в парапсихологию. Самое главное, что нам нужно помнить: христианское учение о человеке – это целостный взгляд на него во всей его тотальности; это одновременное видение человека в его происхождении, сущности, бытии и назначении. Относительно такого восприятия все другие взгляды на человека (научный, прагматический, этический, эстетический и т.д.) имеют частичный, а потому и неистинный характер»¹.

Становление и развитие духовной жизни человека, творчески-волевая и смысло-творческая борьба его духа со стихийными силами чувственной (телесно-душевной) природы является целью жизни-познания человека, его нравственным и эстетическим императивом. Этот императив определяется идеей личного бессмертия души – вечного сохранения ею своей идентичности и самоидентичности, своей реальности как духовной личности в сочетании с Богом, в Богочеловеческом синергетическом процессе жизни-познания. Эти идеи определяют потребность регламентировать жизнь и обучение человека в соответствии с ноологическими христианскими идеалами и нормами. Бытие (жизнь-познание) человека раскрывается как культура душевно-духовной сущности человека, то есть морально-духовной, творчески-волевой потенциал со смыслом деятельности с целью собственного духовного становления и развития.

Бог всюду есть, все объемлет и содержит, и любит обитать в душах человеческих; но входит в них не насильно, хоть всемогущ, а когда должно Ему войти, ибо не хочет нарушать дарованной Им человеку власти над собою или права хозяина своей души. Кто отворяет себя верою, того преисполняет Бог, а кто затворился неверием, в того не входит хоть и близ есть. Господи! приложи же нам веру, ибо и вера Твой же дар. Из нас же всякий должен исповедать: «Я же беден и нищ» (Пс. 69:6). Именно поэтому следует обозначить, что источники удовлетворения потребности в духовном росте и развитии находятся не во внешней среде, а внутри человека – в его духовных потенциях и скрытых ресурсах².

Святое Писание свидетельствует, что самым глубоким корнем греха является гордость, – этот бич человечества, оторвавший людей от Бога и погрузивший мир в неисчислимые беды и страдания; это подлинное семя смерти, окутавшее человечество мраком отчаяния. Духовно развитому самоактуализированному же человеку она не присуща. Он готов общаться с любым вне зависимости от его классовой принадлежности, уровня образования, политических убеждений, цвета кожи. Порой может сложиться впечатление, что

1. Булатов М. О. Філософія ноосфери (Філософський зміст і сучасний смисл феномена ноосфери) / М. О. Булатов, К. С. Макеев, В. П. Загороднюк, Л. А. Солонько. – К.: Наукова думка, 1995. – 152 с.

2. Васянович Г. П. Педагогічна етика: Навчально-методичний посібник / Г. П. Васянович. – Львів: Норма, 2005. – 343 с.

он просто не замечает, искренне не осознает этих внешних различий и условностей, которые для среднестатистического обывателя столь принципиальны, столь существенны.

Христианство вполне удовлетворяет и нашему стремлению к первенству, но как? Совсем противным тому способом, какой употребляется в мире. Хочешь быть первым? Будь всем раб, то есть будь перед всеми последний, и это столько же существенно, сколь существенно настраивать жизнь свою и свой нрав по примеру Господа Христа. Господь говорит: «Сын Человеческий не для того пришел, чтобы Ему служили, но чтобы послужить и отдать душу Свою для искупления многих» (Мф.20:28). Господь служит, даже ноги учеников умывает: нечего, стало быть, стыдиться послужить кому-либо. Как и чем можем, мы и должны служить. Такая возможность предоставляется на каждом шагу: голодного накормить, нагого одеть, странника в дом ввести, больного посетить и даже выходить его и требующему всякой другой помощи не отказать. И не телу только, но и душе другого послужить: вразумить, совет подать, книжку хорошую указать, утешить, подкрепить. Слово – могущественное средство помогать; в нем душа выходит и, сочетаясь с другою, силы ему придает.

Анализируя личности духовно развитых людей, мы говорим о служении, о жизненной миссии, а не просто о «любимом» деле. Это не обязательно любимое занятие, не обязательно дело, которого человек желал, или занятия, к которым он стремился, это может быть дело, которым он чувствует себя обязанным заниматься. Самоактуализированные люди, как правило, не озабочены проблемами личного, эгоистического характера, они в большинстве своем думают о благе других людей – всего человечества, своих сограждан или же о благе близких. Долг же не отменяет для них удовольствия, работа не мешает искренней заинтересованности, – напротив, обязанность становится удовольствием, а работа превращается в приятное времяпровождение, когда человек, добродетельно исполняя свой общественный долг, находит в нем наслаждение и счастье¹.

«Если не обратитесь и не будете как дети, не войдете в Царство Небесное» (Мф. 18:3). Если же зрелый человек может быть по-детски наивным и простодушным, то так ли уж велика разница между взрослым и ребенком? Детское строение сердца образцовое, пока не раскрылись в них эгоистические стремления. Что им присуждают? Веру полную, нерассуждающую, послушание беспрекословное, любовь искреннюю, безопечение и покой под кровом родителей, живость и свежесть жизни, с подвижностью и желанием научиться и совершенствоваться². Пожалуй, можно предположить,

1. Маслоу А. Психология бытия. – М., 1997. – 304 с.

2. Маслоу А. Самоактуализация // Психология личности. Тексты. / [под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, А. А. Пузырея]. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1982. – 288 с.

что именно эти же характеристики лежат в основе такой особенности самоактуализированных людей, как их готовность к обучению. Они не боятся показаться несведущими, они готовы учиться у всякого, кто может открыть им что-то новое. Они не стремятся во что бы то ни стало доказать собеседнику свое превосходство, они не щеголяют эрудицией, не пытаются произвести впечатление своим высоким статусом или жизненным опытом. Пожалуй, можно даже сказать, что они не прочь признать свою незначительность, проявив особенно возвышенное Спасителем свойство – смирение: «кто умалится, как это дитя, тот и больше в Царстве Небесном» (Мф. 18:4). Ибо коль скоро есть смирение настоящее, то и все добродетели есть. Самоактуализированный человек отдает себе отчет в том, сколь малы его познания в сравнении с тем, что он мог бы знать, с тем, что известно другим людям. С искренним приоритетом он относится к людям, которые знают больше его или умеют делать что-то такое, чего он не умеет. Он готов восхищаться мастерством столяра, сапожника, шофера, – любой мастер своего дела может рассчитывать на его уважение и даже на восторг. Но смирение тогда и является в совершенстве, когда другие добродетели уже расцвели в сердце и приходят в зрелость; оно венеч их и покров. Это тайна жизни духовной о Христе Иисусе Господе нашем. Чем кто выше, тем смиреннее, ибо он яснее и осязательнее видит, что не он трудится в преуспейнии, а «благодать, которая в нем»; и это есть «мера возраста исполнения Христова» (Еф. 4:13). Ибо главное во Христе Иисусе то, что Он «смирил Себя, послушлив был даже до смерти» (Фил. 2:8).

Самоактуализированные в духовной сфере люди не придают большого значения внешней стороне явлений. Нравы, обычаи и законы, принятые в обществе не просто не вызывают у них раздражения или сопротивления – скорее они не задумываются о них, относятся к этим установлениям так же, как к правилам дорожного движения, видят в них лишь средство, помогающее жить в мире со своим окружением. Здесь вновь обнаруживается их склонность принимать сложившийся порядок вещей, конечно, в том случае, если этот порядок не противоречит их принципам и убеждениям. Мода, стиль прически, формы вежливости – все эти вещи несущественны для них, они не затрагивают их моральных принципов и потому такие люди не считают нужным оспаривать их, они готовы подчиниться им с добродушной улыбкой. Эта терпимость ни в коем случае не означает слепого отождествления с нравами и обычаями культуры. Смирение самоактуализированного человека касается лишь поверхностных вещей и не затрагивает сущностных аспектов его личности. Самоактуализированный человек подчиняется принятым в обществе нормам поведения только потому, что так ему проще

жить, он не желает тратить силы на борьбу с несущественным, второстепенным, напускным. Но если вдруг та или иная условность не становится обременительной для него, если она не требует от него перешагнуть через себя, свои моральные принципы. Он не сойдет с пути духовного развития.

Вот еще одно соображение, которое отчасти сможет объяснить «безмятежность» самоактуализированных людей. Дело в том, что они очень любят жизнь и все радости, связанные с ней. А жизнелюбие просто несовместимо с бунтарством и участием в повстанческих движениях, которые требуют от человека полного самоотречения. Похоже, что эти люди не находят для себя возможным пожертвовать радостями, дарованными им жизнью, во имя абстрактных идей и гипотетических благ. Самоактуализированные люди спокойно и добродушно принимают культуру, в которой они живут, и ежедневно трудятся во имя ее совершенствования. Они не противопоставляют себя обществу и не пытаются бороться с ним, они чувствуют себя частью этого общества и стараются сделать его лучше.

Необходимо ещё раз подчеркнуть, что самоактуализированные люди обладают удивительной способностью радоваться жизни. Их восприятие свежо и наивно. Они не устают удивляться, поражаться, испытывать восторг и трепет перед многочисленными явлениями жизни, к которым обычный человек давно привык, которых он даже не замечает.

Таким образом, основываясь на вышеизложенном материале, следует сделать вывод, что самоактуализированный человек строит свою жизнь не по законам общества, не по законам культуры, а, скорее, по общечеловеческим законам и законам его собственной человеческой природы, данной ему Всевышним!

Ценностная система самоактуализированного человека представлена главным образом ценностями уникальными и мегазначимыми для такого человека, ценностями, которые непосредственно отражают его характер и его духовность. Поэтому можно с уверенностью отметить то, что ценностная система самоактуализированного человека представляет собой скорее экспрессивный, нежели функциональный феномен. Это умозаключение не требует доказательств, оно справедливо уже по определению, – самоактуализация всегда предполагает актуализацию собственной духовности, собственного Я, которое всегда уникально и неповторимо, каким создал его Бог-Творец!

Следует подчеркнуть, что внутренняя природа человека скорее хороша, нежели плоха, и нужно всячески поощрять ее и давать выход наружу, вместо того чтобы подавлять. Позволив ей управлять нашей жизнью, мы обретем духовное здоровье, благополучие и счастье¹.

1. Маслоу А. Самоактуализация личности и образование / А. Маслоу. – Киев-Донецк, 1994. – 233 с.

Одним из составляющих духовного развития есть всепрощение. Истинна заповедь: чтобы прощали, ибо тогда и сами будете прощены. А кто из нас не нуждается в прощении? Тогда зачем же тебе лишаться его и самому себя оправдывать, когда ты знаешь, что наилучшее прощение подаст Бог, поскольку только Он знает сердца человеческие? Предоставь же Богу правду и воздаяние, и душа твоя обретет покой таким образом ¹.

Неоспоримым является факт, – личностный рост должен равняться на рост духовный. Задача христианина – обожение. От нас требуется зачеркнуть прошлое и двигаться вперед. Это одна из закономерностей христианского образа жизни. Человек должен покаяться и встать на праведный путь. Если человек в прошлом был одержим какой-нибудь страстью и смог совладать с ней – это великая победа над самим собой, и такой человек обретает великую благодать! Наша задача – обрести путь, ведущий к Богу посредством духовного совершенствования.

2014 р.

Супрун Д. М., Супрун М. О.

Духовне виховання майбутніх спеціальних психологів – запорука їхньої професійної умілості

При позиціонуванні ментально-філософського бачення сутності складних соціальних процесів з врахуванням запитів життя, що полягає в розумінні істинних пріоритетів розвитку суспільства загалом й держави, зокрема, пріоритетності набуває виховання Людини-особистості, яка консолідує істинні цінності: Життя, Свобода, Гідність, Справедливість, Щастя, Добро, Любов, Здоров'я, Професіоналізм.... Про рівень розвитку цивілізованості суспільства, насамперед, можна стверджувати з позицій його ставлення до найменш захищених верств громадян, серед яких діти з особливими освітніми потребами займають домінуюче місце. Одним із провідних чинників забезпечення успіху в соціалізації дитини з особливостями психофізичного розвитку є особистість компетентного фахівця-психолога в галузі спеціальної освіти.

Розглядаючи спеціальну психологію як інтегровану галузь філософських, біолого-медичних й психологічних знань про природу пізнання внутрішнього світу людини, яка є відмінною від основної людської спільноти, вбачаємо, що саме в особистості дефектолога сфокусований позитивний результат всебічного спектру корекцій-

1. Мэй Р. Искусство психологического консультирования. / Р. Мэй. – М.: Апрель Пресс, Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2001. – 256 с.

но-виховної роботи спеціального психолога. Сучасний фахівець у сфері корекційної освіти – це вчитель і психолог, вихований на кращих традиціях вітчизняної й світової дефектологічної думки. Спеціаліст зазначеної людинознавчої сфери має бути одночасно і носієм варіативності теоретичних та практичних знань та вмій, і мати високий рівень емпатії до іншої людини, сформований високий рівень прогностичних та рефлексивних вмій, оскільки без здатності передбачати результати своєї діяльності психолог із майстра-фахівця поступово перейде на рівень посереднього ремісника, що є недопустимим в розрізі вступу України до світового співтовариства, де першочергового значення набуває якісна підготовка конкурентоспроможних спеціалістів-психологів із належним рівнем знань, що є нагальною потребою у наш час.

Соціально-економічні та політичні реалії сучасного світу, трансформаційні процеси у вітчизняній системі освіти, вимоги до сучасного фахівця та соціальне замовлення ринку праці спонукають до перегляду окремих усталених поглядів на цілі та завдання вищої професійної освіти загалом та професійної підготовки психологів зокрема. Рівень підготовленості випускника повинен відповідати міжнародним стандартам, що дозволить ефективно співпрацювати в глобальному життєвому просторі. Це вбачається можливим, передусім, завдяки здійсненню прориву в освіті, а потім і в суспільстві в цілому.

В умовах зміни системи соціальних та духовних цінностей, економічної кризи в країні першочергового значення набуває якісна професійна підготовка психологів, оскільки саме психологічне вчення, що забезпечує стабільність, стійкість, виваженість тощо, стає нагальною потребою у час сучасних наукових технологій у всіх аспектах розвитку цивілізованого суспільства. Керуючись означеними методологічними підходами ми всіляко прагнемо орієнтувати майбутнього фахівця-психолога на вивчення психологічної науки з позицій духовного пізнання людської природи. Саме таким чином психологія стане дійсно наукою про душу, а не лише про психіку людини.

Нова концепція професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти вимагає нової орієнтації цілей, принципів, змісту, методик викладання, оцінювання набутих знань відповідно до визначених в освітньо-кваліфікаційній характеристиці фахівця типових завдань та вмій їх застосування у практичній діяльності. Отже, актуальності набуває взаємопроникнення знань з методики і теорії та їхнього практичного застосування.

Однією із значних проблем сучасної освіти є виявлення стратегій професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти.

Сучасна підготовка психологів в галузі спеціальної освіти – це цілісний процес, система, яка складається з цілого ряду підсистем,

кожна з яких виконує свою функцію. Кожен етап зазначеної підготовки має свою специфіку. Ця специфіка проявляється в теоретичному і психологічному планах. У першому – матеріал змінюється за структурою, складністю змісту. Щодо другого – передбачається розвиток мотиваційних компонентів діяльності, вдосконалення процесів і операцій мислення, формування професійних інтересів.

Теоретична і системна професійна підготовка психологів визначає зміст та ефективність їх діяльності. Теорія представляє собою модель або пояснення, яке психологи застосовують в якості стратегії для побудови гіпотези щодо характеру проблеми та шляхів її можливого вирішення. Слід враховувати три ключові моменти: виявлення співвідношень різних підходів, їх місця і ролі у вирішенні проблеми; встановлення характеру взаємозв'язку, способів включення результатів однієї теорії в іншу; суміщення категоріальних апаратів.

Резервом вдосконалення професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти, здатних володіти сучасними методиками, здійснювати професійну координацію та інтеграцію діяльності, моніторинг ефективності процесу її застосування, є зближення цінностей традиційної академічної та практичної спрямованості змісту професійної освіти з метою досягнення єдності теоретичної та практичної готовності вирішувати професійні завдання.

Доцільною і методично виправданою є професійно спрямована підготовка психологів в галузі спеціальної освіти, кінцева мета якої відповідає окресленим уявленням студента про майбутню професійну діяльність (предметність діяльності), стимулює відповідними заходами потребу у отриманні знань (вмотивованість діяльності), призводить у співзвуччя навчальну діяльність з особистою метою (цілеспрямованість діяльності), а також сприяє актуальному усвідомленню необхідності професійного навчання як запоруки стати освіченою, культурною, професійною, конкурентноспроможною та успішною людиною (усвідомленість діяльності). Означений розвиток відбувається за наступних психологічних умов: подолання психологічних захистів та бар'єрів, зменшення симптомів тривожності; формування системи знань, умінь, навичок як базису для розвитку професійної мотивації; сприяння самоактуалізації як основній передумові розвитку зазначеної мотивації.

Запорукою загального й професійного зростання молодого спеціаліста є виважене залучення до різних сфер його самовиховання засобом формування належного рівня компонентів професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти, а саме:

Професійно-мотиваційного (сформованість ціннісних орієнтацій; сформованість мотиваційного ставлення до професійної діяльності; сформованість мотиваційного професійного спрямування)

Когнітивно-компетентнісного (системність знань; усвідомленість знань; стійкість знань (оволодіння матеріалом на рівні довготривалої пам'яті з постійним цілеспрямованим, довготривалим їх використанням)

Операційно-діяльнісного (готовність до професійної діяльності: сформованість діагностичних умінь; сформованість змістово-процесуальних умінь; сформованість прогностичних умінь; здатність використовувати набуті вміння та навички при вирішенні професійних завдань)

Результативно-рефлексивного (здатність до самоаналізу та рефлексії, орієнтація на самовдосконалення, саморозвиток через свідому постановку та виконання професійних завдань більшої складності) [2].

Тенденції розвитку світового суспільства зумовлюють істотне посилення уваги до проблеми інноваційного (перетворювального) потенціалу особистості. Все більшого значення для людини, яка ставить нові життєві цілі та здатна їх досягати, усвідомлювати та відстоювати свою індивідуальність, набуває проблема самовиховання та самоздійснення. Такий суспільний запит висунув перед освітньою системою питання про стимулювання саморозвитку особистості, що знайшло відображення в Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття»). Саморозвиток й особистісне становлення мають стати життєвими орієнтирами для самої людини – освіта повинна уможливити забезпечення даних процесів і скористатися наданими ресурсами може лише сама людина. Саме тому в сучасній психолого-педагогічній науці загострюється інтерес до суб'єктності людини; відбувається перегляд, переосмислення впливових факторів її розвитку, саморозвитку, що призведе у перспективі до самоздійснення.

Отже, професійна підготовка, зорієнтована на самовдосконалення, спричинить поєднання взаємопов'язаних і взаємозалежних процесів: самовиховання як цілеспрямованої активної діяльності, що направлена на формування і вдосконалення позитивних і усунення негативних якостей, та самоосвіти як цілеспрямованого процесу стосовно розширення і поглиблення знань, удосконалення та набуття відповідних навичок та умінь. Саме такий концептуально-методологічний підхід до здійснення психолого-педагогічної професійної підготовки уможливить максимальне наближення до гармонійного розвитку особистості, що є запорукою самовдосконалення й обов'язковою передумовою професійного самоздійснення на конкурентоспроможному рівні відносно вимог сьогодення.

Психолого-педагогічний процес завдяки індивідуальному підходу і творчому ставленню дозволяє створити зовнішні та внутрішні умови для саморозвитку студента. Вирішення означеної проблеми

значною мірою обумовлене наявністю у майбутніх психологів внутрішньої мотивації до постійного самовдосконалення особистісних якостей, а відповідно, потреби у самовдосконаленні. Важливим є виявлення, корекція та формування уявлень студентів щодо особистісного та професійного саморозвитку з метою здійснення ними свідомого цілепокладання й самопроєктування. Феномени самовиховання й саморозвитку – це обов'язково внутрішні, мотиваційні процеси, спрямовані на досягнення конкретної мети, як свідоме самовдосконалення через свідому постановку та виконання професійних завдань вищого рівня складності [1].

Перспективність дослідження зумовлена постійним прискоренням науково-технічного прогресу та характерними для сучасного етапу розвитку світового суспільства швидкими економічними, соціальними та духовними перетвореннями. Подібні дослідження мають допомогти створити для особистості фахівця стійкі смислові орієнтири у мінливому світі, особистісний сенс професійної самореалізації в галузі спеціальної освіти саме у формі **професійного самоздійснення**, що розуміється як одна із найважливіших форм життєвого самоздійснення і характеризується високим рівнем розкриття особистісного потенціалу фахівця в обраній професії, розвитком його здібностей, взаємопоєднанням із професією, повсякчасною затребуваністю його професійної кваліфікації, широким використанням професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями, колегами з даної та з суміжних і дотичних галузей.

Розкриємо сучасні тенденції професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти, а саме:

- ✓ трансформацію професійної підготовки спеціальних психологів в контексті інтернаціоналізації вищої освіти;
- ✓ компетентнісний підхід як організаційний механізм модернізації професійної підготовки;
- ✓ креативно-інтелектуальний підхід як передумову професійного та особистісного становлення психолога в галузі спеціальної освіти;
- ✓ раціональне поєднання зарубіжного передового педагогічного досвіду на царині психологічної освіти з новаторським педагогічним доробком українських вчених та педагогів-організаторів вищої освіти зазначеного профілю.

Сучасна професійно спрямована підготовка психологів в галузі спеціальної освіти – це цілісний процес, система, яка складається з цілого ряду підсистем, кожна з яких виконує свою функцію. Кожен етап навчання має свою специфіку. Ця специфіка проявляється в методологічному та психологічному планах. У першому – матеріал змінюється за структурою, складністю змісту. Щодо другого – передбачається розвиток компонентів професійно спрямованої ді-

яльності, вдосконалення процесів і операцій мислення, формування професійних інтересів. Отже, соціально-економічні та політичні реалії сучасного світу, трансформаційні процеси у вітчизняній системі освіти, вимоги до сучасного фахівця та соціальне замовлення ринку праці спонукають до перегляду окремих усталених поглядів на цілі та завдання професійно спрямованої підготовки психологів в галузі спеціальної освіти. Рівень підготовленості психолога повинен відповідати міжнародним стандартам, що дозволить ефективно співпрацювати в глобальному життєвому просторі.

Список використаних джерел:

1. Супрун Д. М. Management – a component of psychologists' professional training (Менеджмент – складова професійної підготовки психологів): Навчально-методичний посібник для студентів, слухачів магістратури та практикуючих психологів / Д.М. Супрун. – К., 2016. – 250 с.
2. Супрун Д. М. Формування компонентів професійного та особистісного зростання психологів в галузі спеціальної освіти (Тренінг): Методичний посібник для студентів, слухачів магістратури та практикуючих психологів / Д. М. Супрун. – К., 2017. – 86 с.
3. Синьов В. М. Тенденції розвитку освіти дітей з психофізичними вадами в Європі та Україні. Збірник наукових праць К-ПНУ ім. І. Огієнка, вип. XX. Ч. I. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2012. – С. 7–26.
4. Синьов В. М., Пометун О. І., Кривуша В. І., Супрун М. О. Основи теорії виховання. Навч. посіб. – К.: МП «Леся», 2000. – 140 с.

2018 р.

Супрун Д. М., Супрун М. О.

Самовиховання особистості майбутнього спеціального психолога (теоретико-історичний аспект)

Постановка означеної проблеми пояснюється, насамперед, розумінням сутності природи людини, яка влаштована так, що їй іманентно притаманне прагнення до постійного самовдосконалення в різних сферах свого буття. Незалежно від віросповідання з роками кожен із нас все більш повно сприймає значущість Слів із Святого Письма «Будьте досконалі як Отець ваш Небесний досконалий» (Мф. 5:48).

Академік В. М. Синьов та вихованці його наукової школи наголошують «...психолого-педагогічна наука розглядає самовиховання як найважливішу, кінцеву умову реалізації виховного процесу, оскільки саме самовиховання є результатом виховних зусиль всіх соціальних інститутів суспільства: сім'ї, закладів освіти і культури, силових структур та ін.» [7, с. 110].

На всіх етапах зародження та розвитку дефектологічної професії до неї суспільство висуває особливі вимоги як загальнолюдського так і професійного спрямування. Це є цілком природно, бо дефектолог це не просто фахівець певної сфери людської діяльності, а це, насамперед, гуманіст-людинознавець. Самозростання корекційного педагога чи психолога це є не лише його особиста справа, а це вимога самого життя.

Аналіз публікацій і досліджень різних гуманітарних сфер засвідчує, що філософська та психолого-педагогічна спільнота «...визначає самовиховання як систематичну та свідому діяльність людини, спрямовану на вироблення та удосконалення своїх позитивних якостей і переборення негативних» [7, с. 111]. Розглядаючи самовиховання як найвищу стадію та результат виховання, О. В. Сухомлинський наголошував, що без самовиховання справжнього виховання не існує. Самовиховання – результат виховних зусиль сім'ї, навчальних закладів, культурно-освітніх установ та інших соціальних інститутів виховання. Це процес трансформації людини з пасивного об'єкта виховання на активного суб'єкта – творця власного «Я» [6].

Будучи ініціатором підготовки психологів для силових структур В. М. Синьов спільно зі своїм учнем професором В. С. Медведєвим вивчили природу зародження та протікання такого деструктивного явища яким є професійна деформація правоохоронця. Це дослідження стало методологічним орієнтиром для фахівців різних сфер, оскільки професійна деформація характерна для всіх професій, серед яких освітня галузь теж не є виключенням. Серед профілактичних заходів цього руйнівного явища домінуючим є самовиховання людини-особистості й людини-фахівця [4].

Орієнтуючись на методологію наукового пошуку академіка В. М. Синьова, ми його вихованці узагальнили багаторічні напрацювання вченого із досліджень самовиховання людини в різних сферах її буття й виробили певні рекомендації із практичного втілення в життя найбільш конструктивних напрацювань. Зазначені рекомендації є актуальними й для сучасного етапу підготовки дефектологічних кадрів [7; 8; 9 та ін.].

Дослідники цілком слушно наголошують, що усвідомлення самовиховання як явища потрібно здійснювати виходячи із розуміння сутності сфер самовиховання і Я-концепції як психологічної передумови цього явища.

Насамперед, людина повинна усвідомити мотиви самовиховання, усвідомити себе як об'єкт власного життя та діяльності, тобто усвідомити, що «все залежить від мене особисто; я сама відповідаю за себе».

«Тут доцільно звернутися і до такого психологічного поняття, як каузальна атрибуція, тобто причинне пояснення особистістю своєї

поведінки і діяльності інших людей. Вивчення цього явища свідчить про такі закономірності зазначеного психічного феномену: 1) наявність систематичної розбіжності між тим, як людина пояснює свою поведінку і поведінку інших (доречно згадати відоме спостереження, що стосовно себе людина виступає як адвокат, а стосовно інших – як прокурор); 2) у поясненні своєї діяльності людина не вдає результати пов'язує з зовнішніми факторами, а успіхи – з внутрішніми («Люди та обставини винні у моїх невдачах; а от успіху я досяг тому, що, передусім, я сам – молодець!»)» [9, с. 116].

Підкреслимо, що першою запорукою в досягненні самовиховання є усвідомлення мотивів цієї діяльності, її необхідності для особистості, а також вироблення програми власного саморозвитку.

З цією метою доречно буде звернутися до прикладу орієнтирів-правил, що визначив для себе К. Д. Ушинський. Дослідники цілком слушно наголошують, що вони є значимими й для сьогоденного дня.

1. Спокій цілковитий, у крайньому разі – зовнішній;
2. Прямота у словах і вчинках;
3. Виваженість вчинків;
4. Рішучість;
5. Не говорити про себе без потреби жодного слова;
6. Не марнувати час; робити те, що треба, а не те, що хочеться;
7. Щовечора чесно звітувати перед собою;
8. Ніколи не хизуватися тим що було, що є, що буде.
9. Ніколи не хвалитися тим що було, ні тим що є, ні тим що буде.
10. Нікому не показувати цього.

Враховуючи те, що людське життя є багатогранне, то ми маємо досліджувати процес самовиховання психолога в галузі корекційної освіти з позицій визначення різних його сфер [7; 8; 9 та ін.].

До сфер самовиховання сучасна педагогічна наука відносить:

а) інтелектуальна – визначає завдання, які особа ставить перед собою на терені самоосвіти, інтелектуального саморозвитку, самостійного оволодіння прийомами і процесами мислення (порівняння, узагальнення, доведення, встановлення причинно-наслідкових зв'язків тощо), мнемічної діяльності (як краще запам'ятовувати інформацію, розвивати пам'ять тощо), розвитку мовлення (оволодіння ораторським мистецтвом – риторикою), організації уваги тощо. Ця сфера охоплює навчання, самовдосконалення та самопізнання;

б) духовно-культурна – обумовлює прагнення особи в напрямку до самостійного збагачення досягненнями різних галузей людської культури, зокрема, літератури і мистецтва. Зрозуміло, що ця сфера безпосередньо пов'язана з естетичним розвитком людини, її роботою над собою щодо розвинення естетичних смаків, умінь і навичок естетичної діяльності;

в) моральна – зумовлює вироблення для себе моральних орієнтирів, морального ідеалу, самопізнання особливостей своєї поведінки у стосунках з людьми, у ставленні до моральних цінностей, до праці, природи, Батьківщини тощо. Порівнюючи себе (реальну) з ідеальною ієрархією моральних цінностей, людина має поставити перед собою завдання, як сходинки на шляху до морального ідеалу. Безумовно, моральна сфера самовиховання передбачає і роботу над розвитком власних вольових рис, щоб людина стала спроможною самостійно доволі регулювати свою поведінку, не піддаючись егоїстичним, ситуативним підсвідомим бажанням, потягам, які суперечать реалізації зразків моральної поведінки;

г) фізично-валеологічна – охоплює роботу людини у напрямі фізичного самовдосконалення, зміцнення здоров'я, оволодіння спортивною майстерністю, відмови від шкідливих звичок, дотримання санітарно-гігієнічних вимог. На нашу думку, ця сфера найпридатніша для раннього залучення особистості до самовиховання тому, що її позитивні результати наочні. Дотримання здорового способу життя повинно стати нормою поведінки кожного, хто прагне стати лідером певного колективу;

д) професійна зі всіх галузей її буття. Наприклад, сучасний дефектолог має поєднувати в структурі своєї особистості високі моральні якості, широкий духовно-культурний компонент, високі інтелектуальні здібності й належний рівень валеологічної культури [7; 8; 9 та ін.].

Самовиховання людини супроводжує людину протягом всього життя. Зароджуючись в ранньому дитинстві, найбільш повно воно розвивається в підлітковому та юнацькому віці, до якого якраз відноситься й студентське життя. Саме в цей час формується належний рівень самосвідомості людини.

На думку І. С. Кона, самосвідомість – свідомість, що всіма своїми атрибутами (питання, пізнання, переживання, ставлення), спрямована на саму себе. Інакше цю особливість особистості називають «Я-концепцією», вона й утворює ядро людської особистості. Це відносно стійка, більшою або меншою мірою усвідомлена система уявлень людини про саму себе, яка сприймається як неповторна. На основі Я-концепції людина будує свої взаємодії з іншими і проявляє ставлення до себе. Я-концепція – цілісний, хоча і не позбавлений внутрішніх суперечностей, образ, тобто суб'єктивна картина власного Я, що виступає як установка стосовно самої себе.

Я-концепція містить такі основні компоненти:

- когнітивний (пізнавальний) – уявлення про свої здібності, свої розумові, психічні властивості, зовнішність, соціальну значущість тощо;
- емоційний – самоповага, самозневаження, самолюбство тощо;
- оціночно-вольовий – намагання завоювати повагу, підвищити самооцінку, стати кращим.

Якщо розглядати Я-концепцію як цілісність, що віддзеркалює уявлення про себе на даний час, у бажаному майбутньому та в інших вимірах, то можна виділити такі її основні складові або різновиди:

- реальне Я (якою людина уявляє і оцінює себе зараз);
- ідеальне Я (те, якою людина, на її думку, повинна була б стати, орієнтуючись на соціальні норми, головним чином, моральні);
- динамічне Я (те, якою людина має намір стати);
- фантастичне Я (те, якою людина хотіла б стати, якби це видалося можливим) [2].

«Порівнюючи реальне Я з ідеальним Я і наповнюючи конкретним змістом динамічне Я, суб'єкт виробляє для себе певну програму дій в галузі самовиховання, самовдосконалення. «Я-концепцію» не даремно вважають ядром людської особистості, адже тільки її належна сформованість дозволяє людині усвідомити себе активним суб'єктом власного життя та діяльності, суб'єктом, який здатний на самостійний вибір цінностей і напрямків свого життя серед людей, відповідального за своє минуле, теперішнє та майбутнє.

Я-концепція утворюється і розвивається в процесі спілкування, взаємодії різних видів діяльності і обміну її результатів з іншими. В цьому процесі суб'єкт, неначе, вдивляється як у дзеркало в іншу людину і таким чином формує, уточнює, скерує образ свого Я» [9, с. 121].

Принагідно зазначимо, що запорукою належного рівня «Я-концепції» є самопізнання людини – пізнання свого внутрішнього світу у його психічних і фізичних вимірах.

Самопізнання реалізується через аналіз своєї діяльності і поведінки (опосередковане самопізнання) й самоспостереження (безпосереднє самопізнання).

«Аналіз своєї діяльності і поведінки передбачає оцінку результатів діяльності, зіставлення цієї оцінки з оцінками інших людей, головним чином тих, з ким особистість безпосередньо спілкується, товаришів по колективу. Внаслідок цього людина може зробити висновки щодо своїх здібностей, морально-психологічних особливостей.

Безпосереднє самопізнання у формі самоспостереження спрямоване на рефлексію власних психічних станів, дій і вчинків, аналіз і оцінку їх у зв'язку з конкретними ситуаціями» [9, с. 122].

Науковці цілком слушно наголошують, що для здійснення безпосереднього самоспостереження необхідний належний виражений стан внутрішнього спокою [1; 2; 3; 5; 6 та ін.].

До окремого виду самоспостереження (інтроспекції) психологи виокремили ретроспекцію (відновлення минулого). Це певного роду постійний самозвіт кожного із нас про прожиті життя. Дореч-

ним буде наголосити й на самотестуванні – своєрідній відповіді на вагомій запитання свого буття.

Все зазначене дозволяє виділити певні різновиди самооцінки, а саме:

- відносно адекватну (судження людини щодо себе досить реалістичне);
- неадекватну занижену (особа оцінює себе нижче, ніж на те, що реально заслуговує);
- неадекватну завищену (людина переоцінює свої можливості);
- суперечливу (залежну від конкретних ситуацій) [2].

Самопізнання – запорука успіху, крок до самовиховання. Точніше, одна із них, бо одночасно із самопізнанням, людина має бути налаштована на роботу над собою в усіх сферах свого життя.

Знову наголосимо, що сучасна психолого-педагогічна наука виділяє низку взаємодоповнюючих процесів, що визначають результативність самовиховного процесу:

а) самопізнання, яке вміщує самоспостереження, самоаналіз і порівняння себе з іншими, сприймання критики зовні, вироблення самокритичного ставлення до себе, систематичне підбиття підсумків самовивчення, їх оцінювання і узагальнення. На цій основі виробляється ідеал і конкретні цілі самовиховання, вмотивовується необхідність його;

б) програмування діяльності самовиховання, коли усвідомлюються і формуються конкретні дії щодо досягнення цілей самовдосконалення;

в) самоутримування від негативних дій, вчинків, думок, психічних станів за допомогою різних прийомів впливу на себе;

г) самопримушування до здійснення позитивних дій та вчинків» [7, с. 112].

Чисельні автори підкреслюють, що в реальному житті кожна людина використовує методи виховання, але спрямовані на саму себе:

- методи формування і корекції свідомості (самопереконавання);
- методи формування і корекції досвіду поведінки (вправи, самопривчання);
- методи додаткової мотивації стимулювання поведінки (само-включення у змагання, самокритика, самозаохочення і самопокарання);

- методи самовивчення результатів виховання (самоспостереження, аналіз результатів своєї діяльності, самоанкетування тощо) [1; 3; 5; 6; 7 та ін.].

Як відомо, кожен метод виховання й самовиховання реалізується через відповідний інструментарій – прийоми. До них, насамперед, належать наступні: самонавіювання, самоаналіз, самохвалення, самоосудження, самоперевірка, самозвітування тощо.

Людське щастя є категорія напрочуд суб'єктивна й кожен включає в неї своє особливе бачення. Разом з тим, напевно, кожен підтвердить, що вагома грань людського щастя це наявність в ньому справжнього педагога-наставника. Саме тому, ми маємо наголосити, що успіх в самовихованні залежить від педагогічної допомоги, до якої належать базові її складові. Зокрема, спонукання до самовиховання через мотиваційну сферу; усвідомлення особистістю необхідності самовиховання; діагностика особистості; самопізнання: самоаналіз, самоконтроль, самоспостереження, самохарактеристика, співставлення себе з іншими; складання програми з самовиховання; реалізація програми з самовиховання; контроль, аналіз, корекція; наступна післядія. Як видно зі складових цього процесу, завершальним елементом є наступна післядія – орієнтир на майбутню взаємодію педагога й вихованця, що має тривати постійно.

Аналіз широкого спектру філософської та психолого-педагогічної літератури налаштовує нас на твердження, що орієнтиром нашого подальшого наукового пошуку має бути втілення ідей теорії в повсякденну практику підготовки спеціальних психологів для системи корекційної освіти.

Дійсно, беззаперечним фактом є наявність широкого діапазону літературних джерел, в яких розглядаються питання теорії та практики самовиховання фахівців різних сфер людської діяльності. Разом з тим, проведений історико-педагогічний аналіз засвідчує, що окремих робіт, присвячених самовихованню спеціальних психологів не проводилося, а це й дає нам підставу для здійснення власної наукової розвідки із зазначеного питання.

Використана література:

1. Элканов С. Б. Основы профессионального воспитания будущего учителя. – М.: Просвещение, 1989. – 270 с.
2. Кон И. С. Открытие «Я». – М.: Педагогика, 1978. – 290 с.
3. Леонтьев А. А. Теория самовоспитания. – М.: Педагогика, 1979. – 250 с.
4. Медведев В. С. Професійна деформація співробітників пенітенціарних установ. – К.: РВВ КІВС, 1996. – 180 с.
5. Рувинский Л. И. Теория самовоспитания. – М.: Педагогика, 1973. – 250 с.
6. Сухомлинский В. О. Як виховати справжню людину // Вибр. твори. В 5-ти т. – К.: Рад. школа, 1976. – Т.2 – С. 149 – 418.
7. Синьов В. М., Пометун О. І., Кривуша В. І., Супрун М. О. Основи теорії виховання: Навч. посіб. / За ред. В. М. Синьова. – К.: КІВС, 2000. – 140 с.
8. Супрун М. О. Основи професійного самовиховання майбутнього співробітника МВС України: Навч. посіб. – К.: КІВС, 1998. – 100 с.
9. Супрун М. О. Самовиховання особистості майбутнього фахівця в галузі державного управління (теоретико-практичний аспект). Державне управління: теорія і практика. Електронний фаховий журнал. 2014. – №1. – С. 114–124. <http://academy.gov.ua/ej/ej19/index.html>

2016 р.

*Кобильченко В. В., Супрун М. О.***Теоретико-методичні засади психологічного супроводу підлітків, які перебувають в умовах пенітенціарного закладу**

Життя підлітка в умовах пенітенціарного закладу протікає в складному, різноманітному за своїми формами і спрямованістю середовищі. За своєю природою це середовище соціальне, бо являє собою систему різноманітних структурованих стосунків підлітка з однолітками, педагогами, працівниками виправного закладу, іншими дорослими, що беруть участь у виховному процесі.

Пенітенціарна установа – складно організована система, в рамках якої підліток вирішує декілька принципово важливих завдань. Передусім – це завдання соціалізації (процес засвоєння і особистого прийняття вихованцем певних соціальних норм, правил і вимог). Пенітенціарне середовище є одним з провідних трансляторів цих норм і вимог, водночас воно ж і санкціонує їхнє виконання – карає й заохочує за ті або інші дії та вчинки. Поряд з цим середовище виправної установи надає дітям можливості для соціального розвитку і соціального пізнання – формування різноманітних навичок і вмій, підвищення соціально-психологічної компетентності тощо. Підліток перебуваючи в умовах виправного закладу повинен засвоїти норми і вимоги соціуму.

В процесі соціальної (міжособистісної) взаємодії підліток вирішує завдання свого психологічного, особистісного розвитку. Щодо цього, специфічне середовище виправної установи одночасно постає і як можливість, і як обмеження особистісного розвитку, бо задає певні вимоги щодо особистісних проявів вихованця, строго їх регламентує.

У процесі вирішення підлітком трьох завдань – навчання, соціалізації та психологічного розвитку, постійно виникають невеликі й великі суперечності та конфлікти.

Роль психолога пенітенціарної установи – створювати умови для продуктивного руху підлітка тими шляхами, які він сам обрав у відповідності до вимог соціуму, допомагати йому робити усвідомлені особисті вибори в цьому складному світі, конструктивно вирішувати неминучі конфлікти, освоювати найбільш індивідуально значущі й цінні засоби пізнання, спілкування, розуміння себе та інших.

Слід зазначити, що діяльність психолога істотно обмежена рамками виправної установи. Проте, навіть в цих жорстких рамках у нього можуть бути визначені власні мета і завдання.

З нашої точки зору, ця заданість і обмеженість професійних можливостей і, відповідно, професійних обов'язків психолога пенітенціарного закладу принципово важлива, бо дозволяє йому чітко усвідомити своє місце і в житті колонії, і в житті конкретного її вихованця і його родини, побудувати систему своєї діяльності, не «розпилюючись», не намагаючись «бути всім», тому що це в переважній більшості випадків робить його в професійному плані «нічим».

Розуміння практичної психологічної діяльності починається з відповіді на найважливіше питання: а чим взагалі по своїй суті є робота практичного психолога? На наш погляд, в більшості існуючих зараз вітчизняних підходів така діяльність розглядається як додаток теоретичних і методичних наукових досягнень психології до педагогічної практики. В такому ж вигляді практична психологія існує і в реальності. Їхня діяльність у більшості випадків організується спонтанно, за конкретними запитамі педагогів і адміністрації. Враховуючи той факт, що конкретний вихованець не завжди є метою педагогічної діяльності, а перебуває в ній як засіб або як умова, він може «випадати» і з психологічної практики або перебувати в ній на другому плані.

Необхідно побудувати практичну психологічну діяльність як автономну практику, яка спрямовується власне психологічними метою і завданнями, регулюється своїми цінностями, своїми установками на дитину.

Психологічний підхід від традиційного педагогічного принципово відрізняється іншим поглядом на дитину. По своїй суті підліток є не об'єктом в класичному сенсі цього слова, а суб'єктом. Ніщо не може бути змінене в його внутрішньому світі без його власної волі, власного бажання. Психолог не впливає на нього своїми специфічними засобами і прийомами, а взаємодіє з ним, пропонуючи різноманітні шляхи вирішення тих або інших завдань або проблем.

Психологічне обстеження вихованців пенітенціарного закладу передусім повинне бути спрямоване на отримання інформації про ті особливості психолого-педагогічного статусу підлітка, що приховані від безпосереднього спостереження: це система ставлень до світу, себе і значущих видів діяльності, особливості мотиваційно-особистісної сфери, емоційне самопочуття тощо.

Однак, мета роботи практичного психолога полягає не в тому, щоб «зазирнути» у внутрішній світ підлітка, дізнатися, як він влаштований, а в тому, щоб організувати співробітництво з ним, спрямоване на самопізнання, пошук шляхів самокерування власним внутрішнім світом і системою стосунків зі світом зовнішнім.

Одне з першочергових завдань психолога, який працює в пенітенціарній системі – це адаптація підлітків в новому соціально-педагогічному середовищі; створення умов для ефективного

пристосування до нової ситуації і допомога вихованцям, що зазнають різноманітних труднощів у виробленні адаптаційного стилю поведінки.

Логіка пошуків шляхів оптимізації роботи психологічної служби породжує думку про те, що коли існують певні схожі й значущі для дітей та дорослих психологічні проблеми, то мають існувати й технології, які дозволять психологу ефективно встановлювати контакт і підтримувати професійні зв'язки між підлітками, педагогами та працівниками виправної установи.

На сьогодні в теорії та практиці існують різноманітні моделі організації роботи психологічної служби. Цілі діяльності психолога в цих концепціях формулюються по-різному. Більшість моделей, що існують на даний момент, створювались з урахуванням можливостей їх реалізації в масових навчальних закладах. На жаль, вони не враховують певну специфіку, яка має місце в системі закладів закритого типу.

На нашу думку, цій системі найбільш відповідає модель психологічного супроводу, якою є система професійної діяльності, спрямована на створення психолого-педагогічних, соціально-психологічних умов для успішного розвитку підлітків, які перебувають в умовах пенітенціарного закладу. При цьому дана система роботи спрямована на розвиток природної індивідуальності кожного вихованця, його здібностей, самореалізації та успішної адаптації до нових умов життя.

Психологічний супровід має забезпечувати умови для емоційного благополуччя та повноцінного психічного та особистісного розвитку підлітка в ситуаціях соціально-педагогічної взаємодії, що існують в межах навчально-виховного простору. Крім того, психологічний супровід передбачає своєчасне виявлення труднощів у психосоціальному розвитку дитини і визначення умов та засобів для корекції та профілактики.

Психологічний супровід як модель професійної діяльності практичного психолога має включати в себе такі важливі положення:

- психолог повинен йти за природним розвитком дитини на даному віковому та соціокультурному етапі онтогенезу, спиратись на психологічні механізми розвитку, і при цьому бути і дослідником, і спостерігачем, і учасником цього процесу;
- створювати умови для самостійного креативного засвоєння підлітками системи стосунків зі світом і власним «Я»;
- психолог не змінює середовище, а лише допомагає вихованцю адаптуватись до його умов;
- психолог впливає на підлітка безпосередньо та опосередковано через педагогів та працівників виправної установи;
- психологічний супровід дітей та дорослих віддзеркалює запити та завдання, які поставлені перед учасниками соціальної взаємодії

в межах виправного закладу. Психологічний супровід є неефективним, якщо він дублює навчальний процес, не відповідає інтересам підлітків;

– психологічні заняття є практичним втіленням ідеї про неперервний психологічний супровід дітей та дорослих в даній соціальній ситуації розвитку;

– психологічний супровід реалізується в аспекті профілактики, діагностики, корекції та розвитку, психологічної освіти й консультування дітей та дорослих;

– аксіома психологічного супроводу – повна конфіденційність, внутрішній світ людини є самоцінним;

– формування змісту психологічного супроводу відбувається виходячи з досвіду учасників, вікових закономірностей, інтересів дітей та дорослих;

– індивідуальний досвід та активність в його накопиченні сприяють особистісному розвитку дітей та дорослих;

– діти та дорослі краще розуміють один одного, коли спільно вирішують значущі завдання;

– вихованці, педагоги та працівники пенітенціарної установи йдуть від конфронтації до порозуміння, якщо вони з повагою ставляться один до одного, мають право і навички самостійного вибору.

В якості основних завдань психологічного супроводу можна виділити:

– супровід кожного підлітка протягом усього часу його перебування в межах виправної установи;

– участь у проектуванні «індивідуальної траєкторії» кожного підлітка (прогнозування перспектив його психосоціального розвитку);

– відстеження психолого-педагогічного та соціального статусу підлітка, його динаміки впродовж усього часу його перебування в межах виправної установи;

– вирішення конкретних психологічних проблем, що виникають в навчально-виховному процесі;

– надання психологічної допомоги учасникам навчально-виховного процесу, які мають проблеми психологічного, педагогічного та соціального характеру;

– встановлення діалогу між вихованцями та дорослими, формування готовності до пошуку варіантів вирішення проблем, формування адекватної поведінки в різноманітних життєвих ситуаціях;

– створення умов для розвитку устремлінь підлітків та дорослих (пізнавальних, емоційно-особистісних) через вивчення особистості дитини, прогнозування перспектив її розвитку та саморозвитку.

Основними напрямками психологічного супроводу в пенітенціарній системі мають бути діагностика, розвиток та корекція особис-

тості, профілактика. В змісті психологічного супроводу як моделі організації роботи психологічної служби головним є:

– формування умінь жити в соціумі, ефективно взаємодіяти з іншими людьми;

– розвиток толерантності до інших точок зору;

– розвиток навичок взаєморозуміння;

– формування комунікативної компетентності;

– розвиток здатності до подолання життєвих проблем;

– стимулювання пізнавальної активності;

– тренінг навичок саморегуляції;

– формування впевненості у собі;

– розвиток умінь самоорганізації (самостійність у плануванні, самоконтроль тощо);

– формування та тренінг умінь в сфері самовизначення (розуміння власних завдань в конкретній ситуації, визначення відповідної лінії поведінки тощо).

Таким чином, за метою і спрямованістю психологічного впливу можна виділити основні види психологічної допомоги, зокрема:

– психопрофілактику – допомогу на рівні попередження життєвих труднощів у підлітків, екстремальних і стресових станів, глибоких емоційних переживань або навіть психічних розладів. Психопрофілактика проводиться зазвичай за результатами психологічної діагностики, спостереження, прогнозування впливу на вихованця тих або інших зовнішніх чинників.

– психокорекцію – «виправлення» тієї або іншої психологічної особливості, що заважає підлітку оптимально функціонувати, добре себе почувати, бути в нормальних стосунках з однолітками і дорослими. Наприклад, особливостями, що потребують психокорекції, можуть бути занадто висока (неадекватна) або занижена самооцінка, агресивність, егоїстичні риси характеру, нечутливість до людей, їхніх переживань, настрою, проблем. Окрім того, вона може бути корисною для корекції установок, норм і стереотипів поведінки, вирішення завдань психологічної адаптації.

Психокорекція як напрям діяльності психолога орієнтована передусім на підлітків з різноманітними психологічними проблемами і спрямована на їхнє вирішення. Це, як правило, певні проблеми із засвоєнням соціально прийнятних форм поведінки, в спілкуванні з дорослими і однолітками, психологічному самопочутті й таке інше. Для надання психологічної допомоги таким вихованцям повинна бути продумана система дій, конкретних психологічних заходів, що допоможуть дитині подолати або компенсувати власні проблеми.

Психокорекційна робота може здійснюватися як у формі індивідуальної, так і групової діяльності. Для того щоб отримані підлітком психологічні знання виступили свого роду каталізаторами вну-

трішніх процесів, необхідно дуже серйозно підходити і до відбору змісту, і до вибору форм роботи. При відборі змісту дуже важливо враховувати не тільки вікові потреби і цінності підлітків, рівень їхнього реального розвитку, готовності до засвоєння тих або інших знань і навичок, але і реальну групову динаміку.

Психологічний тренінг – це групова процедура, у якій зміни досягаються за рахунок психологічних процесів, що протікають у групі (так званої групової динаміки). Прийнято вважати, що проведення соціально-психологічного тренінгу, як і тренінгу особистісного зростання, можна доручати тільки професійному фахівцю-психологу, оскільки непрофесійна робота може мати дуже глибокі й далекі негативні наслідки в житті всіх членів групи.

Однак, умови психокорекційної роботи не бажано зводити тільки до тренінгу. Вони обов'язково повинні включати в себе всі необхідні елементи повноцінного середовища: мотиваційний, смислоутворюючий, емоційний, рефлексивний тощо.

Психолог, який обрав у своїй роботі модель психологічного супроводу, обов'язково повинен мати ґрунтовну психологічну освіту а також:

- вміння ефективного спілкування (навички встановлювати контакт, висловлювати свої думки, почуття та емоції, навички емпатії тощо);

- навички нейтральної коректної поведінки у вирішенні конфліктних ситуацій та життєвих проблем;

- аналітичні, інтерпретаційні та технологічні вміння;

- володіти навичками організації груп дітей та дорослих, враховувати особливості їх соціальної взаємодії;

- вміти вибудовувати та прогнозувати міжособистісні стосунки.

Серед особистісних рис психолога важливого значення набувають впевненість у собі, повага до інших людей будь-якого статусу, оптимізм, почуття гумору. Психолог має стати для підлітка «старшим товаришем», який допоможе їй на шляху особистісного зростання.

2012 р.

Кобильченко В. В., Супрун М. О.

Психологічні засади консультування сімей підлітків-правопорушників

Сімейні взаємини є одним з основних факторів формування психічного здоров'я дітей-підлітків. Саме сім'я допомагає підлітку адаптуватися в суспільстві, а створення комфортної обстановки в родині дозволяє дитині не відчувати свою непотрібність.

Сімейний мікроклімат залежить від багатьох факторів: коли і як батьки дізнались про проблемність дитини, типів реакцій на цю новину, від розміру сім'ї, її соціально-економічного та освітнього статусу, амбіцій, морально-психологічної атмосфери та здоров'я її членів.

Зазвичай, батьки свої мрії про успіх і щастя переносять на дітей, нерідко через них вони намагаються реалізувати власні нездійсненні устремління. Внаслідок неможливості реалізувати свої амбіції, батьки не можуть помітити наявні успіхи дитини й допомогти їй удосконалити свої резерви для соціальної адаптації. Людське прагнення до душевного контакту не може бути повністю реалізованим. Батькам хочеться в дитині знайти душевну близькість і розуміння. Ці очікування є марними через відносну нездатність дитини з девіантною поведінкою до повноцінного спілкування. Усвідомлюючи усі труднощі контакту з проблемним підлітком, у батьків нерідко виникає відчуження до нього, що позбавляє дитину такої потрібної для неї емоційної підтримки.

Руйнування надій, нездатність до виконання батьківських ролей відповідно до власного ідеалу може привести деяких із них до думки про власну нікчемність. У них згасає стимул до життя, зникає його сенс, і вони дійсно перестають сумлінно виконувати свої батьківські обов'язки.

Батьки, які передчувають людську зневагу, жалість або подив оточуючих, втрату свого соціального престижу, починають більше уваги приділяти тому, щоб кращий вигляда мати на людях, або зовсім займають антисоціальну позицію.

У такій боротьбі за зовнішнє враження батьки можуть просто забути про реальні потреби дитини. Одночасне переживання батьками любові та відрази до їхньої проблемної дитини може виявлятися або у гіперопіці, або у повній байдужості до дитини.

Для деяких батьків судовий вирок є аналогічним смерті дитини, що й викликає почуття горя, яке спостерігається при втраті улюбленої істоти. В стані відчаю батьки не можуть приділити підлітку потрібної уваги. Вони або паралізовані власними переживаннями, або не бачать жодної перспективи у подальшому піклуванні про підлітка, який отримав певний термін покарання й буде ізольованим від суспільства.

Іноді один з батьків приймає на себе роль мученика й жертвує усім заради власної дитини, яка стає фокусом усіх батьківських устремлінь на противагу інтересам інших членів сім'ї. Це може призвести до порушення сімейних стосунків, включаючи конфлікти між батьками або з іншими дітьми в родині тощо. Підліток-правопорушник опиняється причиною обопільних дорікань й критики.

Іноколи батьки гостро переживають критику на адресу їхньої дитини й реагують на це войовничо. В крайніх випадках вони відкидають сам факт правопорушення, виправдовують асоціальну поведін-

ку власної дитини, що в кінцевому результаті призводить до появи невротичних реакцій. Усі ці прояви є наслідком дії фрустраційної ситуації, у яку потрапила сім'я, певним психологічним захистом від неї. Коло батьківського спілкування суттєво звужується, відбувається психологічна центрація на власних проблемах, нерідко спостерігається конфронтація з сусідами тощо.

Ускладнення, що виникають на шляху досягнення психологічно значущих цілей у таких сім'ях призводять до погіршення загального самопочуття, виникнення різноманітних нервово-психічних порушень (реактивні стани, депресії, істеричні реакції тощо), що в свою чергу, як правило, призводить до порушень у соціальних (перш за все сімейних) стосунках.

Ступінь прояву соціальної дезадаптації сім'ї залежить не тільки від складності ситуації та її наслідків в психосоціальному розвитку дитини, але і від ціннісних орієнтацій батьків, їхнього ставлення до проблем розвитку та поведінки дитини-підлітка й прогнозування можливих перспектив.

Створення сприятливого психоемоційного клімату в родинах дітей з порушенням зору вимагає озброєння батьків знаннями по віковій і соціальній психології.

Процес консультування являє собою спільну роботу консультанта і клієнта з метою вирішення певної проблеми, здійснення бажаних змін у житті клієнта.

Процес консультування включає когнітивний та афективний аспекти. В ході консультування не тільки з'ясовуються проблеми клієнта або сім'ї в цілому, а й відбувається пошук шляхів їх вирішення на раціональному рівні. Консультування – це передусім спілкування, встановлення емоційних контактів з членами родини, певна динаміка цих контактів, яка створює умови для їх саморозкриття за допомогою емоційно-раціональних факторів внутрішніх ресурсів особистості.

Цей процес складається з таких стадій: *підготовки, діагнозу, планування дій, впровадження та завершення* [1].

Підготовка передбачає: перші контакти; обговорення того, що клієнт бажав би змінити і, як консультант може йому у цьому допомогти, пояснення ролей консультанта та клієнта; розробка плану завдання, тому подібне.

Друга стадія являє собою поглиблений діагноз проблем, що вирішуються, і засновані на детальному вивченні та аналізу фактів, пов'язаних із зазначеною проблемою.

Стадія планування дій призначена для вирішення проблеми, включаючи стратегії та тактики здійснення змін.

Упровадження як стадія консультування передбачає перевірку правильності та виконання пропозицій, підготовлених консультантом у співпраці з клієнтом.

При завершенні процесу консультування проводиться оцінка результативності, обговорюються і приймаються, якщо це необхідно, заключні звіти, планується можливе продовження співпраці.

Важливу роль у процесі консультування відіграють стосунки між клієнтом та консультантом, які можуть по-різному ставитися до очікуваного результату й шляхи виконання завдань. Тому необхідно, по-перше, спільними зусиллями правильно визначити проблему; по-друге, клієнт та консультант повинні визначити, чого вони хочуть досягнути, як можна оцінити майбутні результати. Крім того, важливо визначити, на яких ролях клієнт і консультант будуть приймати участь у вирішенні проблеми.

При консультуванні консультант впливає на клієнта. При цьому важливо активізувати клієнта і пробудити його ініціативу, але не маніпулювати ним.

Консультування не є самоціллю. Його зміст – у зміні особистісних особливостей і поведінки клієнта. Прагматична модель змін у людині була розроблена ще К. Левінім [4].

Згідно з цією моделлю існують три послідовні стадії у процесі змін:

1. «Розмороження». Спостерігається підвищений рівень напруженості, який спричинює відчуття потреби у змінах; припинення звичних контактів чи заведеного порядку.

2. «Зміна» чи рух до змін. Людина починає практикувати нові стосунки або нові форми поведінки.

3. «Повторне замороження». Воно відбувається тоді, коли особа, яка змінює свою поведінку, випробовує зміни на досвіді. При цьому необхідне сприятливе та підтримуюче середовище.

Знаходячись у ситуації, де спостерігається значний опір змінам, психолог має врахувати наступні фактори:

– характер допустимих змін (необхідно уникати пропозицій, які клієнт буде вважати культурно неприйнятними і нездійсненними);

– темп змін (необхідно вирішити, чи повинні заплановані зміни бути фундаментальними, разовими чи поступовими, тобто проводитись у декілька етапів);

– «час прийняття» (необхідний клієнту аби переконатись у необхідності запропонованих змін);

– готовність клієнта до змін;

– рівень вольової саморегуляції.

Перед консультуванням необхідно визначити попередній діагноз, який обмежується бесідою з клієнтом і накопиченням даних про нього. При цьому необхідно виявити основні проблеми клієнта. Часто на цьому етапі клієнту важко їх сформулювати, приймаючи симптом за проблему та, маючи упереджену думку про причини її виникнення, односторонність погляду тощо.

Консультативна бесіда – один із найголовніших методів надання психологічної допомоги.

Консультативна бесіда – є особистісно-орієнтоване спілкування, упродовж якого здійснюється загальне орієнтування у власних особливостях та проблемах клієнта, будується та підтримується партнерський стиль стосунків – (на рівних), надається психологічна допомога відповідно до потреб, проблематики та характеру консультативної роботи. Консультативна бесіда, залежно від етапу роботи, буває: *початковою, процесуальною, завершальною та підтримуючою* [1].

Завдання початкової консультативної бесіди складаються із:

- здобуття прихильності клієнта до себе та зняття напруження;
- установа контакту;
- заохочення обговорення проблематики та визначення, за необхідністю, часових та інших можливостей клієнта для спільної роботи; подання інформації; установа робочих (співробітницьких, партнерських) стосунків з клієнтом, заохочення саморозуміння, власної активності та відповідальності: формування реалістичних очікувань стосовно спільної роботи.

Одне з найважчих завдань – заохочення клієнта до розповіді про свої проблеми й про себе.

Навіть коли клієнт довіряє консультантові та не відчуває ніяких міжособових бар'єрів, до дії можуть залучитися психологічні захисти, активуючи опір, тим більш, коли людину турбують дуже особисті, часом навіть інтимні проблеми [2].

Якщо до того ж людина звернулася по допомогу не сама, а була направлена іншим спеціалістом, частіше, знайомими чи родичами, опір може дуже ускладнити роботу консультанта. Адже зрозуміло, крім усього іншого, що жодна людина, в якому б віці вона не була, не прийде до іншої, чужої людини, щоб просто «по душах» погостити на теми, які не завжди можна відкрити не лише найближчому другові, а й собі.

Визнання цих суб'єктивних бар'єрів, які довелося подолати клієнтові, висловлення у зв'язку з цим поваги та позитивно розуміючого ставлення – один із можливих ключів до зменшення опору. Питання, що стосуються стану клієнта, його самовідчуття в обстановці консультування також допомагають зняти напруження. Основна місія психолога-консультанта на початку – послугувати катализатором, «полегшувачем» процесу комунікації.

Стратегією консультанта не повинно бути прагнення з'ясувати, хто правий із членів родини, а хто – ні. Психолог має насамперед полегшити психоемоційний стан клієнта.

У процесі роботи психологу-консультанту необхідно напрацьовувати спеціальні навички й уміння, ставити відкриті й закриті

запитання; фіксувати увагу на головній думці клієнта, його почуттях; йти в процесі бесіди за логікою клієнта. Психолог-консультант повинен оволодіти вмінням виділити в бесіді найголовніше, суть проблеми, спільного прийняття рішень.

Психолог має навчитись відверто висловлювати свої почуття й керувати ними, уникаючи в процесі бесіди закритості або надмірного саморозкриття.

Не потрібно жорстко притримуватись попередньої гіпотези, через те, що вона може не підтвердитись.

Без потрібної мотивації слід уникати відвертих «лобових» запитань, ігнорування чи дискредитації думки співрозмовника, монологічності й авторитарності.

Завершення першої консультативної бесіди – не менш важлива справа, аніж її початок. Саме останні хвилини першої зустрічі можуть викликати почуття дискомфорту як у консультанта, так і в того, кого консультують. Відчуття розчарування, почуття нерозуміння або звернення не за адресою, почасти, при всіх рівних і в професійному ставленні бездоганних параметрах, виникають через відчуття незавершеності ситуації. Справді, у лікаря пацієнт отримує направлення на аналіз або рецепт, у юриста – консультацію та керівництво до дії, а в психолога часто – очікування, які не збулися, адже не лише не виписали рецепта, і навіть не дали поради. Тому дуже суттєвим моментом є саме словесне, означене завершення бесіди [3].

У консультуванні важливо, щоб психолог і клієнт не просто прийшли до якогось спільного висновку або рішення, але і те, як цей висновок або точка зору була досягнута в ході бесіди, тобто на яких конкретних фактах із життя клієнта він заснований. Забування є одним з основних механізмів опору психологічному впливові, коли начебто

чудова ідея або шлях змін взаємин раптом починають сприйматися клієнтом як необґрунтоване, незрозуміло звідкіля виникле рішення. Буває також, що в самого клієнта після відвідування психолога виникає бажання обговорити з кимсь те, що відбувається, поділитися новими ідеями й переживаннями, і отут виявляється, що замість докладної й логічної розповіді людини, що активно працювала під час прийому, ледве може пригадати, про що взагалі була розмова.

Таких проблем можна з легкістю уникнути, якщо наприкінці бесіди консультант підведе її підсумок, узагальнить, про що і навіщо говорилося під час прийому, вибудує основну логіку сеансу. Переказ змісту бесіди має бути дійсно дуже коротким: клієнт не запам'ятає його і лише заплутається, якщо він буде довше трьох-чотирьох пропозицій. Важливо, щоб усе, що означив консультант, дійсно обговорювалося під час прийому і саме ті слова, що використовуються для підведення підсумку, інакше наприкінці прийому може раптом виникнути несподівана суперечка з клієнтом про терміни.

Якщо в клієнта є питання, якісь не висловлені ідеї чи думки, то коротке підведення підсумків бесіди допоможе йому їх сформулювати, тому доцільно надати клієнтові змогу відреагувати на закінчення бесіди, витримавши хоча б деяку паузу після того, як підсумок підведений.

Переважна більшість клієнтів, що вперше звертаються за психологічною допомогою, орієнтовані на разовий прийом. Безумовно, у реальності за одну консультативну годину можна зробити дуже мало, але, у всякому разі, можна спробувати прищепити людині смак до міркувань про себе й оточуючих людей, віру в те, що робота з професіоналом може дійсно допомогти у вирішенні особистих проблем. Таким чином, заключна репліка психолога може мати такий вигляд: «Я вважаю, що ми з вами сьогодні непогано попрацювали. Якщо у вас виникне бажання обговорити зі мною ще раз цю або будь-яку іншу ситуацію, я буду радий зустрітися з вами знову» [3].

Підсумовуючи усе сказане вище, зазначимо, що психологічне консультування сім'ї спирається на певні теоретичні підходи, що зумовлює підбір технік й методів роботи. Зміст сімейного консультування обумовлений його видом, орієнтацією на вік родини, її конкретні підсистеми стосунків, проблеми й потреби клієнтів.

Література:

1. Алешина Ю. Е. Индивидуальное и семейное психологическое консультирование. – М.: Независимая фирма «Класс», 1999. – 208 с.
2. Овчарова Р. В. Психологическое сопровождение родительства. – М.: Изд-во Института Психотерапии, 2003. – 319 с.
3. Цимбалюк І. М. Психологічне консультування та корекція. – Навч. посіб. Модульно-рейтинговий курс. – 2-е вид., випр. і доп. – К.: ВД «Професіонал», 2007. – 544 с.
4. Lewin K. Feldtheorie in den Sozialwissenschaften. Ausgewählte theoretische Schriften. Hubert, Bern. 1963.

2012 р.

VI. БАТЬКІВСЬКА СПІЛЬНОТА

*Рудюк Роман,
магістрант II року навчання, спеціальність «Теологія»
Київська духовна академія.*

Науковий керівник: Супрун М. О., д-р пед. наук, професор

Вивчення проблем сім'ї, що виховує дитину, яка навчається інклюзивно та пастирська підтримка

Актуальність проблеми. Одним з основних пріоритетів розвитку сучасної освіти є забезпечення рівних прав на освіту для всіх дітей, зокрема для дітей з особливими освітніми та духовними потребами, дітей з інвалідністю, дітей з інших соціально вразливих груп. Інклюзивна освіта як концепція, філософія освіти – у різних джерелах описується по-різному. Але необхідно сказати саме про тих, хто виховує дітей з цих соціально-вразливих груп – про батьків. Батьки – це, можна сказати, головний чинник виховання й освіти дитини, і тільки у сімейному колі можливе правильне зростання особистості. І актуальність цього дослідження полягає саме у тому, щоб розкрити проблеми, з якими стикаються батьки, які виховують дитину з особливостями та позначити можливі пастирські методи підтримки їх. Метою роботи є аналіз проблем батьків, які виховують дитину з особливостями. Результати наукової розвідки: було з'ясовано, що кожна родина має своє сприйняття проблемних ситуацій, це все залежить, перш за все, від самої людини. Хоча частіше це виливається у негативне вираження ситуації. В ході дослідження, було виявлено, що є свої характерні групи батьків, які різняться у ставленні до хворої дитини та методами її лікування, або не лікування. Це не новина, але все ж таки мікроклімат сім'ї дуже пов'язаний з емоційною складовою сім'ї, яка має своє успішне втілення через любов, проявом якої є щирі відносини у сім'ї. Звісно, що батьки – це найперші помічники у будь-якій сфері для дитини, але, як би це не було прикро, це не завжди так, тому вони можуть навіть завадити корекційному процесу дитини. Не мало важливо, що результативна корекція має свій успіх саме через педагогічно-корекційну допомогу фахівців, які звершують профілактичні та лікувальні вправи, в залежності від того, які дитина має порушення.

Висновки: підсумовуючи досліджене, треба сказати, що батькам, які виховують дитину з особливостями розвитку, Бог дав тяжкий

хрест, з яким не кожен із батьків може впоратись, через що сім'ї мають чимало життєвих проблем. Дуже тяжко відповісти на питання: чому Бог дав такий хрест? Можливо легко міркувати тим, хто не має таких проблем, але кожний із тих, хто має хоча б якусь можливість допомогти таким сім'ям – має допомогти, по слову зі Святого Письма: «Носіть тягарі один одного, і так виконаєте закона Христового» (Гал. 6:2). В ході дослідження були виявлені проблеми, з якими зіштовхуються сім'ї, які виховують дитину з особливостями та наголошені деякі методи підтримки, зокрема, з християнської точки зору.

Використані джерела:

1. Біблія або книги Святого Письма Старого і Нового Заповіту. – К.: Укр. біблійне товариство, 1992. – 1523 с.
2. Бочелюк В. Й. Психологія людини з обмеженими можливостями [Електронний ресурс] / Бочелюк В. Й., Турубарова А. В. // Навчальні матеріали онлайн. – Режим доступу: URL:https://pidruchniki.com/1584072022521/psihologiya/psihologiya_lyudini_z_obmezhenimi_mozhливostyami (дата звернення: 25.10. 2018). – Назва з екрана.
3. Єфімова С. М. Лідерство та інклюзивна освіта : навч. курс та метод. посіб. / Єфімова С. М., Королюк С. В.; за заг. ред. А. А. Колупаєвої. – Київ, 2011. – 164 с.
4. Кузава І. Б. Теоретичні та методичні засади інклюзивної освіти дошкільників, які потребують корекції психофізичного розвитку: дис. д-ра пед. наук: 13.00.04 / Кузава Ірина Борисівна; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2014. – 403 с.
5. Лорман Т. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі: практ. посіб. / Лорман Т., Деспелер Д., Харві Д.; пер. з англ. – К.: ТОВ «Видавничий дім “Плеяди”», 2011. – 296 с.
6. Основи інклюзивної освіти: навч.-метод. посіб. / за заг. ред. А. А. Колупаєвої. – Київ: «А. С. К.», 2012. – 308 с.

2018 р.

Шевченко В. М., Супрун М. О.

Розвиток спеціальної освіти в незалежній Україні

Актуальність. Інтегрування національної системи освіти до європейського й світового освітнього просторів робить освіту однією із найважливіших напрямів державної політики України. У процесі демократизації українського суспільства неабиякого поширення набувають ідеї гуманізації освіти й пріоритетів особистості.

Ринкова економіка та демократична система соціально-політичного розвитку України висувають нові вимоги до системи освіти, зокрема, до освіти осіб з особливими потребами [9, 7]. Перед державою особливо гостро постає питання про забезпечення рівних прав і можливостей дітей та молоді з особливими потребами в новій

соціальної ситуації, умов для їх успішної інтеграції в суспільство [8, 273]. Тому існуюча система спеціальної освіти потребує якісних змін.

Аналіз наукової літератури з проблеми, виокремлення невіршених раніше аспектів проблеми. Історико-педагогічні аспекти розвитку спеціальної освіти давно привертають увагу вітчизняних учених-дефектологів і педагогів. Вони вивчали становлення і розвиток окремих напрямів корекційної освіти дітей дошкільного та шкільного віку з різними психофізичними порушеннями. Водночас аналізувалась історія формування наукових поглядів на певні порушення розвитку й засоби їх психолого-педагогічної корекції в спеціальних закладах освіти [10, 364-365].

Вивченню історико-педагогічних аспектів становлення спеціальної освіти в Україні присвячено низку праць вітчизняних науковців Т. Берник, В. Бондар, О. Дьячков, І. Єременко, Х. Замський, В. Золотоверх, Н. Клишко, О. Козинець, С. Корнєв, Є. Линдіна, С. Миронова, Л. Одинченко, О. Потапенко, В. Синьов, М. Супрун, О. Таранченко, С. Федоренко, В. Шевченко, О. Шевченко, М. Шеремет та ін. У своїх дослідженнях науковці вивчали системи навчання та виховання дітей з різними порушеннями психофізичного розвитку, а також значну увагу приділяли підготовці спеціальних кадрів, які б забезпечували якісний та високопрофесійний освітній процес таких дітей.

Провідні тенденції розвитку спеціальних навчально-виховних закладів для глухих дітей висвітлено у працях А. Володимирського, В. Гіляровського, В. Засенка, М. Земцової, С. Зикова, О. Мещерякова, І. Соколянського, О. Таранченко, Л. Фомічової, М. Шеремет, М. Ярмаченка та ін. Історія спеціального навчання розумово відсталих дітей в Україні була об'єктом дослідження В. Бондаря, В. Золотоверх, Л. Одинченко, В. Синьова та ін. Дослідженнями історико-педагогічних аспектів становлення спеціальних закладів для осіб із мовленнєвими вадами займалися Т. Власова, С. Конопляста, В. Кондратенко, Р. Левіна, М. Шеремет та ін. Аналіз фахових досліджень засвідчує, що більшість цих розвідок має вузькоспеціалізований характер і не розглядає спеціальну освіту як систему.

Сучасному розвитку спеціальної освіти в Україні присвячені дослідження В. Бондаря, В. Берзія, Л. Борщевської, Л. Вавіної, О. Гаврилова, В. Засенка, А. Колупаєвої, О. Колишкіна, С. Миронової, В. Липи, Т. Сак, В. Синьова, М. Супруна, В. Тарасун, Л. Федорович, Л. Фомічової, О. Хохліної, А. Шевцова, М. Шеремет та ін.).

Найбільшого висвітлення у наукових джерелах набуло теоретико-методологічне обґрунтування діяльності спеціальних шкіл (В. Бондар, В. Засенко, Н. Засенко, В. Синьов, М. Супрун, С. Федоренко, М. Шеремет, М. Ярмаченко та ін.) та діяльності інклюзивних шкіл

(А. Колупаєва, Ю. Найда, Т. Сак, Н. Софій, О. Таранченко та ін.). Низка досліджень присвячена визначенню особливостей діяльності спеціальних дошкільних навчальних закладів (Л. Вавіна, Т. Дегтяренко, В. Золотоверх та ін.) та реабілітаційних установ (Н. Грабовенко, В. Ляшенко, В. Нечипоренко та ін.).

У їх роботах акцентується увага на першочергових завданнях щодо розвитку сучасної спеціальної освіти в Україні.

Метою нашого дослідження є здійснення історико-педагогічного аналізу розвитку системи спеціальної освіти в незалежній Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. На початку 90-х років ХХ століття остаточно утвердилося розуміння того, що спеціальна освіта повинна орієнтуватися не на наявність захворювань, а на формування гармонійно розвинутої особистості на основі реалізації соціальної моделі допомоги, складовою якої є спеціальна педагогіка [7, 80].

На шляху розбудови незалежної демократичної держави Україна не залишилась осторонь соціально-державницьких проблем суспільства, зокрема проблеми інтегрування в суспільство людей з обмеженими можливостями [2, 37]. Проте, економічна криза 90-х років не сприяла вирішенню багатьох питань, зокрема і розташування дітей з особливими потребами в спеціальних закладах, оскільки на місцях певна частина їх перепрофілювалася та скорочувалася, останні ж фінансувалися недостатньо. Як наслідок, значно зросла кількість дітей з особливими потребами, які навчалися у масових загальноосвітніх закладах, в умовах так званого стихійного інтегрування [9, 8-9].

Така ситуація потребувала реагування від органів влади. Україна почала розробляти власну законодавчу базу. В урядових нормативно-правових документах (Конвенція ООН «Про права дитини», ратифікована 1991 року, Конституція України (ст. 53), Закон України «Про освіту» (ст. 3) і «Національної доктрини розвитку освіти в Україні у ХХІ столітті», Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ ст.), Національна доктрина розвитку освіти, Концепція педагогічної освіти, Закони України «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту», «Про основи соціальної захищеності інвалідів України», «Про охорону дитинства» (ст. 26), постанова Кабінету Міністрів України (1992) «Про комплексну програму розв'язання проблеми інвалідності») віднайшли своє відображення ефективні заходи та програми державної підтримки дітей з особливими потребами.

В цей час постала гостра потреба у забезпеченні спеціальних навчальних закладів кваліфікованими кадрами. З метою реалізації Державної національної програми «Освіта» («Україна ХХІ століт-

тя») був виданий наказ Міністерства освіти України від 23 лютого 1994 року № 47 «Про відкриття спеціальних факультетів для одержання спеціальності «Дефектологія» на базі вищої педагогічної освіти», з трьохрічним терміном навчання без відриву від виробництва для осіб, які мали вищу педагогічну освіту і працювали у спеціальних дошкільних закладах та школах-інтернатах, для одержання освіти із спеціальності «Дефектологія» з певною спеціалізацією.

Інтеграція освіти в Україні в міжнародний освітній простір, зокрема її вихід на європейський рівень освітніх послуг сприяла тому, що 2005 року Україна підписала Болонську конвенцію.

Упродовж багатьох років в Україні більшість дітей з особливими потребами здобували освіту в спеціальних закладах, які до останнього часу залишалися для них традиційною та провідною формою навчання [8, 278].

Досвід функціонування спеціальних закладів в Україні свідчить про значні досягнення, які мають ці освітні осередки. До них належать: створення в спеціальних навчальних закладах достатньої матеріальної бази, забезпечення відповідних умов для надання корекційної допомоги, організацію професійно-трудової підготовки, навчання та відпочинку. У спеціальних закладах діти з особливими потребами здобувають освіту, яка спрямована на одержання знань з основ наук, вдосконалення особистісних якостей, корекцію порушень розвитку й подальшу соціалізацію. Корекційні заняття забезпечують не лише виправлення порушень психо-фізичного розвитку, а й забезпечують вплив на особистість загалом для досягнення позитивних результатів у навчанні, вихованні та інтеграції в суспільство.

Утім, поряд із незаперечними позитивами варто виокремити суттєві недоліки сучасної системи спеціальної освіти, з-поміж них такі:

- її уніфікованість, що унеможливує забезпечення освітніх потреб усіх учнів, які мають особливості психофізичного розвитку, заважає впроваджувати різно-варіантні навчальні програми, вносити необхідні зміни та додатки до навчальних планів;

- ізольованість дітей із психофізичними порушеннями у спеціальних школах-інтернатах, які є основними спеціальними освітніми закладами. Така ізольованість має багато негативних соціальних наслідків, зокрема, відчуження сім'ї від виховного процесу, соціальна

інфантильність учнів, обмеженість розвитку життєвих компетентностей тощо;

- недостатня соціально-практична спрямованість навчального процесу, наслідки якої – низький рівень сформованості соціально-побутової компетентності учнів, незадовільна орієнтація в системі соціальних норм і правил та відсутність навичок самостійної життєдіяльності;

- недостатня індивідуалізованість та особистісна орієнтованість навчально-виховного процесу, що спричиняють труднощі емоційного та особистісного розвитку учнів, неадекватні уявлення про свої якості, здібності й можливості;

- низька ефективність корекційно-розвивальних занять, яка зумовлює низький рівень комунікативної компетентності, замкнутості, ізольованості;

- відсутність ліцензійованого психолого-педагогічного інструментарію для діагностики порушень, що утруднює правильне комплектування спеціальних закладів й організацію відповідного навчання;

- недостатнє науково-методичне та навчальне забезпечення освітнього процесу дітей з важкими та атиповими порушеннями, які потребують додаткових освітніх та корекційно-реабілітаційних послуг [9, 8-9].

Відомо, що в процесі розвитку допомоги дітям з психофізичними порушеннями склалися основні аксіоматичні підходи, які впливають на становлення медико-соціальної моделі допомоги. Протягом тривалого розвитку допомоги особам з психофізичними порушеннями суспільство дійшло висновку, що вона повинна бути:

- комплексною: суспільство відійшло від моделі медичної допомоги особам з психофізичними порушеннями й визнало необхідність соціальної допомоги (зокрема медичної та психолого-педагогічної);

- якісною: надаватися фахівцями з відповідною підготовкою в спеціально створених умовах відповідно до індивідуальних та вікових потреб осіб з психофізичними порушеннями;

- ефективною: забезпечувати досягнення результату – адаптацію до умов навколишнього середовища залежно від віку особи з психофізичними порушеннями та соціалізацію особистості та інтегрування її в суспільство.

Саме тому у 90-х роках бачення сучасної стратегії розвитку системи спеціальної освіти зводилось до альтернативи: продовжувати вдосконалення існуючої системи спеціальної освіти дітей з психофізичними порушеннями або повністю відмовитися від сформованої системи й перейти до пошуку її принципово нових засад й організаційних структур, орієнтуючись на західні моделі. У 2000-х

роках А. Колупаєва здійснила порівняльні дослідження з питань реалізації спеціальної допомоги дітям з особливими потребами в різних країнах та обґрунтувала теоретико-методологічні засади інклюзивної освіти й означила шляхи її впровадження в Україні. В результаті осмислення цього досвіду науковці дійшли висновку щодо необхідності еволюційного поступу в розвитку системи спеціальної освіти [7, 81-82].

В Україні почали вживатися заходи не лише для того, аби зберегти набутий досвід спеціальної освіти, але й примножити його, виробити сучасні технології корекційно-компенсаторної роботи з цією категорією дітей, створити умови для реалізації їхнього права на вибір типу навчального закладу та змісту і форм освіти [5, 23-24].

Осучаснення освіти в Україні було спрямоване на демократизацію та гуманізацію, що зумовлює необхідність впровадження інноваційних технологій, зокрема, в освіті людей з особливими потребами [11, 185]. Метою спеціальної освіти стало забезпечення повноцінного та гідного життя осіб з особливостями психофізичного розвитку, їхньої підготовки до активної участі у житті суспільства, включення в соціальні відносини. На зміну спеціалізованому навчанню мала прийти нова, більш прогресивна форма здобуття освіти – інклюзія [3, 13].

Інклюзивне навчання – це спільне навчання і виховання дітей з психофізичними порушеннями зі здоровими однолітками в умовах масового загальноосвітнього закладу за місцем проживання [5, 24-25].

Інтегрування дітей з особливими потребами до загальноосвітнього простору України, як один з напрямів гуманізації всієї системи освіти, відповідав пріоритетам державної політики. На зміну «державоцентриській» освітній системі мала прийти «дитиноцентриська», в якій домінує орієнтація на інтереси дитини та задоволення її потреб [9, 9].

Рух України до інклюзивної освіти розпочався в середині 90-х років зі створення законодавчої бази щодо освіти дітей з особливими потребами (Концепція спеціальної освіти дітей з особливостями психофізичного розвитку на найближчі роки і перспективу (1996), Концепція реабілітації дітей з обмеженими фізичними чи розумовими можливостями (1998), Концепція державного стандарту спеціальної освіти (1999), Проект державного стандарту спеціальної освіти (2004) та ін.

Інклюзивна освіта в Україні почала розвиватися завдяки активній участі донорських організацій, які протягом більше як 15 років допомагають розробці законодавчих та нормативних актів, методичними та наочними матеріалами, передають досвід, напрацьований в країнах Європи, США та Канаді. До розбудови освіти для

дітей з особливими потребами у різний час долучались Програма TACIS («Розвиток інституційного партнерства» Європейської комісії), Програма MATRA посольства Об'єднаного Королівства Нідерландів, Міжнародний фонд «Відродження», Канадське Агентство з міжнародного розвитку (CIDA), Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) [4, 47].

За їх допомоги та сприяння були створені різноманітні освітні проекти. Так, 2003 року було розпочато програму «Через освіту до соціальної інтеграції», «Інклюзивна освіта в Україні – шлях до дій» (2005), «Впровадження інклюзивної освіти в Україні» (2007), «Соціальна адаптація та інтеграція в суспільство дітей з особливостями психофізичного розвитку шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» (2001–2011). Метою проектів було вивчення та аналіз проблем освіти та професійної реабілітації людей з інвалідністю, моніторинг діяльності системи спеціального та інтегрованого навчання інвалідів тощо [13, 29].

2001 року Міністерство освіти і науки України, Інститут спеціальної педагогіки АПН України спільно із Всеукраїнським фондом «Крок за кроком» розробили семирічну програму науково-педагогічного експерименту «Соціальна адаптація та інтеграція в суспільство дітей з особливостями психофізичного розвитку шляхом організації їхнього навчання у загальноосвітніх навчальних закладах». Експеримент реалізувався в рамках програми фонду «Залучення дітей з особливими потребами». Було розроблено програму та складено план дослідницької діяльності, підготовки вчителів (вихователів) класів (груп) інклюзивного навчання та програму тренінгів. На базі чотирьох інститутів післядипломної педагогічної освіти в Полтаві, Львові, Івано-Франківську та Білій Церкві реалізувалися проблемно-тематичні курси. Експеримент тривав до кінця 2007 року. За цей час було поетапно вивчено вплив інклюзивної освіти на особистісний розвиток дітей [14, 17].

З 2008 по 2013 рік тривав українсько-канадський проект «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні» за підтримки Канадської агенції з міжнародного розвитку CIDA. Проект здійснювався у двох пілотних регіонах – АР Крим та Західній Україні на базі двох пілотних навчальних закладів (м. Сімферополь: Навчально-виховний комплекс «Школа-ліцей № 3» та м. Львів: Середня загальноосвітня школа I–III ступеня № 95).

Метою проекту була зміна ставлення уряду, закладів освіти та неурядових організацій до неповносправності та особливих потреб шляхом впровадження різних основоположних компонентів системи інклюзивної освіти, а саме: формування політики у сфері освіти та соціальних послуг, яка спрямовуватиметься на розбудову інклюзивної моделі освіти в Україні.

Головними партнерами проекту були Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, Всеукраїнський фонд «Крок за кроком» та Національна асамблея інвалідів України.

Серед основних досягнень проекту було проведено аналіз потреб шкіл і ставлення до інклюзії; створені лідерські команди з інклюзії; розроблені робочі плани трансформації шкіл; зроблено аналіз доступності та перші архітектурні зміни; підвищення кваліфікації вчителів; забезпечення вчителів 120-год. навчальним курсом з практики викладання в інклюзивному класі й новими інструментами оцінювання та диференціації (портфоліо, ІНП та ін. методики); визнання ролі батьків та проведення курсів з основ жестової мови для них; розроблені нові навчальні програми для педагогічних ВНЗ.

За результатами проекту відбулася перебудова стратегії корекційно-реабілітаційної допомоги дітям з особливими потребами. Були обґрунтовані та розроблені концептуальні засади спеціальної, інклюзивної освіти та реабілітології, що спрямо розвитку нових напрямів реалізації корекційно-реабілітаційної допомоги [7, 82].

Починаючи з 2009 року в Україні активізувалася діяльність із приведення існуючого законодавства у відповідність з вимогами Конвенції ООН про права інвалідів в основі якої соціальна (а не медична, як вбачалося раніше) модель розуміння інвалідності. Держава поступово впроваджує інклюзивну модель навчання дітей з особливими освітніми потребами та створює законодавчо-нормативну базу: наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Плану дій щодо запровадження інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на 2009-2012 роки» (2009), розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо запровадження інклюзивного та інтегрованого навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на період до 2012 року» (2009). (Величко), наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання» (2010). Реалізація Концепції передбачає комплексне розв'язання питань, пов'язаних з нормативно-правовим, навчально-методичним, кадровим та фінансовим забезпеченням інклюзивної освіти. Законом України від 06 липня 2010 року № 2442-VI «Про внесення змін до законодавчих актів з питань загальної середньої та дошкільної освіти щодо організації навчально-виховного процесу» врегульовано питання про інклюзивне навчання у загальноосвітніх навчальних закладах та про навчально-реабілітаційні центри як новий тип навчального закладу для дітей з особливими потребами. Вперше було введено термін спеціальні та інклюзивні класи для навчання дітей з особливими освітніми потребами [15, 41]. Важливим кроком стала постанова Кабінету Міністрів України «Про порядок організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах»

(2011) [12, 59]. Постановою Кабінету Міністрів України від 2016 року передбачено, що діти з порушеннями розумового розвитку отримуватимуть однакові документи про базову загальну середню освіту незалежно від місця навчання, але з приміткою – за спеціальною програмою [6, 186].

Інтегрування дітей із порушеннями психофізичного розвитку в загальноосвітній простір України, як один з напрямів гуманізації всієї системи освіти, відповідає пріоритетам державної політики, що окреслені в «Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 р.», Державній цільовій програмі «Національний план дій з реалізації Конвенції Про права інвалідів до 2020 р.» та інших державних документах [9, 9-10].

14 лютого 2017 р. вийшла Постанова Кабінету Міністрів України № 88, якою визначено порядок та умови надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам. Субвенція спрямовується на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами, які навчаються у спеціальних та інклюзивних класах загальноосвітніх навчальних закладів (крім шкіл-інтернатів та навчально-реабілітаційних центрів). За рахунок субвенції здійснюється оплата таких видатків: проведення (надання) додаткових корекційно-розвиткових занять (послуг), що визначені індивідуальною програмою розвитку дитини, яка розробляється групою фахівців у складі заступника директора з навчально-виховної роботи, вчителів, асистента вчителя, практичного психолога, корекційного педагога та інших з обов'язковим залученням батьків або осіб, які їх замінюють, та затверджується директором загальноосвітнього навчального закладу; придбання спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку, обладнання, дидактичного матеріалу та особливих наочних засобів, які дають змогу виконувати дитиною індивідуальну програму її розвитку. На придбання зазначених засобів використовуються кошти в обсязі не більш як 20 відсотків загального обсягу видатків на кожну дитину певного загальноосвітнього навчального закладу, яка потребує державної підтримки. Прийнятий документ надає нові можливості у розвитку інклюзивного освітнього простору. Тому кількість бажаючих буде зростати [6, 186-187].

Пройшовши складний шлях через сегрегацію та інтеграцію, ідея інклюзивного навчання полягає в доступності освіти для всіх без винятку дітей із різними потребами [3, 10-11]. Тому інклюзія є однією з основних тенденцій розвитку зазначеного типу освіти в Україні. Її розвиток – це не створення нової системи, а якісні та планомірні зміни системи освіти в цілому. Її метою є створення безбар'єрного середовища в навчанні та професійній підготовці людей з обмеженими можливостями [11, 185]. Змінюються підходи щодо організації, структури та супроводу навчально-виховного процесу дітей з особливими освітніми потребами [1, 13].

На сьогодні головними ініціаторами впровадження інклюзивної освіти в Україні є Всеукраїнський фонд «Крок за кроком», Національна асамблея інвалідів України, Інститут спеціальної педагогіки НАПН України та Благодійний фонд Марини Порошенко [4, 47].

Питаннями інклюзії, інклюзивної освіти та особливостями впровадження інновацій в умовах інклюзивного навчання в Україні займаються та порушують у своїх працях такі вчені: В. Бондар, С. Єфімова, В. Засенко, А. Колупаєва, І. Луценко, Ю. Найда, Т. Сак, О. Таранченко, В. Синьов, Н. Софій, О. Федоренко, М. Чайковський, І. Юхимець та ін.

Нині спеціальна освіта в Україні реформується з урахуванням прогресивних світових тенденцій. Така система передбачає різноманітні форми спільного навчання та виховання дітей з особливими потребами і їх здорових однолітків. Важлива умова цієї системи – забезпечення можливості вибору освітньої установи та навчальної програми відповідно до індивідуальних особливостей дитини; здійснення стимулювання досягнень дітей у різних сферах діяльності; забезпечення соціально-педагогічного захисту дітей тощо [9, 9-10].

До створення освітнього середовища, в якому має надаватися підтримка дітям з особливими потребами в умовах звичайного класу місцевої школи, вчені та освітяни ставляться з певною стриманістю. З одного боку освітня інклюзія – світова тенденція, закономірний етап в освіті дітей з особливими потребами. З іншого, спірним є питання повного залучення, без винятку, всіх категорій таких дітей [15, 41].

Разом з цим, реалізація ідеї інклюзії як однієї з провідних тенденцій сучасного етапу розвитку національної системи освіти не означає згортання існуючої диференційованої системи спеціальної освіти. Ефективне інтегрування можливе лише в умовах постійного удосконалення систем загальної та спеціальної освіти, ліквідації наявних кордонів між ними. Інклюзивна освіта на теренах України потребує свого вирішення на основі виваженого підходу, як з боку державних органів влади, так і з боку громадськості, оскільки інклюзивні процеси у навчанні дітей з порушеннями психофізичного розвитку у країнах пострадянського простору мають свою специфіку, розвиваються в умовах особливого соціокультурного статусу з урахуванням позитивів і досягнень диференційованого навчання [9, 11].

На сьогодні, на шляху впровадження інклюзивної моделі навчання в Україні виникали такі проблеми: недостатнє фінансування, потреба вдосконалювати зміст освіти, вирішувати кадрові питання, поширювати міжвідомчу співпрацю [8, 279].

Сучасна спеціальна освіта в Україні являє собою складну, розгалужену і диференційовану систему, яка має вертикально-горизонтальну структуру.

Вертикальна структура базується на вікових особливостях учнів і рівнях загально-освітніх програм. *Горизонтальна структура* враховує психофізичний розвиток дитини, особливості її пізнавальної діяльності та характер порушення.

Вертикальна структура визначається віковими періодами:

- раннього дитинства (від 0 до 3 років);
- дошкільного періоду (з 3 до 6 – 7 років);
- період шкільного та професійного навчання (з 6 – 7 до 16 – 21 років).

центрів раннього втручання, та ін.

Основними державними навчальними закладами для дітей з особливими потребами дошкільного та шкільного віку є: спеціальні дошкільні та загальноосвітні школи-інтернати, навчально-реабілітаційні центри, навчально-виховні комплекси та інклюзивні групи та класи в загальноосвітніх навчальних закладах масового типу.

Спеціальні навчальні заклади для дітей з особливостями психофізичного розвитку реалізують програми початкової, основної та середньої (повної) загальної освіти, складені на основі Державного стандарту спеціальної освіти.

До 2018 року горизонтальна структура спеціальної освіти в Україні була представлена такими основними типами спеціальних закладів: для дітей із порушеннями слуху, слабозорих, із порушеннями зору, слабозорих, із важкими порушеннями мовлення, із порушеннями опорно-рухового апарату, для дітей з порушеннями інтелекту, із затримкою психічного розвитку. З 2018 року спеціальні школи для дітей із затримкою психічного розвитку ліквідовані [9, 8].

На сьогодні, щоб забезпечити умови доступу до інклюзивної освіти дітей з особливими потребами, між інклюзивними та спеціальними закладами освіти має існувати тісний зв'язок і практична співпраця. Адже спеціальні освітні заклади України мають великий теоретичний і практичний потенціал у навчанні та вихованні дітей із порушеннями слуху [15, 43].

За даними Міністерства освіти та науки України, в країні функціонує 334 спеціальні загальноосвітні навчальні заклади, у яких навчається 106 тис. дітей. У системі МОН України функціонує понад 50 навчально-реабілітаційних центрів для дітей із порушеннями психофізичного розвитку, 142 спеціальні дошкільні заклади та 1200 спеціальних груп у дошкільних закладах масового типу, у яких перебуває близько 45 тис. дошкільнят.

Реабілітаційні послуги діти та молодь із порушеннями психофізичного розвитку можуть отримати в 46 центрах соціально-психологічної реабілітації, підвідомчих Міністерству освіти і науки України [9, 8].

Слід зазначити, що вітчизняними науковими школами в галузі спеціальної педагогіки – Інститутом спеціальної педагогіки НАПН України і Факультетом корекційної педагогіки та психології Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, постійно та цілеспрямовано здійснюється вдосконалення існуючих засобів, форм, методів навчання, виховання та корекційної роботи з дітьми з особливими потребами, зокрема в змісті освіти (державні стандарти та програми навчання, авторські навчальні програми та індивідуалізація освітнього процесу тощо), освітніх технологіях (варіативні системи навчання, застосування особистісно орієнтованих технологій), а також відбувається підготовка фахівців для роботи з такою категорією дітей [7, 80-81].

Відповідно до законодавства, з вересня 2012 року вперше в Україні в Педагогічному коледжі Львівського національного університету започатковано підготовку «асистента вчителя класу з інтегрованою/інклюзивною формою навчання». Пізніше підготовку таких фахівців розпочали й інші ВНЗ України.

Останньою інституційною трансформацією в Україні стало реформування з 1 вересня 2017 року Психолого-медико-педагогічних консультацій на Інклюзивно-ресурсні центри, які мають повноцінно запрацювати з 1 вересня 2018 року.

На сучасному етапі розвитку спеціальної освіти в Україні інтенсивно запроваджуються інноваційні форми навчання й виховання дітей з інвалідністю. Насамперед, це використання елементів дистанційного, інтегрованого навчання, відкриття багатопрофільних навчально-реабілітаційних центрів, навчально-виховних комплексів різних форм власності. Це вимагає подальшого вдосконалення системи спеціальної освіти.

Висновки і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Розбудова української системи спеціальної освіти має багатогранний характер і охоплює всі головні аспекти. Реформування й оновлення системи спеціальної освіти в Україні на основі принципів демократизації, гуманізації та модернізації, визнання права кожної дитини на одержання освіти, адекватної її пізнавальним можливостям і вимогам часу є дороговказом до пошуку оптимальних шляхів її трансформування, соціалізації дітей із порушеннями психофізичного розвитку, їх інтегрування у суспільство.

Перспективи подальших розвідок полягають у пошуку взаємодії систем спеціальної і загальної освіти та поглибленому вивченні ролі батьків у запровадженні інклюзивної освіти.

Література:

1. Арендарук А. Досвід впровадження інтеграції та інклюзивної освіти в Україні та за кордоном / А. О. Арендарук // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. – Вип. 24. – 2013. – С. 13.

2. Барно О. Проблема людей з особливими потребами як гостра державна проблема / О. М. Барно // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: зб. наукових праць. – № 4 (6). – 2008. – С. 37.
3. Болдирева В. Інтеграція та інклюзія як основні моделі навчання дітей з особливими освітніми потребами / В. Е. Болдирева // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: зб. наукових праць. – № 9. – 2012. – С. 10-11, 13.
4. Величко Д. Впровадження інклюзивної освіти в Україні / Д. В. Величко // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. – № 125. – 2015. – С. 47.
5. Гаяш О. До питання про окремі проблеми сучасної спеціальної освіти / О. В. Гаяш // Матеріали Всеукраїнської (заочної) науково-практичної конференції [Спеціальна освіта: стан та перспективи] (Харків, 17-18 травня 2017 р.). – Харків: Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, 2017. – С. 23-25.
6. Гладуш В. Інклюзивна освіта та здоров'я дітей з психофізичними порушеннями: проблеми сьогодення / В. А. Гладуш // Матеріали Всеукраїнської (заочної) науково-практичної конференції [Спеціальна освіта: стан та перспективи] (Харків, 17-18 травня 2017 р.). – Харків: Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, 2017. – С. 186-187.
7. Дегтяренко Т. Корекційно-реабілітаційна допомога особам з психофізичними порушеннями як суспільний феномен та об'єкт спеціальної педагогіки / Т. М. Дегтяренко // Науковий часопис. Серія: Корекційна педагогіка. – № 24. – 2013. – С. 80-82.
8. Іноземцева С. Спеціальна освіта на сучасному етапі розвитку суспільства / С. В. Іноземцева // Vzdelávanie a spoločnosť. Medzinárodný nekonferenčný zborník. – Prešov. – Вип. 1. – 2016. – С. 273, 278-279.
9. Колупаєва А. Спеціальна освіта в Україні та модернізація освітньої галузі / А. А. Колупаєва // Особлива дитина: навчання і виховання. – № 3. – 2014. – С. 7-11.
10. Кравченко І. Історико-педагогічні аспекти розвитку спеціальної освіти в Україні / І. В. Кравченко // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – № 1 (55). – 2016. – С. 364-365.
11. Марковська Н. Проблеми запровадження інклюзивної освіти в Україні / Н. В. Марковська // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму] (Камянець-Подільський, 24-25 квітня 2017 р.). – Камянець-Подільський: Аксіома, 2017. – Вип. 2. – С. 185.
12. Миськів Л. Органи виконавчої влади як суб'єкти реалізації інклюзивної освіти в Україні / Л. І. Миськів // Юридичний вісник. – 4 (29). – 2013. – С. 59.
13. Павленко В. Впровадження інклюзивної освіти в Польщі та Україні / В. В. Павленко // Навчання та виховання дітей з особливими освітніми проблемами: теорія та практика: зб. праць вчених, молодих науковців, педагогів-практиків. – 2016. – С. 29.
14. Талан М. Корекційна освіта в Україні: стан, тенденції, перспективи / М. Талан // Соціальний захист. – № 9. – 2006. – С. 17.
15. Федоренко О. У пошуках оптимальних шляхів упровадження інклюзивного навчання дітей із порушеннями слуху / О. Ф. Федоренко // Особлива дитина: навчання і виховання. – № 2. – 2013. – С. 41, 43.

2018 р.

Лящук О. С., Супрун М. О.

Шкідливі звички у молодших підлітків

Теоретико-соціальна **актуальність** нашого дослідження, полягає насамперед в тому, що завдання демократизації та гуманізації освіти в нашій країні, поставлені Національною доктриною розвитку освіти в Україні у XXI столітті, спрямовані загалом на формування всебічно розвиненої та здорової особистості. Їх розв'язання ускладнюється загостренням суперечностей, які супроводжуються поширенням шкідливих звичок серед молоді, особливо серед молодших підлітків – учнів шкіл-інтернатів. Сумною реальністю, стало і те, що випускники цих освітніх закладів зараз стають все менш соціально-захищеними і є потенційним «резервом» порушників закону. Саме тому, пізнання означеного питання становить практичний інтерес для правоохоронних структур, зокрема й для пенітенціарної служби.

Особливе значення ці питання набувають для пастирської опіки зазначеної категорії православної молоді.

Аналіз теоретичного доробку свідчить, що поняття «шкідливі звички» складається з двох слів: перше слово говорить про щось, що завдає шкоди; друге – про те, що ми до чогось звикли. Тому необхідно по-перше з'ясувати, що таке «звичка», а потім вже визначити, що є шкідливими звичками.

У «Великому психологічному словнику» поняття «звичка» розуміється як автоматизована дія, виконання якої в певних умовах стало потребою [2].

У тлумачному словнику Д. Ушакова потребою є те, без задоволення чого неможливо обійтись [9], що й викликає залежність.

На думку українських учених: Т. Авельцевої, Н. Зимівця, Н. Лещук, І. Сомової, Т. Федорченко залежність стає згубною, коли: вона обмежує можливості особистості в самореалізації; згубно впливає на стосунки між людьми; руйнує власний і сімейний бюджет; створює конфліктні ситуації особистості й суспільства; наявна тенденція до постійного збільшення дози наркотику; формується психологічна та фізіологічна залежність [8, с. 43].

Треба зауважити, термін «звички» трактується у різних сферах знань у відповідності до їх специфіки:

- в психології звичка це – відповідний спосіб поведінки індивіда, що склався у результаті повторювання однотипних дій і здійснення якого в певній ситуації набуває для нього характеру потреби;
- в медицині звичка це – відчуття людиною нав'язливої потреби до певної діяльності, тобто це – залежність;

- у фармакології, імунології та наркології звичка це – зниження реакції на повторюване введення ліків, наркотиків або психоактивних речовин; звикання організму, через що потрібно все більша і більша доза для досягнення властивого речовині ефекту.

Отже, звичка це – сформований спосіб поведінки, здійснення якого в певній ситуації набуває характер потреби, тобто викликає залежність. Залежність розділяється на психічну й фізичну.

Психічна залежність характеризується нестерпним бажанням або нездоланим потягом до вживання психоактивної речовини, тенденцією до збільшення її дози для досягнення бажаного ефекту, невжиття речовини викликає психічний дискомфорт і тривогу [10].

Фізична залежність – стан, коли вживана речовина стає постійно необхідною для підтримки нормального функціонування організму і включається в схему його життєзабезпечення. Позбавлення цієї речовини породжує абстинентний синдром, який заявляє про себе соматичними, неврологічними і психічними розладами [10].

Тепер з'ясуємо, що можна називати шкідливими звичками, для чого знову звертаємось до словникової літератури. У педагогічному словнику [1] шкідливі звички трактуються як нав'язливі дії, що не лише негативно впливають на психофізичний та інтелектуальний розвиток дитини, а й на її поведінку також. Тобто, підкреслюється поведінковий аспект.

Отже, під звичкою можна розуміти схильність до чого-небудь, що викликає психологічну та/або фізіологічну залежність, тобто її важко позбутися; а під шкідливою звичкою можна розуміти – залежність від чого-небудь, що шкодить психіці, фізичному стану та негативно впливає на поведінку особистості. Звичка, яка перетворилася у залежність та має негативний вплив на особистість – це шкідлива звичка.

Таким чином, в контексті нашого дослідження під шкідливими звичками ми будемо розуміти:

- куріння (тютюнова залежність);
- вживання алкогольних напоїв (алкогольна залежність);
- вживання токсичних речовин (токсична залежність);
- вживання наркотичних речовин (наркотична залежність).

Для визначення сутності поняття шкідливих звичок і правильної організації їх профілактики, важливо знати етапи формування шкідливих звичок у молодших підлітків. Дослідники виділяють три поступових етапи формування шкідливих звичок [7]:

Перший етап – етап «перших спроб», коли спроби алкоголю, тютюну або наркотичних речовин ще не викликають психофізичної залежності, скоріше такі прояви можна віднести до порушень поведінки. Мотивом вживання шкідливих речовин може виступати цікавість, або одиничне експериментування без ознак регулярності.

Другий етап – «пошуковий» або «експериментальний», коли підліток вже знає смак і дію певного ряду шкідливих речовин і обирає з них «найприємніші» для нього. На цьому етапі знижуються або зникають рефлексії протистояння. Тривалість другого етапу триває не довго – від одного місяця до півроку. Цей етап виступає передумовою формування психофізичної залежності, адже сформувалась психологічна готовність до вживання шкідливих психоактивних речовин [7]. Якщо не вжити адекватних дій на другому етапі, далі робота ускладнюється, адже виникає залежність.

Третій етап характеризується психічною, фізичною і соціальною деградацією, коли звичка переходить у стан хвороби. Поступово виникає тимчасовий стан, коли людина, вже несвідомо відчуває нестерпимий потяг до психоактивних речовин. Такий стан іноді закінчується лише повним виснаженням організму. До цього моменту порушення психіки стають незворотними, настає деградація. Необхідним є цілеспрямований вплив на знищення цієї залежності, переорієнтація розвитку поведінки особистості, знищення бажань змінити свій психічний стан штучним шляхом. Найбільший ефект може дати психолого-педагогічний вплив, що базується на знаннях психологічних причин і наслідків виникнення потреби у вживанні шкідливих психоактивних речовин. Але третій етап, зазвичай, вимагає втручання лікарів.

На сьогодні існує досить багато класифікацій причин поширення шкідливих звичок у молодших підлітків. У зв'язку з цим, доцільними є систематизація та доповнення знання причин виникнення шкідливих звичок в учнів 5-6 класів шкіл-інтернатів.

Згідно філософської концепції людської сутності фактори формування та розвитку особистості в певних умовах можуть детермінувати її вчинки. На психолого-педагогічному рівні розуміння причин виникнення шкідливих звичок є певним проявом внутрішнього стану особистості, що обумовлюється комплексом умов та факторів.

Фактори формування шкідливих звичок в учнів шкіл-інтернатів умовно можна розділити на соціальні, біологічні та психологічні. Розглянемо соціальні фактори формування шкідливих звичок.

Рівень напруженості в суспільстві, який вже стає хронічним, тісно пов'язаний з кількісним показником шкідливих звичок, які провокують гострі соціальні конфлікти. Особливо актуальним цей фактор стає в сучасних умовах, коли Україна перебуває не лише в стані економічної кризи, а фактично у стані війни. В умовах сьогодення це особливо стосується підлітків зі східних регіонів нашої країни, які вимушено покинули рідні домівки, змінили місце навчання. Багато дітей із зони військового конфлікту (Луганської та Донецької областей) потрапляють до шкіл-інтернатів через втрату батьків або неспроможність їх утримувати у наслідок втрати житла і постійної

роботи батьками. Невпевненість в завтрашньому дні, необхідність міняти спосіб життя і місце проживання, матеріальні труднощі сім'ї, безробіття батьків є потужними факторами виникнення шкідливих звичок.

Важливим соціальним фактором виступає негативний вплив молодіжної субкультури. Молодіжна субкультура – це система цінностей, норм поведінки, форм спілкування, яка відрізняється від культури дорослих і характеризує життя молоді у віці приблизно від 11 до 20 років [5].

Важливим мотивом споживання алкоголю підлітками 5-х класів є адаптація до навчання у середній ланці школи (5-6 класи), коли зміна обстановки потребують часу для адаптації дитини. У молодших класах діти звикли навчатись в одному кабінеті, коли всі навчальні дисципліни викладає один вчитель.

Не менш значущими є психологічні чинники. Домінуючим психологічним фактором є криза підліткового віку. Цей період є одночасно складним і важливим періодом у житті особистості. Навіть у молодших підлітків сьогодні актуалізується намагання звільнитися від контролю дорослих, що призводить до конфліктної поведінки, яка є ознакою вікової кризи. Проте до повної свободи вони психологічно не готові, їм важливо мати право на власний вибір та на відповідальність за власні рішення. Однак, коли дитина залишається в будинку-інтернаті, вона дорослішає, принаймі як їй здається, скоріше. Коли немає поруч батьків учні шкіл-інтернатів вже у молодшому підлітковому віці намагаються вийти з-під контролю вчителів та адміністрації закладу.

Важливим фактором формування шкідливих звичок у молодших підлітків може бути потреба у прояві власної індивідуальності і неможливість її задовольнити. У такій ситуації підлітки втрачають відчуття міри, проявляють демонстративну поведінку, яка часто проявляється у формі зловживання алкоголем, куріння, а іноді й наркотичними речовинами.

Слід зазначити, виникнення шкідливих звичок можна розглядати як непродуктивну форму виходу з ситуації, яка характеризується ускладненістю задоволення особистісних потреб. Така незадоволеність викликає емоційну напругу і може носити суперечливий характер: або стимулює прискорений розвиток певних якостей особистості при подоланні протиріччя, тобто сприяє переходу на більш високий рівень саморегулювання; або (якщо відсутнє зовнішнє втручання педагогів, психологів або батьків) може призвести до появи шкідливих звичок.

Для попередження такої дезінтеграції дуже важливо знати умови формування шкідливих звичок. Умови ми теж розділили на три групи: соціальні, біологічні та індивідуально-психологічні.

Домінуючою соціальною умовою є вплив сім'ї. Сім'я є першим і найважливішим інститутом соціалізації, сімейний мікроклімат та виховання формують підвалини людської особистості і тому нижченаведені ситуації неблагополучних, неповних, обтяжених сімей, та сімей з неправильними типами виховання є одними з найважливіших умов, які можуть стати причиною появи шкідливих звичок.

Сімейне неблагополуччя сприяє розвитку емоційних відхилень і на їх основі різноманітних соціальних відхилень, зокрема й шкідливих звичок. Аналіз досліджень підтверджує, що найчастіше шкідливі звички з'являється у тих дітей, в сім'ях яких один з батьків мав судимість (2%), вів паразитичний спосіб життя (8%), зловживав алкоголем (46%), вживав наркотики (18%) [3, с. 225]. Реакція імітації є типовою для поведінки підлітків, тому прояв шкідливих звичок в цій ситуації є результатом наслідування батьків, що ведуть аморальний спосіб життя.

Важливою умовою формування шкідливих звичок у молодших підлітків є негативний соціально-психологічний статус в колективі. Сьогодні, нажаль, це також особливо гостро стосується дітей зі східних областей України. Під таким негативним соціально-психологічним статусом в колективі розуміється несприятлива позиція суб'єкта в системі міжособистісних стосунків, що визначає його права, обов'язки та привілеї. Підлітковий колектив з одного боку розвивається за допомогою педагогічних, розвивається під безпосереднім чи опосередкованим керівництвом педагогів і батьків. З іншого ж боку, молодші підлітки вже не орієнтуються на думки педагогів, обираючи собі партнерів зі спілкування та друзів.

Важливими є біологічні умови формування шкідливих звичок. Первинною умовою може стати фетальний алкогольний синдром плода. Перше науковий опис фетального алкогольного синдрому пов'язують з роботами Р. Lemoine (1968) і К. Jones (1973), які обстежували дітей, що народилися в сім'ях алкоголіків і мали різні аномалії. Фетальний алкогольний синдром окрім специфічних фізичних вад, ще супроводжується постнатальним ураженням нервової системи. Часто алкогольний синдром виявляється в молодшому підлітковому віці у вигляді психопатоподібних та психопатичних проявів. Вищезазначені умови ускладнюють або навіть унеможливають соціальну адаптацію, зменшують, часто аж до повної відсутності, захисної реакції на алкоголь, тютюн, наркотики [6].

Важливою умовою формування шкідливих звичок є також спадкова схильність, яка полягає в тому, що потяг до психоактивних речовин (насамперед – алкоголю) може передаватись спадковим механізмом, що відповідає за нормальне функціонування обмінних процесів. Необхідно зауважити, що шкідливі звички можуть виникати не лише як результат зловживання батьків алкоголем, але й під

впливом інших шкідливих речовин (радіаційних, хімічних, токсичних тощо) на генетичний код [4].

Також важливими є індивідуально-психологічні умови. Важливими умовами формування шкідливих звичок у молодших підлітків на індивідуально-психологічному рівні виступають акцентуації характеру та психопатії. Видатний вчений, доктор медицини А. Лічко створив типологію акцентуацій характеру, в якій поєднав знання про психопатії і вже існуючої на той час класифікації акцентуацій К. Леонгарда.

Розглянувши детермінанти формування шкідливих звичок у молодших підлітків, слід зазначити, що жоден з факторів та умов їх виникнення не є вирішальними, навіть якщо на дитину впливає сукупність умов та факторів, це ще не означає, що у підлітка сформується стійка психофізична залежність від шкідливих звичок. Тут вирішальну роль відіграє правильно організована профілактично-виховна діяльність, що має забезпечити вироблення захисних реакцій психіки підлітка та протистояння шкідливим звичкам.

В якості **висновків** нашої теоретичної розвідки можна стверджувати, що аналіз наукових розробок з проблеми профілактики шкідливих звичок у молодших підлітків – учнів шкіл-інтернатів дозволяє виділити такі проблеми, які потребують подальшого вирішення:

- розробка теоретико-методологічних засад профілактики шкідливих звичок у учнів 5-6 класів шкіл інтернатів у позаурочній діяльності;
- розробка критеріїв сформованості шкідливих звичок в учнів 5-6 класів шкіл-інтернатів;
- необхідність ефективного використання позаурочного потенціалу з метою профілактики шкідливих звичок в учнів 5-6 класів шкіл-інтернатів;
- необхідність спеціальної підготовки педагогічного складу шкіл-інтернатів до профілактики шкідливих звичок в учнів 5-6 класів на основі досягнень гуманістичної педагогіки.

Список використаних джерел:

1. Педагогический энциклопедический словарь / Глав. ред. Б. М. Бим-Бад; [редкол.: М. М. Безруких, В. А. Болотов, Л. С. Глебова и др.]. – М.: Большая Российская Энциклопедия, 2003. – 528 с.
2. Большой психологический словарь / Под ред. Б. Г. Мещерякова, В. П. Зинченко. – М.: Просвещение, 2005. – 617 с.
3. Соціальна педагогіка. Навчально-методичний посібник / За ред. Капської А. Й. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2001. – 228 с.
4. Максимова Н. Ю. Соціально-психологічний аспект адиктивної поведінки підлітків та молоді / Н. Ю. Максимова, С. В. Толстоухова. – К.: Інститут психології ім. Г. С. Костюка, 2000. – 200 с.

5. Что нужно знать о молодежной субкультуре? / Воронов В. // Воспитание школьников. – 2001. – № 4. – С. 20-26.
6. Битенский В. С. Наркомании у подростков / В. С. Битенский, Б. Г. Херсонский, С. В. Дворяк, В. А. Глушков. – К.: Здоровье, 1989. – 216 с.
7. Соціальна робота з групами девіантної поведінки [Текст]: матеріали семінару «Теорія і практика соціальної роботи: профілактика негативних явищ у молодіжному середовищі»: навчальний посібник / В. П. Лютий; Акад. праці і соц. відносин Федерації профспілок України, Християнський дитячий фонд. – К.: [б. в.], 2000. – 51 с.
8. Твое життя – твій вибір (Модуль «За життя без наркотиків») / [упоряд.: Федорченко Т. Є., Сомова І. Г., та ін.]. – К.: Міленіум, 2001. – 192 с.
9. Толковый словарь Ушакова Д. Н. <http://dic.academic.ru/contents.nsf/ushakov/>
10. Гоголева А. В. Аддиктивное поведение и его профилактика: учебн.-метод. пособие / А. В. Гоголева; РАО, Моск. психол.-социал. ин-т. – 2-е изд., стер. – М.; Воронеж: МПСИ; МОДЭК, 2003. – 240 с.
11. Suprun N. Pedagogy as an academic discipline in the context of religious education. Proceedings of the Kiev Theological Academy. — 2011. No.15. – P. 323-333.

2018 р.

Глушко Н. В., Супрун М. О.

**Актуальні питання підготовки педагогів
до реабілітаційної діяльності з дезадаптованими підлітками
у навчальних закладах професійної освіти**

Постановка проблеми. Кризові умови сьогодення спонукають до пошуку шляхів вирішення гострої соціальної проблеми – дезадаптації старших підлітків, які внаслідок складних соціальних та особистісних проблем не в змозі адаптуватися до соціального середовища сім'ї та школи, залишають школу, бродяжать. Допомогти даним підліткам здобути базову середню та допрофесійну освіту і не стати на шлях злочинності, можливо шляхом їх соціальної реабілітації в Центрах професійної підготовки та соціальної реабілітації проблемної молоді при професійних ліцеях. Проте, значна частина педагогів професійних ліцеїв не готові до реабілітаційної діяльності і потребують додаткової теоретичної і практичної допомоги.

Аналіз останніх публікацій. Проблеми дезадаптації дітей та підлітків розглядалися в дослідженнях Л. Дзюбка, Л. Закутської, Н. Максимової, Л. Міщик, О. Новикова, І. Сабазнадзе, О. Фурмана та інших. Реабілітаційну діяльність з підлітками вивчали Б. Алмазов, С. Белічева, М. Вайзман, В. Вульф, А. Гордєєва, В. Доній, І. Зверєва, А. Капська, Л. Коваль, Т. Лях, А. Наточій, В. Нечипоренко, І. Пінчук, Р. Овчарова, С. Толстоухова, С. Хлебик, М. Чайковський та ін.

Аналізуючи питання підготовки педагогів до реабілітаційної діяльності слід зазначити, що певні аспекти даної проблеми були висвітлені І. Зверевою, С. Коношенко, Г. Лактіоною, А. Міщенко, Л. Пундик, Р. Овчаровою. Формування готовності педагогів до реабілітаційної роботи з соціально дезадаптованими підлітками висвітлено в дисертаційному дослідженні С. Коношенко, проте особливості підготовки педагогів до здійснення соціальної реабілітації дезадаптованих старших підлітків в професійних ліцеях потребують подальшого вивчення.

Мета дослідження. Мета нашого наукового пошуку – розглянути зміст та форми підготовки педагогічних працівників до здійснення соціальної реабілітації дезадаптованих старших підлітків у Центрах професійної підготовки та соціальної реабілітації дезадаптованих підлітків при професійних ліцеях.

Виклад основного матеріалу. Звертаючись до проблеми підготовки педагогів до здійснення соціальної реабілітації дезадаптованих старших підлітків, звернемо увагу на їх характерні особливості: хронічна неуспішність в школі, опір педагогічному впливу вчителів та батьків, негативне ставлення до навчання, відчуження від сім'ї та школи, порушення емоційно-мотиваційної спрямованості, конфліктність в стосунках з ровесниками та педагогами, відсутність комунікативної культури, асоціальні вияви – все це унеможлиблює виконання ролі учнів, а тому вони залишають школу, не здобувши навіть базової середньої освіти.

Вирішення проблеми дезадаптації старших підлітків можливе шляхом їх соціальної реабілітації в Центрах професійної підготовки та соціальної реабілітації проблемної молоді при професійних ліцеях, яка передбачає здійснення комплексу педагогічних, соціальних, психологічних і медичних заходів, які б сприяли відновленню порушених соціальних зв'язків і відносин старших підлітків зі шкільним та сімейним середовищем, приведення їх індивідуальної та колективної поведінки у відповідність із загально визнаними суспільними правилами і нормами, формуванню особистісних якостей підлітків, які б сприяли їх активній життєвій позиції та інтеграції в суспільство.

Саме в таких закладах дезадаптовані старші підлітки мають змогу здобути базову середню освіту та допрофесійну підготовку, з ними працюють вчителі-предметники, майстри виробничого навчання, надають допомогу в вирішенні різних особистісних проблем соціальні педагоги та психологи.

Слід зазначити, що педагоги професійних ліцеїв мають певний досвід роботи зі старшими підлітками, які мають досить невисокий рівень знань з навчальних дисциплін, оскільки саме такі підлітки є учнями професійних ліцеїв. Проте реабілітаційна

діяльність передбачає роботу з підлітками, які мають не лише низькі навчальні досягнення, а й пережили складні життєві ситуації, проживають в неблагонадійних сім'ях, мають проблеми в спілкуванні з ровесниками та педагогами, характерними особливостями їх поведінки є грубість, зневага в своєму успішному майбутньому, озлобленість, а інколи й агресія. За результатами анкетування, бесід, проведених з педагогами професійних ліцеїв, ми переконалися, що 11% педагогів взагалі не бажають працювати з даною категорією підлітків, що свідчить про вкрай негативне ставлення до них; 35% вважають їх звичайними дітьми, що лише потребують особливого підходу, любові й поваги, що і є умовою порозуміння з ними; значна частина педагогів (54%) вказала на значні труднощі при роботі з дезадаптованими старшими підлітками, це і проблеми в спілкуванні, високий рівень їх конфліктності, труднощі в проведенні уроків і залученні підлітків до навчальної діяльності, в налагодженні продуктивної співпраці з батьками, в організації спільної діяльності всіх служб, які працюють з підлітками. Педагоги вказали, що мають потребу в певних теоретичних знаннях і практичних вміннях з основ реабілітаційної діяльності, особливо це актуально для майстрів виробничого навчання, оскільки вони, у більшості випадків, не мають педагогічної освіти.

Враховуючи вищезазначені проблеми, програма підготовки педагогічних працівників до здійснення соціальної реабілітації дезадаптованих старших підлітків передбачає організацію цілеспрямованої роботи з педагогічним колективом, яка включає оволодіння педагогами Центру професійної підготовки і соціальної реабілітації проблемної молоді теорією та методикою соціальної реабілітації дезадаптованих старших підлітків, формування позитивної мотивації до здійснення даного виду діяльності, активізації особистісних гуманістичних якостей педагогів.

Метою програми підготовки педагогів до здійснення соціальної реабілітації дезадаптованих підлітків є – сформувати у педагогів систему особистісних і професійних якостей, які сприяють успішному здійсненню соціальної реабілітації дезадаптованих старших підлітків в умовах професійних ліцеїв. Основними завданнями програми підготовки педагогів до здійснення реабілітаційної діяльності з дезадаптованими підлітками є:

1. Ознайомити педагогів з особливостями дезадаптованих старших підлітків та цілями, змістом, методами їх соціальної реабілітації.

2. Сформувати у педагогів розуміння необхідності здійснення соціальної реабілітації дезадаптованих старших підлітків та позитивне ставлення до даного виду діяльності.

3. Розвивати у педагогів практичні уміння і навички реабілітаційної діяльності з даною категорією старших підлітків, враховуючи рівень їх дезадаптації.

Успішна реалізація даних завдань передбачає єдність теоретичної і практичної підготовки до даного виду діяльності, сформованість ділових і особистісних якостей педагогів та наявності вмінь і навиків для її здійснення.

Мотивація педагогів до реабілітаційної діяльності досить складна і неоднозначна. Безумовно, переважають мотиви професійної самореалізації та самоствердження, мотиви участі у важливій державній справі, мотиви, що передбачають особисту зацікавленість в позитивних результатах своєї праці, проте самим важливим з них є глибока переконаність в необхідності даного виду діяльності, як прояву гуманного ставлення до підлітків, бажання допомогти їм як професіонал, як громадянин, як людина.

Досить важливою складовою підготовки педагогів до реабілітаційної діяльності є їх емоційно-вольовий стан. Лише педагоги, які переконані в позитивних результатах соціальної реабілітації, розуміють всі труднощі даного виду діяльності та наполегливо прагнуть до успіху, цінують і поважають особистість підлітків, відкриті до спілкування з ними, доброзичливі, рішучі зможуть допомогти дезадаптованим підліткам у вирішенні їхніх проблем.

Розпочинаючи реабілітаційну діяльність, педагоги мають розуміти, що основними принципами їх роботи мають стати:

- прийняття дитини, позитивне ставлення до неї, її індивідуальності, незалежно від її поведінки;
- недопустимість насильницьких форм, методів і засобів навчання, виховання та реабілітації;
- організація спільної діяльності з усіма дорослими, що беруть участь у реабілітації дезадаптованого підлітка (медичні працівники, соціальні працівники, учителі, батьки й ін.);
- емоційного прийняття підлітка таким, яким він є;
- звернення не тільки до інтелектуальної сфери, а й до сфери особистості;
- повага до підлітка, віра в його здібності;
- розвиток довірливих відносин між педагогом і учнем;
- особистісна зацікавленість у створенні комфортного реабілітаційного середовища;
- здійснення індивідуального стилю спілкування [4, с. 52].

Слід зазначити, що здійснення соціальної реабілітації дезадаптованих підлітків неможливе без системи відповідних професійних знань, організаторських, комунікативних умінь і навичок у педагогів. В процесі проведення реабілітаційної діяльності особливої значущості набувають комунікативні вміння педагогів:

- уміння створювати умови для сприятливого соціально-психологічного клімату в групі;
- уміння використовувати демократичні форми педагогічного спілкування;
- уміння керувати власним емоційним станом;
- уміння установлювати спілкування з учнями на основі захоплення спільною творчою діяльністю, товариської прихильності;
- уміння орієнтуватися на учня як активного суб'єкта навчально-виховного процесу;
- уміння оцінювати стан соціальної адаптованості учнів, розпізнавати в їх поведінці узгодженість соціальних норм і переконань;
- уміння створювати умови для залучення учнів до соціальних цінностей, розвитку соціальних якостей. [1, с. 65].

Слід наголосити, що вміння проявити емпатію до дезадаптованого старшого підлітка, поставити себе на його місце, зрозуміти його емоційний стан, зрозуміти і прийняти його при всіх перевагах і недоліках та враховувати всі ці чинники в процесі реабілітації – є необхідною якістю педагога реабілітаційного центру.

Розглянемо головні аспекти підготовки педагогів до здійснення соціальної реабілітації дезадаптованих старших підлітків.

Здійснення соціальної реабілітації дезадаптованих підлітків неможливе без активізації самоосвіти педагогів шляхом ознайомлення з новинками науково-методичної літератури, матеріалами фахових періодичних видань, методичними посібниками. Так, саме з цією метою для фахівців Центру в методичному кабінеті ліцею організовується постійно діюча виставка новинок літератури, матеріалів конференцій, методичних розробок тощо.

Формуванню позитивної мотивації до реабілітаційної діяльності сприяє проведення з педагогічними працівниками циклу вправ «Мої цінності й ролі», «Цінності: особисті, професійні, громадські», «Бар'єри в моїй роботі», «Етичні норми в професійній діяльності», які розроблені в Програмі перепідготовки соціальних педагогів і соціальних працівників та адаптовані до нашого дослідження [3, с. 68-69].

Проведення вправи «Мої цінності й ролі» сприяє усвідомленню педагогами власної системи особистісних цінностей і їх впливу на професійну діяльність. Виконання вправи «Цінності: особисті, професійні, громадські» сприяє аналізу співвідношення особистих, професійних та громадських цінностей, можливого між ними конфлікту та його впливу на професійну діяльність. Усвідомленню педагогами особистих якостей, переконань, поглядів, які перешкоджають реабілітаційній діяльності допомагає проведення вправи «Бар'єри в моїй роботі». Логічним завершенням циклу вправ є визначення основних етичних норм в реабілітаційній діяльності педа-

гогів: повага до підлітків та їх батьків, конфіденційність у вирішенні проблем, професійна відповідальність за якість роботи, необхідність постійного професійного зростання, тощо.

З метою поглиблення знань педагогів про причини, форми, прояви, наслідки дезадаптації старших підлітків, ознайомлення педагогів, з методами діагностики, з умовами і формами проведення тестування, опитування, бесід проводиться науково-практичний семінар «Дезадаптація старших підлітків як важлива соціально-педагогічна проблема. Причини, прояви, наслідки. Методи діагностики». Діагностика причин дезадаптації розглядається в системі: старший підліток – сім'я, старший підліток – школа, старший підліток – група ровесників, особлива увага звертається на вивчення шкільних причин дезадаптації старших підлітків, причин що призвели їх до надзвичайно низького рівня навчальних досягнень та відчуження від школи.

Проведення науково-методичного семінару «Соціальна реабілітація старших підлітків як вид соціально-педагогічної діяльності. Принципи, види, етапи реабілітації. Основні методи здійснення» передбачає надання ґрунтовної теоретичної підготовки педагогам з питань соціальної реабілітації, шляхом залучення до його проведення викладачів вищих навчальних закладів. Педагоги ознайомлюються з історією створення та напрямками діяльності реабілітаційних закладів, основними завданнями соціальної реабілітації дезадаптованих старших підлітків та умовами і методами її проведення.

Організація засідання круглого столу «Механізми взаємодії різних суб'єктів реабілітаційного процесу (кримінальна міліція у справах дітей, лікарі, ВНЗ та ін.) по розробці й реалізації механізмів соціальної реабілітації дезадаптованих старших підлітків. Координація дій» передбачає зустріч педагогів Центру з представниками служби кримінальної міліції у справах дітей та Інспекції у справах неповнолітніх, спеціалістами Київського міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, лікарями, викладачами ВНЗ, членами батьківського комітету, представниками базових підприємств з метою координації дій і вироблення позитивних механізмів взаємодії. До початку проведення семінару його учасникам пропонується підготувати власне бачення вирішення проблеми дезадаптації старших підлітків, яке виноситься на колективне обговорення та враховується при підготовці програми спільних дій всіх суб'єктів реабілітаційного процесу.

До проведення семінару-тренінгу «Роль класних керівників в процесі здійснення соціальної реабілітації дезадаптованих старших підлітків» залучаються класні керівники, психолог та соціальний педагог ліцею з метою акцентуації уваги на особливій ролі класного керівника в процесі здійснення соціальної реабілітації. Саме

класний керівник зобов'язаний знати індивідуальні особливості кожного підлітка, сприяти виявленню і реалізації їх творчих нахилів і талантів, спонукати, «надихати» до певного виду діяльності, він повинен вміти вислухати, зрозуміти, співпереживати, переконати. Підготовлені психологом проблемні ситуативні завдання вирішуються в ході колективного обговорення і стосуються особливостей підліткового віку, сприяють пошуку способів уникнення конфліктів з підлітками та налагодженню взаємодії з ними, пошуку ефективних методів створення позитивного мікроклімату в групі, виявленню формальних і неформальних лідерів і організації взаємодії з ними.

Проведення семінару «Роль майстрів виробничого навчання в процесі соціальної реабілітації дезадаптованих старших підлітків» сприяє наданню психолого-педагогічної допомоги майстрам виробничого навчання, які є суб'єктами реабілітаційної діяльності. На семінарі акцентується увага на особливій ролі майстрів в процесі здійснення соціальної реабілітації, тому що саме вони допомагають самореалізації підлітків в трудовій діяльності, сприяють формуванню їх трудових навичок та професійному самовизначенню. Проте дезадаптовані підлітки в майстрах вбачають своїх наставників не лише в вирішенні професійних проблем, а й життєвих, а тому майстер для них – це значимий дорослий, який є авторитетом в трудовій діяльності, в спілкуванні, в дотриманні здорового способу життя. В ході проведення семінару значна увага приділяється пошуку механізмів творчої взаємодії майстрів виробничого навчання з вчителями-предметниками, що передбачає вивчення можливостей проведення бінарних уроків спільно з вчителями фізики, хімії, біології, математики з метою застосування отриманих на уроці знань під час виробничого навчання.

Засідання круглого столу «Механізми успішної взаємодії педагогів та сім'ї в організації й здійсненні реабілітаційного процесу» сприяє пошуку шляхів ефективної взаємодії педагогів і батьків з метою налагодження взаєморозуміння та партнерських стосунків з батьками в процесі соціальної реабілітації дезадаптованих старших підлітків. Особлива увага приділяється вмінню педагогів вести бесіди з батьками на принципах партнерства, зацікавленості долею підлітків та позитивному вирішенні проблем, вказується на недопустимість грубощів, звинувачень, приниження гідності дитини та батьків. Закономірним підсумком засідання круглого столу є видання практичних порад педагогам в роботі з батьками дезадаптованих підлітків.

Заслуговує на увагу використання тренінгових технологій в процесі підготовки педагогів до здійснення соціальної реабілітації, зокрема проведення тренінгу «Конфлікт» сприяє розвитку комунікативних вмінь педагогів, їх ознайомленню з способами поведінки у конфліктній ситуації та продуктивному розв'язанню конфлікту [2, с. 295].

Слід відмітити, що окрім групових форм роботи особлива увага приділяється індивідуальним формам роботи з вчителями-предметниками та класними керівниками. До індивідуальних форм роботи з педагогічними працівниками належить організація постійно діючого консультативного центру, діяльність якого сприяє наданню допомоги фахівцям центру в різних кризових, нестандартних ситуаціях та ситуаціях, які виходять за межі їх професійної компетентності.

З метою підвищення науково-методичного рівня педагогів та ознайомленню їх з кращими педагогічними надбаннями проводиться тиждень педагогічної майстерності педагогів, під час якого відбувається обмін досвідом з питань методики проведення уроків, активізації пізнавальної діяльності дезадаптованих підлітків, організації з ними індивідуальної роботи з метою ліквідації прогалів в знаннях під час уроків і в позаурочний час, тощо. Закономірним підсумком методичної роботи є організація тематичних виставок, участь у роботі науково-методичних конференцій, опублікування матеріалів у фахових виданнях тощо.

Безумовно, здійснивши підготовку педагогічних працівників до реабілітаційної діяльності, слід враховувати складність і напруженість даного виду праці, коли педагог одночасно виконує різні види роботи, кожний день зустрічається зі складними дитячими проблемами, а подекуди і горем, має ненормований робочий день, невисокий заробіток – все це сприяє зростанню напруги, втоми, як наслідок, емоційному вигоранню педагогів. З метою відпочинку, встановлення психологічної рівноваги організовується кабінет психологічного розвантаження, де педагог зможе перепочити, заспокоїтись, переключитись на інший вид діяльності. Застосування фітотерапії, музики, приємного естетичного оформлення є умовою його психологічного розвантаження.

З метою прогнозування, корекції дій та підведення підсумків реалізації програми соціальної реабілітації дезадаптованих старших підлітків, обміну досвідом сприяють спільні засідання круглого столу за участю адміністрації ліцею, батьківського комітету, фахівців інших професійних ліцеїв на тему «Соціальна реабілітація дезадаптованих старших підлітків, пошуки і знахідки».

Висновки. На підставі вищесказаного, ми вважаємо, що підготовлений до реабілітаційної діяльності педагог розуміє проблеми дезадаптованих старших підлітків і знає їх вікові особливості, розуміє мету, цілі реабілітаційної діяльності та застосовує отримані знання на практиці: вміє виявляти і розвивати індивідуальні творчі здібності й нахили підлітків в процесі реабілітаційної діяльності; вміє налагодити позитивне спілкування з ними на основі взаєморозуміння, довіри та партнерства; вміє нестандартно творчо організовувати навчальні заняття і виховні заходи для старших підлітків,

опираючись на їх позитивні якості, зацікавивши їх в позитивному кінцевому результаті; сприяє особистісному та творчому розвитку підлітків. Духовно-моральними якостями педагога реабілітаційного Центру є: гуманізм, альтруїзм, доброта, порядність, чесність, безкорисливість, толерантність і тактовність [5;6;7].

Список використаних джерел:

1. Ключан Ю. В. Педагогічні умови соціальної адаптації учнів професійно-технічних навчальних закладів: дис. кандидата пед. наук: 13.00.05 / Ключан Юлія Вікторівна. – Х., 2009. – 245 с.
2. Панфилова А. П. Игротехнический менеджмент. Интерактивные технологии для обучения и организационного развития персонала / Панфилова А. П. — СПб: ИВЭСЭП «Знание», 2003. – 536 с.
3. Професійна етика соціального педагога і працівника. Етика і цінності роботи по опіці і піклуванню. // Практична психологія та соціальна робота. – 2008. – №6. – С. 68-69.
4. Скребець О. Особистісно орієнтований підхід у роботі із соціально дезадаптованими неповнолітніми: з досвіду роботи / О. Скребець, Т. Дем'яненко // Рідна школа. – 2009. – № 5-6. – С. 51-53.
5. Супрун М. О. Педагогіка: підручник для духовних і світських закладів освіти. – К.: КДА, 2018. – 400 с.
6. Suprun N. Pedagogy as an academic discipline in the context of religious education. Proceedings of the Kiev Theological Academy. 2011. No.15. – P. 323-333.
7. Глушко, Н. В. Соціальна реабілітація дезадаптованих старших підлітків у професійних ліцеях [Текст]: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук : 13.00.05 – соціальна педагогіка / Глушко Надія Василівна; Ін-т проблем виховання НАПН України. – Київ, 2017. – 20 с.

2018 р.

*Чистобородова Катерина,
студентка I курсу, групи Iк
спеціальності 016.02 «Корекційна педагогіка»*

*Науковий керівник:
Супрун М. О., доктор педагогічних наук, професор*

Роль батьківської спільноти у соціалізації дітей з особливими освітніми потребами

Сучасний етап розвитку освіти тяжіє до пошуку нових шляхів соціалізації дітей із фізичними, психічними та інтелектуальними порушеннями. Соціалізація – це процес формування в учнів знань про життя загалом і практичних умінь та навичок адаптуватися до

нього. Цьому процесу в українській спеціальній та інклюзивній школі сьогодні належить провідна роль. Варто зазначити, що дитина з особливими освітніми потребами може досягнути успіхів у ньому лише за умови активної участі її сім'ї та, в першу чергу, батьків. Відповідно, проблема сім'ї в соціальному інтегруванні дитини з порушеннями розвитку є надзвичайно актуальною.

Соціалізація навіть за найбільш сприятливих умов є складним та суперечливим процесом. Вона значною мірою залежить від того, в якому середовищі знаходиться людина на самому початку свого життєвого шляху. Проблема роботи з дітьми та батьками, які виховують дітей з особливими освітніми потребами, знаходиться в центрі уваги багатьох науковців: В. Андрущенко, М. Ярмаченка, Е. Андреевої, Т. Ілляшенко, А. Колупасової. Вони вказують на те, що саме сім'я є основним середовищем формування особистості з порушеннями розвитку. Отже, першим кроком є адаптація такої особистості у власній сім'ї. Успішність тут залежить від того, наскільки адекватно члени родини реагують на проблеми дитини й допомагають у їх подоланні.

Між тим, на даний момент значна частина населення проживає в умовах фінансової, політичної, соціальної та духовної кризи, що охоплює всі вікові верстви. Саме тому численні дослідження стверджують: сучасна сім'я дитини з порушеннями досить рідко може виступати в якості дієвого фактора її інтеграції в суспільство та освітній простір. Основними причинами такої ситуації є: невисокий економічний статус багатьох сімей; недостатність підтримки (зокрема, просвітницької) з боку держави; негативне ставлення соціуму до особистості, яка відрізняється від інших.

Родини дітей з особливими освітніми потребами відповідальні за них протягом усього життя. Паралельно із стандартними відтворювальною, виховною й господарсько-побутовою сім'я такої дитини виконує ряд специфічних функцій (реабілітаційну, корекційну та компенсаторну) і, очевидно, щодня наражається на велику кількість труднощів. Однак ці труднощі цілком можуть бути результатом неправильної позиції самих батьків та інших членів сім'ї. Родина з дітьми, що мають особливі освітні потреби, автоматично потрапляє до «групи ризику». Відомо, що кількість невротичних і психосоматичних розладів у сім'ях з дітьми, які мають порушення, рівно вдвічі більше, ніж у тих родинах, де не виховуються діти з інвалідністю. Не кожен батько чи мати виявляються здатними визнавати порушення своєї дитини, адекватно сприймати всі проблеми, що виникають на різних етапах її розвитку. Так, чимало батьків спочатку приховують свій гнів, образу, розпач; страждають від упевненості в тому, що ніхто не розуміє їхніх переживань. Однак і в тому випадку, коли дорослі займають більш конструктивну позицію, вони постійно від-

чувають емоційне перевантаження. Часом найближчі для хворої дитини люди самі перебувають у стані хронічного стресу, спричиненого недугою дитини, обставинами лікування, виховання, навчання, ставлення суспільства до неї. Велику кількість батьків переслідують емоційне вигорання – постійна дратівливість щодо повсякденних подій без видимих причин, а також відчуття неспроможності виконувати свої батьківські обов'язки, знецінення власних зусиль, гостре реагування на вимоги дитини. Уся ця ситуація значно ускладнює дитячу соціалізацію.

Окрім того, саме на плечі батьків лягає відповідальність за прийняття рішення про те, якому навчальному закладу надати перевагу – спеціальному чи все-таки інклюзивному. Обґрунтований вибір вимагає виваженості та раціональності матері й батька: наприклад, для незрячої дитини комфортнішим буде навчання в спеціалізованій школі під керівництвом тифлопедагога, у той час як дитина з легким порушенням опорно-рухового апарату може навчатися і у звичайній школі, якщо там створені умови для цього. Іноді батьки не можуть максимально точно зрозуміти потреби та можливості дитини, визначити необхідний їй рівень підготовки до інтеграції в суспільство, дізнатися, чи сформовані в неї вже адаптивні й соціальні навички, співвіднести це з попереднім досвідом її перебування в колективі.

У ході спостережень можна умовно виділити три категорії батьків за їхнім ставленням до проблеми:

1. Батьки, які не бачать недуга своєї дитини. Їм притаманна відстороненість, ігнорування чи невизнання проблеми як такої. Говорячи про порушення своєї дитини, вони можуть уживають фрази: «Насправді з моїм сином/донькою все нормально», «Це минеться», «Він/вона такий/така ж, як усі», «Моїй дитині потрібно лише перерости», при цьому із самою дитиною вони про її діагноз ніколи не говорять. Для таких батьків характерно вважати, наприклад, що їхня дитина з розумовою відсталістю просто неуспішна в навчанні, син або дочка не має порушення слуху, а всього-на-всього не уважно слухає. Зазвичай батьки першого типу надають перевагу навчанню дитини у звичайному класі загальноосвітньої школи, не замислюючись про те, що вона потребує попередньої корекції або навіть навчання в спеціалізованому навчальному закладі. Адаптація дитини в соціумі за таких умов проходить надзвичайно важко. Намагаючись заперечувати наявність проблеми в дитини, батьки втрачають час, необхідний для реабілітації, корекційної роботи, лікування.

2. Батьки, які бачать у своїй дитині лише її недуг. Частіше за все такі дорослі жаліють дитину, намагаються максимально полегшити їй життя, захистити від зовнішніх впливів, обмежити від спілкування з однолітками. Описуючи проблему дитини, вони послуговуються характеристиками: «Він/вона дуже хворий/хвора». Таке ставлення

згубно впливає на дисциплінованість дитини, адже в сім'ї її відго-роджують від обов'язків і труднощів. Якщо вона не отримує відпо-відні знання про норми і правила поведінки та жодним чином не зміцнює свій характер, це негативно впливає на подальший процес її виховання. Актуальним образом батьків цієї категорії є подружжя Келмерів – персонажі заснованої на реальних подіях п'єси «Вона створила диво». Зазвичай діти батьків другого типу здобувають до-машню освіту чи, навпаки, навчаються у спеціальній школі, хоча такі об'єктивні показники як стан фізичного здоров'я, психічний розвиток, загальна готовність до школи, сформованість навичок, могли б дозволити навчання й у звичайній школі. Їм ніби відмовле-но в розвитку своїх здібностей та повноцінному житті. Утім, Л. Ви-готський ще в 1924 р. висловлювався з цього приводу так: «Вели-чезна помилка – споглядання на дитячу ненормальність лише як на хворобу. Це призвело нашу теорію і практику до небезпечних по-милок. Ми ретельно вивчаємо краплини дефекту, ті золотники хво-роби, які зустрічаються у ненормальних дітей... і не помічаємо тих пудів здоров'я, закладених у дитячому організмі, на який би дефект він не страждав». Ізоляція дитини з порушенням суперечить прин-ципам інклюзії.

3. Батьки, здатні адекватно сприймати недуг своєї дитини. Вони зберігають позитивне ставлення та уявлення про дитину, не сором-ляться звертатися по допомогу до педагогів чи психологів. Остан-нім часом спостерігається тенденція здобуття спеціальної освіти батьками, які мають дитину з порушеннями. Професор М. О. Су-прун у випуску телепередачі «Камо грядеши?» наводить приклад: в одній із його груп заочного відділення спеціальної освіти здобува-ють ступінь магістра три матері дітей з особливими потребами. Це свідчить про позитивні зрушення: батьки намагаються усвідомлю-вати проблему дитини та шукають підходи для її розв'язання.

Отож, очевидним є той факт, що батьки дітей із порушеннями розвитку потребують відповідної підтримки й допомоги. Інклюзія має допомагати батькам, сприяти залученню їх до вирішення різних проблем; а батьки, у свою чергу, мають навчатися співробітництву заради максимально комфортного процесу виховання та навчання дитини з особливими проблемами.

Загалом, можна виділити такі завдання інклюзії в галузі співпра-ці з батьками дитини, що має порушення:

1. Навчити визнавати та краще розуміти діагноз і його наслід-ки для стану дитини, стати компетентними захисниками її прав та інтересів.
2. Оцінити потреби та забезпечити надання освітніх, соціаль-них та інших послуг сім'ям дітей з особливими потребами.
3. Забезпечити інформаційною підтримкою для задоволення

їхнього професійного зростання у відстоюванні прав та інтересів дітей з особливими потребами.

4. Спонукати до розвитку активної громадянської позиції, сприяти створенню спеціальних батьківських організацій.

Запорукою успіху соціалізації дитини з порушеннями є особистість спеціаліста навчального закладу. У роботі з батьками обов'язково має брати участь учитель-дефектолог (логопед, психокорекційний педагог, тифло-, сурдо- чи ортопедагог), а також спеціальний психолог, практичний психолог, соціальний педагог, лікар. Спеціалісти повинні вивчати родину в цілому, коригуючи ставлення до дитини. Велике значення має єдність діагностики й корекції. Медпрацівники, отримавши згоду батьків, розширюють спектр обстежень дитини; дефектолог складає індивідуальну програму розвитку дитини із визначенням місця сім'ї в цьому процесі, розширює інформованість батьків про потенційні можливості дитини, її перспективи в різних аспектах життя, навчає прийомам організації навчальної діяльності дитини; психолог допомагає сформувати адекватні стосунки між батьками, іншими членами сім'ї та дитиною, підвищує рівень психічного здоров'я самих батьків. За необхідності до роботи можуть бути залучені фахівці психолого-медико-педагогічної консультації (ПММК) та дитячої поліклініки. Саме комплексний підхід забезпечує подолання різних проблем, що виникають у сім'ях, і дає змогу надати дитині та її батькам різнобічну допомогу.

Робота з сім'ями має будуватися на засадах поваги та партнерства, тобто важливо, щоб батьки сприймалися не як об'єкт впливу, а як рівноправний партнер у вихованні дитини, проведенні корекційної роботи з нею. Завдяки цьому принципу долається дистанція між учасниками освітнього процесу і недовіра, яка часто виникає у батьків до професіоналів. Вони починають самі прагнути підтримки вчителя-дефектолога, враховувати його поради. Потрібно, щоб спеціалісти передусім концентрували увагу батьків на збереженні їхньою дитиною позитивних якостей, перспективних можливостях розвитку. Водночас, необхідно руйнувати ілюзію батьків про ймовірність легкого «магічного» розв'язання всіх проблем і повного зцілення дитини лише завдяки відвідуванню корекційних занять. Якими б значними для батьків не були зміни внаслідок корекційної роботи, для дитини вони стануть значними лише за умови перенесення їх у реальну життєву ситуацію. Жодна позитивна динаміка у процесі корекційного впливу не досягне запланованого результату, якщо зміни в розвитку не знаходять розуміння, відгуку, оцінки батьків.

Важливо, щоб у школі були передбачені різні види контакту між сім'ями та педагогами. Форми і зміст роботи з батьками визначають

залежно від ступеня готовності їх до співпраці, стану фізичного та психічного здоров'я, можливостей, моральних установок, досвіду, сімейних стосунків. Досить ефективним є індивідуальне консультування, що дає змогу реалізувати диференційований підхід. Його проводять за запрошенням спеціаліста або на прохання батьків приблизно раз на тиждень. Індивідуальне консультування дає інформацію про особливості розвитку дитини, її слабкі та сильні сторони; демонструє прийоми роботи з нею; інформує про успіхи й проблеми дитини, на які треба звернути увагу вдома. Колективну роботу з батьками проводять у спеціальних групах. До таких форм роботи відносять: анкетування, батьківські збори у формі ділової гри чи круглого столу, дні відкритих дверей, тематичні консультації, інформаційно-методичні виставки, відкриті заняття, спільний перегляд відеоматеріалів з певної проблеми. Практика показує, що групові заняття мають неабиякий позитивний вплив на психіку батьків. Спілкуючись з іншими дорослими, діти яких мають схожу проблему, вони мають змогу обмінятися думками й переживаннями, отримати цінну пораду.

Отже, успішна соціалізація насправді є підґрунтям для інклюзії. Як бачимо, соціальне інтегрування дітей з порушеннями психофізичного розвитку неможливе без поміркованого втручання найближчих членів родини. Саме батьки керують початком соціалізації дитини, впливають на її виховання та визначають в подальшому шлях її освіти – суто спеціальної чи інклюзивної. Для того щоб зробити правильний вибір, батько та мати дитини з особливими освітніми потребами повинні правильно оцінювати її рівень підготовки до соціалізації. Неоціненою на цьому етапі є допомога кваліфікованих спеціалістів, зокрема вчителя-дефектолога. Зв'язок між фахівцями та батьками дитини з порушеннями має бути вибудовано на основі рівності та взаємоповаги. Тоді й тільки тоді зростає ймовірність позитивної динаміки розвитку дитини та її успішної соціалізації.

Список використаних джерел:

1. Супрун М. О. Педагогіка: підручник для духовних та світських закладах освіти. — К.: КДА, 2018. 400 с.
2. Інклюзивна школа: особливості організації та управління: навчально-методичний посібник / Кол. авторів: Колупасва А. А., Найда Ю. М., Софій Н. З. та ін. За заг. ред. Даниленко Л. І., — К., 2007. 128 с.
3. Путівник для батьків дітей з особливими потребами: Навчально-методичний посібник у 9 книгах / За заг. ред. Колупасвої А. А. – К., 2010. 363 с.
4. Посилання на передачу «Камо грядеши?» ТРК «Глас» від 13 червня 2021 р. Тема: «Інклюзивна освіта» <https://youtu.be/SDI9--SbWSQ>
5. Посилання на онлайн-курс «Участь батьків у організації інклюзивного навчання». Укладачка курсу: О. Семко. https://courses.ed-era.com/asset-v1:EdEra-SmartOsvita+Par+1+type@asset+block@books_inclusia-batky_KIS.pdf

Супрун Д. М., Супрун М. О.

Спеціальна психологія: погляд у майбутнє

Рецензія на підручник: Кобильченко В. Спеціальна психологія: підручник / Вадим Кобильченко, Ірина Омельченко. – Київ: ВЦ «Академія», 2020. – 224 с. – (Серія «Альма-матер»).

На всіх етапах розвитку людинознавства поява книги, що є результатом багаторічного ґрунтовного дослідження – знакова подія. Особливо це стосується класичного підручника, оскільки його мета узагальнити знання людства з певної галузі пізнання світу і розкрити шляхи опанування цими знаннями сучасного і прийдешніх поколінь дослідників.

Саме таким творчим доробком є підручник «Спеціальна психологія». Його автори доктори психологічних наук В. В. Кобильченко та І. М. Омельченко широко відомі у наукових колах дефектологічної вітчизняної та світової спільноти. Цей підручник є результатом узагальнення їхньої багаторічної дослідницької праці, яку вони плідно здійснюють в Інституті спеціальної педагогіки і психології ім. Миколи Ярмаченка НАПН України.

Шановні автори цілком слушно наголошують, що їхня праця знайде свого читача як на царині практичної психології, так і в корпоративній вищій психологічній та дефектологічній освіті. Особливу цінність книга становить для науковців, як для аспіранта-початківця, який лише стає на шлях власного наукового осмислення сфери своєї професійної діяльності так і для знаного вченого, який співвідносить свої погляди із баченням авторитетних колег.

Навчально-наукова цінність підручника полягає насамперед в тому, що кожен із допитливих читачів знайде у ньому відповіді на складні питання пізнання людської природи.

Студент-дефектолог завдяки цій книзі зробить ще один крок у пізнанні сутності своєї професії. Практичний психолог закладу спеціальної освіти розширить діапазон свого професійного бачення людини із особливими освітніми потребами. Вчитель спеціальної школи чи вихователь спеціального дошкільного закладу освіти буде прагнути виважено підійти до пошуку оптимального психолого-педагогічного інструментарію впливу на своїх вихованців. Педагог за-

кладу освіти, в якому запроваджено інклюзивне навчання, буде шукати шляхи співпраці з фахівцем-дефектологом та батьками своїх «особливих» учнів. Звичайно, і самі соціально-відповідальні батьки будуть мати унікальний шанс переосмислити точки дотику зі своєю дитиною у сьогоденному та майбутньому вимірах.

Доречно звернути увагу шановного читача на те, що поява цього науково-методичного доробку стала можливою завдяки багаторічному узагальненню здобутків вітчизняної та світової спеціальної психології. Саме тому, результати історико-психологічно аналізу шляху розвитку різних галузей спеціальної психології викликати-муть значний інтерес всіх, хто прагне пізнати шлях розвитку спеціальної психології й загалом дефектології.

Поряд із методологічно-виваженим запровадженням історико-психологічного принципу розкриття змісту Вадим Володимирович Кобильченко та Ірина Миколаївна Омельченко блискуче розкрили методологічну природу принципів спеціальної психології. Наголо-симо, що авторське бачення сутності принципів спеціальної пси-хології є одним із найбільш глибоких у світовій спеціальній пси-хологічній науці. Досягнення цієї науково-професійної вершини авторського трактування сутності методології наукового пошуку стало результатом плідного науково-педагогічно шляху наших зна-них колег. У своїх дисертаційних дослідженнях та в чисельних пу-блікаціях вчені розкрили авторське бачення методології спеціальної психології і корекційної педагогіки.

Принагідно буде звернути увагу майбутніх читачів на тому, що підручник має чітку архітектуру, що сприяє поступовому осмис-ленню різних граней спеціально-психологічної науки. Так, після розкриття історико-психологічного та методологічних засад озна-ченої галузі психологічної науки, вчені, на основі виваженого до-тримання принципу міжпредметних зв'язків, розкривають основи психології людини із особливостями розвитку зору, слуху, мовлен-ня, психіки. Зазначений підхід є абсолютно виправданим, оскільки у майбутніх психологів, педагогів-дослідників, батьків формується цілісне бачення сутності природи людської особистості.

Заслуговує на особливу увагу професійної та батьківської спіль-ноти наявність широкого діапазону практичного матеріалу, що до-поможе оптимально поєднати теоретичний та практичний компо-нент психології. Принагідно зазначимо, що виважений підхід до по-будови змісту підручника буде сприяти вирішенню завдань виклику часу – онлайн навчання.

Вважаємо, що за своїм науково-методичним потенціалом під-ручник «Спеціальна психологія», автори В. В. Кобильченко та І. М. Омельченко, відповідає вимогам вищої школи й займе належ-не місце серед кращих науково-педагогічних доробків нашого часу.

2021 р.

VII. СЛОВО ПРО ДРУЗІВ-КОЛЕГ

Кобильченко В. В.: педагог, вчений, поет ...

Духовність і глибина думки – ось чи не визначальні ознаки поетичного доробку знаного вченого в галузі спеціальної психології та педагогіки, першого в Україні доктора психологічних наук із тифлопсихології, провідного наукового співробітника лабораторії тифлопедагогіки Інституту спеціальної педагогіки НАПН України Вадима Володимировича Кобильченка (*на фото по центру*).

В рік свого 50-ти річчя Вадим Володимирович живе устремліннями якомога повніше реалізувати свій таланти вченого, педагога, поета...

В його науковому доробку понад двісті наукових праць за якими навчаються аспіранти і студенти. Навчальні посібники і монографії вченого знайшли своє належне місце на полицях методичних кабінетів спеціальних шкіл для дітей із порушеннями зору. Вадим Володимирович є автором декількох поетичних збірок та книг афоризмів...

Мені пощастило знати і дружити з Вадимом з першого курсу дефектологічного факультету Київського державного педагогічного інституту ім. М. Горького (нині НПУ ім. М. П. Драгоманова), працювати з ним в Інституті педагогіки УРСР. Як Божий промисел я сприйняв пропозицію науковця на нашу співпрацю як наукового консультанта його докторської дисертації, коли у мене була унікальна можливість долучитися до тривалого спілкування з цією неординарною особистістю. На сьогодні наша співпраця розширює свій діапазон...

Стосовно поезії, то вона скаже про себе сама...

2012 р.

*Гладченко І. В., Супрун М. О., Ханзерук Л. О.***Чеботарьова Олена Валентинівна**

Є люди про яких всі говорять: «СОНЕЧКО»! Саме такою Особистістю, яка завжди випромінює сонце краси і добра є Олена Валентинівна Чеботарьова!

Шановна наша колега зустрічає свій перший ювілей з вагомими життєвими здобутками: прекрасна родина, значні професійні досягнення, повага і фахове визнання вітчизняної дефектологічної спільноти...

Блискуче закінчення середньої школи в рідному Пирятині; вступ за покликанням серця на дефектологічний факультет КДПІ ім. М. Горького; робота в спеціальній школі; захист кандидатської дисертації (науковий керівник – один із фундаторів сучасної спеціальної педагогіки – Людмила Сергіївна Вавіна); робота в Інституті спеціальної педагогіки на посадах від молодшого наукового співробітника до керівника лабораторії олігофренопедагогіки); праця над докторською дисертацією... Це лише окремі ремарки життєвої та професійної доріжки нашої шановної колеги. За цим всім стоять: природний талант; вимоги до себе й до інших; постійне прагнення допомогти іншій людині...

P.S. Висловлюю вдячність всьому колективу рідної лабораторії на чолі з професором О. В. Чеботарьовою (на фото з квітами) за багаторічну дружбу. Блеч Ганна Олександрівна, Бобренко Інна Всеволодівна, Гладченко Ірина Вікторівна, Трикоз Сніжана Валеріївна, Мякушко Оксана Іванівна, Сухіна Ірина Вячеславівна – це мої друзі-однодумці. Щастя Вам!

2017 р.

Гладченко Ірина Вікторівна, 1970 року народження, закінчила у 1997 році Український державний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова за спеціальністю «Дефектологія, олігофренопедагогіка і логопедія».

Викладацьку діяльність на кафедрі розпочала у 1998 році. Під керівництвом завідуючої кафедри Валентини Євгеніївни Турчинської розробила науково-методичне забезпечення викладання низки навчальних дисциплін. Зокрема, «Спецметодика роботи з дітьми-сиротами», «Спеціальна методика роботи соціального гувернера-дефектолога», «Основи соціалізації розумово відсталих осіб», «Корекційно-реабілітаційні служби», «Спецметодика формування комунікативних вмінь», «Моделі та технології соціально-реабілітаційної роботи».

З 10.1999 по 09.2002 – аспірант кафедри олігофренопедагогіки дефектологічного факультету НПУ ім. М. П. Драгоманова (денна форма навчання). За матеріалами дослідження І. В. Гладченко підготувала та захистила у 2010 році дисертацію на тему «Соціалізація дітей-сиріт першого року життя з порушеннями психофізичного розвитку» (науковий керівник професор І. П. Колесник).

З 2007 року працює на посаді старшого наукового співробітника лабораторії олігофренопедагогіки Інституту спеціальної педагогіки НАПН України Гладченко І. В. виявила себе як кваліфікований науковець, творчий та ініціативний дослідник, до кола наукових інтересів якого входять проблеми соціалізації розумово відсталих дітей-сиріт, зокрема формування соціально-адаптаційних навичок та життєвої компетентності у дітей в процесі раннього втручання, а також питання, що пов'язані з викладанням предмету «Основи здоров'я» в спеціальних загальноосвітніх навчальних закладах для розумово відсталих учнів, навчанням та вихованням дітей дошкільного віку з розумовою відсталістю, зокрема, формуванням ігрової діяльності та фізкультурно-оздоровчим вихованням.

Вона є автором та співавтором понад 70 опублікованих наукових та навчально-методичних праць, автором комплексу програмно-методичного забезпечення «Зміст корекційно-спрямованого навчання

і виховання розумово відсталих дітей у спеціальних дошкільних закладах» (програма з ігрової діяльності, методичні рекомендації, дидактичні матеріали) (з грифом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України), програм «Основи здоров'я» для підготовчого 1-10 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для розумово відсталих дітей, програм «Ігрова діяльність», «Фізичне виховання та основи здоров'я» для спеціальних дошкільних закладів для розумово відсталих дітей (з грифом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України); підручників «Основи здоров'я» для підготовчого, 1-го та 2-го класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для розумово відсталих дітей; програми з корекційно-розвиткової роботи для підготовчих, 1-4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з розумовою відсталістю «Барабанотерапія».

Гладченко І. В. у 2012 році брала участь у розробці Державного стандарту початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами (дітей з розумовою відсталістю) з освітньої галузі «Здоров'я та фізична культура»; у 2016 у розробці Критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів з порушеннями інтелектуального розвитку; у 2018 – у розробці Типової освітньої програми початкової освіти дітей з порушеннями інтелектуального розвитку (1 клас).

Ірина Вікторівна Гладченко є активним учасником міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференцій, семінарів, круглих столів. Консультує студентів, молодих науковців з питань організації наукових досліджень. Співпрацює з вчителями-практиками, надає науково-методичну та консультативну допомогу вихователям та дефектологам спеціальних дошкільних закладів, які здійснюють навчання та виховання розумово відсталих дітей. Здійснює наукове керівництво дисертаційним дослідженням аспірантів лабораторії олігофренопедагогіки Інституту спеціальної педагогіки НАПН України, яка з 2018 року перейменована на відділ освіти дітей з порушеннями інтелектуального розвитку Інституту спеціальної педагогіки і психології ім. Миколи Ярмаченка НАПН України. Також серед наукових інтересів дослідниці – вивчення актуальних питань геронтології, зокрема, методичних засад психолого-педагогічної допомоги людям похилого віку з деменцією.

Основні результати дисертаційного дослідження Гладченко І. В. «Соціалізація дітей-сиріт першого року життя з порушеннями психофізичного розвитку» полягають у наступному:

- доведено актуальність досліджуваної психолого-педагогічної проблеми;
- проаналізовано науково-методичні та соціально-психологічні аспекти проблеми процесу соціалізації, конкретизовано зміст

і структуру поняття «життєві компетенції» у дітей-сиріт першого року життя з порушеннями психофізичного розвитку (ППР);

- проаналізовано й узагальнено науково-теоретичний і практичний досвід розробки проблеми ранньої соціалізації, що надало можливість виявити негативний вплив материнської депривації на процеси формування соціально-адаптаційних навичок у дітей-сиріт з ППР;

- встановлено, що адекватні навички соціально-емоційного спілкування зі значимим дорослим є важливим визначальним компонентом формування життєвих компетенцій (ЖК) і психологічних новоутворень, а також особистісного становлення дитини-сироти з ППР;

- визначено структурну модель соціалізації дітей-сиріт першого року життя з порушеннями психофізичного розвитку, до якої увійшли компоненти (соціальна адаптація, інтеграція, індивідуалізація), способи, агенти й механізми соціалізації, а також життєві компетенції;

- розроблено методичний апарат діагностування особливостей і рівнів розвитку ЖК у дітей-сиріт першого року життя з ППР та здійснено порівняльний аналіз з аналогічними показниками сімейних дітей першого року життя з ППР;

- виявлено низький рівень розвитку життєвих компетенцій у дітей-сиріт першого року життя з ППР, що обумовлений несформованістю соціально-адаптаційних навичок взаємодії з довкіллям;

- розроблено, з урахуванням особливостей соціалізації (розвитку) в умовах материнської депривації, методику корекційно-абілітаційної роботи з формування життєвих компетенцій у дітей зазначеної категорії, що спрямована на розвиток соціально-емоційного спілкування з дорослим засобами широкого застосування різних видів ігрової діяльності;

- доведено, що формування соціально-адаптаційних навичок у дітей-сиріт першого року життя з ППР сприяє розвитку у них життєвих компетенцій, особистісному становленню, оптимізує соціально-емоційну взаємодію з довкіллям, відкриває можливості успішної соціалізації.

Публікації:

1. Гладченко І. В. Корекційно-розвиткові технології формування творчої гри у розумово відсталих дітей в спеціальному дошкільному навчальному закладі (перший рік навчання та виховання) / І. В. Гладченко / Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: наук.-метод. зб.: / за ред.: В. В. Засенка, А. А. Колупаєвої. – К., 2012 – Вип. 3. – Ч. 1. – С. 24–28.

2. Гладченко І. В. Формування у розумово відсталих дошкільників навичок ігрової діяльності в процесі дидактичних ігор / І. В. Гладченко // Теорія і практика олігофренопеда-

гогіки та спеціальної психології / Збірник наукових праць: Вип. 7 / За ред. Т. В. Сак. – К., 2012 – С. 57–68.

3. Гладченко І. В. Тьюторство в аспекті ефективності корекційно-абілітаційної роботи з дітьми, що мають значну інтелектуальну та сенсомоторну недостатність / І. В. Гладченко // Науковий часопис НПУ ім. М.П.Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Зб. наукових праць. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. – № 18. – С. 48–53.

4. Гладченко І. В. Комплекс програмно-методичного забезпечення «Зміст корекційно-спрямованого навчання і виховання дітей у спеціальних дошкільних закладах» (програма з ігрової діяльності, методичні рекомендації, дидактичні матеріали) / І. В. Гладченко. – К.: 2012 – 110 с.

5. Гладченко І. В. Корекційно-освітній простір як фактор соціалізації особистості учнів з особливостями інтелектуального розвитку / І. В. Гладченко // Галина Мерсіянова: Життєві віхи. Науковий шлях: Науков.-метод. посібник / За ред. В. В. Засенка. – Київ: Фенікс, 2014.

6. Державний стандарт початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами / Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2013 р. №607 – [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/607-2013> (освітня галузь «Здоров'я і фізична культура»).

7. Гладченко І. В. Формування духовнозбережувальної компетенції у дітей з порушеннями психофізичного розвитку в умовах дошкільного корекційно-розвивального простору / І. В. Гладченко, М. О. Супрун // Труды КДА, 2015. – № 22. – С. 303-309.

8. Гладченко І. В. До питання підготовки осіб з інтелектуальними порушеннями до санітарно-волонтерської діяльності / І. В. Гладченко, М. О. Супрун // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Випуск 30: збірник наукових праць. – К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. – С. 164-169.

9. Гладченко І. В. Інтеграційний підхід у використанні здоров'язбережувальних технологій в процесі корекційного навчання та виховання дошкільників із порушеннями розумового розвитку / І. В. Гладченко // Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: зб. наук. праць: Вип. 8 / за ред. В. В. Засенка, А. А. Колупасової. – К.: ТОВ «Поліграф плюс», 2015. – С. 34-43.

10. Гладченко И. В. Здоровьеформирующая направленность современного специального дошкольного образования детей с умственной отсталостью / И. В. Гладченко // (Проблемы инклюзивного образования: сб. научн. ст. по материалам междунар. научно-практ. конф. (1-2 октября 2015 г.)), Ереван, 2015. – С. 254-260.

11. Гладченко І. В. Міждисциплінарний підхід у процесі геріатричної допомоги людям із синдромом помірних когнітивних порушень / І. В. Гладченко, М. О. Супрун // Актуальні питання сучасної психіатрії, наркології та неврології : збірник тез доповідей науково-практичної конференції за участю міжнародних спеціалістів / за заг. ред. В. І. Пономарьова. — Х.: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2015. – С. 356-359.

12. Гладченко І. В. Тьюторський супровід дітей з помірною розумовою відсталістю / І. В. Гладченко, М. О. Супрун // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Випуск № 32. Ч.1.: збірник наукових праць. – К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2016. – С. 48–54.

13. Гладченко І. В. Опіка та повага до літніх як запорука психічного здоров'я / І. В. Гладченко, М. О. Супрун // Кропивницький: Вид-во, 2016. – С.78-83.
14. Гладченко І. В. Багатоаспектність корекційно-розвивальної роботи в освітніх закладах для дітей із порушеннями опорно-рухового апарату / І. В. Гладченко, О. В. Чеботарьова // Особлива дитина: навчання і виховання. – 2017. – № 1 (81). – С. 21-30.
15. Гладченко І. В. Дитина із синдромом Дауна / О. В. Чеботарьова, І. В. Гладченко, А. Василенко-ван де Рей, Н. І. Ліщук. — Харків: Вид-во «Ранок», ВГ «Кенгуру», 2018. — 48 с. — (Інклюзивне навчання).
16. Типова освітня програма початкової освіти дітей з порушеннями інтелектуального розвитку (1 клас) [Навчальний матеріал] / режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/711423/>

2021 р.

Бобренко Інна Всеволодівна – науковий співробітник відділу освіти дітей з порушеннями інтелектуального розвитку Інституту спеціальної педагогіки і психології ім. Миколи Ярмаченка НАПН України. Народилася Інна Всеволодівна в родині знаних медиків Валентини та Всеволода Бобренків. Її брати Ростислав та Ярослав талановиті співаки, художники і педагоги. Вона є випускницею Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна». Відомий фахівець у сфері фізичного виховання дітей з різними нозологіями.

Вона є автором та співавтором понад 80 опублікованих наукових та навчально-методичних праць, автором комплексу програмно-методичного забезпечення «Зміст корекційно-спрямованого навчання і виховання розумово відсталих дітей у спеціальних дошкільних закладах» (з грифом Міністерства освіти і науки України), програм «Основи здоров'я» для підготовчого 1-10 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для розумово відсталих дітей, «Фізичне виховання та основи здоров'я» для спеціальних дошкільних закладів для розумово відсталих дітей (з грифом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України).

Інна Всеволодівна є активним учасником міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференцій, семінарів, круглих сто-

лів. Консультує студентів, молодих науковців з питань організації наукових досліджень. Співпрацює з вчителями-практиками, надає науково-методичну та консультативну допомогу вихователям та дефектологам спеціальних шкіл й дошкільних закладів, які здійснюють навчання і виховання дітей з порушеннями інтелекту та слуху.

Публікації:

1. Бобренко І. В. Фізична культура / І. В. Бобренко // Програми загальноосвітніх навчальних закладів для дітей зі складними порушеннями розвитку (зі зниженим слухом з розумовою відсталістю). 1 – 4 класи. – Ч. 2. – К.: Інкунабула, 2007. – С. 140 – 262.

2. Бобренко І. В. Фізична культура / І. В. Бобренко // Програми для спеціальних класів для дітей зі складними порушеннями розвитку спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для глухих дітей. 1 – 4 класи. – Ч. 2. – К.: Інкунабула, 2008. – С. 156 – 294.

3. Бобренко І. В. Фізичні вправи як засіб розвитку просторового орієнтування учнів допоміжних класів шкіл для глухих дітей / І. В. Бобренко // Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: наук.-метод. зб. – Вип. 1. – К.: Науковий світ, 2010. – С. 47-52.

4. Бобренко І. В. Особливості типу, темпу та ритму дихання учнів допоміжних класів шкіл для глухих дітей в процесі занять фізичною культурою / І. В. Бобренко // Жестова мова й сучасність: зб. наук. пр. – Вип. 6. – К.: О. Т. Ростунов, 2011. – С. 42-49.

5. Бобренко І. В. Особливості типу, темпу та ритму дихання учнів допоміжних класів шкіл для глухих дітей в процесі занять фізичною культурою / І. В. Бобренко // Жестова мова й сучасність: зб. наук. пр. – Вип. 6. – К.: О. Т. Ростунов, 2011. – С. 42-49.

6. Бобренко І. В. Організація проведення занять з фізичної культури глухих молодших школярів з порушенням інтелектуального розвитку / І. В. Бобренко, С. В. Литовченко // Дитина із сенсорними порушеннями: розвиток, навчання, виховання: зб. наук. пр.: Вип. 3 / за ред. Колупасової А. А. – К.: Педагогічна думка, 2012. – С. 138-150.

7. Бобренко І. В. Профілактика та корекція плоскостопості у дітей дошкільного віку з помірною розумовою відсталістю засобами фізичного виховання / І. В. Бобренко // Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: зб. наук. праць: Вип. 3. – Ч. 1. / за ред. В. В. Засенка, А. А. Колупасової. – К.: Актуальна освіта, 2012. – С. 9-12.

8. Бобренко І. В. Організація просторово-предметного компонента освітнього середовища як одна з умов розвитку просторового орієнтування дошкільників з обмеженими розумовими можливостями / І. В. Бобренко // Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: зб. наук. праць: Вип. 4. Частина 1. / за ред. В. В. Засенка, А. А. Колупасової. – К.: Актуальна освіта, 2013. – С. 120-127.

9. Бобренко І. В. Технологія фізичного виховання дітей дошкільного віку з помірною розумовою відсталістю / І. В. Бобренко // Теорія і практика олігофренопедагогіки та спеціальної психології: зб. наук. пр. – Тематичний збірник «Концепція дошкільної освіти дітей з розумовою відсталістю»: Вип. 8. / За ред. Т.В. Сак. – Кіровоград, Імекс-ЛТД, 2013. – С. 167-171.

10. Бобренко І. В. До питання формування схеми тіла як етапу розвитку просторового орієнтування старших дошкільників з порушеннями інтелектуального розвитку засобами фізичного виховання / І. В. Бобренко // Гуманітарний корпус: [збірник наукових статей з актуальних проблем філософії, психології, педагогіки та історії] – Випуск 1 / Національ-

ний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова; ГО «Академія розвитку психологічної науки і практики» / упорядники: Кучеренко Є. В., Русаков С. С. – К.: Фенікс, 2014. – С. 18-20.

11. Бобренко І. В. Підвищення ефективності корекційно-розвивальної роботи з фізичного виховання молодших школярів з розумовою відсталістю / І. В. Бобренко // Галина Мерсіянова: Життєві віхи. Науковий шлях: Науково-методичний посібник / За ред. В. В. Засенка – К.: Фенікс, 2014. – С. 139-153.

12. Бобренко І. В. Фізична культура [Електронний ресурс] / І. В. Бобренко // Навчальні програми для підготовчого, 1-4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для розумово відсталих дітей (за ред. Колупасвої А. А., Макарчук Н. О.). – К.: Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2014. – Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/11360/>

13. Бобренко І. В. Фізична культура [Електронний ресурс] / І. В. Бобренко // Навчальні програми для 5 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для розумово відсталих дітей (за ред. Колупасвої А. А., Макарчук Н. О.). – К.: Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2014. – Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/11361>

14. Бобренко І. В. Програмно-методичний комплекс навчання дітей дошкільного віку з розумовою відсталістю «Світ навколо мене»: навч.-метод. посіб. / Програма розвитку дітей дошкільного віку з розумовою відсталістю «Фізичне виховання»; методичні рекомендації та практикум з фізичного виховання. – К.: Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2014. – 148 с.

15. Бобренко І. В. Фізичне виховання дітей дошкільного віку з помірною розумовою відсталістю / І. В. Бобренко // Дидактичні та методичні засади спеціальної освіти розумово відсталих дошкільників: навч.-метод. посіб. – Розд. 10. – К.: Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2014. – С. 209-250.

16. Бобренко І. В. Рухливі ігри як засіб інтенсифікації розвитку просторового орієнтування старших дошкільників з порушеннями розумового розвитку / І. В. Бобренко // Особлива дитина: навчання та виховання: науковий, навчальний, інформаційний журнал. – 2015. – №3 (75). – С. 58-64.

17. Бобренко І. В. Здоров'язберігаючі та здоров'яформуючі освітні технології в процесі розвитку просторового орієнтування дошкільників з розумовою відсталістю / І. В. Бобренко // Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: зб. наук. праць: Вип. 8. / за ред. В. В. Засенка, А. А. Колупасвої. – К.: ТОВ «Поліграф плюс», 2015. – С. 26-34.

18. Бобренко І. В. Фізична культура [Електронний ресурс] / І. В. Бобренко // Навчальні програми для 5-9 (10) класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для розумово відсталих дітей (6-7) / За ред. Колупасвої А. А., Макарчук Н. О. – К.: Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2015. – Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/705224/>

19. Бобренко І. В. Лікувальна фізкультура [Електронний ресурс] / І. В. Бобренко // Програми з корекційно-розвиткової роботи для підготовчих, 1-4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з розумовою відсталістю. – К.: Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2016. – Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/705257/>

20. Бобренко І. В. Фізична культура [Електронний ресурс] / І. В. Бобренко // Навчальні програми для 5-9 (10) класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для розумово відсталих дітей (8-10) (За ред. Колупасвої А. А., Макарчук Н. О.). — К.: Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2016. – Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/705907>

21. Бобренко І. В. Програма з корекційно-розвиткової роботи «Лікувальна фізична культура» для 5-10 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з інтелектуальними порушеннями [Електронний ресурс] / І. В. Бобренко — К.: Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2016. – Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/707847>

22. Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів з порушеннями інтелектуального розвитку / навч.-метод. посібник / авт.: О. В. Чеботарьова, Г. О. Блеч, І. В. Гладченко, С. В. Трикоз, І. В. Бобренко та ін.: За ред.: О. В. Чеботарьової, І. В. Гладченко. – К.: ІСП НАПН України, 2016. – 87 с.

23. Бобренко І. В. Розвиток фізичних якостей як важливий аспект адаптивного фізичного виховання дошкільників з інтелектуальними порушеннями помірною ступеня / І.В. Бобренко // Теорія і практика спеціальної педагогіки та психології: зб. наук. пр.: до 100-річчя від дня народження професора І. Г. Єременка: Вип. 9. – К., 2017. – С. 172 – 185.

24. Бобренко І. В. Лікувальна фізкультура [Електронний ресурс] / І. В. Бобренко // Комплект корекційно-розвиткових програм для 1-4 класів для спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з інтелектуальними порушеннями. – К.: Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2018. – Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/711561>

25. Типова освітня програма початкової освіти спеціальних закладів загальної середньої освіти для учнів 1 класів з інтелектуальними порушеннями / О. В. Чеботарьова, Г. О. Блеч, Н. А. Ярмола, І. В. Гладченко, Н. І. Королько, І. В. Дмитрієва, С. В. Трикоз, І. В. Бобренко, І. В. Голомозда, О. А. Чухліб. – 2018. – Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/712585/>

26. Типова освітня програма початкової освіти спеціальних закладів загальної середньої освіти для учнів 2 класу з порушеннями інтелектуального розвитку / О. В. Чеботарьова, Г. О. Блеч, Остапенко Л. І., Н. А. Ярмола, І. В. Гладченко, Н. І. Королько, І. В. Дмитрієва, С. В. Трикоз, І. В. Бобренко, І. В. Голомозда, О. А. Чухліб. – К.: ІСПП ім. Миколи Ярмаченка НАПН України, 2019. – Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/719176/>

27. Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів 5-10 класів з порушеннями інтелектуального розвитку: навч.-метод. посібник / О. В. Чеботарьова, Г. О. Блеч, І. В. Гладченко, С. В. Трикоз, І. В. Бобренко та ін.: За ред.: О. В. Чеботарьової, І. В. Гладченко. – К.: ІСПП ім. Миколи Ярмаченка НАПН України, 2019. – 120 с.– Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/718297/>

28. Особливості реалізації компетентнісного підходу в освіті дітей з інтелектуальними порушеннями / навчально-методичний посібник / О. В. Чеботарьова, Г. О. Блеч, І. В. Бобренко, І. В. Гладченко, О. І. Мякушко, С. В. Трикоз, І. В. Сухіна, Н. А. Ярмола. За наук. ред.: О. В. Чеботарьової, І. В. Сухіної. – К.: ІСПП ім. Миколи Ярмаченка НАПН України, 2019. – 233 с. – Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/718292/>

29. Типова освітня програма початкової освіти спеціальних закладів загальної середньої освіти для учнів 3 класу з порушеннями інтелектуального розвитку / О. В. Чеботарьова, Г. О. Блеч, Остапенко Л. І., Н. А. Ярмола, І. В. Гладченко, Н. І. Королько, І. В. Дмитрієва, С. В. Трикоз, І. В. Бобренко, І. В. Голомозда, О. А. Чухліб. – К.: ІСПП ім. Миколи Ярмаченка НАПН України, 2019. – Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/719177/>

30. Бобренко І. В. Організація занять з формування безпечної поведінки учнів з порушеннями інтелектуального розвитку / І. В. Бобренко // Діти з особливими потребами в освітньому просторі: Збірник матеріалів V Міжнародного конгресу зі спеціальної педагогіки, психології та реабілітології «Діти з особливими потребами в освітньому просторі»,

10-11 жовтня 2019 року, Чернігів (Національний університет «Чернігівський колегіум» ім. Т. Г. Шевченка).] – К.: Симоненко О. І., 2019. – С. 22 – 25.

31. Бобренко І. В. Здоров'язберігаючі технології в освіті молодших школярів із порушеннями інтелектуального розвитку / І. В. Бобренко // Інноваційні підходи в освіті та реабілітації дітей із особливими освітніми потребами (до 15-річчя ВГО «Українська асоціація корекційних педагогів»): Збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції / Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. – К., 2020. – С. 28 – 33.

32. Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів з порушеннями інтелектуального розвитку / навч.-метод. посіб. / Чеботарьова О. В., Трикоз С. В., Блеч Г. О., Гладченко І. В., Бобренко І. В. та ін. – Розд. 2.9. – К.: ІСПП ім. Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. – 90 с.

33. Порадник батькам: практичні рекомендації під час дистанційного навчання дітей з інтелектуальними порушеннями / навчально-методичний посібник / О. В. Чеботарьова, Г. О. Блеч, І. В. Гладченко, С. В. Трикоз, І. В. Бобренко, О. І. Мякушко, І. В. Сухіна. За заг. ред. О. В. Чеботарьової. – К.: ІСПП ім. Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. – С. 154 с.

34. Бобренко І. В. Поліпшення медіакомпетентності вчителя з фізичного виховання при роботі з дітьми з порушеннями інтелектуального розвитку / І. В. Бобренко // Ціннісно-орієнтований підхід в освіті і виклики євроінтеграції: матер. Міжнар. наук.-метод. конф. (Суми, 29-30 травня 2020 р.) / ред. колегія : В. М. Завгородня, А. М. Куліш, та ін. – Суми: Сумський державний університет, 2020. – С. 200 – 202.

35. Типова освітня програма початкової освіти спеціальних закладів загальної середньої освіти для учнів 4 класів з інтелектуальними порушеннями / О. В. Чеботарьова, Г. О. Блеч, І. В. Гладченко, С. В. Трикоз, І. В. Бобренко та ін. – 2020. – Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/722273/>

36. Бобренко І. В. Сучасні підходи до фізичного виховання учнів із порушеннями інтелектуального розвитку / І. В. Бобренко // Діти з особливими потребами: від рівних прав – до рівних можливостей: матеріали VII Міжнародного конгресу зі спеціальної педагогіки та психології [Електронний ресурс]. – К.: Симоненко О.І., 2021. – С. 21-27.

37. Корекційно-розвивальні технології навчання дітей з комплексними порушеннями розвитку /навчально-методичний посібник / Чеботарьова О. В., Блеч Г. О., Гладченко І. В., Бобренко І. В., Мякушко О. І., Сухіна І. В., Трикоз С. В. За наук. ред. О. В. Чеботарьової, О. І. Мякушко. – К.: ІСПП ім. Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. – 558 с.

2022 р.

VIII. МОЯ РАДІСТЬ – ДРУЗИ-КОЛЕГИ-УЧНІ!

Докторські дисертації:

1. Кобильченко Вадим Володимирович. «Теоретико-методичні засади психологічного супроводу підлітків з глибокими порушеннями зору» 19.00.08 – спеціальна психологія. Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2010.

2. Омельченко Ірина Миколаївна. «Психологія комунікативної діяльності дошкільників із затримкою психічного розвитку» 19.00.08 – спеціальна психологія. Інститут спеціальної педагогіки і психології ім. Миколи Ярмаченка НАПН України, 2019.

3. Шевченко Володимир Миколайович. «Розвиток системи спеціальної освіти в Україні та Польщі (XIX – початок XXI століття)» зі спеціальності 13.00.03 – корекційна педагогіка Інститут спеціальної педагогіки і психології ім. Миколи Ярмаченка НАПН України, 2021.

4. Лещій Наталія Петрівна. «Теоретичні та методичні засади фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми зі складними порушеннями розвитку в освітньо-реабілітаційних центрах» зі спеціальності 13.00.03 – корекційна педагогіка Інститут спеціальної педагогіки і психології ім. Миколи Ярмаченка НАПН України, 2021.

Кандидатські дисертації:

5. Протоіерей Сергій Ющик. «Особливості навчально-виховного процесу духовної семінарії в підготовці кандидатів на священницьке служіння (з досвіду роботи Волинської духовної семінарії)» Богослов'я. Українська Православна Церква. Київська духовна академія, 2012.

6. Протодиякон Олександр Кириленко. «Релігійна педагогіка в науковій спадщині М. К. Макковейського». Богослов'я. Українська Православна Церква. Київська духовна академія, 2016.

7. Ієромонах Паїсій (Куліш Олександр Сергійович). «Пастирська опіка людей, які знаходяться в стані депресії». Богослов'я. Українська Православна Церква. Київська духовна академія, 2016.

8. Ієрей Роман (Руслан) Олександрович Савчук. «Суспільні, педагогічні та місіонерські погляди рівноапостольного Миколи Японського». Богослов'я. Українська Православна Церква. Київська духовна академія, 2018.

9. Легуша Сергій Михайлович. «Сутність, функції і механізм правового виховання курсантів вищих навчальних закладів МВС України» дис. канд. юрид. наук: 12.00.01;/ НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2002.

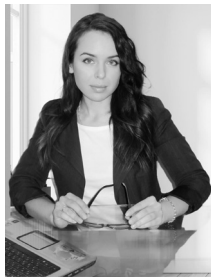
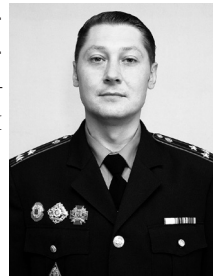
Сергій Михайлович – один із моїх найкращих учнів-курсантів, який прожив чесне, цікаве, але надзвичайно коротке життя (1975-2010). Пройшов шлях від курсанта до начальника кафедри теорії держави і права КЮІ МВС України. Я разом із ним робив перші кроки у керівництві науковими роботами... Мав честь бути його науковим офіційним, а десь неформальним консультантом, а головне – Другом! Результатом нашої співпраці стала монографія «Правове виховання курсантів вищих навчальних закладів МВС України: сутність, функції та механізм». Київський юридичний інститут, 2005. Так Бог управив, що саме 09 лютого 2005 р., в день відходу Сергія у вічність, я провів своє перше заняття в корпорації духовних шкіл... Упокой Господи!

10. Кушнар'ов Сергій Володимирович. «Соціально-педагогічні умови надання допомоги засудженим похилого віку у виправній колонії». 13.00.05 – соціальна педагогіка. Інститут проблем виховання АПН України, 2005.

11. Ляшук Ольга Сергіївна. «Профілактика шкідливих звичок в учнів 5-6 класів шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності». 13.00.07 – теорія та методика виховання. Уманський державний педагогічний університет ім. Павла Тичини, 2017.

12. Глушко Надія Василівна. «Соціальна реабілітація дезадаптованих старших підлітків у професійних ліцеях». 13.00.05 – соціальна педагогіка. Інститут проблем виховання НАПН України, 2017.

13. Дука Олег Анатолійович. «Розвиток професійної компетентності персоналу органу пробації у відомчих навчальних закладах ДКВС України». 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. 2019. Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих ім. Івана Зязюна НАПН України.

Наша співпраця з Олегом Анатолійовичем – талановитим вченим і практиком, сягає вже десятиріч... Я радий з того, що спочатку був його офіційним науковим керівником, а потім став науковим консультантом. Результатом нашої співпраці стали чисельні публікації з питань ресоціалізації засуджених.

14. Шипелік Тетяна В'ячеславівна. «Психологічні особливості становлення особистості підлітків з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня». 19.00.08 – спеціальна психологія. Інститут спеціальної педагогіки і психології ім. Миколи Ярмаченка НАПН України, 2019.

ІХ. АВАНСОВАНІ СЛОВА ДРУЗІВ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ АВТОРА

Вітальне слово академіка В. М. Синьова

В далекому вже 1994 році вітаючи мене з Днем народження, один із моїх головних наставників, Віктор Миколайович Синьов зазначив: «Я не можу вважати тебе своїм учнем, бо в тебе є твій вчитель академік Віталій Іванович Бондар, тому я вирішив, що я буду в тебе головним вихователем...». Після цього він поетично мене привітав:

*Не хам, не ханжа, не нахал и не глун,
Родился в апреле наш Коля Супрун,
Хочу чтобы тебя глубоко уважали,
Наш славный коллега, товарищ и друг,
И хочется мне, чтобы тебя называли:
Любимый Супрун и Любимый Супруг!*

Щиро ВАМ за ВСЕ Дякую, Дорогий мій Вихователю!

Р. С. Стосовно поезії академіка... Пісні на слова В. М. Синьова є в репертуарі народних артистів України Миколи Мозгового (близького друга і співавтора), Софії Ротару, Ірини Білик...

Ієромонах Митрофан (Божко)

Анотація на підручник «Педагогіка» М. О. Супруна

Восени 2018 р. у Київській духовній академії і семінарії вийшла друком книга «Педагогіка: Підручник для духовних і світських закладів освіти». Її автор – Микола Олексійович Супрун, доктор педагогічних наук, професор. За роки своєї науково-педагогічної діяльності він працював у цілій низці наукових установ Національної академії внутрішніх справ України, Національної академії педагогічних наук України, де займав провідні посади, і наразі працює у Національному педагогічному університеті ім. М.П. Драгоманова. З 2010 р. Микола Олексійович викладає курс педагогіки, а також керує написанням кваліфікаційних робіт і дисертацій з цієї дисципліни у Київських духовних школах. Сфера наукових інтересів професора – дефектологія та пенітенціарна

наукових інтересів професора – дефектологія та пенітенціарна

педагогіка, в якій він працює більш ніж тридцять років. В його добробку понад 400 наукових та науково-методичних праць, серед яких 3 монографії та декілька навчальних посібників.

В основі підручника «Педагогіка» лежать матеріали лекцій та окремих публікацій М. О. Супруна та інших вчених. Він складений відповідно до навчальної програми для духовних шкіл та рекомендований Вченою радою Київської духовної академії. Рецензентами виступили професор митрополит Ніжинський і Прилуцький Климент (Вечера), голова Учбового комітету Української Православної Церкви, та доктор психологічних наук В. В. Кобильченко, головний науковий співробітник Інституту спеціальної педагогіки НАПН України.

В підручнику розкриті класичні розділи педагогіки – теорія виховання і теорія навчання (дидактика). Але матеріал значно збагачений завдяки акцентованій увазі і навіть виділенню в окремі розділи таких тем як «Врахування вікових особливостей у душпастирській діяльності» та «Люди з особливими потребами у сфері пастирської служби». В них, зокрема, розглядаються питання геронтології, ресоціалізації, роботи з засудженими та з людьми, що мають фізичні та психічні порушення. Ці напрями достатньо окреслені у підручнику і повною мірою співзвучні із загальним контекстом навчально-виховного процесу Київських духовних шкіл, де серед предметів є такі дисципліни як моральне богослов'я, пастирське богослов'я, місіологія, духовно-пастирська опіка військовослужбовців та капеланство, педагогіка і релігія, Церква і молодь, жести́ва мова.

Викладений матеріал демонструє високий рівень теоретичних і практичних узагальнень. Кожне формулювання є містким, за кожним абзацом криється глибина педагогічного досвіду. В той же час, підручник написаний живою і зрозумілою мовою. Зміст кожної теми розкритий не лише з використанням світської психолого-педагогічної літератури, але й з посиланнями на Святе Письмо та праці церковних ієрархів, письменників і педагогів, які роблять підручник ще більш прийнятним для ужитку в церковному середовищі.

У кожному розділі автор подає солідну бібліографію, що включає як класику педагогіки, так і найновіші дослідження. В контексті навчального процесу, в кінці кожної теми пропонуються питання для самоконтролю, творчі і письмові завдання, теми рефератів та семінарських занять. Деякі розділи містять короткі історичні екскурси в історію світової та вітчизняної педагогіки, становлення освітньої системи в Україні тощо. В одному з додатків окремо подано словник термінів і понять до теми «Вікова та педагогічна психологія».

Серед сильних сторін підручника є наявність багатого практичного матеріалу. Це і статті-роздуми на відповідну тему, і методологічні поради, і готові розробки уроків. Також автор підручника не

соромиться долучати до матеріалів роботи або фрагменти робіт своїх студентів, які ілюструють те чи інше твердження. Такі включення значно оживляють «сухий» теоретичний матеріал і дають читачеві відчуття зворотнього зв'язку з аудиторією.

Загалом, оцінюючи підручник, можна сказати, що «Педагогіка» М. О. Супруна відбиває не лише теоретичні узагальнення автора, але і його практичну діяльність як викладача та науковця, і особисту позицію як віруючої людини і громадянина. Судячи з лекцій професора, його життєва позиція може бути виражена однією з його улюблених фраз: «Шлях подолає той, хто йде» («Дорогу осилит идущий»). Її він демонструє своєю роботою, її ж він прищеплює своїм студентам. Тому й підручник, який вийшов з-під його пера, орієнтований, в першу чергу, на розкриття педагогічних засад місії пастиря в сучасних реаліях, пастиря, який був би готовим до викликів та запитів суспільства XXI ст.

«Церковна православна газета». №1, січень, 2020. – С.10.

Ісрей Роман Савчук

Рецензія на книгу: Супрун М. О. «Педагогіка»

Наприкінці минулого, 2018 року, вийшов друком новий підручник доктора педагогічних наук, професора М. О. Супруна «Педагогіка: Підручник для духовних і світських закладів освіти». Автор уже понад 30 років працює у сфері дефектології та пенітенціарної педагогіки. Разом із колегами професор Супрун започаткував новий науковий напрям у пенітенціарній педагогіці — «Пенітенціарна геронтологія». Вже майже десятиліття Микола Олексійович поєднує роботу у світських закладах освіти з викладанням педагогіки в Київських духовних академії та семінарії. Безперечно, значний досвід академічного наукового пошуку в поєднанні з практикою педагогічної діяльності в світських і духовних навчальних закладах дозволив автору нового підручника поєднати академічне висвітлення теорії педагогічної думки зі специфічними запитами вихованців духовних навчальних закладів стосовно практичних порад у здійсненні свого служіння на благо Церкви й людей. Отже, не виникає сумнівів щодо актуальності да-

ного підручника в період, коли на освітній ниві української держави відбуваються переломні зміни, спрямовані на інтеграцію освітніх програм духовних навчальних закладів у національну систему вищої освіти. Підручник складається зі вступу, 11-ти розділів з додатками та післямови. Автор особливо наголошує на тому, що обраний підхід до формування структури і змісту навчального посібника визначався, з одного боку, досвідом викладання педагогічних дисциплін, а з іншого, «і найголовніше», запитами практики пастирського служіння (с. 4). Відтак, у структуру підручника входять такі розділи: «Педагогіка як наука і навчальна дисципліна в контексті духовної освіти», «Основи теорії виховання», «Сутність, структура, закономірності та принципи виховного процесу», «Система методів і форм виховної діяльності», «Колектив як об'єкт і суб'єкт виховної діяльності», «Зміст і сучасні напрями виховання», «Самовиховання особистості», «Основи дидактики», «Організація науково-дослідної роботи студентів», «Врахування вікових особливостей людей у душпастирській діяльності», «Людина з особливими потребами у сфері пастирської служби». У першому розділі підручника «Педагогіка як наука і навчальна дисципліна в контексті духовної освіти» автор розкриває основні категорії педагогіки як навчальної дисципліни і суспільного явища, розповідає про історичний процес становлення педагогіки, висвітлюючи основні засади педагогіки знакових постатей педагогічної науки і практики. Насамперед, йдеться про педагогічний доробок Я. А. Коменського, К. Д. Ушинського, А. С. Макаренка, В. О. Сухомлинського та інших видатних педагогів, які визначили пріоритети розвитку сучасної педагогіки. Варто відзначити, що особливістю авторського підходу до вивчення педагогічних дефініцій, відображеного в першому розділі, є розкриття академічних категорій з погляду суспільної практики. Микола Олексійович, не втрачаючи наукового такту, прагне розкрити перед студентом педагогіку, передусім, як суспільно необхідну й важливу для кожного практику соціалізації особистості, напряму пов'язану з її духовним розвитком.

Розділ «Основи теорії виховання» присвячено всебічному вивченню базової категорії «Виховання». Ключовими темами цього смислового блоку автором визначені: «Особистість сучасного соціального педагога», «Структура виховного процесу. Закономірності виховання», «Принципи виховання», «Методи виховання», «Напрями виховання», «Колектив», «Самовиховання особистості». Підхід професора Супруна до висвітлення зазначеного блоку фундаментальних педагогічних проблем можна, з одного боку, назвати досить оригінальним, а з іншого, — традиційним. Оригінальним авторський підхід можна вважати з точки зору академічної науки, адже він ґрунтується не на теоретичному висвітленні суті та

взаємозв'язків окремих педагогічних категорій, а насамперед — на розкритті практичного їхнього значення у складному духовно-психологічному процесі становлення як окремої особистості, так і педагога-професіонала. Такий підхід до висвітлення теми якнайповніше відповідає традиції педагогіки, втілений у працях таких корифеїв педагогічної думки, як К.Д. Ушинський, а також психолог і педагог Л.С. Виготський. Цю традицію можна назвати «антропоцентричною» в коректному богословському світосприйнятті людини як створіння Божого, покликаного до творчої праці й високого служіння Господу як вінця Його творіння.

Фундаментальні категорії педагогічної теорії та практики «Навчання» й «Освіта» всебічно розглянуті в розділі «Основи дидактики». Насамперед, у поле зору автора потрапили такі питання, як «З історії дидактики», «Структура навчального процесу», «Принципи навчання», «Методи і засоби навчання», «Методика аналізу навчального заняття». Розкриваючи ці теми, професор Супрун постійно апелює до особливостей практики вихованців духовних шкіл. Автор намагається вивести специфічну навчальну діяльність на широкі простори церковного служіння. Відтак викладення матеріалу набуває нового звучання для майбутніх церковно- і священнослужителів. «Вбачаючи в особистості священника носія високої людинознавчої науки», автор пропонує в розділі «Організація науково-дослідної роботи студентів» розкрити теоретичні й методичні засади організації та проведення дослідницької роботи молодого вченого. Професор Супрун у викладі цього матеріалу послідовно дотримується притаманного йому стилю — глибоко особистісному ставленню до навчального матеріалу. Як наслідок, студент знайомиться з особливостями організації науково-дослідної роботи не як об'єкта навчальної діяльності, а як колегіальної наукової роботи автора із студентом-дослідником. Безперечно, такий ненав'язливий виклад матеріалу допомагає студентові усвідомити власну відповідальність у процесі самовиховання й надихає на наукові звершення.

Особливо цінними й важливими для педагогічного процесу в рамках духовної школи є введення автором двох практично значущих розділів: «Врахування вікових особливостей людей у душпастирській діяльності» та «Людина з особливими потребами у сфері пастирської служби». Умовним девізом першого змістового підрозділу професор Супрун обрав слова К. Д. Ушинського про те, що якщо педагогіка бажає навчити людину всебічно, то вона повинна, насамперед, і вивчити її всебічно. Другий розділ передбачає вивчення основ корекційної педагогіки. Загалом, зібраний у розділах матеріал дозволяє вихованцю духовної школи оволодіти одним із найважливіших для служителя Церкви вмій — розуміти людей відповідно до особливостей їхнього психо-фізичного розвитку.

Слід зазначити, що книга повністю відповідає сучасним вимогам оформлення навчальних посібників. Автор надає значної уваги графічному матеріалу, що допомагає краще засвоїти матеріал, в кінці розділів подаються різноманітні завдання для самоконтролю й закріплення знань, матеріал ілюстрований великою кількістю вдало підібраних прикладів з життя.

Можна впевнено сказати, що підручник професора М. О. Супруна «Педагогіка: Підручник для духовних і світських закладів освіти» ввібрав у себе кращі надбання вітчизняної та зарубіжної педагогіки як у контексті світської школи, так і в рамках освітнього процесу навчальних закладів Православної Церкви. Він цілком відповідає сучасним запитам на підручник нового покоління, відбиваючи, з одного боку, традицію академічної науки, а з іншого — глибоко особистісний підхід у викладенні важливих проблем виховання, націлений на практичну реалізацію їх вирішення в контексті служіння Богу і людям випускників духовних навчальних закладів. Щиро вітаємо автора з вдалим підсумком багаторічної праці на педагогічній ниві й бажаємо нових звершень.

«Труди КДА», №30. 2019 р.

Гладченко І. В., Ханзерук Л. О.

**Доктор педагогічних наук, професор
Супрун Микола Олексійович**

Народився у квітні 1962 року у с. Держанівка Носівського району Чернігівської області в родині хліборобів. Батько – Олексій Микитович і мати – Дар’я Антонівна гідно пройшли воєнні та повоєнні лихоліття. Виховали трьох дітей. Сестри Катерина і Олександра багато років чесно працюють на медичній та педагогічних нивах. Після закінчення у 1979 році Держанівської середньої школи вступив, а в 1984 році закінчив з відзнакою дефектологічний факультет Київського державного педагогічного інституту ім. О. М. Горького, де отримав спеціальність «Учитель і логопед допоміжної школи. Олігофренопедагог дошкільних закладів освіти». По закінченню інституту працював вихователем у Київській допоміжній школі-інтернат № 2, проходив службу у Збройних силах СРСР.

У 1989 році був запрошений на роботу до Інституту педагогіки України на посаду молодшого наукового співробітника лабораторії олігофренопедагогіки. У 1991 році вступив на навчання до аспірантури зазначеного Інституту. Після закінчення у 1994 році аспірантури під науковим керівництвом академіка В.І. Бондаря захистив кандидатську дисертацію на тему: «Педагогічні умови учнівського

самоврядування в допоміжній школі». В тому ж році, за рекомендацією академіка В. М. Синьова, перейшов працювати до Київського Інституту внутрішніх справ на кафедру психології та педагогіки, на якій пройшов шлях від викладача кафедри до начальника. Був одним із перших керівників психологічного факультету (1996 – 1997 рр.), на якому з ініціативи академіка В. М. Синьова та професора О. П. Северова була започаткована підготовка психологів для пенітенціарної системи.

У 2009 – 2010 рр. очолював Науково-методичний центр навчальних закладів МВС. До виходу у відставку (2011 р.) працював начальником кафедри прикладної педагогіки та роботи з персоналом Національної академії внутрішніх справ. Самостійно розробив та викладав навчальні дисципліни «Методика викладання психології», «Педагогічна психологія», «Педагогіка» на психологічному факультеті НАВС. У 2011 році повернувся до роботи в науковій установі в якості головного наукового співробітника Інституту спеціальної педагогіки НАПН України. Із серпня 2013 року професор кафедри пенітенціарної педагогіки та психології Інституту кримінально-виконавчої служби НАВС. У травні 2014 року був обраний за конкурсом на посаду заступника директора Інституту державної служби та місцевого самоврядування Національної академії державного управління при Президентові України. З 01 квітня 2015 року – професор кафедри психокорекційної педагогіки НПУ ім. М.П. Драгоманова.

У 2009 році отримав спеціальне офіцерське звання «полковник міліції». За роки багаторічної служби нагороджений відзнаками МВС України «За відзнаку у службі» I і II ступеню, «За сумлінну службу» II і III ступеню. Нагороджений орденами Української Православної Церкви: Святого благовірного князя Київського Ярослава Мудрого, Святого великомученика Георгія Побідоносця та Преподобного Іова, ігумена Почаївського, II ступеня.

Понад тридцять років працює у сфері дефектології та пенітенціарної педагогіки. У 2008 році захистив докторську дисертацію на тему: «Теорія і практика корекційного навчання дітей з обмеженими розумовими можливостями в Україні (друга половина XIX – перша половина XX століття)», (науковий консультант академік В. І. Бондар). У 2010 році отримав вчене звання професора по кафедрі практичної психології.

У 2005 році під його науковим керівництвом Кушнар'єв С. В. захистив першу в Україні кандидатську дисертацію із соціальної педагогіки, присвячену питанням ресоціалізації людини похилого віку «Соціально-педагогічні умови надання допомоги засудженим похилого віку». Ними започаткований новий науковий напрям в пенітенціарній педагогіці – «Пенітенціарна геронтологія». Осно-

вні положення якого розкриті у науково-методичному посібнику «Основи пенітенціарної геронтології» (К.: МП «Леся», 2002 р.). На сьогодні здійснює наукове консультування та керівництво декількох докторських та кандидатських дисертацій із богослов'я, корекційної та соціальної педагогіки, спеціальної й юридичної психології. У 2010 році В. В. Кобильченко захистив докторську дисертацію зі спеціальної психології, науковим консультантом якої був М. О. Супрун. Загалом вчений підготував чотирьох докторів психологічних та педагогічних наук та десять кандидатів наук з різних галузей психолого-педагогічних знань. Є членом двох спеціалізованих Вчених рад та редакційних колегій декількох науково-методичних видань НАПН України і НАВС.

Постійно працює над підвищенням свого науково-педагогічного рівня, є автором та співавтором понад 400 наукових і науково-методичних праць, зокрема, монографій, підручників, а також декількох навчальних посібників.

Донька професора Супрун Дар'я Миколаївна – доктор педагогічних наук, професор. Вона знаний фахівець не лише в галузі спеціальної педагогіки, а й юридичної психології, педагогіки та психології вищої школи. Працює в НПУ ім. М. П. Драгоманова, разом зі своїм чоловіком Євгеном виховують онуків нашого ювіляра – чотирьохрічну Софійку й чотирьохмісячного Саню – сенс життя Нашого Шановного Ювіляра та його дружини Ніни.

Джерела:

1. Супрун М. О. Основи професійного самовиховання майбутнього співробітника МВС України: навч. посібник. – К.: КІВС. – 1998.
2. Супрун М. О. Основи вікової та педагогічної психології в навчальній та позааудиторній роботі спеціалізованого закладу освіти: навч. посібник. – К.: КІВС. – 1998.
3. Супрун М. О.: Корекційне навчання учнів допоміжних закладів освіти (друга половина XIX – перша половина XX ст.): монографія. – К.: КЮІ МВС. – 2005.
4. Лєгуша С. М., Супрун М. О. Правове виховання курсантів ВНЗ МВС України: сутність, функції та механізм: монографія. – К.: КЮІ МВС. – 2006.
5. Супрун М. О. Корекційне виховання учнів допоміжної школи засобами учнівського самоврядування. – К.: Леся. – 2009.
6. Ю. Ю Бойко-Бузький, С. Л. Горбенко, І. В. Кущенко, А. Г. Лапко, М. О. Супрун. Методика викладання психології у вищій школі – К.: Атіка, 2012.
7. Супрун М. О. Педагогіка: Підручник для духовних та світських закладів освіти. – К.: КДА, 2018.

2022 р.

Вітання Корпорації духовних шкіл

Вітаємо професора Миколу Олексійовича Супруна з 60-річчям!

**Миколі Олексійовичу СУПРУНУ,
професору Київської духовної академії і семінарії**

Шановний Миколо Олексійовичу!

Прийміть щирі вітання від корпорації Київських духовних шкіл з нагоди 60-річчя від Дня Вашого народження!

Молитовно бажаємо Вам, Вашим рідним і близьким, а також усій нашій Україні мирного неба. Міцного здоров'я Вам і довголіття. Нехай Всемилостивий Господь благословляє і укріплює Ваші душевні та тілесні сили, ведучи до благословенного Царства Небесного, а Пресвята Богородиця завжди оберігає на всіх шляхах Вашого земного життя. Нехай молитовне заступництво Собору святих Київської духовної академії незмінно супроводжує Вас у викладацькій діяльності та у всіх добрих і благих починаннях.

02.04.2022

Х. ЗАМІСТЬ ВИСНОВКІВ

Інтерв'ю виданню «Морський Собор» до Дня Вчителя

Прежде всего позвольте выразить благодарность Уважаемому православному изданию за возможность высказать своё мнение об актуальных вопросах воспитания молодого поколения.

Рассматривая самообразование как высшую стадию и результат образования человека мы, родительское и педагогическое сообщества, должны ответственно осознать, что ведущим в этом процессе социализации личности является роль взрослого.

Наши сыновья и дочери с младенчества стремятся следовать нашему примеру. А всегда ли этот пример достроен подражанию? Вопрос риторический...

Родители должны чувствовать свою колоссальную ответственность за будущее своего чада. Когда ребёнок постепенно входит в мир взрослой жизни, то пример матери и отца является ориентиром в поисках своего пути овладения знаниями об окружающем его мире. Осознавая значение учёбы, отрок пытается выстроить свою модель овладения знаниями. Заметим, что выбор линии его поведения относительно процесса самообразования рассматривается психолого-педагогической наукой исключительно с позиций принципа индивидуального подхода и учёта возрастных особенностей каждого. Задача семьи и всех социальных институтов образования, от детского сада до высшей школы, сформировать положительную социальную мотивацию учащегося. Каждый человек должен осознавать, что его успех в учёбе и в жизни в целом, зависит от его способности взвешенно расставить приоритеты в системе социальных ценностей. Осознание необходимости рационального сочетания процессов учёбы и отдыха у каждого из нас происходит постепенно. Главное, что мы, взрослые, должны осознавать ответственность в успехе выработки приоритетов поведения нашего малыша. Он, в идеале, должен очень постепенно приобщаться к учебному процессу и рассматривать его как интересную и важную составляющую его повседневной жизни.

Никто не даст исчерпывающих ответов на вопрос о том как должны сочетаться учёба и отдых? Должен ли ребёнок отдыхать часто и недолго или наоборот... Главным здесь остаётся содержательная насыщенность процессов учебного труда и отдыха. Учёба и отдых – взаимодополняющие процессы. Так в раннем детстве, родители стремятся использовать каждую возможность приобщить своё дитё к овладению знаниями в процессе семейного отдыха. Поэтому, например, экскурсия в лес может превратиться в заманчивую страницу процесса образования их ребёнка. В ежеднев-

ной життя буде дуже мудро навчити свого малюшка розставляти пріоритети в організації процесів відпочинку та навчання в їх взаємодоповнюваності. Сформувати динамічний стереотип поведінки – внутрішній стержень особистості кожного, який розвивається всю життя.

Одним з умов, визначаючим успіх в формуванні особистості нашого вихованця, є внутрішня педагогічна зв'язь між учителем та учнем. Сутність цього процесу визначається смисловим його наповненням. Педагог повинен бути щиро налаштований на співпрацю з учнем, постійно бачити в ньому розвиваючуся особистість. Шанування та вимогливість – дві грані єдиного педагогічного процесу взаємодії. Складність виховання складається перш за все в тому, що ми, педагоги, повинні не тільки провозглашати базові цінності життя, а й постійно слідувати самим в їх ісповідуванні. В протилежному випадку ми, дорослі, спровокуємо неокрепшу душу прийняти руйнівну на нас подвійну мораль, яка призводить людину до його морального падіння. Протистояти цьому злу можна лише одним – щирим бажанням дорослих жити життям своїх дітей та учнів, незалежно від їх віку. Як утверджує мудрість: «К світу дитини необхідно піднятися, а не опуститися».

«Православна Таврія», №10 (138), 2018. – С. 9-10.

Інтерв'ю виданню «Відомості Полтавської єпархії» «Дорогою до образу Божого»

– Микола Олексійовичу, чи є якісь особливості у викладанні педагогічних дисциплін світським студентам і студентам духовних закладів?

– Для мене, викладача світського, різниця насамперед у атмосфері. Інший дух. Ось сім років я маю щастя приходити до Лаври, заходити в аудиторію... Я прошу, щоб у понеділок мені ставили першу пару. Тоді тиждень починається з молитви: люди, які обрали для себе місію служити Богові, хором у п'ятдесят добре поставлених голосів виконують «Царю Небесний». Передати словами відчуття неможливо... І починається навчання.

Студенти духовних шкіл апріорі внутрішньо налаштовані на опанування тим, що називається людинознавством. Вони мотивовані, бо знають, що без пізнання людини не зможуть здійснити свою головну місію – пастирську опіку. У них не виникає навіть сумніву у потрібності знань з психології чи педагогіки. Вони розглядають це як інструментарій для реалізації пастирської місії. Тому рівень мотивації у корпорації духовних шкіл, вважаю, навіть вищим, ніж у педагогічних інститутах. Більше того, сучасна молодь духовних

шкіл – це, як правило, люди з уже отриманою класичною освітою, які свідомо зробили вибір, розуміючи, навіщо їм це потрібно. Як приклад: буквально недавно спілкувався зі студентом, який вчиться одночасно у духовному закладі і в аспірантурі одного з університетів на кафедрі ядерної фізики. Наш випускник – це, без перебільшення, носій енциклопедичних знань, надзвичайно інтелегентна, ерудована людина. Прийшовши працювати у корпорацію з двадцяти-п'ятирічним педагогічним стажем роботи у вищій школі і ознайомившись з навчальним планом роботи на чотири роки, я задумався над тим, чи зміг би я опанувати цей спектр знань?..

– *А як майбутні священники опановують мистецтво педагогіки?*

– Вони оволодівають фахом у двох площинах . Спочатку ми прагнемо озброїти майбутнього богослова теоретичними знаннями, зокрема і з історії педагогіки, і з теорії сучасної педагогіки. Ось і на конференції звучали посилання на теоретичні джерела, зокрема на творчість Костянтина Ушинського, інших класиків. Студенти мають прочитати і проаналізувати певну кількість творів. Робота з першоджерелами – обов'язкова складова навчального процесу. Поступово підводимо їх до розуміння того, що педагогіка одночасно і наука, і мистецтво, що вона носить прикладний характер, тому треба завоювати методіку викладання. Орієнтуємо студентів семінарії на те, щоб вони оволоділи основами умінь, навичок викладача недільної школи. Коли наші студенти навчаються вже в Академії, то опановують засади роботи з учнями загальноосвітніх шкіл, студентами

вищих навчальних закладів у рамках дисциплін «Педагогіка вищої школи», «Церква і педагогіка». Хто пройшов усі етапи навчання у корпорації духовних шкіл той володіє досить серйозним теоретичним і практичним потенціалом. Чимало студентів ще під час навчання співпрацюють з недільними школами. Набуттю практичних навичок сприяє і волонтерська робота у закладах для дітей з особливими потребами, для людей похилого віку або пов'язана з подіями на сході України. Це теж налаштовує на осмислення соціальної місії священнослужителя.

– Як священнику поєднувати педагогічну діяльність з пастирськими обов'язками? Чи може він стати повноцінним педагогом?

– Сьогодні шановна колега, професор Полтавського педагогічного університету Марина Гриньова говорила, що священник має знати вікову психологію. І перед тим як навчати педагогіці, ми пропонуємо курс психологічних дисциплін, зокрема з основ вікової психології. Звісно, мало знати тільки це. Ми, викладачі, постійно наголошуємо на тому, що в силу виконання своєї місії священник щодня спілкується з різними людьми: з дитиною, яка робить перший крок воцерковлення, з її батьками, з сивочолим професором кафедри філософії, який можливо, хоче для себе з'ясувати щось світоглядне, з людиною, яка втратила життєві орієнтири. І священник має бути на рівні в розмові з кожним, проявляти водночас і щиру зацікавленість, і співчуття, і обізнаність. Звичайно, досвід швидко не набувається, але він прийде за умови, якщо у людини є прагнення, мотивація. Напевно, головне завдання взагалі будь-якої вищої школи, а тим паче духовної, – навчити студента вчитись. Педагогіка оперує насамперед трьома головними категоріями: виховання, навчання, освіта. Ми вчимо студентів розглядати освіту – російською «образование» – як відновлення в людині образу Божого, вищою стадією цього є самоосвіта. Якщо вони працюватимуть над поглибленням знань, отриманих в аудиторіях при допомозі викладача, якщо матимуть потребу поповнювати свою скарбничку знань протягом усього життя, то відбудуться як пастирі, як батьки, як викладачі недільної, середньої чи вищої школи, зрештою як особистості. Найефективнішим інструментом місіонерської роботи є постать самого священника. Якщо він – особистість, то паству не доведеться навчати теорії благочестя.

– Ви особисто відчуваєте різницю між священником-педагогом і світським педагогом?

– Серед моїх учнів уже є архимандрити. Я обережний у висловлюванні поряд священникам. Можу давати рекомендації, доки сту-

дент – світська людина. Бо не нам, мирянам, судити священника, адже рукоположення – не теоретичне поняття. Якось один із студентів запросив мене на постриг. Певно, і уявити важко, яку відповідальність приймає на себе людина, обираючи долю монаха. Досі пам'ятаю звук ножиць, що падають на кам'яну підлогу, той звук ніби сповіщає: це межа, де ти ще можеш сказати «так» чи «ні», ще можеш засумніватися, а після цього починаєш зовсім інше життя. Коли мої думки студенти перед постригом чи прийняттям сану, я востаннє наставляю: «У моєму розумінні, ми, світські люди, обіймаючи певні посади, виконуємо роботу, навіть можна сказати, що виконуємо місію. А у священників – не робота і не просто місія, а особлива духовна місія». Колись я написав до збірки трудів Київської Духовної Академії статтю «Педагогіка як навчальна дисципліна у контексті духовної освіти», в якій намагався порозмірковувати над типами професій. Загалом їх п'ять за предметом праці, зокрема і «людина–людина». Але у священника, ще раз наголошую, особлива духовна місія. Це не означає, що ми маємо сліпо сприймати дії і слова людини у сані, але слід пам'ятати, що Господь дав священнику право керувати паствою, отже, ми маємо смиренно реагувати на це. А священник повинен усвідомлювати, що йому як нікому іншому дано право висловлювати волю Божу. І з ким би не зводив Господь священника – хоч з дорослими людьми, хоч зі школярами, – він не має права це забувати. Це велика відповідальність.

*Інтерв'ю взяла Ксенія Кобилан.
«Відомості Полтавської Єпархії», №2 (183), 2017. – С. 6-7.*

ХІ. СПИСОК НАУКОВИХ ТА НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИХ ПРАЦЬ

доктора педагогічних наук, професора
Супруна Миколи Олексійовича

№ з/п	Назва	Вихідні дані	Обсяг стор.	Прізвища та ініціали співавторів
1	2	3	4	5

І. Наукові та практичні роботи, опубліковані до захисту докторської дисертації

1.	Студенти – освіті	За педагогічні кадри, 01.09. 1982. – №23. – С.2.	1	Шевченко А.В.
2.	Виховний лікнеп	Радянська освіта, 28.11. 1989. – С.3.	1	
3.	Щоб не була гіркою сирітська доля (стаття)	Радянська школа, 1990, № 11. – С. 10–15.	6	
4.	Чи знає Президент про олігофренів?	Радянська освіта, 30.11. 1990. – С.1.	1	
5.	Воспитание организованности в деятельности (тезисы)	Тезисы докладов десятой Всесоюзной науч. Конф. по дефектологии – М.: АПН СССР.1990. – С. 268–269.	2	
6.	Диагноз или приговор? (статья)	Смена, 1990, № 12. – С. 63–65.	3	
7.	Интернатские идут (статья)	Вожатый, 1990, № 11. – С. 15–17.	3 2	Кондратьева О.Е.
8.	Нужна ли ребенку такая мама? (статья)	Трезвость и культура, 1991, № 1. – С. 49–50.	2	
9.	Учнівське самоврядування в допоміжній школі як актуальна педагогічна проблема (тези)	Тези доповідей обласної педагогічної конференції. – Житомир: ОІУВ, 1991. – С. 41–45.	05 7 4	

10.	Самоврядування – перший урок демократії Самакіраванне — першы ўрок дэмакратыі (стаття)	Народная Асвета, 1991, № 6. – С. 23–27. (Білорусь).	5	
11.	О некоторых проблемах детских учреждений для сирот (статья)	Дефектология, 1992, № 1. – С. 34–38.	5 3	Кочерга Ф.Г.
12.	Всегда ли милосердие милосердно (статья)	Воспитание школьников, 1992, № 11. – С. 6–8.	3 2	Кочерга Ф.Г.
13.	“Камера хранения” для ... сирот” (статья)	Социальная защита, 1992, № 2. – С. 17–19.	3	
14.	Учнівське самоврядування в трудових об’єднаннях учнів допоміжної школи (тези)	Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції “Психолого- педагогічні проблеми формування особистості у школяра в процесі трудової діяльності”. – Слов’янськ: СДПІ, 1993. – С. 46–47.	2	
15.	Творче використання і розвиток ідей В.О.Сухомлинського в практиці сучасної спеціальної школи (тези)	Тези Міжнародної науково- практичної конференції “Педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського і розбудова національної освіти”. – Кіровоград: КДПІ, 1993. – С. 48–50.	3	
16.	Учнівське самоврядування в допоміжній школі як одна із передумов успішної інтеграції дитини в суспільстві (стаття)	– К.: Наук. зб. Київського ін-ту вдосконалення вчителів “Інтеграція дитини в суспільстві”, 1994. – С. 45–50.	6 4	Бондар В.І.
17.	Н. К. Крупська про організацію учнівського самоврядування (тези)	Тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 125-річчю від дня народження Н.К.Крупської, “Гуманістичні основи педагогічної концепції Н. К. Крупської і сучасність”. – Горлівка: ГДПІМ, 1994. – С. 260–262.	3	

18.	Вплив науково-педагогічної спадщини Н. К. Крупської на розвиток спеціальної педагогіки (тези)	Тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 125-річчю від дня народження Н.К.Крупської, "Гуманістичні основи педагогічної концепції Н. К. Крупської і сучасність". – Горлівка: ГДПШМ, 1994. – С. 252–253.	2	
19.	Учніське самоврядування в допоміжній школі як одна із передумов саморозвитку особистості (тези)	Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції "Ментальність. Духовність. Саморозвиток особистості". – Луцьк: ВДУ, 1994. – С. 161–163.	3	
20.	Учніське самоврядування в допоміжній школі як одна з передумов інтеграції особистості учня в суспільстві (тези)	Матеріали Всеукраїнської науково-персонал-практичної конференції "Інтеграція аномальної дитини в сучасній системі соціальних відносин". – К.: АПН України, 1994. – С. 101–103.	3	
21.	Урок-екскурсія з народознавства (стаття)	Початкова школа, 1994, № 5. – С. 55–56. Фахове видання.	2	
22.	Педагогічні умови учнівського самоврядування в допоміжній школі (автореф. дис. канд. пед. наук)	Український держ. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, 1994.	23	
23.	Він бачить...душу	«Благодійна газета», – №3., 1995. – С.4.	1	
24.	Роль людського фактору в діяльності психологічної служби ОВС (тези)	Матеріали міжнародної науково-практичної конференції "Людський фактор в підвищенні ефективності діяльності правоохоронних органів" – Луганськ: ЛІВС МВС України, 1995. – С. 99–101.	3 2	Ніколенко Д.О.

25.	Планування виховної роботи в школах-інтернатах (стаття)	Рідна школа, 1995, № 5. – С. 32–34. Фахове видання.	3 2	Рожкова С.Г.
26.	Окремі аспекти адаптації курсантів психологічного факультету до умов спеціалізованого вузу МВС (засобами поза навчальної освіти) (тези)	Матеріали других міжнародних психологічних читань “Актуальні проблеми сучасної психології”. – Харків: УВС МВС України, 1995. – С. 55–56.	2	
27.	Взаємодія практичного психолога і колективу (тези)	Матеріали республіканської науково-практичної конференції “Практична психологія в органах внутрішніх справ” – К.: Київський ін-т внутр. справ, 1995. – С. 54–56.	3	
28.	Я. П. Ряпко і сучасні проблеми організації позанавчальної роботи спеціалізованого вузу МВС (тези)	Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції “Я. П. Ряпко і розвиток національної системи освіти України” – Житомир: ЖДПІ, 1995. – С. 90–91.	2	
29.	Курс вікової та педагогічної психології у ВУЗі МВС (стаття)	Педагогіка і психологія. – 1996. – № 2. – С. 154–160. Фахове видання.	6	
30.	Хай буде й у них родовід (стаття)	Розбудова держави, 1996, № 2. – С. 28–31.	4	
31.	З досвіду використання дефектологічних знань в процесі підготовки майбутнього психолога органів внутрішніх справ (стаття)	– К.: Наук. метод. центр вищої освіти. Нові технології навчання. Наук.-метод. зб. – 1996. – № 18. – С. 93–97. Фахове видання.	5	
32.	Використання дефектологічних знань в процесі підготовки майбутнього психолога органів виконання покарань (тези)	Матеріали Всеукраїнської наукової конференції викладачів-дефектологів “Удосконалення підготовки дефектологічних кадрів в Україні”. – К.: УДПУ ім. М. П. Драгоманова, 1996. – С. 37–38.	2	

33.	До питання гуманізації у викладанні психолого-педагогічних дисциплін на психологічному факультеті спеціалізованого ВУЗу МВС (тези)	Матеріали II з'їзду товариства психологів України. – К.: АПН України, 1996. – С. 39–41.	3	
34.	Важлива складова гуманізації пенітенціарної системи (стаття)	Проблеми пенітенціарної теорії та практики. Бюлетень Київського ін-ту внутр. справ. – 1996. – № 1. – С. 84–88. Фахове видання.	5	
35.	«Я мати твого Андрія»	Витоки, 07.09., 1997. – №7. – С. 8.	1	
36.	Милосердя... (стаття)	Світло. – 1997. – № 4. – С. 47–49. Фахове видання.	3 2	Кобильченко В.В.
37.	Школа для аутичних дітей (стаття)	Будьмо здорові, 1997, № 6. – С. 40–43.	4 2	Кочерга Ф.Г.
38.	Наукове об'єднання курсантів на факультеті (стаття)	– К.: Наук. метод. центр вищої освіти. Проблеми освіти: Наук.-метод. зб.– 1997. – №18. – С. 105–109. Фахове видання.	5	
39.	Реалізація і розвиток окремих педагогічних ідей В. О. Сухомлинського в умовах сучасної спеціальної школи (стаття)	– К.: Наук. метод. центр вищої освіти. Нові технології навчання: Наук.-метод. зб. – 1997. – № 21. – С. 168–177. Фахове видання.	10 5	Кочерга Ф.Г.,
40.	Роль дефектологічних знань у процесі підготовки майбутнього психолога (тези)	Матеріали міжнародної науково-практичної конференції “Діти з обмеженими фізичними та розумовими можливостями в системі корекційного навчання і виховання” – К.: АПН України, 1997. – С. 242–244.	3	

41.	Забуті імена: О. М. Щербина (стаття)	Дефектологія. – 1997. – № 5. – С. 38–42. Фахове видання.	4 2	Кобильченко В.В.
42.	Дефектологічна спрямованість навчального процесу закладів освіти МВС України (стаття)	– К.: Наук. метод. центр вищої освіти. Проблеми освіти. Наук.-метод. зб. – 1997. – № 5. – С. 38–42. Фахове видання.	5	
43.	Удосконалення організації навчальної практики та стажування курсантів і слухачів закладів освіти МВС України (стаття)	– К.: Наук. метод. центр вищої освіти. Нові технології навчання: Наук.-метод. зб. – 1998. – № 23. – С. 56–64. Фахове видання.	9	
44.	Сучасні вимоги до підготовки психологів установ виконання покарань (стаття)	– К.: Наук. метод. центр вищої освіти. Проблеми освіти: Наук.-метод. зб. – 1998. – № 12. – С. 201–207. Фахове видання.	7 4	Морозов О.М.
45.	Профорієнтаційна робота з учнями профільних класів юридичних закладів освіти (стаття)	– К.: Наук. метод. центр вищої освіти. Проблеми освіти: Наук.-метод. зб. – 1998. – № 14. – С. 97–103. Фахове видання.	7	
46.	Роль навчальної практики та стажування курсантів і слухачів у підготовці пенітенціарного персоналу (стаття)	Проблеми пенітенціарної теорії і практики. Бюлетень Київського ін-ту внутр. справ. – 1998. – № 3. – С. 126–134. Фахове видання.	8	
47.	Соціально-терапевтична допомога засудженим похилого віку (стаття)	Соціальна політика і соціальна робота. – 1998. – № 1. – С. 122–124. Фахове видання.	3	
48.	Окремі аспекти підготовки психологів установ виконання покарань (стаття)	Практична психологія та соціальна робота. – 1999. – № 1. – С. 26–29. Фахове видання.	4 2	Морозов О.М.
49.	Окремі аспекти природи сімейних конфліктів у середовищі засуджених (стаття)	Проблеми пенітенціарної теорії та практики. Бюлетень Київського ін-ту внутр. справ. – 1999. – № 4. – С.104–109. Фахове видання.	6 2	Кобильченко В.В.

50.	Окремі аспекти формування професійного інтересу у курсантів закладів освіти МВС пенітенціарного профілю (тези).	Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Соціальна робота: теорія, досвід, перспективи» (Ужгород, 21–22 жовтня 1999 р.). – Ужгород: УДУ 1999. – С. 228–236.	8	
51.	Окремі аспекти організації зв'язків курсантів психологічного факультету вузу МВС з дитячими закладами освіти	Вісник університету внутрішніх справ. Випуск 8 – 1999. — №8. – С.262-267. Фахове видання.		
52.	Окремі аспекти організації виховної роботи в закладах освіти інтернатного типу (тези)	Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції “Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи”. Суми: ВВП “Мрія –1” ЛТД, 1999. – С. 70–72.	3	
53.	Геронтологія як наука. В кн. Кушнар'ова С.В. “Умови надання ефективної психолого-педагогічної допомоги засудженим похилого віку”(розділ)	– К.: Київський ін-т внутр. справ, 1999. – С. 4–6.	3	
54.	Геронтологія і пенітенціарна психологія. В кн. Кушнар'ова С.В. “Умови надання ефективної психолого-педагогічної допомоги засудженим похилого віку” (розділ)	– К.: Київський ін-т внутр. справ, 1999. – С. 6–8.	3	
55.	Надання психолого-педагогічної допомоги засудженим похилого віку в умовах УВП (стаття)	36. статей молодих науковців – К.: Київський ін-т внутр. справ, 1999. – С. 62–68.	7 4	Кушнар'ов С.В.
56.	Наукове об'єднання курсантів на кафедрі (стаття)	36. статей молодих науковців – К.: Київський ін-т внутр. справ, 1999. – С. 51–55.	5	

57.	Організація позааудиторної роботи закладу освіти МВС (тези)	Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми роботи з персоналом в органах внутрішніх справ». – Харків: УВС МВС України, 1999. – С. 110-115.	5	
58.	Вивчення готовності розумово відсталих школярів до участі в учнівському самоврядуванні у процесі проведення навчальної безвідривної практики майбутніми психологами МВС України (стаття)	– К.: Наук. метод. центр вищої освіти. Проблеми освіти. Наук.-метод. зб. – 2000. – № 22. – С. 163–173. Фахове видання.	10	
59.	Позааудиторна робота закладів освіти МВС України (стаття)	– К.: Наук. метод. центр вищої освіти. Нові технології навчання. Наук.-метод. зб. – 2000. – № 26. – С. 121–131. Фахове видання.	10	
60.	Реалізація принципу ступневості у підготовці курсантів закладів освіти пенітенціарного профілю до роботи із розумово відсталими засудженими підлітками (стаття)	Проблеми пенітенціарної теорії і практики. Бюлетень Київського ін-ту внутр. справ – 2000. – № 5. – С. 205–210. Фахове видання.	5	
61.	Соціальні аспекти проблеми формування і корекції особистості підлітка у діяльності ВТК (стаття)	Проблеми пенітенціарної теорії і практики. Бюлетень Київського ін-ту внутр. справ. – 2000. – № 5. – С. 169–177. Фахове видання.	8 4	Кобильченко В.В.
62.	Герентологічні проблеми пенітенціарної теорії та практики в суїцидальному аспекті (стаття)	Зб. наук. праць: Психологія суїцидальної поведінки: діагностика, корекція, профілактика. – К.: Київський ін-т внутр. справ, 2000. – С. 14–17.	4 2	Кушнар'ов С.В.
63.	Корекційно-педагогічна спрямованість навчального процесу пенітенціарних закладів освіти (тези)	Матеріали I міжнародної науково-практичної конференції “Актуальні проблеми виховання та навчання студентів з особливими потребами” (Київ, 11 вересня 2000 р.) – К.: Ун-т “Україна”, 2000. – С. 165–169.	4	

64.	Методологічне значення творчості професора Григорія Ващенко для олігофренодидактики (стаття)	Науковий вісник нац. агр. ун-ту – 2000. – № 30. – С. 349–353. Фахове видання.	5	
65.	Проблема навчання та виховання розумово відсталих підлітків в умовах виховної колонії (історико-педагогічний аспект) (стаття)	Проблеми пенітенціарної теорії і практики. Бюлетень Київського ін-ту внутр. справ. – 2001. – № 6. – С. 256–262. Фахове видання.	7	
66.	Олігофренопедагогіка та педологія (стаття)	– К.: Наук. метод. центр вищої освіти. Нові технології навчання. Наук.-метод. зб. – 2001. – № 28. – С. 142–146. Фахове видання.	5	
67.	Організація пропедевтичної практики майбутніх психологів у допоміжній школі-інтернаті (історія питання) (стаття)	Дефектологія. – 2001. – № 3. – С. 37–38. Фахове видання.	2	
68.	Музей дефектології України: історія його створення (стаття)	– К.: Наук. метод. центр вищої освіти. Нові технології навчання. Наук.-метод. зб. – 2001. – № 29. – С. 196–201. Фахове видання.	6	
69.	Окремі методологічні проблеми сучасних історико-педагогічних досліджень в галузі корекційної педагогіки (стаття)	Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі. Наук.-метод. зб. Ін-ту дефектології АПН України – 2001. – № 2. – С. 21–26. Фахове видання.	5	
70.	Теоретико-практичний внесок наукової школи професора І. Г. Єременка у розвиток корекційної педагогіки (стаття)	– К.: Наук. метод. центр вищої освіти. Нові технології навчання. Наук. метод. зб. – 2001. – № 30. – С. 229–234. Фахове видання.	6	
71.	Повернення із забуття: О. М. Щербина (стаття)	– К.: Наук. метод. центр вищої освіти. Проблеми освіти. Наук. метод. зб. – 2001. – № 26. – С. 205–212. Фахове видання.	7	
72.	Дослідження А. І. Селецьким окремих аспектів історії дефектологічної науки (стаття)	– К.: Наук. метод. центр вищої освіти. Проблеми освіти. Наук. метод. зб. – 2001. – № 24. – С. 204–210. Фахове видання.	6	

73.	Вплив творчості професора О.М.Граборова на розвиток української олігофренопедагогіки (стаття)	– К.: Наук. метод. центр вищої освіти. Нові технології навчання. Наук. метод. зб. – 2001. – № 31. – С. 206–216. Фахове видання.	10	
74.	Вивчення курсантами закладів освіти МВС України основ дефектології та педології (стаття)	Зб. наук. праць Нац. академії ПВУ ім. Б. Хмельницького. 2001. № 16. Частина 2. – С. 308–315. Фахове видання.	7	
75.	Соціалізація та ресоціалізація: два полосои формування особистості неповнолітніх засуджених з особливими потребами (історико-освітній компонент)	Проблеми пенітенціарної теорії і практики. Бюлетень Київського ін-ту внутр. справ. – 2001. №6. – С. 234-237. Фахове видання.	4	Кобильченко В.В.
76.	Проблема соціалізації розумово відсталих підлітків (історико-педагогічний аспект) (стаття)	Проблеми пенітенціарної теорії і практики. Бюлетень Київського ін-ту внутр. справ. – 2002. Спец. випуск. – С. 38–42. Фахове видання.	5	
77.	З історії класифікації засуджених-підлітків з особливостями розумового розвитку (стаття)	Проблеми пенітенціарної теорії і практики. Бюлетень Київського ін-ту внутр. справ. – 2002. – № 7. – С. 375–383. Фахове видання.	8	
78.	Внесок К.М. Турчинської в розвиток теорії та історії вітчизняної корекційної педагогіки (стаття)	– К.: Наук. метод. центр вищої освіти. Проблеми освіти Наук. метод. зб. – 2002. – № 29. – С. 116–126. Фахове видання.	10	
79.	Професор О.Й.Теплицька та українська корекційна педагогіка (стаття)	– К.: Наук. метод. центр вищої освіти. Проблеми освіти. Наук. метод. зб. – 2002. – № 27. – С. 292–301. Фахове видання.	10	
80.	Історія розвитку шефської роботи у спеціалізованих закладах освіти (корекційно-педагогічний аспект) (стаття)	– К.: Наук. метод. центр військової освіти МО України. “Військова освіта”, зб. наук. пр. – 2002. – № 10. – С. 190–199. Фахове видання.	9	

81.	Психічна ортопедія: історія становлення та розвитку (стаття)	– К.: Наук. метод. центр вищої освіти “Нові технології навчання”, наук. метод. зб. – 2002. – № 32. – С. 194–202. Фахове видання.	8	
82.	Внесок наукової школи академіка В. М. Синьова в розвиток загальної та спеціальної психолого-педагогічної науки (стаття)	– К.: Наук. метод. центр вищої освіти “Нові технології навчання”, наук. метод. зб. – 2002. – № 33. – С. 137–145. Фахове видання.	8	
83.	Із історії підготовки кадрів для допоміжних закладів освіти (кінець XIX – початок XX ст.) (тези)	Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми професійної підготовки фахівців соціальної роботи в Україні і за рубежом» (Ужгород, 5–6 травня 2003 р.) – Ужгород: УНУ, 2003. – С. 309–312.	4	
84.	Формування самооцінки у дітей з особливостями розумового розвитку та її вплив на формування злочинної діяльності (історико-педагогічний аспект) (стаття)	Збірник наукових праць молодих вчених, курсантів, студентів. Київський юрид. ін-т МВС, 2003. – С. 129–133.	5 2	Суханов Р.В.
85.	Внесок вітчизняних дефектологів у становлення та розвиток диференційованого навчання учнів допоміжної школи (стаття)	– К.: Наук. метод. центр вищої освіти. “Проблеми освіти”, наук. метод. зб., 2003. – № 31. – С. 226–233. Фахове видання.	7	
86.	Щодо питання вивчення основ історії загальної та спеціальної педагогіки у спеціалізованому закладі освіти (стаття)	Проблеми пенітенціарної теорії та практики. Бюлетень Київського ін-ту внутр. справ. – 2003. – № 8. – С. 382–389. Фахове видання.	7	
87.	Експерсія (стаття)	Спеціальна педагогіка: понятійно-термінологічний словник. – Луганськ: “Альма-матер”, 2003. – С. 123.	1	
88.	Емпатія (стаття)	Спеціальна педагогіка: понятійно-термінологічний словник. – Луганськ: “Альма-матер”, 2003. – С. 125–126.	2	

89.	Жорстокість (стаття)	Спеціальна педагогіка: понятійно-термінологічний словник. – Луганськ: “Альма-матер”, 2003. – С. 133.	1	
90.	Ініціативність (стаття)	Спеціальна педагогіка: понятійно-термінологічний словник. – Луганськ: “Альма-матер”, 2003. – С. 162.	1	
91.	Кмітливість (стаття)	Спеціальна педагогіка: понятійно-термінологічний словник. – Луганськ: “Альма-матер”, – С. 176.	1	
92.	Конфлікт (стаття)	Спеціальна педагогіка: понятійно-термінологічний словник. – Луганськ: “Альма-матер”, 2003. – С.183.	1	
93.	Заохочення (стаття)	Спеціальна педагогіка: понятійно-термінологічний словник. – Луганськ: “Альма-матер”, – С. 141–142.	2	
94.	Естетичне виховання (стаття)	Спеціальна педагогіка: понятійно-термінологічний словник. – Луганськ: “Альма-матер”, 2003. – С. 128–129.	2	
95.	Пенітенціарна дефектологія (стаття)	Спеціальна педагогіка: понятійно-термінологічний словник. – Луганськ: “Альма-матер”, 2003. – С. 284–285.	2	
96.	Дефектологічна спрямованість діяльності наукового об’єднання майбутніх психологів (тези)	Матеріали IV міжнародн. науково-практ. конференції “Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами” (Київ, 26-27 листопада 2003 р.) – К.: Ун-т “Україна”, 2003. – С. 156–157.	2	
97.	Окремі аспекти надання шефської допомоги курсантами вищого навчального закладу МВС України школам міста Києва (тези)	Матеріали науково-практичної конференції “Вищі навчальні заклади – Києву” – К.: КДЦНТЕІ, 2004. – С. 11–15.	5	
98.	До періодизації розвитку теорії та практики корекційного навчання учнів допоміжної школи (стаття)	– К.: Наук. метод. центр вищої освіти Науково-методичний збірник “Нові технології навчання” – 2004. – № 36. – С. 18–22. Фахове видання.	5	

99.	Вплив загальної дидактики на вдосконалення змісту навчання дітей з особливостями розумового розвитку у 30-ті рр. ХХ ст. (стаття)	Дефектологія. – 2004. – № 2. – С. 53–55. Фахове видання.	3	
100.	З історії викладання в допоміжній школі суспільних навчальних дисциплін (стаття)	– К.: Наук. метод. центр вищої освіти “Проблеми освіти”, наук. метод. зб. – 2004. – № 35. – С. 95–102. Фахове видання.	7 4	Русіна І.М.
101.	Із історії становлення теоретичних та методичних основ корекційного навчання дітей із особливостями розумового розвитку (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) (стаття)	– К.: Наук. метод. центр вищої освіти “Проблеми освіти”, наук. метод. зб. – 2004. – № 37. – С. 95–103. Фахове видання.	8	
102.	Теорія та практика корекційного навчання учнів допоміжної школи в історико-педагогічному аспекті (стаття)	Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі. Наук.-метод. зб. Ін-ту дефектології АПН України – 2004. – № 5. – С. 45–48. Фахове видання.	8	
103.	Вплив філантропічних ідей ХVІІІ–ХІХ ст. на розвиток загальної і спеціальної педагогіки (стаття)	Збірник наукових праць молодих вчених, курсантів, студентів – К.: Київський юрид. ін-т МВС, 2004. – С. 80–88.	8	
104.	Українська історіографія історії загальної та спеціальної педагогіки в контексті розвитку сучасної вищої школи (стаття)	Проблеми пенітенціарної теорії і практики. Бюлетень Київського ін-ту внутр. справ – 2004. – № 9. – С. 451–457. Фахове видання.	6	
105.	Правове виховання курсантів вищих навчальних закладів МВС України: сутність, функції та механізм (монографія)	– К.: Київський юрид. ін-т МВС, 2004. – 184 с.	184 84	Легуша С.М.
106.	Шефська робота як засіб формування гуманістичної спрямованості майбутніх психологів (тези)	Матеріали ІІІ Всеукраїнського наук.-практ. семінару “Створення системи забезпечення психологічної та психофізіологічної надійності персоналу”. – К.: Київський юрид. ін-т МВС, 2005. – С. 180–187.	7	
107.	Вдосконалення змісту освіти учнів із особливостями розумового розвитку в історії корекційної педагогіки (стаття)	Дефектологія. – 2005. – № 1. – С. 45–48. Фахове видання.	4	
108.	Корекційне навчання учнів допоміжних закладів освіти: витоки, становлення та розвиток (друга половина ХІХ – перша половина ХХ ст.) (монографія)	– К.: Вид. Паливода А.В., 2005. – 326 с.	326	

109.	Основні наукові здобутки В.М. Синьова та його наукової школи. (стаття)	Наукові школи НПУ ім. М.П. Драгоманова. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2005, – С. 138–243.	6 4	Шеремет М.К.
110.	Основні тенденції розвитку навчання розумово відсталих дітей на різних етапах його становлення (кінець XIX – перша половина XX ст.) (стаття)	Дефектологія. – 2005. – № 3. – С. 50–52. Фахове видання.	3	
111.	Проблема гуманізації навчання розумово відсталих дітей в історії олігофренопедагогіки (стаття)	Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі. Наук.-метод. зб. Ін-ту спец. педагогіки АПН України – 2005. – № 6. – С. 84–88. Фахове видання.	4	
112.	Основні тенденції розвитку олігофренопедагогіки кінця 20-х початку 30-х рр. XX ст. (стаття)	– К.: Наук. метод. центр вищої освіти. Нові технології навчання: Наук.-метод. зб. – 2005. – № 8. – С. 130–140. Фахове видання.	10	
113.	Профілактика правопорушень як процес соціалізації неповнолітніх з особливостями розумового розвитку (історико-педагогічний аспект) (тези)	Матеріали I Кримської конференції: Реабілітація дітей з особливостями психофізичного розвитку: сучасність і перспективи (Сімферополь, 28 листопада 2005 р.). – Сімферополь: Кримське навчально-пед. видання, 2005. – С. 207–212.	6 4	Суханов Р.В.
114.	Вплив історико-правових знань на формування особистості учня (стаття)	Зб. наукових праць молодих вчених, курсантів, студентів. – К.: Київський юрид. ін-т МВС, 2005. – С. 197–204.	8	
115.	Соціалізація неповнолітніх з особливостями розвитку як засіб профілактики правопорушень (історико-педагогічний аспект) (стаття)	Зб. наукових праць молодих вчених, курсантів, студентів – К.: Київський юрид. ін-т МВС, 2005. – С. 178–185.	8 4	Суханов Р.В.
116.	Історико-правова освіта учнів спеціальної школи в історико-педагогічному аспекті (стаття)	Проблеми пенітенціарної теорії і практики. Бюлетень Київського ін-ту внутр. справ. – 2005. – № 10. – С. 451–457. Фахове видання.		
117.	Из опыта взаимодействия будущих психологов правоохранительных органов и студентов-дефектологов (тези)	Матеріали міжнародної науково-практичної конференції: «Делінквентна поведінка дітей та молоді: сучасні технології протидії» (Одеса, 11–12 лютого 2006 р.) – Одеса: Одеський юрид. ін-т, 2006. – С. 293–297.	4	

118.	Із історії зародження та розвитку державної опіки над дітьми-сиротами з особливими потребами (кінець XIX – початок XX ст.) (стаття)	– К.: Наук. метод. центр вищої освіти. Нові технології навчання: Наук.-метод. зб. – 2006. – № 41. – С. 46–49. Фахове видання.	3	
119.	Організаційно-методичні витоки навчання розумово відсталих дітей (друга половина – початок XX ст.) (стаття)	Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі. Наук.-метод. зб. Ін-ту спец. педагогіки АПН України – 2006. – № 7. – С. 85–88. Фахове видання.	4	
120.	Проблеми і здобутки вітчизняної олігофренодидактики (кінець 30 – початок 50-х рр XX ст.) (стаття)	Зб. наукових праць К-ПДУ: серія соціально-педагогічна. Вип.6. – Кам'янець-Подільський: ПП. Мошинський В. С. – 2006. – № 6. – С. 53–58. Фахове видання.	5	
121.	Ж. Демор та вітчизняна олігофренопедагогіка (стаття)	Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі. Наук.-метод. зб. Ін-ту спец. педагогіки АПН України – 2006. – № 8. – С. 174–177. Фахове видання.	4	
122.	Академік В. М. Синьов та вітчизняна юридична психологія (тези)	Матер. Всеукраїнської науково-практичної конференції: «Актуальні проблеми юридичної психології» – К.: Київський нац. ун-т внутрішніх справ, 2006, – С. 50–54.	4	
123.	Методологічні засади вивчення історії спеціальної педагогіки (стаття)	Юридична психологія та педагогіка, 2007, № 1. – С. 281–289.	8	
124.	Теоретико-методичні засади психологічного супроводу підлітків, які перебувають в умовах пенітенціарного закладу (стаття)	Юридична психологія та педагогіка, 2007, № 2. – С. 145–153.	9 4	Кобильченко В.В.
125.	Теорія і практика корекційного навчання дітей з обмеженими розумовими можливостями в Україні (друга пол. XIX ст. – перша пол. XX ст.) (автореф. дис. доктора. пед. наук)	Ін-т спец. педагогіки АПН України, 2008.	38	

II. Наукові та практичні роботи, опубліковані після захисту докторської дисертації

126.	Девіантна поведінка підлітків з особливостями розвитку інтелекту: основні форми проявів та психопрофілактична робота з ними (стаття)	Дефектологія. – 2008. – № 4. – С. 36–41. Фахове видання.	5 2	Христюк О.С.
127.	Методологічні засади тренінгу професійної рефлексії (тези)	Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції: «Впровадження тренінгових технологій у підготовку персоналу ОБС» (м. Київ, 31 жовтня 2008 р.) К.: Київський нац. ун-т внутрішніх справ, 2008. – С. 103–106.	4 2	Кобильченко В.В.
128.	Необхідність впровадження тренінгових технологій у навчальні заклади системи МВС України (тези)	Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції: «Впровадження тренінгових технологій у підготовку персоналу ОБС» (м. Київ, 31 жовтня 2008 р.) – К.: Київський нац. ун-т внутрішніх справ, 2008. – С. 59–61.	3 2	Перепечина Н.М.
129.	Корекційне навчання розумово відсталих дітей (друга половина XIX – перша половина XX ст.): теоретичний аспект (стаття)	Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі: Наук.-метод. зб. Ін-ту спец. педагогіки АПН України – 2008. – № 10. – С. 331–335. Фахове видання.	5	
130.	Пенітенціарні аспекти педагогіки співпраці академіка В.М. Синьова (стаття)	Вісник Академії управління МВС. – 2008. – № 3. – С. 170–177.	7	
131.	Історико-психологічні засади девіантної поведінки підлітків (стаття)	Вісник Академії управління МВС, 2008. № 4. – С. 183–193.	10	
132.	Теорія і практика позааудиторної роботи з курсантами у навчальних закладах правоохоронного спрямування (стаття)	Юридична психологія та педагогіка. – 2008. – № 2. – С. 54–63. Фахове видання.	9 5	Супрун Д.М.
133.	Філантропічні ідеї XVIII – XIX ст. та їхній вплив на розвиток загальної і спеціальної педагогіки (стаття)	Юридична психологія та педагогіка. – 2008. – № 2. – С. 105–114. Фахове видання.	9	

134.	Вікова психологія та навчальна практика курсантів-психологів (тези)	Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції: «Філософські, методологічні та психологічні проблеми права» (м. Київ, 31 січня 2009 р.) – К.: Київський нац. ун-т внутрішніх справ, 2009. – С.160–162.	2 1	Перепечина Н.М.
135.	Особистість працівника правоохоронної сфери (із історії питання) (тези)	Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції: «Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток» (Одеса, 19 лютого 2009 р.) – Одеса: Одеський держ. ун-т внутрішніх справ, 2009. – С. 239–241.	2 1	Перепечина Н.М.
136.	Соціально-психологічні аспекти девіантної поведінки (стаття)	Соціальна психологія, 2009, № 1. – С. 150–159.	9 5	Перепечина Н.М.
137.	Особливості профілактики девіантної поведінки серед неповнолітніх з вадами розумового розвитку (тези)	Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції: «Девіантна поведінка підлітків: соціальний, психологічний, юридичний аспекти» (м. Харків, 14 березня 2009 р.) – Харків: Харківський нац. ун-т внутрішніх справ, 2009. – С. 149–151.	3 1	Христюк О.С.
138.	Тренінг професійної рефлексії (методичні засади) (тези)	Матеріали V міжнародної науково-практичної конференції: «Психологічні технології в екстремальних видах діяльності» (Донецьк, 28-29 травня 2009 р.) – Донецьк: Донецький юрид. ін-т ЛДУВС, 2009. – С. 177–180	3 1	Кобильченко В.В.
139.	Особистість соціального працівника правоохоронної системи (з історії питання) (стаття)	Вісник Академії управління МВС, 2009, № 1. – С. 189–198. Фахове видання.	9 5	Супрун Д.М.
140.	Із історії започаткування диференційованого навчання учнів допоміжної школи (стаття)	Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі: Наук.-метод. зб. Ін-ту спец. педагогіки НАПН України – 2009. – № 11. – С. 234–240. Фахове видання.	6	
141.	Методологічні засади історії корекційного навчання учнів допоміжної школи (стаття)	Теорія і практика олігофренопедагогіки та спеціальної психології: Наук.-метод. зб. Ін-ту спец. педагогіки НАПН України – 2009. – № 4. – С. 11–22.	11	

142.	Корекційне виховання учнів допоміжної школи засобами учнівського самоврядування (монографія)	– К.: МП «Леся», 2009. – 212 с.	212	
143.	Вікова і педагогічна психологія та організація навчальної практики курсантів-психологів (стаття)	Юридична психологія та педагогіка. – 2009. – № 1. – С. 114–120. Фахове видання.	7	
144.	Психологічні основи попередження злочинності серед неповнолітніх (теоретичний аспект) (стаття)	Юридична психологія та педагогіка. – 2009. – № 1. – С. 121–131. Фахове видання.	10 5	Перепечина Н.М.
145.	Державна опіка над дітьми-сиротами з особливими потребами (стаття)	Юридична психологія та педагогіка. – 2009. – № 2. – С. 40–48. Фахове видання.	8 4	Супрун Д.М.
146.	Підвищення якості галузевої освіти як пріоритетне завдання в умовах реформування системи навчальних закладів МВС України (тези)	Матеріали науково-практичної конференції: «Актуальні питання управління ОВС у сучасних умовах» (Київ, 30 жовтня 2009 р.). – К.: Академія управління МВС, 2009. – С. 172–174.	3 1	Пуйко В.М.
147.	Самовиховання і його значення у процесі розвитку особистості (стаття)	Нові технології навчання. Наук.-метод. зб. Ін-ту інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. – 2009. – № 56. – С. 48–54. Фахове видання.	7 3	Супрун Д.М.
148.	Розумове виховання як основа становлення особистості (стаття)	Проблеми освіти. Наук.-метод. зб. Ін-ту інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. – 2009. – № 59. – С. 38–42. Фахове видання.	5	
149.	Організаційно-методичні засади корекційного навчання розумово відсталих дітей в Україні (стаття)	Проблеми освіти. Наук.-метод. зб. Ін-ту інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. – 2009. – № 61. – С. 40–48. Фахове видання.	8	
150.	Взаємодія курсантів-психологів із дитячими закладами освіти (тези)	Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції: «Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток» (Одеса, 19 лютого 2010р.) – Одеса: Одеський держ. ун-т внутрішніх справ, 2010. – С. 350–351.	2 1	Філімонова О.С.

151.	Взаємодія працівників ОВС з педагогічними колективами професійних ліцеїв (тези)	Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції: «Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток» – (Одеса, 19 лютого 2010 р.) – Одеса: Одеський держ. ун-т внутрішніх справ, 2010. – С. 86–88.	2 1	Глушко Н.В. Глушко К.В.
152.	Проблема нещирості військово-службовців внутрішніх військ МВС України у професійній діяльності (тези)	Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції: «Філософські, методологічні та психологічні проблеми права» (м. Київ, 23 квітня 2010 р.) – К.: Київський нац. ун-т внутрішніх справ, 2010. – С. 55–56	2 1	Задніпрянець Є.В.
153.	Психологічні особливості професійної діяльності працівників УБОЗ МВС України (тези)	Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції: «Філософські, методологічні та психологічні проблеми права» (м. Київ, 23 квітня 2010 р.) – К.: Київський нац. ун-т внутрішніх справ, 2010. – С. 202–203	2 1	Сірик Є.В.
154.	Індивідуально-психологічні особливості курсантів ВНЗ МВС України як фактор необхідності надання психологічної допомоги (тези)	Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції: «Актуальні питання психологічного забезпечення навчально-виховного процесу у ВНЗ» (м. Київ, 21 травня 2010 р.) – К.: Київський нац. ун-т внутрішніх справ, 2010. – С. 56–58	2 1	Задніпрянець Є.В.
155.	Соціально-педагогічний підхід до запобігання поширенню пияцтва серед беспритульних дітей (стаття)	Юридична психологія та педагогіка. – 2010. – № 1. – С. 233–239. Фахове видання.	6 3	Філімонова О.С.
156.	Змістове наповнення корекційного навчання розумово відсталих дітей в Україні (стаття)	Дефектологія – 2010. – № 2. – С. 38–42. Фахове видання.	4	
157.	Профілактика наркоманії серед підлітків як актуальна психолого-педагогічна проблема (стаття)	Юридична психологія та педагогіка. – 2010. – № 2. – С. 218–223. Фахове видання.	6 3	Філімонова О.С.
158.	Із історії започаткування диференційованого навчання учнів допоміжних шкіл (стаття)	Теорія і практика олігофренопедагогіки та спеціальної психології: Наук.-метод. зб. Ін-ту спец. педагогіки НАПН України – 2010. – № 5. – С. 3–9.	6	

159.	Підготовка персоналу для допоміжних закладів освіти (кінець XIX – початок XX ст.) (стаття)	Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: Наук.-метод. зб. ін-ту спец. педагогіки НАПН України – 2010. – № 1. – С. 273–280. Фахове видання.		
160.	Основи історії загальної та спеціальної педагогіки у спеціалізованому закладі освіти (стаття)	Дитина із сенсорними порушеннями: розвиток, навчання, виховання: Наук.-метод. зб. ін-ту спец. педагогіки НАПН України – 2010. – № 1. – С. 219–226.	8	
161.	Внесок наукової школи академіка В.М. Синьова в розвиток загальної та спеціальної психолого-педагогічної науки (стаття)	Професор В.М. Синьов: до 70-річчя від дня народження. Бібліографічний покажчик. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2010. – С. 13–23.	9	
162.	Психологічні засади консультування сімей підлітків-правопорушників (стаття)	Юридична психологія та педагогіка. – 2011. – № 1. – С. 246–252. Фахове видання.	6 3	Кобильченко В.В.
163.	Проблеми організаційно-правового забезпечення навчального процесу у ВНЗ системи МВС: питання удосконалення (стаття)	Юридична психологія та педагогіка. – 2011. – № 1. – С. 145–149. Фахове видання.	6 3	Бузунов Р.А.
164.	Значення релігії в досягненні мети кримінального покарання: психолого-педагогічні та організаційно-правові аспекти (тези)	Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції: «Теоретичні та практичні проблеми удосконалення діяльності кримінально-виконавчої системи України» (м. Київ, 4 травня 2010 р.) – К.: Нац. академія внутрішніх справ, 2011. – С. 45–47	3 1	Пуйко В.М.
165.	Навчальна практика курсантів-психологів ОВС (тези)	Матеріали науково-методичної конференції: «Інноваційні технології підготовки правоохоронців» (м. Київ, 22 квітня 2011 р.) – К.: Нац. академія внутрішніх справ, 2011. – С. 45–47	3 1	Супрун Д.М.

166.	Из опыта взаимодействия будущих психологов правоохранительных органов и студентов-дефектологов (тези)	Матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції: «Формирование личности ребенка с особыми потребностями в условиях меняющегося мира» (Республіка Білорусь, м. Мінськ, 15 січня – 15 березня 2011 р.). http://www.bspu.by/	6 3	Супрун Д.Н.
167.	Питання соціальної реабілітації дезадаптованих підлітків (стаття)	Юридична психологія та педагогіка. – 2011. – №2. – С. 246–254. Фахове видання.	9 3	Глушко Н.В.
168.	Педагогічна профілактика куріння серед дітей та підлітків (стаття)	Юридична психологія та педагогіка. – 2011. – № 2. – С. 281–288. Фахове видання.	8 3	Лящук О.С.
169.	Соціальний педагог правоохоронної системи (з історії питання) (стаття)	Юридична психологія та педагогіка. – 2011. – № 2. – С. 289–297. Фахове видання.	9	
170.	Девіантна поведінка підлітків (історико-соціальний аспект) (стаття)	Дитина із сенсорними порушеннями: розвиток, навчання, виховання: Наук.-метод. зб. Ін-ту спец. педагогіки НАПН України – 2011. – № 2. – С. 226–233.	8 3	Супрун Д.М.
171.	Екскурсія (стаття)	Дефектологічний словник: навч. посіб. – К.: МП «Леся», 2011. – С. 147–148.	2	
172.	Емпатія (стаття)	Дефектологічний словник: навч. посіб. – К.: МП «Леся», 2011. – С. 149–150.	2	
173.	Жорстокість (стаття)	Дефектологічний словник: навч. посіб. – К.: МП «Леся», 2011. – С. 157–158.	2	
174.	Ініціативність (стаття)	Дефектологічний словник: навч. посіб. – К.: МП «Леся», 2011. – С. 193–194.	2	
175.	Кмітливість (стаття)	Дефектологічний словник: навч. посіб. – К.: МП «Леся», 2011. – С. 216.	1	

176.	Конфлікт (стаття)	Дефектологічний словник: навч. посіб. – К.: МП «Леся», 2011. – С. 224.	1	
177.	Заохочення (стаття)	Дефектологічний словник: навч. посіб. – К.: МП «Леся», 2011. – С. 167.	1	
178.	Естетичне виховання (стаття)	Дефектологічний словник: навч. посіб. – К.: МП «Леся», 2011. – С. 153–154.	2	
179.	Пенітенціарна дефектологія (стаття)	Дефектологічний словник: навч. посіб. – К.: МП «Леся», 2011. – С. 346.	1	
180.	Педагогіка як навчальна дисципліна в контексті духовної освіти (стаття)	Труди Київської Духовної академії. – 2011. – №15. – С. 323–333.	10 28 28 28 28 28	
181.	Змістове наповнення корекційного навчання розумово відсталих дітей в Україні (друга половина ХІХ – перша половина ХХ ст.) (стаття)	Теорія і практика олігофренопедагогіки та спеціальної психології: Наук.-метод. зб. Ін-ту спец. педагогіки НАПН України, 2011. – № 6. – С. 126–134.	8	
182.	Організаційно- педагогічні аспекти формування здоров'язбережувальної діяльності курсантів вищих навчальних закладів системи МВС	Зб. наук. праць Всеукр. наук.-практ. конф. (7 квіт. 2011 р.) / Харківський нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Харків, 2011. – С. 218–222.	5 3	Лящук О. С.
183.	Значення релігії в досягненні мети кримінального покарання: психолого-педагогічні та організаційно-правові аспекти	Матеріали ІV Покровських міжнародних місіонерсько- просвітницьких читань «Тисячолітні традиції просвіти під покровом премудрості Божої» (м. Київ, 25-27 жовтня 2011 р.) – Полтава: ТОВ «АСМ», 2012. – С. 104–109.	5 3	Пуйко В.М.
184.	Внесок Г.О. Радова у розбудову вітчизняної пенітенціарної теорії і практики (стаття)	Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби, 2012. – № 1. – С. 162–169.	8 3	Пуйко В.М.
185.	Георгій Радов: внесок у пенітенціарію (стаття)	Закон і обов'язок, 2012. – № 9. – С. 6.	1	Пуйко В.М.

186.	Внесок Г.О. Радова у розбудову пенітенціарної теорії та практики (стаття)	Юридична Україна , 2012. – № 4. – С. 75–79. Фахове видання.	5 3	Пуйко В.М.
187.	Вплив філантропічних ідей XVIII – XIX ст. на розвиток пенітенціарної теорії та практики (стаття)	Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби, 2012. – № 2. – С. 123–133.	10 5	Пуйко В.М.
188.	Зв'язок наукової спадщини Г.І. Челпанова із православного психологією та педагогікою (стаття)	Матеріали міжнародної науково-практичної конференції: «Г.І. Челпанов і його роль у розвитку психологічної освіти слов'янських держав» (м. Маріуполь, 20-21 квітня 2012 р.) – Маріуполь: ПДТУ, 2012. – С. 142–145.	4 2	Воят П.М.
189.	Використання логічних блоку-структур (ЛБС) у корекційно-виховному процесі допоміжної школи (стаття)	Дефектологія. Особлива дитина: навчання і виховання. – 2012. – № 1. – С. 18–21. Фахове видання.	4	
190.	Релігія та кримінальне покарання: психолого-педагогічні та організаційно-правові зв'язки (стаття)	Матеріали XII науково-практичної конференції: «Особистість, суспільство, держава: розуміння свободи і відповідальності» (м. Київ, 17 травня 2012 р.) – К.: НАУ, 2012. – С. 42–45.	3 1	Пуйко В.М.
191.	Приклад суспільної самопожертви як закономірна ознака християнської духовності (Дж. Говард, Ф. Гааз, Ю. Новицький) (стаття)	Матеріали V Покровських міжнародних місіонерсько-просвітницьких читань «Досвід християнської святості в освітньому просторі: минуле і майбутнє» (м. Київ, 22-25 жовтня 2012 р.) – Полтава: ТОВ «АСМ», 2012. – С. 114–116.	3 1	Пуйко В.М.
192.	Значення взаємодії пенітенціарних установ і релігійних організацій для досягнення мети кримінальних покарань (стаття)	Матеріали III науково-теоретичної конференції: «Проблеми та стан дотримання захисту прав людини в Україні» (м. Київ, 29 листопада 2012 р.) – К.: НАВС, 2012. – С. 117–118.	2 1	Пуйко В.М.
193.	Соціальна реабілітація дезадаптованих старших підлітків: основні етапи та напрями (стаття)	Юридична психологія та педагогіка. – 2012. – №1. – С. 220–228. Фахове видання.	7 3	Глушко Н.В.

194.	Профілактика вживання учнями інтернатних закладів освіти психоактивних речовин: проблеми та шляхи розв'язання	Юридична психологія та педагогіка. – 2012. – №2. – С. 246–254. Фахове видання.	8 3	Лящук О.С.
195.	Вплив психолого-педагогічних знань на розвиток духовної освіти (стаття)	Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції: «Актуальні питання психологічного забезпечення навчально-виховного процесу у ВНЗ» (м. Київ, 25 травня 2012 р.) – К.: Національна академія внутрішніх справ, 2012. – С. 208–211	4 2	Супрун Д.М.
196.	Філантропічні ідеї (XVIII – XIX ст.) та їхній вплив на розвиток педагогічної науки та практики (стаття)	Труди Київської Духовної академії. – 2012. – №16. – С. 347–355.	8 5	Супрун Д.М.
197.	Учніське самоврядування в загальній та спеціальній педагогіці (стаття)	Теорія і практика олігофренопедагогіки та спеціальної психології: Наук.-метод. зб. Ін-ту спец. педагогіки НАПН України – 2012. – № 7. – С. 72-81.	10	
198.	Вплив гуманістичних ідей XVIII – XIX ст. на розвиток загальної та спеціальної педагогіки (стаття)	Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: Наук.-метод. зб. Ін-ту спец. педагогіки НАПН України – 2012. – № 3. Частина 1. – С. 149–155. Фахове видання.	8 5	Супрун Д.М.
199.	Підготовка майбутніх священнослужителів до виконання душпастирської місії в пенітенціарних установах (стаття)	Труди Київської Духовної академії. – 2012. – №17. – С. 313–318.	5 3	Пуйко В.М.
200.	Психолого-педагогічні засади виховання майбутніх священнослужителів (стаття)	Матеріали міської науково-практичної конференції: «Комплексне духовно-моральне виховання особистості в дошкільних, шкільних та позашкільних навчальних закладах засобами української культури, традицій та мистецтва» (м. Київ, 6 лютого 2013 р.) – К.: Департамент освіти і науки, молоді та спорту КМДА, 2013. – С. 28–31.	4	

201.	Використання логічних блоку-структур (ЛБС) у навчально-виховному процесі недільної школи (з досвіду роботи недільних шкіл Кривого Рогу) (стаття)	Матеріали міської науково-практичної конференції: «Комплексне духовно-моральне виховання особистості в дошкільних, шкільних та позашкільних навчальних закладах засобами української культури, традицій та мистецтва» (м. Київ, 6 лютого 2013 р.) – К.: Департамент освіти і науки, молоді та спорту КМДА, 2013. – С. 31–39.	9 6	Божко О.О.
202.	Єдинство личности в православном богословии и современной психологии (постановка проблемы) (статья)	Електронний журнал Київської духовної академії Апробаційні статті. – 21.01. 2013. http://www.kdais.kiev.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=22&Ite	6 3	Игумен Исаакий (Яворский)
203.	Психология страдания в свете православного учения. Православный подход к психотерапии и психологическому консультированию (статья)	Електронний журнал Київської духовної академії Апробаційні статті. – 12.11. 2013. http://www.kdais.kiev.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=22&Ite	10 3	Игумен Исаакий (Яворский)
204.	Методологічні підходи до визначення напрямів дослідження процесу формування професійної компетентності у курсантів ДПтСУ при вивченні тактико-спеціальної підготовки (стаття)	Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Державна пенітенціарна служба України: історія, сьогодення та перспективи розвитку у світлі міжнародних пенітенціарних стандартів та концепції державної кримінально-виконавчої служби» (м. Київ, 28-29 березня 2013 р.) – К.: ДПтСУ: ВД «Дакор», 2013. – С. 340–342.	3 1	Дука О.А.
205.	Людина з особливими потребами у сфері пастирської служби (стаття)	Труди Київської Духовної академії. – 2013. – №18. – С. 333–340.	8	
206.	Медіаосвіта в соціалізуючому вимірі особистості дитини з особливостями психічного розвитку (кадровий аспект) (стаття)	Зб. ст. матеріалів методичного семінару «Медіаосвіта в Україні: наукова рефлексія викликів, практик, перспектив» (м. Київ, 3 квітня 2013 р.) – К.: НАПН, 2013. – С. 449–458.	9	

207.	История обучения, воспитания и ресоциализации умственно отсталых подростков в условиях воспитательной колонии (статья)	Сб. науч. ст. учас. V Международного теоретико-методологического семинара «Специальная педагогика и специальная психология: современные проблемы теории, истории, методологии» (г. Москва, МГПУ, 08 – 09 апреля 2013 г.) – М.: ЛОГОМАГ, 2013. Т.1. – С. 157–162.	6 3	Кушнарёв С.В.
208.	Предпосылки обеспечения культурных прав умственно отсталых детей в истории развития теории и практики олигофренопедагогики (20-30-е годы XX века) (статья)	Сб. науч. ст. учас. V Международного теоретико-методологического семинара «Специальная педагогика и специальная психология: современные проблемы теории, истории, методологии» (г. Москва, МГПУ, 08 – 09 апреля 2013 г.) – М.: ЛОГОМАГ, 2013. Т.2. – С. 93–98.	6 3	Ежова Т.Е.
209.	Особистість вихователя спеціальної школи-інтернат (стаття)	Дефектологія. Особлива дитина: навчання і виховання. – 2013. – № 2. – С. 15–17. Фахове видання.	3	
210.	Підготовка пенітенціарного персоналу до співпраці із представниками релігійних організацій в процесі виправлення та ресоціалізації засуджених (стаття)	Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби, 2013. – № 1 (3). – С. 183–190.	8 4	Пуйко В.М.
211.	Роль міжнародної стандартної класифікації освіти у вирішенні проблеми диференціації освіти дітей з особливими потребами (стаття)	Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: Наук.-метод. зб. Ін-ту спец. педагогіки НАПН України – 2013. – № 3. Частина 1. – С. 173–180. Фахове видання.	8 4	Ярмола Н.А.
212.	Особистість педагога-дефектолога – запорука успіху в питаннях вирішення завдань соціалізації вихованців спеціального закладу освіти (стаття)	Наукові записки / Ред.кол.: С.П. Радул, С.П. Величко та ін. – Вип.123. – Т. II – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. – С. 328–332. Фахове видання.	8 4	Мельниченко М.В.
213.	Деадаптація підлітків: причини і наслідки (стаття)	Юридична психологія та педагогіка. – 2013. – №2. – С. 30–39. Фахове видання.	10 4	Глушко Н.В.

214.	Формування професійної компетентності у курсантів ВНЗ ДПтС України як мета їх фахової підготовки (стаття)	Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Сучасна наука – пенітенціарній практиці» (м. Київ, 24 жовтня 2013 р.) – К.: ДПтСУ: ВД «Дакор», 2013. – С. 421–424.	4 2	Дука О.А.
215.	Пенітенціарна ідея генерала Георгія Радова як теоретико-правова основа душпастирської місії в тюрмі (стаття)	Матеріали VI Покровських міжнародних місіонерсько-просвітницьких читань «Світло Володимирова крізь віхи тисячоліть» (м. Київ, 29-31 жовтня 2013) – Полтава: ТОВ «АСМ», 2013. – С. 114–116.	3 2	Пуйко В.М.
216.	Церковно-приходська школа: історичний аспект (стаття)	Матеріали VI Покровських міжнародних місіонерсько-просвітницьких читань «Світло Володимирова крізь віхи тисячоліть» (м. Київ, 29-31 жовтня 2013) – Полтава: ТОВ «АСМ», 2013. – С. 117–119.	3 2	Божко О.О.
217.	Формування професійної компетентності у курсантів ВНЗ ДПтС України прививченні тактико-спеціальної підготовки (тези)	Тези доповідей науково-теоретичної конференції «Сучасні інновації в педагогіці вищої школи» (м. Київ, 29 листопада 2013 р.) – К.: НАВС, 2013. – С. 79 – 81.	3 1	Дука О.А.
218.	Педагогічна характеристика нормативно затверджених засобів професійно-стрілецької підготовки працівників ОВС України (тези)	Тези доповідей науково-теоретичної конференції «Сучасні інновації в педагогіці вищої школи» (м. Київ, 29 листопада 2013 р.) – К.: НАВС, 2013. – С. 89 – 91.	3 1	Нестеренко А.В.
219.	Взаимодействие будущих психологов правоохранительных органов и дефектологов (из опыта работы) (статья)	Педагогика и психология. Казахский НПУ им. Абая, 2013. – №3 (16). – С. 144-147. Фахове видання.	3 2	Супрун Д.Н.
220.	Весілля чи гра? (стаття)	Академический летописец. Студенческий журнал КДАиС, 2013. – №2(13). – С. 62-63.	2	
221.	Духовно-просветительская работа воскресной школы Курьяжской воспитательной колонии им.А.С. Макаренко (стаття)	Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби, 2013. – № 2 (4). – С. 153–159.	7 2	Хворост А.А. Божко А.А.

222.	Життєвий шлях генерала Георгія Радова: відродження духовності ув'язнених як особисте завдання (стаття)	Труди Київської Духовної академії. – 2013. – №19. – С. 332–338.	7 3	Пуйко В. М.
223.	Роздуми педагога (стаття)	Родительский клуб. Журнал для обычных родителей необычных детей, 2013. №3–4 (15–16). – С. 7–8.	2	
224.	Педагог, вчений, поет... (стаття)	Родительский клуб. Журнал для обычных родителей необычных детей, 2013. №3–4 (15–16). – С. 38.	1	
225.	Використання логічних блоку-структур у навчально-виховному процесі Недільної школи (стаття)	Матеріали науково-практичної конференції «Питання методики і практики викладання в Недільній школі» (м. Кривий Ріг, 16–17 жовтня 2012 р.) – Кривий Ріг: Духовно-просвітницький центр при храмі Різдва Присвятої Богородиці, 2014. – С. 13 –17.	5 3	Божко О.О.
226.	Погляд Г. О. Радова: яким має бути сучасний працівник УВП? (стаття)	Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби, 2014. – Спец. номер. – С. 154–158.	5 3	ОбжелянськаН.В. ПетроваА.В.
227.	Життєвий шлях генерала Георгія Радова: відродження духовності ув'язнених як особисте завдання (стаття)	Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби, 2014. – Спец. номер. – С. 32–38.	7 3	Пуйко В.М.
228.	Внесок Г.О. Радова у розбудову пенітенціарної теорії та практики (до 65-річчя від дня народження) (стаття)	Матеріали круглого столу: «Пенітенціарні ідеї Георгія Радова: минуле, сьогодення і майбутнє ... (до 65-річчя від дня народження)» (м. Київ, 06 лютого 2014 р.) – К.: ІКВС, 2014. (Офіційний сайт ІКВС http://ikvsu.kvs.gov.ua/).	10 5	Пуйко В.М.

229.	Дефектологія пенітенціарна (стаття)	Міжнародна поліцейська енциклопедія. Т.8. Інформаційно-аналітична, освітня та наукова діяльність, психологічні засади поліцейської служби; міжнародне співробітництво. -К.: «Атіка», 2014. - С. 1469-1470.	1	
230.	Профілактика шкідливих звичок у підлітків (стаття)	Міжнародна поліцейська енциклопедія. Т.8. Інформаційно-аналітична, освітня та наукова діяльність, психологічні засади поліцейської служби; міжнародне співробітництво. — К.: «Атіка», 2014. - С.1771-1772.	1	
231.	Дезадаптовані підлітки (стаття)	Міжнародна поліцейська енциклопедія. Т.8. Інформаційно-аналітична, освітня та наукова діяльність, психологічні засади поліцейської служби; міжнародне співробітництво. — К.: «Атіка», 2014. - С. 362-364.	2	
232.	Внесок Г. О. Радова у розбудову пенітенціарної теорії та практики (до 65-річчя від дня народження) (стаття)	Публічне право, 2014. – №1(13). – С. 245–251. Фахове видання.	7 3	Пуйко В.М.
233.	Внесок Г. О. Радова у розвиток вітчизняної пенітенціарної теорії (тези)	Матеріали круглого столу: «Пенітенціарна наука і практика крізь призму юридичної бібліографістики» (м. Київ, 07 квітня 2014 р.) – К.: ІКВС, 2014. – С. 70–73.	4 2	Пуйко В.М.
234.	Вітчизняні та міжнародні стандарти взаємовідносин пенітенціарного персоналу і засуджених (тези)	Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції: «Актуальні проблеми юридичної психології» (м. Київ, 25 квітня 2014 р.) – К.: Нац. академія внутрішніх справ, 2014. – С. 75–77.	3 1	Дука О.А.

235.	Хто він, вихователь спеціальної школи-інтернат? (стаття)	Родительский клуб. Журнал для обычных родителей необычных детей, 2014. №1 (17). – С. 8–10.	4	
236.	Вклад профессора И.Г. Ерёмко в отечественную дефектологию (статья)	Специальная педагогика и специальная психология: современные проблемы теории, истории, методологии. История развития специальной педагогики и специальной психологии в России и за рубежом в XX—XXI в.в. Материалы шестого международного теоретико-методологического семинара. – М.: ГБОУ ВПО МГПУ, 2014. — 352 с. – С. 324–328.	5 2	Гладченко И.В.
237.	Педагогіка співпраці академіка В.М. Синьова (стаття)	Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби, 2014. – №1(5). – С. 179–184.	6	
238.	Принципи організації соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими (стаття)	Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби, 2014. – №1(5). – С. 185–190.	6 3	Пампура І.І.
239.	Актуальні питання співробітництва Української Православної Церкви та Державної пенітенціарної служби України: минуле і сьогодення (стаття)	Труди Київської Духовної академії, 2014. – №20. – С. 359–365.	7 3	Дука О.А.
240.	Я мати твого Андрія ... (стаття)	Академический летописец. Студенческий журнал КДАиС, 2014. –№1(14). – С. 40-43.	4	
241.	Людина, вчений, вчитель ... (стаття)	Галина Мерсіянова. Життєві віхи. Науковий шлях. – К.: ІСП НАПН України, 2014. – С. '10–16.	7	
242.	Соціалізація підлітка з особливостями інтелектуального розвитку як соціальна та психолого-педагогічна проблема (стаття)	Галина Мерсіянова. Життєві віхи. Науковий шлях. – К.: ІСП НАПН України, 2014. – С. 110–119.	10	

243.	Психолого-педагогічні засади організації НДР молодих науковців у сфері державного управління (стаття)	Матеріали щорічної науково-практичної конференції за міжнародною участю: «Підготовка фахівців у галузі знань «Державне управління»: вимоги до змісту та відповідальність сучасним викликам» (м. Київ, 06-07 листопада 2014 р.) – К.: НАДУ при Президентіві України, 2014. – С. 197–198.	2 1	Телешун С.О.
244.	Організація науково-дослідної роботи молодих науковців (стаття)	Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: Наук.-метод. зб. Ін-ту спец. педагогіки НАПН України – 2014. – № 5. Частина 2. – С. 4–10. Фахове видання.	7	
245.	Внесок академіка В. М. Синьова та його наукової школи в розвиток загальної психолого-педагогічної науки та пенітенціарної теорії і практики (до 75-річчя від дня народження) (стаття)	Публічне право, 2014. – №4 (16). – С. 277–282. Фахове видання.	6	
246.	Освіта з прав людини в навчальних закладах ДПС України за допомогою інструментів фестивалю Docudays UA (стаття)	Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасна наука – пенітенціарній практиці» (м. Київ, 4 грудня 2014 р.) – К.: ІКВС, 2014. – С. 321–324.	4 1	Дука О.А.
247.	Актуальні питання співробітництва Української Православної Церкви та Державної пенітенціарної служби України: минуле і сьогодення (стаття)	Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби, 2014. – №2 (6). – С. 65–71.	7 2	Дука О.А.
248.	Навчальна практика і стажування курсантів й слухачів (з історії питання) (стаття)	Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби, 2014. – №2 (6). – С. 157–165.	9	
249.	Девіантна поведінка підлітків (соціально-педагогічний аспект) (стаття)	Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби, 2014. – №3 (7). – С. 141–149.	9 2	Супрун Д.М.

250.	Самовиховання особистості майбутнього фахівця в галузі державного управління (теоретико-практичний аспект) (стаття)	Державне управління: теорія і практика. Електронний фаховий журнал. 2014. – №1. – С. 114 – 124. http://academy.gov.ua/ej/ej19/index.html	11	
251.	Психолого-педагогічний компонент підготовки фахівця в галузі державного управління (постановка питання)	Державне управління: теорія і практика. Електронний фаховий журнал. 2014. – №2. – С. 54-60. http://academy.gov.ua/ej/ej19/index.html	7	
252.	Зачем психологам и педагогам Христианское учение о человеке? Часть I (статья)	Православная жизнь. 30.12 2014. http://pravlife.org/	2 1	Супрун Д.Н.
253.	Зачем психологам и педагогам Христианское учение о человеке? Часть II (статья)	Православная жизнь. 01.01. 2015. http://pravlife.org/content/zachem-psihologam-i-pedagogam-hristianskoe-uchenie-o-cheloveke	2 1	Супрун Д.Н.
254.	Что несет нам детский алкоголизм	Православная жизнь. 09.06. 2015. http://pravlife.org/content/zachem-psihologam-i-pedagogam-hristianskoe-uchenie-o-cheloveke	4	
255.	Психолого-педагогічні засади організації науково-дослідної роботи в корпорації духовних шкіл (стаття)	Електронний журнал Київської Духовної академії. Апробаційні статті. – 25. 02. 2015. http://www.kdais.kiev.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=22&Itemid=	9 7	Протодиякон Олександр Кириленко
256.	Колонія в стінах монастиря «Важкі» підлітки вивчають Закон Божий (стаття)	Церковна православна газета. №5, березень, 2015. – С.11.	1	Ієродиякон Митрофан (Божко)
257.	Недільна школа: історичний аспект (стаття)	Церковна православна газета. №14, липень, 2015. – С.10-11.	1	Ієродиякон Митрофан (Божко)
258.	Православная этика как основа педагогики по трудам Н. К. Маккавейского (статья)	Електронний журнал Київської Духовної академії. Апробаційні статті. – 25. 05. 2015. http://www.kdais.kiev.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=22&Itemid=	7 2	Протодиякон Олександр Кириленко

259.	Формування духовнобережувальної компетентності в дітей з порушеннями психофізичного розвитку в умовах дошкільного корекційно-розвивального простору	Труди Київської Духовної академії, 2015. – №22. – С. 303–309.	7 2	Гладченко І.В.
260.	Академіку В.М.Синьову – 75! (стаття)	http://ikvsu.kvs.gov.ua/ Офіційний сайт Інституту кримінально-виконавчої служби, 17. 03. 2015.	1	Дука О.А.
261.	Наш ювіляр (до 75-річчя від дня народження академіка В.М.Синьова) (стаття)	Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби, 2015. – №1 (9). – С. 153–155.	3 1	Дука О.А.
262.	Підготовка педагогів до реабілітаційної діяльності із дезадапованими підлітками у навчальних закладах професійної освіти (стаття)	Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби, 2015. – №1 (9). – С. 91-99..	9 1	Глушко Н.В.
263.	Нозологічний аналіз засуджених підлітків з особливими потребами (стаття)	Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби, 2015. – №1 (9). – С. 134–145.	12 6	Шипелік Т.В.
264.	Навчання та виховання підлітків із особливостями розумового розвитку в умовах виховної колонії (стаття)	Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби, 2015. – №1 (9). – С. 127–134.	8 4	Супрун Д.М.
265.	Організація науково-дослідної роботи курсантів (із досвіду роботи) (стаття)	Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби, 2015. – №2 (10). – С. 140–146.	6	
266.	Підготовка курсантів-психологів до здійснення корекційно-виховної роботи із засудженими підлітками з особливостями розумового розвитку (із досвіду роботи) (стаття)	Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби, 2015. – №2 (10). – С. 177–185.	3 6	Супрун Д.М.

267.	Самовиховання особистості майбутнього фахівця в галузі пенітенціарії (теоретико-практичний аспект) (стаття)	Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби, 2015. – №3 (11). – С. 175–180.	4 8	Супрун Д.М.
268.	Сутність і зміст шкідливих звичок: фактори та умови їх формування у молодших школярів (стаття)	Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби, 2015. – №4 (12). – С. 170–178.	4 8	Ляшук О. С.
269.	Сучасний стан підліткової девіації у соціально-педагогічному контексті (стаття)	Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія Корекційна педагогіка та спеціальна психологія, 2015. № 29. – С. 244 — 249. Фахове видання.	6 3	Супрун Д.М.
270.	До питання підготовки осіб з інтелектуальним порушенням до санітарно-волонтерської діяльності. (стаття)	Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія Корекційна педагогіка та спеціальна психологія, 2015. 30. – С. 164 — 169. Фахове видання.	6 3	Гладченко І.В.
271.	Соціальна реабілітація дезадаптованих підлітків як необхідна умова попередження підліткової злочинності (матеріали конференції)	Київський інститут Національного університету «Одеська юридична академія» Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні проблеми правового виховання учнівської та студентської молоді в умовах становлення громадянського суспільства» 15-16 квітня 2015 р.	2 4	Глушко Н.В.
272.	Позааудиторна робота відомчого ВНЗ в контексті педагогіки співпраці академіка В. М. Синьова (із історії питання) (матеріали конференції)	Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Кримінально-виконавча політика України та європейського союзу: розвиток та інтеграція» (м. Київ, 27 листопада 2015 р.) – К.: ІКВС, 2015. – С. 507–510.	4	

273.	Організація інклюзивного навчання в Україні (матеріали конференції)	Збірник матеріалів I Всеукраїнської науково-практичної студентської конференції «Українська корекційна освіта: історія та перспективи розвитку» 24-25 вересня 2015 року, Випуск 1. НПУ ім. М.П. Драгоманова. – С. 91-95.	2 5	Осипчук М.І.
274.	Академік Віктор Миколайович Синьов і сучасна психокорекційна педагогіка (матеріали конференції)	Збірник матеріалів I Всеукраїнської науково-практичної студентської конференції «Українська корекційна освіта: історія та перспективи розвитку» 24-25 вересня 2015 року, Випуск 1. НПУ ім. М.П. Драгоманова – С. 138-142.	2 5	Волошин І. А.
275.	Становлення та розвиток корекційного навчання розумово відсталих дітей в Україні в першій половині ХХ століття (матеріали конференції)	Збірник матеріалів I Всеукраїнської науково-практичної студентської конференції «Українська корекційна освіта: історія та перспективи розвитку» 24-25 вересня 2015 року, Випуск 1. НПУ ім. М.П. Драгоманова. – С. 157-161.	2 5	Каленіченко Х. Б.
276.	Внесок Віталія Івановича Бондаря в розвиток вітчизняної психокорекційної педагогіки (матеріали конференції)	Збірник матеріалів I Всеукраїнської науково-практичної студентської конференції «Українська корекційна освіта: історія та перспективи розвитку» 24-25 вересня 2015 року, Випуск 1. НПУ ім. М.П. Драгоманова. – С. 180-184.	2 5	Чиж М.М.
277.	Інклюзія як модель рівності та захищеності (стаття)	Науковий вісник СНТ НПУ ім. М.П. Драгоманова ім. Григорія Волинка, 2016. Випуск 1. – С. 57–59.	1 3	Осипчук М.І.

278.	Вплив комплексної роботи спеціалістів на дітей з ДЦП в умовах відділень соціально-медичної реабілітації (стаття)	Збірник матеріалів XIX Всеукраїнської науково-практичної конференції «Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість в умовах європейської інтеграції» (21 квітня 1916 р.). Т. 1. – К.: Європейський ун-т, 2016. – С. 67–68.	1 3	Осипчук М.І.
279.	Реформування спеціальної освіти (стаття)	Дефектолог, 2016. №1(109). С. – 2.	1	
280.	І. Г. Єременко в розбудові сучасної дефектології. До 100-річчя від дня народження (стаття)	Дефектолог, 2016. №3(111). С. – 2-3.	1 2	Супрун Д.М.
281.	Міждисциплінарний підхід у процесі геріатричної допомоги людям із синдромом помірних когнітивних порушень (матеріали конференції)	Збірник матеріалів науково-практичної конференції за участю міжнародних спеціалістів «Актуальні питання сучасної психіатрії, наркології та неврології» 07-09 жовтня 2015 року. Харківський Нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, 2016. – С. 356–359.	2 4	Гладченко І.В.
282.	Нарис життя і наукової діяльності О. Й. Теплицької (1916-1998). До 100-річчя від дня народження (стаття)	Логопедія, 2016. – №9. – С. 85-87. Фахове видання.	1 3	ХанзерукЛ.О.
283.	Виховні засади духовної безпеки людини (тези)	Матеріали круглого столу: «Питання духовної безпеки в інформаційному суспільстві». 06 вересня 2016 року. К.: КДА, 2016. – С. 25-28.	4	
284.	Каяття засудженого як запорука успіху його ресоціалізації (тези)	Матеріали круглого столу: «У пошуках оптимальної моделі пенітенціарної діяльності в Україні: від людини до системи». 20 вересня 2016 року. К.: Інститут кримінально-виконавчої служби, 2016. – С. 38-42.	2 4	Геродиякон Митрофан (Божко)

285.	Опіка та повага до літніх як запорука психічного здоров'я (стаття)	Матеріали Всеукр. науково-методич. конфер. «Наукова спадщина В. Сухомлинського у контексті розвитку освіти особистості впродовж життя», 28-29 вересня 2016 року, «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти ім. В. Сухомлинського». Кропивницький: КОІПО, 2016. Педагогічний вісник, 2016. №4. – С.44-47.	3 7	Гладченко І. В.
286.	Академік В. М. Синьов про самовиховання особистості майбутнього пенітенціариста (матеріали конференції)	Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми прав людини, яка перебуває в конфлікті із законом, крізь призму правових реформ» (м. Київ, 2 грудня 2016 р.) – К.: ІКВС, 2016. – С. 340–342.	3	
287.	Тьюторський супровід дітей з помірно розумовою відсталістю (стаття)	Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія Корекційна педагогіка та спеціальна психологія, № 32. Ч.1. 2016.– С. 48 – 54. Фахове видання.	3 7	Гладченко І. В.
288.	Самовиховання особистості майбутнього фахівця в галузі пенітенціарії (теоретико-практичний аспект) (стаття)	Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби, 2016. – №1 (11). – С. 109–121.	12	
289.	Слово про вчителя (стаття)	Збірник матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної студентської конференції «Теоретико-методична спадщина І. Г. Єременка і сучасність (до 100-річчя від дня народження)» 24 жовтня 2016 року, Випуск 2. НПУ ім. М. П. Драгоманова – С. 3–10.	2 7	Бондар В. І., Синьов В.М., Колесник І. П.

290.	Розробка І. Г. Єременком науково-методичних засад диференційованого навчання учнів спеціальної школи (стаття)	Збірник матеріалів ІІ Всеукраїнської науково-практичної студентської конференції «Теоретико-методична спадщина І. Г. Єременка і сучасність (до 100-річчя від дня народження)» 24 жовтня 2016 року, Випуск 2. НПУ ім. М. П. Драгоманова – С. 175–178.	2 4	Арич А.- С. Ю.
291.	Наукова спадщина І. Г. Єременка як методологічний орієнтир у роботі з дітьми зі спектром аутичних порушень (стаття)	Збірник матеріалів ІІ Всеукраїнської науково-практичної студентської конференції «Теоретико-методична спадщина І. Г. Єременка і сучасність (до 100-річчя від дня народження)» 24 жовтня 2016 року, Випуск 2. НПУ ім. М. П. Драгоманова – С. 199–204.	2 4	Калініченко Х. Б.
292.	Науково-педагогічний внесок І. Г. Єременка у становлення української олігофренопедагогіки (стаття)	Збірник матеріалів ІІ Всеукраїнської науково-практичної студентської конференції «Теоретико-методична спадщина І. Г. Єременка і сучасність (до 100-річчя від дня народження)» 24 жовтня 2016 року, Випуск 2. НПУ ім. М. П. Драгоманова – С. 231–234.	2 4	Осипчук М.І.
293.	Православні цінності як чинник ресоціалізації засуджених(стаття)	Труди Київської Духовної академії, 2017. – №25. – С. 285–295.	2 11	Пахомов І. В.
294.	Новаторські ідеї І. Г. Єременка щодо реформування навчання учнів допоміжних шкіл (стаття)	Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: Наук.-метод. зб. Ін-ту спец. педагогіки НАПН України – 2017. – № 11. – С. 78–83. Фахове видання.	5 10	Колесник І. П.
295.	Педагогіка в контексті духовної освіти (стаття)	Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції: «Біблійна історія та християнська етика» в освітньому просторі України» 3 лютого 2017року. ПМД С. – С. 34–38.	4	

296.	Із досвіду організації позааудиторної роботи зі студентами-дефектологами (стаття)	Вісник Науково-дослідної лабораторії інклюзивної педагогіки за матеріалами III Всеукраїнської науково-практичної конференції: «Інклюзивна освіта: теорія, методика, практика» (22 березня 2017 р.) / [гол. ред. Демченко І.І.]. – Умань: ФОП Жовтий О. О., 2017 р. – Вип. III. – С. 137–139.	3	
297.	Каяття засудженого як запорука успіху його ресоціалізації (стаття)	Церковна православна газета. №5, березень, 2017. – С.10.	1	Ієродиякон Митрофан (Божко)
298.	До 75-річчя від дня народження професора І. П. Колесника (стаття)	Особлива дитина: навчання і виховання, 1, 2017. – С. 87-88. Фахове видання.	1 2	Гладченко І. В.
299.	Науковий погляд на диференцію як шлях до освітньої інтеграції осіб з особливостями психофізичного розвитку (стаття)	Корекційна та інклюзивна освіта очима молодих науковців: зб. наукових праць: 2017. Вип. 5. – Суми: Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, – С. 35–43. Фахове видання.	3 9	Снісаренко А.І.
300.	На допомогу священнослужителям і персоналу пенітенціарних закладів (стаття)	Церковна православна газета. №8, квітень, 2017. – С.16.	1	
301.	Навчання православних священнослужителів (капеланів), які здійснюють душпастирську опіку засуджених та персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України (стаття)	Труди Київської Духовної академії, 2017. – №26. – С. 361–369.	1 9	Пахомов І. В.

302.	Із історії виникнення та розвитку корекційного навчання розумово відсталих дітей (стаття)	Спеціальна освіта: стан та перспективи: матеріали Всеукр.(заочної) наук.-практ. конф. присвяч. 5-річчю кафедри корект. освіти та спец. психол. (Харків, 17-18 травня 2017 року) / ред. кол. О.І.Проскурняк, В.Є. Коваленко, А.В. Явтушенко; Департамент науки і освіти, Харків. обл. держ. адмін., Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради – Харків, 2017. – С. 113-117.	5	
303.	Нарис життя і науково-педагогічної діяльності М. З. Кота (до 75-річчя від дня народження) (стаття)	Корекційна педагогіка, 2017. — №1. – С. 25-26.	1 2	Колесник І.П.
304.	Вчитель вчителів (до 75-річчя від дня народження професора І. П. Колесника) (стаття)	Корекційна педагогіка, 2017. — №1. – С. 26-28 .	1 3	Гладченко І. В.
305.	Каяття засудженого як запорука успіху його ресоціалізації (стаття)	Вісник пенітенціанної асоціації України, 2017 р. – №1. – С. 143–150.	4 8	Ієродиякон Митрофан (Божко)
306.	Сутність і зміст шкідливих звичок: фактори та умови їх формування у молодших школярів (стаття)	Вісник пенітенціанної асоціації України, 2017 р. – №2. – С. 71–78.	4 8	Лящук О. С.
307.	Учитель учителів. Пам'яті колеги (стаття)	Дефектолог, 2017. №11 (131). С. – 25-26.	1 2	Гладченко І. В.
308.	Особливості духовного виховання засуджених і персоналу ДКВС України (стаття)	Труди Київської Духовної академії, 2017. – №27. – С. 333–341.	3 8	Пахомов І. В.

309.	Питання мовної освіти в розумово відсталих учнів 2–4-х класів спеціальної школи в умовах її реформування (стаття)	Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: Наук.-метод. зб. Ін-ту спец. педагогіки НАПН України – 2017. – № 13. – С. 208–216. Фахове видання.	3 9	Руденко А.А.
310.	Корекційно-педагогічна робота з дітьми з дитячим церебральним паралічем(стаття)	Матеріали III Всеукраїнської Наук.-практ. конф. для студентів, магістрів та молодих науковців «Дошкільна освіта: від традицій до інновацій» (м. Суми 11-12 жовтня 2017 р.) – Суми: ФОП Цьома, 2017. – С. 407 – 411.	1 5 (наук. кер)	Холоденіна Л.
311.	Експериментальне дослідження особливостей роботи з аутичними дітьми (стаття)	Матеріали III Всеукраїнської Наук.-практ. конф. для студентів, магістрів та молодих науковців «Дошкільна освіта: від традицій до інновацій» (м. Суми 11-12 жовтня 2017 р.) – Суми: ФОП Цьома, 2017. – С. 397 – 401.	1 5 (наук. кер)	Фінгерман Л.
312.	Організація науково-дослідної роботи молодих науковців у сфері пенітенціарії (стаття)	Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми прав людини, яка перебуває в конфлікті із законом, крізь призму правових реформ» (м. Київ, 24 листопада 2017 р.) – К.: ІКВС, 2017. – С. 93–95.	3	

313.	Вивчення історії спеціальної школи в руслі її розбудови (стаття)	Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Інтернаціоналізація вищої освіти України: концептуальні засади, здобутки, проблеми, перспективи розвитку» (м. Київ, 15 – 16 грудня 2017 р.) – К.: МНТУ ім. академіка Юрія Бугая, 2017. – С. 92–95.	4	
314.	Корекційне навчання учнів з особливостями інтелектуального розвитку як предмет історико-педагогічного дослідження (стаття)	Психокорекційна педагогіка: Хрестоматія: навчальний посібник: в 2 т. – Т. 1. – К. НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2017. – С. 15. — 19.	6	
315.	Інтегративна парадигма як методологічний орієнтир психолого-педагогічного супроводу (стаття)	Психологія і особистість, 2018. – №1 (13). – С. 203–207. Фахове видання.	5	
316.	Духовно-просвітницька робота Недільної школи Куряжської виховної колонії ім. А. С. Макаренка (стаття)	Матеріали Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції «Педагогічна спадщина А. С. Макаренка в науці та практиці (до 130-річчя від дня народження)» (м. Київ, 13 березня 2018 р.) – К.: НАВС. – С. 186–26.	1 7	Божко А. Хворост О.
317.	Особливості інклюзивної освіти та пастырської опіки дітей з особливими потребами (стаття)	Матеріали II Міжнародній студентській науково-практичній конференції «Вища освіта-студентська наука-сучасне суспільство: напрями розвитку»(м. Київ, 20 квітня 2018 р.) – К.: МНТУ ім. академіка Юрія Бугая, 2018. – С. 92–95.	1 4	Р. Рудюк
318.	Застосування засобів православної педагогіки в духовному вихованні засуджених та персоналу ДКВС України (стаття)	Труди Київської Духовної академії, 2018. – №28. – С. 343–351.	3 8	Пахомов І. В.

319.	Реформування освіти в Україні в галузі диференціації й індивідуалізації (90-ті роки ХХ — початок ХХІ ст.) (стаття)	Диференціація у шкільній освіті: історичний досвід і сучасні технології: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, 16 травня 2018 р., м. Київ. – К.: Інститут педагогіки, 2018. – С. 82-87.	1 5	Шевченко В.М.
320.	До питання формування граматичних понять з тем «слова –дії предмета», «слова –ознаки предмета» в учнів з інтелектуальними порушеннями 2-4 класів (стаття)	Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегії розвитку у національному та світовому вимірі: матеріали ІV Міжнародної науково-практичної конференції (09 жовтня 2018 року, м. Суми). – Суми: Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2018. – С. 150-154.	1 5	Руденко А.О
321.	Вивчення майбутніми пенітенціаристами історії спеціальної педагогіки (стаття)	Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми прав людини, яка перебуває в конфлікті із законом, крізь призму правових реформ» (м. Київ, 25 жовтня 2018 р.) – К.: ІКВС, 2018. – С. 312–315.	2 4	Супрун Д.М.
322.	Запорука успіху учня – поради пастирів і педагогів (стаття)	Православна Таврія, №10 (138). 10, 2018. – С. 9-10.	1	
323.	Духовне виховання засуджених та персоналу ДКВС України (стаття)	Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми надання правової та психологічної допомоги особам, які перебувають у конфлікті із законом» — К. ІКВС, 26.11. 18.- С. 119-128.	2 9	

324.	Використання казкотерапії в корекційно-розвивальній роботі у підлітків з порушеннями інтелекту (тези)	Матеріали II Всеукраїнська науково-практична конференція «Від творчого педагога до творчої дитини: гармонія партнерської взаємодії», Кам'янець-Подільський Національний університет ім. Івана Огієнка 23-24 жовтня 2018 року. – С. 369-371.	1 3	Шипелік Т.В.
325.	Особливості правового регулювання душпастирського служіння у пенітенціарній системі України (стаття)	Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Приклади правового врегулювання душпастирського служіння у пенітенціарній системі в країнах Європи» 03.12.2018 р. ДКВС України. – С. 56-62.	1 7	Пахомов І. В.
326.	Внесок професора І.Єременка у вітчизняну дефектологію (стаття)	Теорія і практика спеціальної педагогіки та психології: Збірник наукових праць: Вип. 9. ІСП НАПН України, 2018. – С. 11-16.	1 7	Гладченко І.В.
327.	Вчитель вчителів (стаття)	Теорія і практика спеціальної педагогіки та психології: Збірник наукових праць: Вип. 9. ІСП НАПН України, 2018. – С.17-21.	2 5	Гладченко І.В.
328.	Зарубіжний досвід соціально-педагогічної роботи з дезадаптованими старшими підлітками (стаття)	Теорія і практика спеціальної педагогіки та психології: Збірник наукових праць: Вип. 9. ІСП НАПН України, 2018. – С. 40-49.	2 10	Глушко Н.В.
329.	Розвиток олігофренопедагогіки наприкінці 20-х – початку 30-х рр. ХХ ст. (стаття)	Теорія і практика спеціальної педагогіки та психології: Збірник наукових праць: Вип. 9. ІСП НАПН України, 2018. – С.119-131.	13	

330.	Духовно-просветительская работа воскресной школы Куряжской воспитательной колонии им. А.С.Макаренка (стаття)	Теорія і практика спеціальної педагогіки та психології: Збірник наукових праць: Вип. 9. ІСП НАПН України, 2018. – С. 148-155.	1 7	Іерей Александр Хворост, Божко А. А
331.	Слово про колегу (стаття)	Теорія і практика спеціальної педагогіки та психології: Збірник наукових праць: Вип. 9. ІСП НАПН України, 2018. – С.245-247.	1 3	Гладченко І.В., Ханзерук Л.О.
332.	Перспективи викладання православної психології в духовних навчальних закладах (стаття)	Труди Київської Духовної академії, 2018. – №29. – С. 343–351.	1 6	Пахомов І. В.
333.	Пастирсько-соціальна допомога людям похилого віку із когнітивними порушеннями, як актуальна проблема сьогодення (стаття)	Матеріали III-ої міжнародної науково-практичної конференції інноваційні підходи до освіти та соціалізації дітей зі спектром аутистичних порушень 3 квітня 2019. – С. 49-55.	2 6	Гладченко І.В.
334.	Вивчення проблем сім'ї, яка виховує інклюзивну дитину та пастирська підтримка (стаття)	Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Вища освіта – студентська наука – сучасне суспільство: напрями розвитку», 19 квітня 2019 року. МНТУ ім. академіка Юрія Бугая. – К.: МНТУ ім. академіка Юрія Бугая, 2019. – С. 273-276.	2 6	Рудюк Р.К.
335.	Роль педагогічної науки у місії священнослужителя (стаття)	Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Вища освіта – студентська наука – сучасне суспільство: напрями розвитку», 19 квітня 2019 року. МНТУ ім. академіка Юрія Бугая. – К.: МНТУ ім. академіка Юрія Бугая, 2019. – С. 21-26.	2 6	Андрєв Д.О.

336.	Історія взаємодії пенітенціарної служби з релігійними організаціями (стаття)	Вісник пенітенціарної асоціації України, 2019 р. – №4. – С. 148–154. Фахове видання.	2 7	Пахомов І. В.
337.	Внесок Г.О. Радова у розбудову пенітенціарної системи України (до 70-річчя від дня народження) (стаття)	Вісник пенітенціарної асоціації України, 2019 р. – №4. – С. 170–170. Фахове видання.	2 4	Пуйко В.М.
338.	Дослідження академіком В.М. Синьовим готовності до навчання у ВНЗ МВС України учнів профільних класів (стаття)	Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Теоретико-методологічні засади та сучасний досвід розроблення професіограм працівників системи МВС України, 26 вересня 2019. – К.: ДНДІ МВС України, 2019. – С. 22-25.	3	
339.	Розвиток спеціальної освіти в незалежній Україні (стаття)	Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: Наук.-метод. зб. Ін-ту спец. педагогіки і психології ім. М. Ярмаченка НАПН України – 2019.14. — С. 164-175. Фахове видання.	2 11	Шевченко В.М.
340.	Академік В.М. Синьов як основоположник психолого-педагогічної теорії співпраці із людиною, яка перебуває в конфлікті з законом (до 80-річного ювілею) (стаття)	Національний авіаційний університет III Міжнародна науково-практична конференція «Індивідуальність у психологічних вимірах спільнот та професій» 26-27 березня 2020 року Збірник наукових праць. С. 139-145.	4	
341.	Із історії інклюзивної освіти (стаття)	Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: Наук.-метод. зб. Ін-ту спец. педагогіки і психології ім. М. Ярмаченка НАПН України – 2019.15. — С. 138-150. Фахове видання.	2 4	

342.	Шкідливі звички: фактори та умови їх формування у молодших підлітків (стаття)	Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: Наук.-метод. зб. Ін-ту спец. педагогіки і психології ім. М. Ярмаченка НАПН України – 2019.15.— С. 212-223. Фахове видання.	2 11	
343.	Академік В.М Синьов і сучасна психолого-педагогічна наука (до 80-річчя від дня народження) (стаття)	Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: Наук.-метод. зб. Ін-ту спец. педагогіки і психології ім. М. Ярмаченка НАПН України – 2019.15. — С. 283-296. Фахове видання.	2 11	Супрун Д.М.
344.	Актуальні питання підготовки педагогів до реабілітаційної діяльності з дезадаптованими підлітками у навчальних закладах професійної освіти (стаття)	Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: Наук.-метод. зб. Ін-ту спец. педагогіки і психології ім. М. Ярмаченка НАПН України – 2020.16. — С. 50-63. Фахове видання.	2 13	Глушко Н.В.
345.	Соціально-педагогічна робота із дезадаптованими старшими підлітками (зарубіжний досвід) (стаття)	Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: Наук.-метод. зб. Ін-ту спец. педагогіки і психології ім. М. Ярмаченка НАПН України – 2020.16. — С. 50-63. Фахове видання.	2 11	Глушко Н.В. Супрун Д.М.
346.	Педагогічна наука та священник: чи можливе поєднання? (стаття)	Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Вища освіта – студентська наука – сучасне суспільство: напрями розвитку», 20 квітня 2020 року. МНТУ ім. академіка Юрія Бугая. – К.: МНТУ ім. академіка Юрія Бугая, 2020. – С. 316-320.	2 4	Андреев Д.О.

347.	Духовна та інклюзивна педагогіка в контексті взаємозбагачення (стаття)	Вісник Науково-дослідної лабораторії інклюзивної педагогіки за матеріалами VI Всеукраїнської науково-практичної конференції: «Інклюзивна освіта: теорія, методика, практика» (10-11 квітня 2020р.) / [гол. ред. Демченко І.І.]. – Умань: ВПЦ «Візаві», 2020р. – Вип. VI. С. 18–21.	2 4	Супрун Д.М.
348.	Актуальні питання підготовки фахівців спеціальної та інклюзивної освіти до реабілітаційної діяльності (стаття)	Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції 14-15 травня 2020 р. До 15-річчя ВГО «Українська асоціація корекційних педагогів». Збірник наукових праць. С.21-25.	2 4	Галета З.А.
349.	Педагогіка в контексті духовної освіти (стаття)	Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Виховання духовності особистості у контексті реалізації цілей сталого розвитку України». 27.02.2020 р. Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління. Збірник наукових праць. С. 22-27.	4	
350.	Ювілей академіка Синьова Віктора Миколайовича (до 80-річчя від дня народження) (стаття)	Вісник пенітенціанної асоціації України, 2020 р. – №1. – С. 143–150. Фахове видання.	2 4	Бойко-Бузиль Ю.Ю.
351.	Trends of modernization of psychologists' professional training in the system of special education (стаття)	International Journal of Psychosocial Rehabilitation- ISSN:1475-7192 Volume: Volume 24 Issues: Issue 6 2020 April DOI: 10.37200/IJPR/V24I6/PR261270 Pages: 13010-13029 https://www.psychosocial.com/article/PR261270/3030 Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index «Скопус».	4 19	Maria Sheremet, Daria Suprun, Olena Mamicheva, Viktoriya Kordonets, Viktoriya Silchenko, Iryna Dmytriieva

352.	Спеціальна психологія: погляд у майбутнє (стаття)	ОСОБЛИВА ДИТИНА: навчання і виховання, №3, 2020. – С. 74–75. Фахове видання.	1 2	Супрун Д.М.
353.	Спеціальна психологія у постнекласичному психологічному дискурсі (стаття)	Психологія і особистість.2020. №2(18). – С. 308-315. Фахове видання.	8	
354.	Future psychologists' readiness to work in conditions of social cohesion in education (стаття)	(2020). International Journal of Applied Exercise Physiology, 9(9), 40-48. Retrieved from http://www.ijaer.com/index.php/IJAE/article/view/1137 Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index «Скопус».	3 9	Sheremet, M., Suprun, D., Okhrimenko, I., Sprynchuk, S.
355.	Trends of Modernization of professional training in the system of special education (стаття)	IJPINT 2020; 7 (1): 58-63; DOI: 10.5604/01.3001.0014.4458 https://ijpint.com/resources/html/articlesList?issueId=13381 Журнал включено до міжнародної наукометричної бази	2 6	Maria Sheremet, Daria Suprun
356.	Внесок академіка В.М.Синьова в пенітенціарну науку та практику (стаття)	Актуальні проблеми психологічного забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів: зб. тез міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 30 жовтня 2020 р.). К.: ДНДІ МВС України, 2020. – С. 116-122.	2 7	Супрун Д.М.
357.	Олена Йосипівна Теплицька (стаття)	Українська спеціальна педагогіка в персоналіях: навч. посіб. за заг. ред. В.І. Бондаря, В.М. Синьова. – Запоріжжя: ХНА, 2021. – С.263-271.	2 9	Ханзерук Л.О.

358.	Професійна підготовка фахівців до реабілітаційної діяльності в контексті супроводу осіб з особливими освітніми потребами (стаття)	V Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми ортопедагогіки, ортопсихології та реабілітології» 18.03.21 р. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2021. – С. 214-217.	2 6	Галета З.А. Супрун Д.М.
359.	Започаткування професором І. П. Колесником системи підготовки спеціальних психологів (до 80-річчя від дня народження) (стаття)	Збірник наукових праць за матеріалами регіонального науково-практичного семінару «Використання ресурсів позашкільної освіти у процесі соціалізації дітей з особливими освітніми потребами»/ За загальною редакцією Ю.Д. Бойчука – Харків: ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2021. – С. 168-171.	2 4	Супрун Д.М.
360.	Із історії започаткування мережі приватних навчальних закладів для дітей з розладами аутичного спектру в Україні наприкінці 90-х років ХХ ст. (стаття)	Міжнародна науково-практична конференція «Корекційна спрямованість допомоги дітям та підліткам з розладами аутистичного спектра» 07.04.21 р. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2021. – С. 214-217.	2 4	Супрун Д.М.
361.	Академік В.М. Синьов як основоположник пенітенціарної дефектології (тези)	Всеукраїнська науково-практична конференція «Історія та філософія освіти в незалежній Україні: контрверзи сучасного наукового пізнання», 08.06.2021 р. К.: ІП НАПН України. – С. 210-214.	2 4	Супрун Д.М.
362.	Із історії створення школи «Життя» для дітей з розладами аутичного спектру в Україні (початок 90-х років ХХ ст.) (тези)	V Всеукраїнська науково-практична конференція «Інноваційні підходи в освіті та реабілітації дітей із особливими освітніми потребами» 17-18.05.21 р. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2021. – С. 81-85.	2 5	Супрун Д.М.

363.	Започаткування та розвиток в Україні системи підготовки науково-педагогічних кадрів корекційних педагогів та спеціальних психологів (тези)	XIV Міжнародна науково-практична конференція, 01-02. 04. 2021 р. м. Кам'янець-Подільський. «Спеціальна освіта: проблеми та перспективи» К-П НУ ім. І.Огієнка, 2021. – С. 63-67.	2 5	Супрун Д.М.
364.	Соціально-психологічний аналіз православної громади засуджених https://doi.org/10.33216/2220-6310-2021-100-1-34-45	Духовність особистості: методологія, теорія і практика, 2021. — №1 (100). – С. 34-44. Фахове видання Кат. Б.	2 10	Бойко-Бузиль Ю.Ю. Пахомов І. В.
365.	Європейські цінності – необхідна умова розвитку освіти (тези)	Європейські цінності в українській освіті: виклики та перспективи: Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (Запоріжжя, 28-29 травня 2021 року) / за ред. О. Тупахіної. – Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2021. – С. 149-151.	1 3	Супрун Д.М. Шеремет М.К.
366.	Теоретико-методичні основи дослідження мотиваційної складової професійної підготовки спеціальних психологів	Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки) збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка, 2021. — №17. – С. 204-217. Фахове видання.	1 17	Супрун Д.М.
367.	Підготовка майбутніх священнослужителів до здійснення пастирської опіки в умовах спеціального та інклюзивного навчання (стаття)	Особлива дитина: навчання і виховання, 3, 2021. – С. 89-92. Фахове видання.	3	

368.	Особливості фізичного та психоемоційного стану дітей зі складними порушеннями розвитку (стаття)	Світ Медицини та Біології / №3(77), 2021 – С. 91-96. https://womab.com.ua/ua/ Web of Science (New York; Index Copernicus (Польща); Google Scholar.	1 6	Н. П. Лещій, Н. Г. Пахомова, І. В. Баранець, С. В. Кульбіда, Т. А. Яновська, М. К. Шеремет
369.	Цифрові технології як інструмент формування абстрактних понять в учнів з порушеннями інтелектуального розвитку (стаття)	Інформаційні технології і засоби навчання /№5, 2021. – С.42 -61. https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/4415/1899 Web of Science (New York; Index Copernicus (Польща); Google Scholar.	1 19	Косенко Ю.М. Боряк О.В. Король О.М.
370.	Із історії створення шкільного музею дефектології (стаття)	Психолого-педагогічний супровід дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах спеціальної та інклюзивної освіти: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 9 листопада 2021 р. / за ред. Т.О. Докучиної, О.І. Дмитрієвої. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка, 2021. – С. 40-46.	1 6	Супрун Д.М.
371.	З історії започаткування академіком В.М. Синьовим вивчення майбутніми пенітенціаристами основ дефектології (стаття)	Актуальні проблеми психологічного забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів: зб. тез міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 28 жовтня 2021 р.). К.: ДНДІ МВС України, 2021. – С. 262-266.	1 4	Супрун Д.М.
372.	До 80-річчя від дня народження М.З. Кота (стаття)	Корекційна педагогіка, 2021. — №1-2. – С.46-47.	1 2	Супрун Д.М.

373.	Професор І.П. Колесник (до 80-річчя від дня народження) (стаття)	Корекційна педагогіка, 2021. — №1-2. – С.43-45.	1 3	Гладченко І.В.
374.	Побудова інклюзивного, інноваційного, соціально згуртованого суспільства в ракурсі інтеграції до європейського науково- освітнього простору (стаття)	Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: Наук.- метод. зб. Ін-ту спец. педагогіки і психології ім. М. Ярмаченка НАПН України – 2022.18. — С. 173-186. Фахове видання.	1 13	Супрун Д.М.
375.	Результати впровадження психокорекційної програми формування православних цінностей засуджених рецидивістів (стаття)	Духовність особистості: методологія, теорія і практика, 2022. -№3 (102). – С. 27-36. Фахове видання Кат. Б.	1 11	Бойко- Бузиль Ю.Ю. Пахомов І. В.
376.	Миттєвості життя вчителя у споминах учнів-друзів (до 80-річчя від дня народження І.П. Колесника) (стаття)	Фахове видання.	1 3	Гладченко І.В. Шевченко В.М.
377.	Новітній етап розвитку корекційної педагогіки в Україні (історичні витоки)	Тези доповідей учасників Всеукраїнського онлайн марафону до Дня науки 16-24 травня 2022 року. Інститут спеціальної педагогіки і психології ім. М. Ярмаченка НАПН України. – С. 113 – 118. https://ispukr.org.ua/	5	
378.	Діяльність академіка В.М. Синьова зі створення закладів освіти для дітей з розладами аутичного спектру в Україні (наприкінці 90-х років XX ст.)	Актуальність та особливості наукових досліджень в умовах воєнного стану: збірник тез Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції з нагоди відзначення Дня науки — 2022 в Україні (м. Київ, 24 травня 2022 р.). Київ: ДНДІ МВС України, 2022. – С. 191-194.	1 3	Супрун Д.М.

379.	Головні історичні віхи розвитку спеціальної педагогіки в Україні	Становлення особистості дитини в умовах сучасного розвитку суспільства: соціально-педагогічний, психологічний, корекційний і медичний аспекти: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Полтава, 12–13 трав. 2022 р. / за заг. ред. Н. Г. Пахомової, В. І. Березан. Полтава: ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2022. – С. 218-222.	4	
380.	The correction of hand subject-practical activity of preschoolers	International Journal of Early Childhood Special Education (INT-JECSE) DOI:10.9756/INTJECSE/V14I6.307 ISSN: 1308-5581 Vol 14, Issue 06 2022 2397 С. 2397-2407. https://www.int-jecse.net/issue.php?volume=14&issue=40&page=16 Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index «Скопус».	2 11	Єфименко М.М. Беседа В.В. Катаржі В.К.

III. Основні навчально-методичні праці за період науково-педагогічної діяльності

381.	Використання нетрадиційних методів виховання в позакласній виховній роботі спецшколи (метод. рекомендації)	– Кіровоград: обласний ін-т удосконалення учителів, 1993. – 45 с.	45 25	Кочерга Ф.Г.
382.	Педагогічні рекомендації щодо виховання громадської активності учнів допоміжних шкіл засобами учнівського самоврядування (метод. рекомендації)	– Кіровоград: обласний ін-т удосконалення учителів, 1995. – 28 с.	28	
383.	Визначення емоційних станів засуджених як засіб індивідуалізації виправно-виховного процесу в установах відбування покарання (метод. рекомендації)	– К.: Київський ін-т внутр. справ, 1995. – 15 с.	15 8	Ніколенко Д.О.
384.	Організація та методика проведення наукового психолого-педагогічного дослідження (метод. рекомендації)	– К.: Київський ін-т внутр. справ, 1996. – 21 с.	21 15	Вавіна Л.С.
385.	Тематичний словник основних термінів та визначень з навчального курсу “Вікова та педагогічна психологія” (словник)	– К.: Київський ін-т внутр. справ, 1996. – 25 с.	25	

386.	Програма з навчального курсу “Вікова та педагогічна психологія” (Психологічний факультет) (навч. програма)	– К.: Київський ін-т внутр. справ, 1996. – 15 с.	15	
387.	Збірник методичних рекомендацій для підготовки слухачів до семінарських занять з навчального курсу “Вікова та педагогічна психологія” (Психологічний факультет) (метод. рекомендації)	– К.: Київський ін-т внутр. справ, 1996. – 21 с.	21	
388.	Методичні рекомендації з проведення семінарських занять з навчальної дисципліни “Основи педагогіки” (метод. рекомендації)	– К.: Київський ін-т внутр. справ, 1997. – 23 с.	23 12	Кушнірова Т.В.
389.	Основи професійного самовиховання майбутнього співробітника МВС України (навчально-методичний посібник)	– К.: Київський ін-т внутр. справ, 1998. – 100 с.	100	
390.	Основи вікової та педагогічної психології в навчальній та позааудиторній роботі спеціалізованого закладу освіти (навчально-методичний посібник)	– К.: Київський ін-т внутр. справ, 1998. – 140 с.	140	
391.	Основи вікової та педагогічної психології в навчальній та позааудиторній роботі спеціалізованого закладу освіти (Видання друге перероблене та доповнене) (навчально-методичний посібник)	– К.: Київський ін-т внутр. справ, 1999. – 131 с.	131	
392.	Основи теорії виховання (навчальний посібник)	– К.: Київський ін-т внутр. справ, 2000. – 140 с.	140 36	Синьов В.М., Пометун О.І., Кривуша В.І.
393.	Науково-дослідна робота курсантів та бібліографія (навчальна програма)	– К.: Київський ін-т внутр. справ, 2001. – 10 с.	10	
394.	Методичні рекомендації із проведення навчальної практики та стажування (метод. рекомендації)	– К.: Київський ін-т внутр. справ, 2001. – 24 с.	24 10	Синьов В.М., Любченко В.М.
395.	Військове навчання та виховання (навчальна програма)	– К.: Київський ін-т внутр. справ, 2001. – 16 с.	16	
396.	Військове навчання та виховання (метод. рекомендації)	– К.: Київський ін-т внутр. справ, 2001. – 31 с.	31	

397.	Основи теорії виховання освіти (Видання друге перероблене та доповнене) (навчальний посібник)	– К.: Київський ін-т внутр. справ, 2002. – 151 с.	151 36	Синьов В.М., Пометун О.І., Кривуша В.І.
398.	Програма навчальної практики курсантів психологічного факультету (програма)	– К.: Київський юрид. ін-т МВС, 2004. – 24 с.	24 10	Северов О.П., Шадрін Є.В.
399.	Основи психології (навчальна програма)	– К.: Київський юрид. ін-т МВС, 2005. – 23 с.	23 12	Ніколенко Д.О., Кушнірова Т.В.,
400.	Основи психології та педагогіки (метод. рекомендації)	– К.: Київський юрид. ін-т МВС, 2005. – 24 с.	24 12	Ніколенко Д.О.
401.	Психологія і тактика дій працівників міліції в ситуаціях озброєної протидії з боку злочинців: метод. рекомендації	– К.: ДНДІ МВС України, 2011. – 75 с.	75 12	Шаповалов Б.Б. Медведев В.С.
402.	Методика викладання психології у вищій школі (навчальний посібник)	– К.: Атіка, 2012. – 272 с. Рекомендовано МОНмолодьспорт України.	272 82	Бойко-Бузиль Ю.Ю. Горбенко С.Л. Кущенко І.В.
403.	Профілактика шкідливих звичок у дезадаптованих підлітків (науково-метод. посібник)	– К.: ВКФ «КОМБІ ЛТД», 2013. – 90 с.	90 2 (наук. ред.)	Глушко Н.В. Лящук О.С.
404.	Педагогічна психологія (навчально-методичний комплекс для курсантів психологічного факультету)	– К.: Ін-т кримінально-виконавчої служби, 2014. – 48 с.	48	
405.	Вступ до спеціальності (навчально-методичний комплекс для курсантів психологічного факультету)	– К.: Ін-т кримінально-виконавчої служби, 2014. – 40 с.	40	
406.	Психологія девіантної поведінки (навчально-методичний комплекс для курсантів психологічного факультету)	– К.: Ін-т кримінально-виконавчої служби, 2014. – 45 с.	45	
407.	Взаємодія персоналу пенітенціарних установ із Українською Православною церквою у реалізації душпастирської (духовно-просвітницької) роботи (навчальний посібник)	– Біла Церква: училище ППП ДКВС України, 2016. – 129 с.	129 2 (заг. ред.)	Пахомов І.В. Протоієрей Віктор Яценко
408.	Особливості духовного виховання засуджених та персоналу ДКВС (навчальний посібник)	– Біла Церква: училище ППП ДКВС України, 2016. – 139 с.	122 2 (заг. ред.)	Пахомов І.В.

409.	Соціалізація дитини з обмеженими розумовими можливостями в сучасному освітньому вимірі (навчально-методичний посібник)	ІСП НАПН України, 2017. – 214 с. http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/705560	214 100	Висоцька А. М. Гладченко І.В.
410.	Педагогіка: підручник для духовних і світських закладів освіти	К.: КДА, 2018.	400 32,4 др. арк.	
411.	Соціалізація дитини з обмеженими розумовими можливостями в сучасному освітньому вимірі. Вид. 2-ге. Перероб. (навчально-методичний посібник)	ІСПП ім. Миколи Ярмаченка НАПН України, 2019. – 205 с.	205 100	Висоцька А. М. Гладченко І.В.
412.	Робоча програма навчальної дисципліни: «Педагогіка» для студентів 2-го класу духовної семінарії.	К., Київська духовна академія і семінарія, 2019.	11 2	Надь О.О.
413.	Робоча програма навчальної дисципліни: «Психологія» для студентів 2-го класу духовної семінарії.	К., Київська духовна академія і семінарія, 2019.	15 2	Надь О.О.
414.	Соціально-виховна робота із засудженими та особами, взятими під варту: навчальний посібник / за заг. ред. д. пед. н., проф. М. О. Супруна	Білоцерківський центр ПК П ДКВС України 2019.	296 2	Пахомов І.В., Григоренко А.М.
415.	Соціалізація осіб з психофізичними порушеннями / Навчальний посібник за наукової редакції професора М. О. Супруна	– К.: Інститут спеціальної педагогіки і психології ім. Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020.	240 100	Гладченко І.В., Висоцька А.М.
416.	Соціально-виховна робота із засудженими та особами, взятими під варту: навчальний посібник / 2-е вид. за заг. ред. д. пед. н., проф. М. О. Супруна	Білоцерківський центр ПК П ДКВС України 2021.	300 2	Пахомов І.В., Григоренко А.М.

IV. Статті про М.О.Супруна та інтерв'ю

417.	Супрун М.О. (стаття)	Хто є хто в українських суспільних науках. – К.: «КІС», 1998. – С. 350.	1	
418.	Живи довго, Держанівко! (стаття)	«Носівські вісті», 28. 10. 1998. – С. 4.	1.	
419.	Супрун М. О. (стаття)	Видатні випускники НПУ ім. М.П.Драгоманова (офіційний сайт НПУ ім. М.П.Драгоманова http://www.av.npu.edu.ua/index.php?option=com_content&view=category&id=14%3A2011-03-24-13-40-09&Itemid=12&layout=default&limitstart=20)	1	
420.	Дорослі мають запропонувати дітям світ без алкоголю і тютюну (інтерв'ю)	Геннадій Карпюк, ДЗГтаМД МВС України, лютий 2010 р. http://newvv.net/politics/ukraine/202010.html	2	
421.	Дорослі і діти (інтерв'ю)	Радіоканал «Культура», передача «Вечірні зустрічі», липень 2011.		
422.	Макаріївські читання (інтерв'ю)	Канал «Глас», «Православний вісник», 4.10.2015 https://www.youtube.com/watch?v=RdPANEYRBkM	1	
423.	Фотоінформація на с. 209	Косенко Ю. Становлення та розвиток спеціальної методики навчання історії: (друга половина XIX – початок XXI століть): монографія – Букрек, 2016.	216	
424.	Дорогою до образу Божого (інтерв'ю)	Ксенія Кобиляк. «Відомості Полтавської єпархії», №2 (183), 2017. – С. 6 –7.	2	
425.	Анонс. На допомогу священнослужителям і персоналу пенітенціарних закладів (стаття)	«Церковна православна газета». №8, квітень, 2017. – С.16.	1	

426.	Відзив на ст. Чайка В.Л. Реформування спеціальної освіти (Дефектолог, 2016. №1(109). С. – 2.)	Шульженко Д.І. Монографія. Освітньо-психологічна інтеграція (інклюзія) дітей із аутизмом. – НПУ ім. Драгоманова, 2017. – С. 77 –79.	3	Пс
427.	Запорука успіху учня – поради пастирів і педагогів (стаття)	«Православна Таврія», №10 (138). 10, 2018. – С. 9-10.	1	
428.	Післямова (інтерв'ю)	Ісродиякон Митрофан (Божко). В кн. Супруна М.О. Педагогіка: підручник для духовних та світських закладів освіти – К.: КДА, 2018. – С. 396-399.	3	
429.	Викладач КДАіС випустив новий підручник із педагогіки (анонс)	Союз православних журналістів, 26.11. 18 р. https://spzh.news/ru/news/57803-prepodavately-kdais-vypustil-novyj-uchebnik-po-pedagogike	1	
430.	Викладач КДАіС випустив новий підручник із педагогіки (анонс)	Сайт КДАіС 26. 11.18 р. 	1	
431.	Педагогічні засади підготовки майбутніх богословів (інтерв'ю)	Відеоматеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Приклади правового врегулювання душпастирського служіння у пенітенціарній системі в країнах Європи». 03. 12. 2018 р. ДКВС України.		
432.	Нарис життя і науково-педагогічної діяльності М.О. Супруна (стаття)	Гладченко І.В., Ханзерук Л.О. Теорія і практика спеціальної педагогіки та психології: Збірник наукових праць: Вип. 9. ІСП НАПН України, 2018. – С. 241-244.		

433.	Рецензія на книгу Супруна М.О. Педагогіка: підручник для духовних і світських закладів освіти. – К., 2018. 400 с.	Іерей Роман Савчук. Труди Київської Духовної академії, 2019. – №30. – С. 317–319	3	
434.	Анотація на книгу М.О. Супруна «Педагогіка»	Ієромонах Митрофан (Божко). «Церковна православна газета». №1, січень, 2020. – С.10.		
435.	Інклюзивне навчання: минуле, сьогодення та майбутнє	Канал «Глас», «Камо грядеши?», 09.04.2021. https://youtu.be/SDI9--SbWSQ		

Посилання на список публікацій М.О.Супруна
https://docs.google.com/document/d/11xAUxputPJ_UcfX3z404Z0UOZZk-Kbyy/edit?usp=share_link&ouid=109794811842901974979&rtfpof=true&sd=true

Посилання на сторінку М.О. Супруна в електронній бібліотеці НАПН України
<http://lib.iitta.gov.ua/cgi/stats/report/authors/0878977001017b7432453e08c675b7ff/>

Микола Олексійович Супрун

**Мої науково-педагогічні стежки: вибрані публікації.
Збірник праць**

Редактор
Архімандрит Митрофан (Божко)

Коректор:
Аліна Кудлай

Фото: Куриленко Вікторія
Чистобородова Катерина

Оригінал-макет
Протоієрей Сергій Кононенко

Підписано до друку 20.03.2023.
Формат 70x100/16. Ум. друк. арк. 32,4.
Друк офсетний. Папір офсетний.
Наклад 1000 прим. Зам. No 865.

Надруковано на ПП «Аксиома».
вул. Симона Петлюри, 30а, м. Кам'янець-Подільський, 32300.
Тел./факс: (03849) 3 90 06, (067) 381 29 43.
E-mail: aksiomaprint@ukr.net, sales@aksioma.org.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК No 1808 від 26.05.2004

